

1919

A MAGYARORSZÁGI TANÁCSKÖZTÁRSASÁG
ÉS A KELET-EURÓPAI FORRADALMAK

L'Harmattan

ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszék

1744

1919

*A Magyarországi Tanácsköztársaság
és a kelet-európai forradalmak*

KELET-EURÓPAI TANULMÁNYOK V.

STUDIA EUROPAE ORIENTALIS V.

Sorozatszerkesztő:

KRAUSZ TAMÁS

A SOROZATBAN EDDIG MEGJELENT KÖTETEK:

A történetírás új tendenciái a rendszerváltás után

Kelet-Európában

(Szerkesztette: CSAPLÁR-DEGOVICS KRISZTIÁN és KRAUSZ TAMÁS)

A játék hatalma: FUTBALL–PÉNZ–POLITIKA

(Szerkesztette: KRAUSZ TAMÁS és MITROVITS MIKLÓS)

1968: Kelet-Európa és a világ

(Szerkesztette: BARTHA ESZTER és KRAUSZ TAMÁS)

Az új nemzetállamok és az etnikai tisztogatások

Kelet-Európában 1989 után

(Szerkesztette: JUHÁSZ JÓZSEF és KRAUSZ TAMÁS)

1919

*A Magyarországi Tanácsköztársaság
és a kelet-európai forradalmak*

Szerkesztette

KRAUSZ TAMÁS és VÉRTES JUDIT

L'Harmattan Kiadó–ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszék
Budapest, 2010

Készült az ELTE BTK
Kelet-Európa Története Tanszék Műhelyében

A kötet megjelenését támogatta az Alapítvány az Orosz Nyelvért és Kultúráért

© L'Harmattan Kiadó, 2010
© ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszék, 2010
© Szerzők, 2010

L'Harmattan France
7 rue de l'Ecole Polytechnique
75005 Paris
T.: 33.1.40.46.79.20

L'Harmattan Italia SRL
Via Bava, 37
10124 Torino-Italia
T./F.: 011.817.13.88

ISSN 1789-8641
ISBN 978 963 236 224 3

A kiadásért felel Gyenes Ádám és Krausz Tamás
A kiadó kötetei megrendelhetők, illetve kedvezménnyel
megvásárolhatók: L'Harmattan Könyvesbolt
1053 Budapest, Kossuth L. u. 14–16.
Tel.: 267-5979
harmattan@harmattan.hu
www.harmattan.hu

Felelős szerkesztő: Krausz Tamás

Olvasószerkesztő: Bartha Eszter

Nyomdai előkészítés: Kardos Gábor
Borítóterv: Nemes Péter
Nyomdai kivitelezés: Robinco Kft.
Felelős vezető: Kecskeméthy Péter

TARTALOMJEGYZÉK

Szerkesztői előszó • 7

Ormos Mária: A Tanácsköztársaság
nemzetközi környezete • 9

Hajdu Tibor: A Tanácsköztársaság
mint a közép-európai
forradalom része • 17

Pók Attila: A Tanácsköztársaság helye
a magyar történelemben • 25

Krausz Tamás: Lenin és a Magyarországi
Tanácsköztársaság • 35

André Mommen: Jenő Varga and
the economic policy
of the Hungarian
Soviet Republic • 46

Gareth Dale: 1918–19 in the
development of Polanyi's
political thought • 140

Christopher Ford: The Independentist
Ukrainian Marxists
and Soviet Hungary, allies
for Ukrainian
Self-Government in 1919 • 170

Vörös Boldizsár: Történelmi személyek –
új rendszerekben • 218

Kende János: Az öngazgatás kezdeményei
a Tanácsköztársaságban • 237

Ljudmila Bulavka: Szovjet szellem
kontra orosz lélek? • 243

Tamás Gáspár Miklós: Észrevételek
a kommunről • 252

A kötet szerzői • 300

SZERKESZTŐI ELŐSZÓ

A rendszerváltás óta a magyar történetírás nem fordított komolyabb figyelmet a Magyarországi Tanácsköztársaság történetére. E témakör sorsa jobbra ugyanaz volt, mint általában a 20. századi forradalmaké. Vagyis a tanácsköztársaság történetét még a szakszerűség igényével fellépő történelemkönyvek oldalain is úgy világítják meg, mintha a magyar történelemtől valamiféle idegen jelenségről lett volna szó. Komolynak látszó történészek is azzal foglalatoskodnak, hogy a tanácsköztársaság történetét belekényszerítsék – a kordivatnak megfelelően – az erőszak és a terrorizmus narratívájába. A tanácsköztársaság kikiáltásának 90. évfordulója alkalmat nyújtott arra, hogy az ELTE Kelet-Európa Története Tanszék és a Ruszisztikai Központ konferenciát rendezzen a forradalmi kísérlet történetéről, melyre 2009. március 20-án került sor a Kossuth Klubban szép számú hallgatóság előtt. A kötet oldalain feltárul a tanácsköztársaság keletkezésének és evolúciójának nemzetközi-politikai háttere, nemzetközi jelentősége, a nemzeti érdekek katonai-politikai védelme, a munkásönigazgatás és a közösségi kísérlet politikai-gazdasági és intellektuális hagyatéka.

A témakör legkiválóbb hazai kutatói mellett külföldi, angol, belga és orosz kutatók is felléptek a konferencián, jelezve, hogy a magyar tanácsköztársaság egy nemzetközi politikai összefüggésrendszer és a helyi, nemzeti feltételek egyidejű terméke volt és tapasztalatai is csak ilyen konstellációban közelíthetők a tudományosság igényével. Bár egy konferencia meghaladhatja a korszellem korlátait, mégis igazi jelentősége abban rejlik, hogy az ott született vizsgálódások, új eredmények, gondolatok mennyiben hatolnak be a magyar szellemi életbe. E hatás kedvéért is amellet döntöttek a szerkesztők, hogy a külföldi kutatók számára helyt adnak az előadások olykor rendkívül terjedelmes átdolgozásának és kiegészítésé-

nek, mint André Mommen belga kutató esetében, aki Varga Jenő politikai és közgazdasági pályafutásával foglalkozik.

A szövegeket az eredetileg elhangzott nyelven, magyarul vagy angolul publikáljuk.

A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG NEMZETKÖZI KÖRNYEZETE

A Tanácsköztársaság létértelmét évtizedeken át szereplőinek a belpolitikai problémák megoldására irányuló elkötelezettségében, valamint internacionalista, a világforradalom végbemenetelére irányuló várakozásában látták a történetével foglalkozó marxista-leninista alkotók. A maga idején azonban a békekonferencia vezető politikusai egyetértettek abban, hogy háttérét a nemzeti elkeseredés alkotta. Ma azt mondhatjuk, hogy a kormányzótanácsot alkotó két pártnak kétségtelenül voltak társadalompolitikai elgondolásai, azonban vitathatatlanul fűződtek várakozások, ha nem is a világméretű, de a korábbi Ausztria-Magyarország területének egy részén kirobbanó forradalmi megmozdulásokhoz. A szociáldemokrata-kommunista koalíció megalakulásának legfontosabb motívumát mégis valóban a nemzeti kétségbeesés alkotta. Ezt maga Kun Béla nyilvánosan is elismerte. A Tanácsok Országos Gyűlésén június 19-én többek között kijelentette, hogy a Vix-jegyzék, amely az antant csalárd pacifizmusának a kifejeződése volt „nagyban hozzájárult ahhoz, hogy mi itt a hatalmat békésen, vér nélkül elfoglalhattuk, és ezért mi tulajdonképpen hálásak kell hogy legyünk az antant-imperializmusnak”.¹ De kifejezték e gondolatot a Leninhez intézett üzenetei is.

Az MSZDP-nek volt ugyan egy olyan baloldali szárnya, amelynek radikalizmusát elvileg ettől akár függetlennek is fel lehet fogni, a döntést azonban azok a meghatározó személyiségek hozták meg – Böhm Vilmos és Kunfi Zsigmond – akik úgy vélték, hogy az ország súlyos helyzetén csak abban az esetben lehetséges segíteni, ha oldalukra szólítják az orosz bolsevik vezetést, és mindenekelőtt megszerzik az oroszországi Vörös Hadsereg katonai támogatását. Böhm Vilmost eme elgondolásában meg-

¹ Idézi: Zeidler Miklós (szerk.): *Trianon*. Osiris Kiadó, Budapest 2003, 79. o.

erősítették a katonai vezetők, akikkel 1919 eleje óta szoros kapcsolatban állt.² Mivel Kárpátalja még magyar fennhatóság alatt állt, az Északkeleti Kárpátokban a katonai érintkezésnek tárgyi akadályja egyelőre nem volt, és pillanatnyilag jelentős vörös erők mozogtak a közeli térségben. Hozzáteszem ehhez, hogy Landler Jenő, a szociáldemokrata baloldal legjelentősebb személyisége, akinek a koalíció kialakításában szintén jelentős szerep jutott, a megalakulást követő közeli napokban kifejezetten nemzeti alapon szállt szembe Kun Bélával amiatt, hogy ő, Kun Béla Smuts tábornokkal szemben hajlandó volt elismerni a belgrádi katonai konvencióban kijelölt demarkációs vonalat, amely levágta a magyar területről a Székelyföldet. Kijelentette, hogy a Tanácsköztársaság nem hagyhatja magára a székelyeket, és ő közölni fogja velük, hogy Kun kijelentése nem érvényes.³

Könnyű volt belátni, hogy a bolsevik vezetők megnyeréséhez az országnak nem Károlyi grófra, hanem Kun Bélára, Lenin személyes ismerősére van szüksége. Hamar kiderült azonban, hogy Leninnek – Trockij álláspontjától eltérően – Magyarországra sokkal kevésbé van szüksége, mint amennyire fontosnak véli a Don-vidéket. Az első nagy csalódást Budapesten Lenin táviratai váltották ki, amelyekből – kimondatlanul – kiderült, hogy a Vörös Hadsereg fellépése a magyarok oldalán sem a közvetlen kapcsolatfelvétel útján, sem azon a másik elképzelhető módon, hogy Szovjet-Oroszország megtámadja Romániát, nem fog bekövetkezni. Leninnek stratégiai szempontból és saját, egyelőre kezdetleges államhatalma megvédelmezése szempontjából kétségtelenül igaza volt. Miután a Vörös Hadsereg szerfelett gyorsan Délnek vette az útját, és már azzal fenyegetett, hogy az Odessza környéki szövetséges csapatokat is kiszorítja, a békekonferencia Legfelsőbb Tanácsa 1919. március 25-én úgy döntött,

² Böhm Vilmos: *Két forradalom tüzeiben. Októberi forradalom. Proletárdiktatúra. Ellenforradalom.* Verlag für kulturpolitik, München 1923. 240-241. o. Stromfeld Aurél, Tombor Jenő ezredes (élete végén, 1945/46-ban honvédelmi miniszter), valamint Kratochwill Károly ezredes egybehangzóan ellenezték a Vix-jegyzék elfogadását, és Tombor javasolta az orientációt Oroszország felé, valamint a megegyezést a kommunistákkal. Kratochwill közölte, hogy a Székely Hadosztály elfogadás esetén sem hajtja végre a Vix-jegyzék követelményeit.

³ Ormos Mária: Kun Béla, a külügyi népbiztos. Világtörténelem – magyar történelem. In: Milei György (szerk.) *Kun Béláról.* Tanulmányok, Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1988, 236. old.

hogy egyrészt felszámolja a támaszpontot és kivonja az angol–francia flottaegységet a Fekete-tengerről, másrészt felhagy Gyenyikin tábornok támogatásával, és a neki szánt, már úton lévő nagy katonai szállítmányt átirányítja Iasiba. A felszabadult katonai egységek nagy részét szintén Románia rendelkezésére bocsátották.

A bolsevik vezetés stratégiája magyar szempontból kettős hatással járt. Először is elmaradt az orosz segítség, másodszor megerősödött a román haderő, amely szovjet támadásnak sem volt kitéve, erejének nagy részét tehát Magyarország ellen vethette be. Ehhez Párizs számára az indokot is könnyen megtalálta, mivel március 21-től kezdve a bolsevizmus ellen már nem csak Kelet, de Nyugat felé is fel lehetett lépni. A román nagyvezérkar gyorsan élt a lehetőséggel, és április 15-én megindította a kijelölt demarkációs vonalon túl második offenzíváját, amelynek eredményeként elérte a Tisza vonalát, és Szolnok határában állt meg.

Mivel a kormányzótanács ellenőrzése alatt álló terület ekkor már csupán a Duna–Tisza-közére és a Dunántúlra terjedt ki, Észak felől pedig április 27-től kezdve cseh erők nyomultak be, és ugyancsak elfoglaltak olyan területeket, amelyek a kijelölt vonaltól jóval Délre feküdtek, a Tanácsköztársaság léte nem egyszerűen kritikussá, de tragikussá vált. A cseh támadás célja a Duna vonalának Vácig történő elfoglalása mellett Miskolc, a Mátra vidék és Tokaj környékének megszerzése volt. Budapesten többen is azon a nézeten voltak, hogy a reménytelen harcot fel kell adni. Sokáig úgy tűnt, hogy ettől kizárólag Kun Béla elszántsága és rábeszélő képessége tántorította el a pesszimistákat, a valóságban azonban ekkor mégiscsak az orosz bolsevik vezetés tette meg a döntő lépést ahhoz, hogy a Tanácsköztársaság lélegzethez jusson, és még három hónapig lábon maradjon. Ultimátumot intéztek ugyanis a román kormányhoz, amelyben a rendszeres határsértésekre hivatkozva katonai fellépéssel fenyegették meg Romániát.

Ezen a ponton a román politikai és katonai vezetőknek el kellett gondolkodniuk. Evidens volt, hogy amennyiben úgy döntenek, hogy folytatják az előrenyomulást Nyugat felé, a román erők könnyen bevonulhattak volna a magyar fővárosba. A kérdés az volt, hogy megtegyék-e ezt, vagy gondoljanak-e inkább keleti határuk fokozott védelmére. Érdekes módon mind a király, mind Bratianu miniszterelnök a további menetelést partfogolta, és a katonai vezetők érveltek a másik verzió mellett. Kijelentet-

ték, hogy mivel Románia végeredményben mindent biztosított magának, amit csak el akart érni Magyarországgal szemben, nincs értelme fölösleges kockázatot vállalni.

A román nagyvezérkar győzött a vitában, és a román erők ettől kezdve július végéig nem mozdultak meg, és akkor is magyar támadás előzte meg a román akciót. A Tisza mentén kialakult nyugalom tette lehetővé a Tanácsköztársaság számára az északi sikeres hadműveletet, amiben az is szerepet játszott, hogy a csehszlovák erők megszervezése kezdeti stádiumban volt, valamint, hogy a két szövetséges tiszt, akik tanácsadóként álltak mellette, a francia Pellé és az olasz Piccione többet harcoltak egymás, mintsem a magyar Vörös Hadsereg ellen.

Időközben a kormányzótanács vezetőit több csalódás érte. A kormány folytatta a még Károlyi Mihály által kezdett nemzetiségi-szomszédsági politikát, amennyiben hivatalos jegyzékben szögezte le, hogy nem áll az integritás elvi alapján, és békére törekszik valamennyi szomszédos országgal, ám e nyilatkozatnak nem volt pozitív következménye. A Tanácsköztársasággal sem a román, sem a csehszlovák kormány nem akart tárgyalásba bocsátkozni, és erre a párizsi konferencia sem ösztönzött senkit. Ellenkezőleg, a konferencia heteken át közös csehszlovák–román–délsláv intervenciót szorgalmazott. A kormányzótanács önállóan hagyta cselekedni a Ruszin Kormányzótanácsot, és támogatta Ruszka Krajna saját alkotmányának elfogadását, a nyugati határ mentén pedig külön német-osztrák katonai egységet létesített, az ottani német nyelvű közösségnek már korábban biztosított autonómia szellemében (Gaurat für Deutsch-Westungarn). A sikeres felvidéki hadjárat során a hadsereg június 9-én visszafoglalta Eperjest, ahol – minden bizonnyal – jelentős szervezkedés vette kezdetét annak érdekében, hogy egy hét múlva össze lehessen hívni egy olyan nagygyűlést, amely kikiáltja a Szlovák Tanácsköztársaságot. Jóllehet az Eperjesen összegyülekezők vélhetően ugyanúgy nem reprezentálták a szlovák többséget, miként 1918. október végén a túrócszentmártoni gyűlés sem fejezte ki a magyarság nézetét, jelezte azonban a szlovák autonómia teljes körű elismerésére irányuló szándékot.⁴ A jelek összegzése alapján arra lehet következtetni, hogy a külpolitika tengelyében egy

⁴ Hacsak Szlovákiában nem jelent meg feldolgozás a kérdésről, az érsekújvári gyűlés előkészítése is, lefolyása is ismeretlen.

olyan, a régi országhatárokat Nyugaton és Északon megőrző föderatív állam képe jelent meg, amelyben a magyar rész vélhetően a legjelentősebb, a meghatározó elemet képezi. Tudni arról, hogy a kormányzótanács felvette a kapcsolatokat horvát tényezőkkal is, és nem lehetetlen, hogy ez a lépés is illeszkedett a fenti koncepcióhoz. Nincs jele viszont annak, hogy Erdély kérdésében bármilyen elgondolás kialakult volna.

E lépések 1919 tavaszán, nyarán végképp nem gyakoroltak számottevő hatást azokra a népekre, illetve politikusaikra, akik hónapokkal előbb már döntöttek sorsukról, és ahol ilyen döntésre még nem került sor, vagyis Kárpátalján és a későbbi Burgenland területén, a magyarbarát erők nem uralták a közvéleményt. Míg e kudarcot valójában előre számításba lehetett venni, az osztrák szociáldemokrácia részéről elszenvedett csalódás teljes meglepetésként érte a magyar vezetőket, és közöttük kiváltképpen Kun Bélát. Több jel vall arra, hogy Kun elsősorban a Magyar-Osztrák Tanácsköztársaság létesítésére számított, és amikor híre jött az április 17-ére tervezett nagy bécsi demonstrációnak, vele együtt sokan, méghozzá nem csak Magyarországon, de szerte Európában a legkomolyabban számításba vették az osztrák bolsevik típusú fordulatot. Ausztriában azonban a szociáldemokrácia nem szenvedett el akkora megosztottságot, mint Németországban, Olaszországban és Magyarországon, hanem a vezetés zöme megmaradt reformistának. A reformista vezetők szóltak ugyan olykor forradalomról, de 1918/19-ben egyik számottevő osztrák szociáldemokrata sem tűzte ki a forradalom zászlaját. Legfőbb ambíciójuk egyébként is a demokratikus Németországhoz való csatlakozásban állt, és eszükbe se jutott a magyar sógorság helyreállítása. Április 17-én így csupán egy nagy tüntetés zajlott le, és a kisebb, tanácsuralmat követelő csoportokat a szociáldemokrata vezetés alatt álló Schutzbund energikusan, de békésen hazatessékelte. Ugyanez megismétlődött még egyszer június első felében, de ekkor már nem övezte sem olyan félelem, sem olyan magyar várakozás, mint az előző alkalommal.

Ettől kezdve tudni lehetett, hogy Ausztria megmarad a parlamentáris demokráciánál, és hogy vele nem lehet föderációra számítani. Egy ideig kérdéses volt viszont, hogy az együttműködés szóba jöhet-e. Utaltak jelek erre, de ennek az ellenkezőjére is. Bécs kész volt fogadni a kvázi magyar követet, és rendelkezésére bocsátott egy megfelelő épületet is a Bankgassén, fogadta a magyar illetékes tárgyalókat, közöttük magát Kun Bélát

is. Ugyanakkor azonban nem csak a Tanácsköztársaság elől menekülőök nagy számát fogadta be, amit még el lehetett helyezni a normális államközi érintkezés kereteiben, de azt is megtűrte, hogy a területén magyar katonai alakulatot állítsanak fel, amely egy alkalommal betörést kísérelt meg a magyar felségterületre. Az Osztrák Bank tette publikussá azt a magyar–olasz tranzakciót, amelynek keretében leendő olasz szállítmányok fedezeteként a magyar kormány aranyat és papírpénzt juttatott át a határon. E botrány során derült fény arra, hogy a bécsi olasz misszió kereskedelmi szerződést kötött Magyarországgal, amihez viszont az olasz külügyminiszter, Sonnino, azt a klauzulát fűzte, hogy az olasz szállítás majd akkor kezdődhet el, amikor Magyarországon nemzetközileg elismert kormány alakul. Mivel a csempészés híre eljutott Párizsba, a konferencia illetékes szervei úgy döntöttek, hogy az olaszok által átvett összeget letétbe kell helyezni az Olaszországnak majd megnyíló magyar jóvátételi számla javára. Amennyiben a teljes összeg erre a sorsra jutott, amiről azonban nem lehetünk meggyőződve, úgy az olaszok nullszaldóval úszták meg az ügyet, a magyar állam azonban súlyos anyagi veszteséget szenvedett el. Egyébként vélhetően csempészett pénz volt az is, amit a Bankgassén raboltak el, és ez a Tanácsköztársaság magyar ellenségeit gyarapította.

Mindez a meglehetősen barátságtalan osztrák viszonyulást mutatta a magyar állammal szemben, területi érdekeit azonban eleinte nem érintette. Budapesten nem tudtak ugyanis arról, hogy a Renner-kormány, és külügyminisztere, Otto Bauer, lobbizni kezdett azért, hogy csatolják Ausztriához Magyarország három nyugati megyéjének nagy részét, nagyobb területet, mint amelyet utóbb Ausztria megkapott, és amelyet Burgenlandnak kereszteltek el. Az osztrák kormány május 11-én hivatalosan fordult a bécsi szövetséges missziók vezetőihez kérésével, és mivel ők (Montgomery Cuninghame a brit, Henri Allizé a francia misszió élén) azt előnyösnek találták abból a szempontból, hogy kompenzációnak lehet tekinteni az időközben elfogadott Anschluss-tilalomért, már felbátorodva adták elő kérésüket az amerikai utazó-diplomatának, Archibald C. Coolidge-nak május végén. Wilson elnök felkapta a Coolidge-tól kapott javaslatot, a Legfelsőbb Tanács – viták és kompromisszumok után – elfogadta, majd a javaslat szellemében elkezdtek az egyszer már elfogadott és az osztrák delegációnak átnyújtott békeszerződés szövegének átírását.

Ekkor jutott el a hír Magyarországra. Renner kancellár ugyanis, megso-kallva a huzavonát, jegyzéket intézett a konferenciához, amelyben sür-gette a döntést. Ekkor a hangsúlyt a Magyarország felől fenyegető „bol-sevik veszélyre” helyezte. „Ez a veszély – írta – , amely bennünket minden pillanatban fenyeget, és amelyről feltétlenül fel kell ismerni, hogy egész Európát is fenyegeti, megértette velünk, hogy Nyugat-Magyarország né-met részének Német-Ausztriához csatolása abszolút szükségszerű.”⁵ Ami-kor Kun Béla értesült az osztrák követelményről, haragosan kifakadt, mert – mint mondta – az imperialista románokat és cseheket még csak megérti, de azt már nem, hogy egy szociáldemokrata kormány is beáll a rablók közé.

A Tanácsköztársaság külpolitikai lépései közül azok a kompromisz-sumkereső tárgyalások és levelezések a legismertebbek, amelyek rész-ben az egykori birodalom gazdasági egységének a megóvására, részben egy elfogadható(bb) területi rendezésre irányultak. Az előbbiek a leg-rosszabb pillanatban felvetett föderatív államszervezet kialakítására, az utóbbiak a szűken vett magyar érdekek valamelyes védelmére irányul-tak. Kun Béla a híres Clemenceau-jegyzék ügyében csak nehezen tudta elfogadtatni a visszafoglalt északi terület kiürítését a június 11-én Párizs-ban elfogadott végleges határig. Mégis elfogadtatta, vélhetően abban a feltevésben, hogy a román hadsereget a konferencia, mint az ígéret szolt, szintén visszarendeli az ugyancsak elfogadott magyar–román határra, és ebben az esetben a helyzet javul, és a magyar állam békességhez jut. Mennyire játszott szerepet e taktikában az orosz breszt-litovszki példa, nemigen lehet megmondani.

Mindenesetre, Kun nem számolt azzal, hogy egy ígéret megmaradhat pusztá ígéretnek, és azzal sem, hogy Bratianu nem fogadja el a „nagyok” döntését, és a román hadsereg egy lépést sem tesz hátrafelé. Kétségte-len, hogy ez rossz kalkuláció volt, de az is kétségtelen, hogy a diplomá-ciai értelemben racionálisnak tekinthető döntésnek csak katonai alter-natívája volt. Miután kiderült, hogy a román vezérkar nem mozdítja el a hadsereget az elfoglalt tiszai vonalról, és az is, hogy saját határozatának kikényszerítése érdekében a konferencia nem tesz semmit, sőt a brit kül-

⁵ Idézi: Ormos Mária: *Pudovától Trianonig. 1918–1920*. Kossuth Könyvkiadó, Buda-pest 1983, 286. o.

ügyminiszter az ürügyet keres a románok maradása számára, a kormányzótanács elővette a katonai alternatívát, amely azonban szintén nem bizonyult járható útnak.

Végeredményben milyen nemzetközi helyzetben próbált boldogulni a Tanácsköztársaság, függetlenül attól, hogy milyen rendszert alakított ki, és hogy ki állt a kormány élén? Gyakorlatilag a senki földjén találta magát. Múltjához nem kereshetett kontinuitást, mert ez a múlt Ausztria-Magyarországgal mint állammal együtt eltöröltetett. Megkísérelte a parlamentáris, reformorientált köztársasági formában védeni az érdekeit, de a kritikus időben valamennyi győztes nagyhatalom a követelők érveit fogadta el, és a cseheket, románokat, szerbeket diplomáciai, anyagi és katonai téren egyaránt támogatta, majd végül az osztrák kérdés megoldása érdekében is a magyar területhez nyúlt. Az alaphelyzetben a Tanácsköztársaság részben javított, részben rontott. Javított annyiban, hogy katonai fellépésének hála kikényszerítette a döntést az északi és a keleti határon, amelyhez a konferencia utóbb már nem engedett hozzányúltni. Ez a körülmény egy ideig hasznosnak bizonyult, de kontraproduktívvá vált – akkor, amikor a nagyhatalmak, egy részük jobb belátása ellenére – 1920 márciusában sem módosított a feltételeken. Két vonatkozásban egyértelműen romlott azonban az ország helyzete a Tanácsköztársaság léte miatt. Elvi alapot teremtett az ideológiai támadásra és a fokozott igények bejelentésére, mivel hivatkozni lehetett a bolsevik veszélyre, és ezt a csehszlovák, román és délszláv kormányok meg is tették. Csak a konferencia szereplőinek józansága akadályozta meg a zsarolás eredményességét. Ennél nagyobb és nagyon is reális kár érte az országot amiatt, hogy a magyar fővárosban nem működtek szövetséges missziók. A Bécsben állomásozó misszióvezetők, elsősorban a brit és a francia, éjt napallá téve lobbiztak az osztrák érdekek érvényesítéséért, míg Magyarország esetében senki sem volt, aki fellépett volna értük. Amikor augusztus 1-jén a késő esti órákban kigördült a népbiztosokat szállító szerelvény Bécs felé, az ország változatlanul a senki földjén állt, és nem csak a múltját veszítette el, de a jövője sem tartogatott többet egy kérdőjelnél.

A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG MINT A KÖZÉP-EURÓPAI FORRADALOM RÉSZÉ

Az utóbbi években tudós írásokban többször is feltették a kérdést: egyáltalán része-e a Tanácsköztársaság a magyar történelemnek vagy jobb lenne kihagyni belőle? Kérdéssel felelnék: része-e a magyar történelem az európai történelemnek? Mert ha igen, akkor nem véletlen, szükség-szerű volt, hogy az a forradalmi hullám, amely a világháború folyamánként elöntötte Európa keleti, vesztes felét, a mi hazánkat sem kerül-hette el. Igaz, nálunk magasabb hőfokot ért el, mint a környező orszá-gokban. Ha idegen volt a magyar néplélektől, akkor vajon miért? Van erre tudományos válasz: guruló rubeleken érkezett az idegenlelkű Kun Béla a többi kunbélákkal, ők hozták ránk a bajt. Nem akarom lebecsülni Kun Bélát, de Prágában ott volt Šmeral, Berlinben Rosa Luxemburg, Itá-liában Gramsci, ők is tudtak annyit, rubelt is kaptak, ha kértek.

A magyar társadalomnak már a háború előtt is voltak súlyos problé-mái; hogy ezek forradalomhoz vezettek volna háború nélkül, az kérdés. A háború mindenesetre elhozta a forradalmat. Először szembeállította egymással a nemzeteket, azután más értelemben egyesítette őket. Közös halál, lövészárók, vérbaj és más hadibetegségek, közös tetvek és élmé-nyek, közös indulatok, három-négy hosszú éven át, mikor nem csak az előléptetési listán számított minden év duplán. Az egymást többnyire csak hírből ismerő népek meglátogatták egymást, mint frontkatonák, mint megszállók, mint hadifoglyok. Lassan megformálódtak, Jászi kife-jezésével élve, a tömeglélek „rejtelmes mágneses mezői”,¹ orvosi szakkife-jezéssel a tömeghisztéria, amit parancsok és határok meg nem állíthattak – egy időre.

¹ Jászi Oszkár: *Magyar kálvária, magyar föltámadás*. Budapest, 1989. 33. – A jelenség tudományos elemzésére Sigmund Freud: *Massenpsychologie und Ich-Analyse*. Frank-furt–Hamburg, 1967. 56-61. stb.

Az alap tehát közös volt, az eredmény országok, nemzetek, társadalmak szerint változó. Voltak sztrájkok, akciók, katonalázadások a győztesek térfelén is, de az intakt hatalom ezeken úrrá tudott lenni. A forradalom nem győzött mindenütt, ahol indokolt lehetett volna, – miért ne lett volna indokolt az elpusztított Ardenneknben vagy a megszállott Szerbiában és Romániában? De ott a győztes állam és hadsereg úrrá lehetett rajta, a győzelem és a nemzeti aspirációk érvényesülésének légkörében. A régi rendszer csődjé az ami elsősorban lehetővé teszi a forradalom kitörését. Azért kell ezt hangsúlyozni, mert forradalmárok és ellenforradalmárok emlékezete és történetírása egyaránt hajlamos a szubjektív tényező, a forradalmi pártok és más szervezetek, az agitáció, az akciók túlértékelésére. Ezek nélkül természetesen nincs forradalom, de a siker döntő tényezője a régi rendszer csődjé, a hadsereg, esetenként az állam összeomlása. Amikor az öreg Engels azt jövendölte, hogy a modern fegyverek világában nincs esélye a népfelkelésnek, nem vette számításba a folytatatlan háborút, amelynek végén a fegyverek megfordulnak.

Az 1917-től nagyjából 1921-ig tartó forradalmi hullám fontos tanulsága, hogy a dogmatikus elméletektől eltérően ütőereje nem elsősorban a szervezett munkásság, hanem a forradalmi katonaság. A manapság puccsnak becézett pétervári felkelést leverhette volna Duhonyin, Krasznov, Jucenyics tábornok, ha saját katonáik nem fordulnak ellenük; nem csak a legénység, a fehér tábornokokkal szemben egy generációval fiatalabb vezérkari ezredek álltak a Vörös Hadsereg élén: Joachim Vacetisz, Szergej Kamenyev. (Nem pedig a propaganda-irodalom mesebeli tulajdonságokkal felruházott Csapájevjei, akik bátor partizánok lehettek, de hadsereget, akár hadosztályt vezetni nem tudtak.) Ahogy a magyar Vörös Hadsereget is vezérkari ezredek, alezredek vezették: Stromfeld Aurél, Tombor Jenő, Julier Ferenc, Kerekess József, Werth Henrik. Az orosz forradalommal szolidáris közép-európai felkelések élén a cattarói és kielii matrózok jártak, a világháború folytatását a bolgár hadsereg lázadása tette lehetetlenné.

Ha a kronológiát nézzük, a magyar forradalom az európai forradalmakat követte; 48-ban nyugat felől, 18-ban kelet felől jött a kezdeményezés. Az orosz Október és a breszt-litovszki béketárgyalások közvetlen hatására láncreakcióként követte egymást az 1918 januári wiener-neustadti, bécsi, budapesti, prágai, berlini, müncheni háborúellenes általános

sztrájk, majd ahogy ezeket letörték, epilógusként a cattarói cseh, horvát, német, szlovén, magyar matrózok felkelése.

„Az általános sztrájkba a munkásság azzal ment bele, hogy nem általános sztrájk, hanem magyar forradalom lesz...” – mondta egy vasesztergályos az MSZDP 1918 februári kongresszusán. A munkások „hétfőn reggel azzal búcsúztak el családjaiktól, hogy nem tudják, mi lesz, és úgy csókolták meg a feleségüket és gyermeküket, hogy azt se tudják, visszatérnek-e...”² Ekkor még elég erős volt a hatalom és a hadvezetés, hogy elejét vegye a forradalomnak és kierőszakolja a breszti békét.

A Bresztben létrejött független Ukrajnát német és magyar csapatok szállták meg. Itt aztán megtanulták a forradalmi mintát: az új állam hatalma nem terjedt túl Kijev külterületén, a városokban és falvakban működött az igazi, semmilyen felsőségtől nem korlátozott néphatalom, osztották a földet, menekültek az urak és csendőreik, a Bresztben kialakított gabona begyűjtését lehetetlenné tették az úttalan utakon száguldozó ukrán nacionalista, kommunista, anarchista és egyéb nézeteket valló, de a breszti megállapodásokat tudomásul sem vevő partizáncsapatok, a még az ő önkéntes fegyelmüket is elvető, a paraszti szabadságot ünneplő „zöldek”.³ Ukrajnán keresztül áramlottak haza a hadifoglyok tízezei, a forradalom orosz változatának tapasztalatával. Ami akkor, 1918 tavaszán-nyarán még nem hasonlított a polgárháború, vörös és fehér terror és a hadikommunizmus ezután kibontakozó komor világára... vidáman hazatérő katonák, részeg szabadság, végtelen szónoklatok és gyűlések.

A hazatérők nem vágytak az olasz frontra, Budapesten 1918 őszén több tízezer katonaszökevény bujkált, akik orosz mintára létrehozták katonatanácsaikat, s ezek döntő részt vállaltak a Monarchia és hadserege összeomlása után késve győző őszirozsás forradalomban. A forradalmi kormány igyekezett úrrá lenni az anarchián, százezres nemzetőrséget állított fel, amely valóságos csatákat vívott a fegyveresen hazatérő, részegen fosztogató, népítéleteket tartó, csendőröket, jegyzőket, uraságot elkergető katonákkal. Akik kifogásolják, hogy a Károlyi-kormány igyekezett lefegyverezni a hazatérő katonákat, nem vesznek tudomást a novemberi ál-

² *A Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai*. IV B kötet, szerk. Mucsi Ferenc, Kende János, Erényi Tibor, S. Vincze Edit. Budapest, 1969. 435.

³ Minderről bővebben Hajdu Tibor: *Közép-Európa forradalma*. Budapest, 1989.

lapotokról; a tét az volt, legyen-e egyáltalán központi hatalom. A nép nem igényelte.

Nem akarnám itt elmesélni a Károlyi-rezsim ismert történetét, csupán három meghatározó, az irodalomban nem mindig méltányolt tényezőre utalnék. Az egyik: a háború következményeként létrejött forradalmi pszichózis, amely egy-két évre lehetetlenné tette a „normális” állapotok helyreállítását. A független Magyarország egy forradalmi övezet közepén találta magát, s ez csak erősítette és kiterjesztette a forradalmi „tömeglélek mágneses mezőit”. Akik kritizálják a Károlyi-kormányt vagy a Tanácsköztársaság kormányát, hogy miért nem tette ezt vagy azt, elfelejtik, hogy ezek a kormányok nem a békeidők passzív, tekintélytisztelő, kormányozható népével álltak szemben, hanem a felfegyverzett, hisztérikizált forradalmi néppel. Utólag csodálkozhatunk a világforradalomra várók „naivitásán”, de ne feledjük el: a békebeli béke szigorú szabályok és szokások között élő embere a világháború értelmetlen vérengzése és a forradalmak tobzódása után nem hitt a lehetetlenben, a lehetséges és lehetetlen határa elmosódott agyában, hiszen már öt éve naponta történetek vele addig elképzelhetetlen dolgok. A Horthy-rendszer akkor tudott konszolidálni, mikor elmúlt a forradalmi mámor és követte a katzenjammer, a bűnbánat, a „minden a mienk” hangulatát pedig felváltotta egy megtíport ország reményvesztettsége.

A második tényező: tisztikar és legénység ellentéte. A forradalmi idők 150-200 ezer közötti hadilétszámát (ha a nemzetőrséget is beleszámítjuk) Horthy hadserege a 30-as évekig nem tudta meghaladni. Nemcsak a békeszerződés előírásai miatt: Szegeden tiszt volt elég, katona alig. A tisztikar számára viszont a hadsereg léte egzisztenciális kérdés volt, sőt a munkanélküliségtől tartó vagy az elszakított szülőföldre hazatérni nem vágyó tartalékos tisztek is szívesen szolgáltak. Ez volt a helyzet Oroszországban is, ahol a forradalmi és ellenforradalmi hadseregek viszonylag kis létszámúak voltak, de tiszthiányban egyik oldal sem szenvedett.

Végül a harmadik tényező: a forradalmi övezetben a régi államhatárok csak jogilag léteztek. A cári birodalom után felbomlottak a régi birodalmak. A párizsi békekonferencia nem a régi határokat szüntette meg, csupán megvonta az új határokat. Ezzel kapcsolatban felmerül egy sokat vitatott kérdés, amire itt csak utalhatok: mit is nevezünk forradalomnak? Leszűkíthetjük a fogalmat a marxi osztálykategóriák alapján proletár-

vagy parasztforradalomra, de ezek inkább a múlt kategóriái. Voltak kivételek, Finnországban vagy Ausztriában nagyjából a munkásság állt szemben a szélesen értelmezett burzsoáziával, így volt az ipari nagyvárosokban, bányavidékeken is, az egész forradalmi régióra tágabb fogalmat kell találnunk. A forradalom fegyveres felkelés a régi rend és jelen esetben különösen a háború ellen, de résztvevői és céljai már csak széles skálán jeleníthetők meg.

A Tanácsköztársaságnak, mint az orosz forradalomnak is, jelentős, sőt talán leginkább maradandó része a kulturális forradalom. Már említettem, hogy a forradalom kezdetben elsősorban a katonák forradalma. Mikor 1921-ben a munkásság és a matrózok egy része szembefordult a bolsevik kormánnyal, kronstadti felkelésüket a hadsereg verte le. A Szovjetunió számos politikai krízise során a hadsereg a hatalom fő támasza maradt – az összeomlásig. Németországban döntő hatással volt a forradalom menetére, hogy a tisztikar végül is meg tudta őrizni befolyását a legénységre. Befolyását, mondom, mert a forradalmi hónapokban parancsról alig lehetett szó. A parasztforradalom Magyarországon 1918 novemberében kulminált, s ekkor még nem is a nemzeti ellentétek domináltak. Ahogy azok előtérbe kerültek s a központi hatalom is erőre kapott, a paraszti forradalom ereje gyorsan mérséklődött – míg a munkásság és a katonaság koncentrált volt, a falvak lakói, hiába voltak céljaik hasonlóak, nem rendelkeztek szervezettel.

Beszélhetünk-e Masaryk kifejezésével a nemzetek forradalmáról? Minden bizonnyal. A nemzetek céljai is előtérbe kerültek. Az orosz forradalom hatása alatt álló cseh légionáriusok már 1918 novemberében próbálkoztak sikertelen betörésekkel a Felvidékre, míg a román állam arra törekedett, hogy visszafogja a magyarországi románság spontán cselekvését, amíg a román királyi hadsereg engedélyt nem kapott a bevonulásra. A nemzetek forradalma elvált a szociális forradalomtól itt és másutt is, a Baltikumtól a Balkánig. A nemzeti törekvések határait azonban Párizsban szabták meg és ezeket a határokat végül akceptálni voltak kénytelenek az alakuló nemzeti államok, ha tettek is kísérleteket önkényes átélésükre.

A román és csehszlovák történetírás megpróbálta a nemzeti törekvések prioritását bizonyítani, azzal, hogy Párizsban úgymond csak szankcionálták ezeket. A valóság ennek épp a fordítottja: ahol Párizs nem adta

áldását, ott a nemzeti törekvés elbukott. Miután a független Ukrajna léte nem illett az orosz forradalmat elszigetelő cordon sanitaire-be, Ukrajnát odalökték Szovjet-Oroszországnak, ha nem is az utóbbi iránti szimpátiából. A lengyel törekvéseket támogatták, Magyarország megtarthatta függetlenségét, de régi területe kisebb felén, az ausztriai németeknek pedig megtiltották, hogy németek legyenek, vagyis visszatérjenek a Reich-be.

Mindennek az lett az eredménye, hogy ahol a nemzeti aspirációk támogatást kaptak Párizsból, ott a megerősödött kormányok el tudták nyomni a szociális forradalmat, sőt győzelmüket képviselő-választásokkal tudták legalizálni: ahol a paraszti-polgári többség győzött a munkásság felett, a katonák pedig nem alkottak pártpolitikai tényezőt. Így történt Csehszlovákiában és Lengyelországban, viszont Ausztriában és Németországban a szociáldemokrácia lemondott a szocializmus kísérletéről és összefogott a polgársággal. Miután a párizsi konferencia a legrosszabb várakozásokon is túllépve negligálta a magyar igényeket, a Berinkey-kormány, mivel szembe nem szállhatott a döntéssel, lemondott a hatalomról – és a választások megtartásáról.

Itt érkezünk meg március 21-e igazi kérdéséhez: miért döntött itt a szociáldemokrata párt ellenkezőleg, mint példaképei és útmutatói, a német és osztrák testvérpártok. A szociáldemokrata memoár-irodalom tulajdonképpen támogatta a kommunista narratívát, amely utólag eltúlozta saját erejét és szerepét, kommunista fegyverraktárakról és a fővárost célbavevő tüzér-ütegekről költött alaptalan meséket.

A KP jelentősége elsősorban abban állt, hogy miután Párizs szóba sem állt a magyar kormánnyal és olyan diktátumot küldött, amit a mindig optimista magyar közvéleménnyel nem lehetett elfogadtatni, egyetlen reménység maradt: Párizssal szemben Moszkvához csatlakozni. Ezt a lehetőséget a kortársak nagyobbban látták, mint mi utólag, de más választásuk nem maradt. A siker lehetősége minimális volt, de nem teljesen reménytelen.

A stabilabb társadalmi támogatással rendelkező osztrák és német kormány elfogadta a béke-diktátumot és megpróbált beilleszkedni a győztesek új európai rendjébe – de azért ne feledjük, hogy az ő döntésük se volt hosszú életű, a harmincas években szakítottak az antant-politikához való alkalmazkodással. A győztesek között egyedül Olaszország volt, amely területi nyereségei ellenére sem találta helyét az új rendben, s 1919-ben még forrongó állapotban volt. Helykeresésének része, hogy a magyar for-

radalmi, majd ellenforradalmi kormányokkal egyaránt jó viszonyban volt. A Tanácsköztársaságnak egyebek mellett titokban jelentős mennyiségű hadianyagot szállított.

Az orosz orientáció mellett kevésbé közismert, hogy a forradalmi Ausztria végig támogatta a Tanácsköztársaságot és méginkább ezt tette volna, ha Kun Béla nem tesz kilátástalan, valóban puccsszerű kísérleteket egy kommunista hatalom-átvételre Ausztriában. Az osztrák kormányt azonban ennek ellenére is kötötte a szociáldemokrácia részvétele a Tanácskormányban és a munkásság rokonszenve a vörös Budapest iránt. S voltak praktikus szempontok is, amit Bauer külügyi államtitkár cinikusan közölt budapesti követével, mikor május 27-i utasításában megtiltotta Cnobloch bárónak, hogy támogassa az ellenforradalmat, sőt azt is, hogy az antant-missziókkal együttműködjön, azokat informálja: „A nyugat-magyarországi kérdésben kedvezőbbek kilátásaink Szovjet-Magyarországgal szemben, mintha olyan Magyarországgal állnánk szemben, amelyet egy valójában az entente által irányított kormány vezet.”⁴ A további indokok a támogatás mellett: így kizárt egy Duna-konföderáció esélye, ami nehezíthetné az Anschlusst. A Tanácsköztársaság nem jelent valós veszélyt Ausztriára, nem úgy, mintha ellenforradalmi kormány alakulna Károlyi Gyula, Andrássy Gyula vagy Batthyány Tivadar vezetésével, ami Ausztriában is erősítené az ellenforradalom erőit.

Az osztrák támogatás biztosítéka volt a Tanácskormányon belül a szociáldemokraták befolyásának, különösen azután, hogy egyre csekélyebb lett a direkt orosz segítség lehetősége. Ismert, milyen segítséget nyújtott Ausztria a Kormányzótanács békés távozásához. Legfontosabb lett volna a magyar forradalom számára, ha a németországi helyzet hasonló fordulatot vesz. A rövidéletű Bajor Tanácsköztársasággal igyekeztek is kapcsolatba lépni, de annak bukása után a német kapcsolat már csak halvány remény maradt.

A többi szomszéd állam forradalmasításába vetett reményeket elnyomta a cseh, román, szerb nemzeti célok sikere, bár említésre méltó, hogy a szerb hadsereget nem voltak hajlandók bevetni a Tanácsköztársaság ellen, amint az entente-hatalmak is tartózkodtak attól, hogy saját csapataikat kitegyék a forradalmi fertőzésnek – teljesen immunisak azok sem lehettek.

⁴ *Außenpolitische Dokumente der Republik Österreich 1918–1938*. Bd. 2. 192–193. Wien, 1994.

Ami az orosz Vörös Hadsereg iránti illúziókat illeti, ezeket magyarázza, hogy a magyar közvélemény egy hatalmas orosz hadsereget ismert, amely egyszer már csaknem áttört a Kárpátokon. Nem mérték fel, hogy az orosz forradalmi hadsereg alkalmatlan a lengyel határ átlépésére, ez csak májusban kezdett láthatóvá válni. Romániával viszont valóban harcban állt, s ha a nemzeti Ukrajna hamarabb omlik össze, ha a Gyenyikin-offenzíva csak egy hónapot késik, másképp alakulhat a hadihelyzet. Ez is sovány remény volt – de a fuldoklónak a szalmaszál is mentőöv.

Szamuely Tibor népbiztos május végén Kijevben és Moszkvában járt. Ettől fogva a magyar vezetésnek tudnia kellett, hogy a direkt orosz segítségnek egyelőre kevés realitása van. Miután Csehszlovákia forradalmasítása sem sikerült – a május-júniusi „Északi Hadjáratnak” egyik célja ez volt – június közepétől a Magyarországi Tanácsköztársaság helyzete kilátástalanná vált, hiszen azt a kommunisták sem állították, hogy elszigetelten is fennmaradhat. A kormányban résztvevő szociáldemokraták júniustól a szakítás irányában tapogatóztak, csak a jogos félelem tartotta vissza őket, hogy egy ilyen lépés az ellenforradalom hatalomra jutását segítené elő.

Ez a helyzet vezetett a Románia elleni támadás elhatározásához júliusban, ami katonai szempontból kilátástalan volt. Hogy a katonai vezetők egy része mégis vállalta, azt csak azzal magyarázhatjuk, hogy az ő idegeik sem bírták tovább a bizonytalanságot, számukra a siker és a bukás egyaránt jobb volt, mint az időhúzás. Kun Béla számára az esetleges siker júliusban már a bukás egyetlen alternatívája, döntését szinte hisztérikus állapotban hozta meg. Ezt bizonyítják Leninhez küldött, Románia elleni támadást sürgető üzenetei, hiszen nagyjából ismernie kellett Szovjet-Oroszország éppen ezen a nyáron legrosszabb katonai helyzetét.

Ehhez még csak annyit, hogy a forradalom történetének máig vitatott úgynevezett problémái nem is annyira a kor problémái, hanem az utókor lehetetlen igénye, hogy reális mérlegelést várjon a forradalmi térség vezetőitől, akik, ha úgy tetszik, maguk is hisztérikus állapotban voltak, reálpolitikai döntéseket azért sem hozhattak, mert a térség kiszámíthatatlan helyzete nem nyújtott erre alapot. S ez nemcsak a forradalmárookra és a forradalmi népre vonatkozik – az ellenforradalom vezetői sem tudták még sokáig realitásnak elfogadni Magyarország területének összezsugorodását vagy például utolsó királyunk sem tudta felfogni, hogy uralkodása végét ért. Könnyebb volt neki meghalni, mint ezt a tényt tudomásul venni.

A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG HELYE A MAGYAR TÖRTÉNELEMBEN

A legtöbb nemzet és állam történetének vannak alapvető, az adott közösség minden tagja számára üzenetet (ha nem is feltétlenül mindegyikük számára ugyanazt az üzenetet) hordozó viszonyítási pontjai. A francia forradalom a franciáknak, Hitler náci birodalma a németeknek, Rigómező a szerbeknek, Fehérhegy a cseheknek, a felosztások a lengyeleknek, Gyulafehérvár a románoknak s így tovább. Olyan kulcsfontosságú események, amelyek a történelmükkel foglalkozás minden lehetséges szintjén megkerülhetetlenek. Szakmai kihívások a történész számára, retorikai alapok a politikusi közbeszédben, a közösségi kohézió építésének építőelemei az oktatásban, nagymama és unoka beszélgetésének témái a társadalmi közleményekben. A múlt sokfajta módon válik történelemmé s kevés divatosabb téma van ma a szakmánkban, mint e folyamat sajátosságainak vizsgálata.

Aligha kérdőjelezi meg bárki, hogy a huszadik századi magyar történelemben ez a viszonyítási pont Trianon, sőt talán úgy is fogalmazhatnánk, hogy a történelmi értelemben vett jelen Trianonnal és közvetlen előtörténetével kezdődik nemzeti és állami történelmünkben. A nemzeti és állami létet befolyásoló kárpát-medencei, európai és globális nemzetközi viszonyokban, a társadalomszerkezetben, a politikai kultúra alakulásában mai problémáink eredőit keresve előbb-utóbb akaratlanul mindig ide jutunk vissza. Az elmúlt fél évszázad igen gazdag kutatási termésétől függetlenül mai közleményeinkben leginkább Trianon közvetlen előtörténete részeként jelenik meg a Tanácsköztársaság. Szakmánk számára négy évtizede a Tanácsköztársaság számos forrás alapján érdemben kutatott szaktudományos téma, bár a legutóbbi években kevés kolléga választja témául. Hajdú Tibor, Borsányi György, Kende János, Litván György, L. Nagy Zsuzsa, Ormos Mária, Pastor Péter, Péteri György, Raffay Ernő,

Romsics Ignác, Salamon Konrád, Szarka László, Varga Lajos, Tőkés Rudolf, Völgyes Iván, Vörös Boldizsár vonatkozó munkái, a nem jelentéktelen helytörténeti irodalom gazdag anyagra építve vitáznak egymással, és a szintézisek túlnyomó része is külön fejezetben tárgyalja a forradalmak korát. A tudomány szintjén tehát szerintem a viták ellenére nem kérdéses, hogy a Tanácsköztársaság a magyar történelem integráns része. A politika és közbeszéd azonban gyakran sokat torzít, és Trianonhoz kapcsolva igen gyakran a baloldaliság valamennyi árnyalatának kompromittálására használja fel a Tanácsköztársaság emlékét.¹

Így, amikor a 90 évvel ezelőtti Tanácsköztársaságot kívánjuk elhelyezni nemzeti és állami történelmünk folyamában, akarva-akaratlanul jelenünk dilemmáival is foglalkozunk. Bizonyítandó, a kutató szakemberek körében alapjában talán nem vitatott tétel: a Tanácsköztársaság nem felelőtlen kalandorok, nemzetietlen bűnözők által vezetett pillanatnyi kiskiklás, puccs, hagyományainkból kiiktatandó tragikus intermezzo, Trianon legfőbb oka, hanem egy kudarcos kísérlet sok-sok évtized alatt felgyűlt, a háború következtében különösen robbanékonyra vált politikai és társadalmi feszültségek megoldására. Sőt, e gondolatot tovább folytatva: mint cseppben a tenger, tükrözi e néhány hónap a modernkori magyar és mutatis mutandis közép-kelet-európai politika-, társadalom- és eszme-ideológiatörténet ma sem lezáratlan alapkérdéseit, dilemmáit. Előadásom második részében szeretném röviden bizonyítani ezt a tételt, először azonban csak néhány, szerintem különösen fontos, a tudományt és a közvéleményt is formáló mozzanatra koncentrálni szeretném áttekinteni a Tanácsköztársaság magyar történelemben elfoglalt helyével kapcsolatos fő nézeteket. Nem vállalkozom rendszeres historiográfiai áttekintésre,² csak arra utalok előljáróban, hogy pozitív értelemben leginkább Gratz Gusztáv, Hanák Péter, Litván György és Szűcs Jenő, negatív

¹ Egy friss példa: „Szamuely Tibor, Kun Béla, Rákosi Mátyás és Farkas Mihály mai, magukat baloldalinak és liberálisnak mondó utódaira nincs szüksége a magyar közéletnek. Tenni fogunk a magyargyűlölet ellen!” Vona Gábor a Jobbik és a Magyar Gárda Egyesület elnöke közleményéből. 2009. április 21. <http://www.jobbik.hu/node/6310>. E jobboldali radikális álláspont jellegzetes szóhasználata a magyarországi közélet szereplőit „Magunkfajtákra” és „Magukfajtákra” osztja.

² Ezt legfrissebben Hajdú Tibor tette meg a Magyar Történelmi Társulatban tartott 2009. március 17.-i előadásán. Ld.: www.tortenelmitarsulat.hu

értelemben elsősorban Szekfű Gyula, John Lukács és Salamon Konrád értékelései inspirálták gondolatmenetemet.

Rendkívüli módon leegyszerűsítve azt mondhatom, hogy a szakmánkba kerülésem óta eltelt mintegy három évtized során a magyar történelem fő vonalának *öt ideáltípusnak tekinthető* végiggondolásával találkoztam.

Az *első*t nevezzük kurucosan romantikus – osztályharcos – dogmatikus nacionalista, kincstári optimistának (politikai megnyilvánulása a *Forradalmi Ifjúsági Napok* nevű 1965-től 1989-ig évente országosan megrendezett eseménysorozat volt, szemléleti alapműve Mód Aladár: *Négy száz év küzdelem a független Magyarországért* című, a II. világháború alatt írt, 1945 után számos kiadásban publikált műve), a *másodikat* enyhén labancos szociológizáló-realista, nemzeti illúzióoszlató, melankolikus-tragikusnak (Hanák Péter történet szemlélete tükrözi leginkább), a *harmadikat* liberális-demokratikus, októbrista optimista köztársaságinak (különösen Litván György, Kende Péter számos munkájában jelenik meg), a *negyediket* keresztény-nemzeti-humanista-hazafiasnak (Antall József 1989–1993 közötti történetpolitikai kijelentéseihez kapcsolódva formálódik), az *ötödiket* posztmodern, relativizáló, mikrotörténeti, társadalom- és mentalitás-történetre koncentrálónak (átfogóan a Hajnal István Kör). Alapkérdés e felfogások megkülönböztetésében az „objektív” és „szubjektív”, „belső” és „külső” elemek arányának és viszonyának taglalása valamint a „haladó” és „reakciós”, „szerves” – „szervetlen”, „egészséges” – „kóros” tendenciák megkülönböztetése nemzeti történelmünkben, vagy az ilyen szempontú minősítések lehetőségének elutasítása.³

Az *első felfogás* pillérei: 1437, 1514, 1703, 1848, 1918–19 és 1945. A magyar történelem dinamikáját a politikai küzdelmek, leginkább az osztályharcok adják, Budai Nagy Antal és Dózsa György mozgalmai után negyven év küzdelem következett a független és szabad Magyarországért, Rá-

³ Az első, második és harmadik felfogás szembesülésére adtak lehetőséget a „tízkötetes” Magyarország Története elkészítésével kapcsolatos viták. Lásd: *Vita Magyarország kapitalizmuskori fejlődéséről*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971. *Értekezések a történeti tudományok köréből*. 55. László Péter: New Approaches to Modern Hungarian History. *Ungarn Jahrbuch* 1972, 161–171. Kosáry Domokos: *Viták a történeti tudományok területén az 1970-es években*. Az MTA Filozófiai és Történettudományok Osztályának Közleményei XXIX (1980) 119–136. Glatz Ferenc: A XX. század az 1945 utáni magyar történetírásban, *Múltunk* 1999, 223–257.

kóczi ügy kapcsolódik Kossuth Lajoshoz, mint a róluk elnevezett két fontos budapesti utca, Károlyi Mihály forradalma előkészítette a Tanácsköztársaságot, amely nemzeti történelmünk első gigantikus, dicsőséges próbálkozása az osztályelnyomás igazságtalanságának megszüntetésére és a nemzeti függetlenség, szuverenitás biztosítására. Az imperialista túlerő, a forradalmi türelmetlenség szülte szubjektív hibák és az azokat kihasználó ellenforradalmi cselszövés vezetett a bukáshoz, de 1945 újabb, most már sikeresen kihasznált lehetőséget adott az 1919-es célok megvalósítására. E felfogás politikai gyakorlathoz ültetése volt a *Forradalmi Ifjúsági Napok* 1965-től sok éven át ismétlődő, 1848. március 15., 1919. március 21. és 1945. április 4. üzenetét teleologikus sorba rendező rendezvényssorozata. Az 1950-es évek elején Rákosi március 9-i születésnapja bonyolította még a helyzetet.

A második felfogás a gazdasági és társadalmi fejlődés objektív tényeire koncentrál, és az előző felfogásra reflektálva azt állítja, hogy Rákóczi Nagymajténnyal, 1848 1867-tel, Károlyi és 1919 csak az ellenforradalommal és Horthyval együtt jelenthetik a magyar történelem fő vonalát. E vonal megrajzolása során az a fő kérdés, hogy Ónodot miért követte Nagymajtény, Debrecent Világos, Károlyit Kun Béla és Kun Bélát Horthy, 1945-öt 1949, 1956. október 23-át 1958. június 16-a, 1989 eufóriáját napjaink kiábrándultsága? Mi magyarázza a magyar történelem kudarcait?⁴

A harmadik felfogás meghúzza a liberális demokratikus eszmei és ideológiai hagyományok ívét: 1989-ben értelmezése szerint 1848, 1918, 1946 és 1956 eszmei és politikai örökségére építhettünk, ez adta a harmadik magyar köztársaság biztos talapzatát: 1849 áprilisa kapcsolódik 1918 novemberéhez, 1946 februárjához, 1956 októberéhez és 1989 júniusához és októberéhez. Az utóbbi években a köztársaság napjának parlamenti ünneplése február 1-jén ezt a felfogást formálja aktuális politikai üzenetként. E felfogás a 19-20. századi magyar történelmet – Szelényi Iván tézisé-

⁴ Hanák Péter felfogására példák. „Historizálás és történetiség a kiegyezés vitájában” című tanulmánya. In: Hanák Péter: *Magyarország a Monarchiában*. Budapest, 1975, 157-221. „1867 európai térben és időben” című tanulmánya in Hanák Péter: *1867 európai térben és időben*. Budapest, 2001, 183-196.

vel élve – „egy újra és újra nekiveselkedő, de mindig meg-megtorpanó polgárosodási kísérletként”⁵ értelmezi.⁶

A *negyedik, keresztény – nemzeti – hazafiasnak minősíthető nézetrendszert* legjobban a ma használatos bankjegyeinken szereplő történelmi személyiségek fémjelzik: Szent István (10 000), Károly Róbert (200), Mátyás király (1000), Bethlen Gábor (2000), Rákóczi Ferenc (500), Széchenyi István (5000), Deák Ferenc (20 000), kritikus, válságos helyzetben az egységesnek minősíthető nemzeti érdeket hosszabb vagy rövidebb időre képviselni, védeni képes személyiségek. E felfogás kijegecsedett formájában értékeli Horthy Miklós és Kádár János konszolidációs teljesítményét is, és szkeptikusan tekint a forradalmak bajkeverőire.⁷ Egyik megfogalmazása szerint „Trianon nagyobb és tartósabb kárt okozott, mint a negyven éven át tartó orosz és kommunista uralom... a magyar állam és a magyar nép történelmében 1918–1920 volt e tragikus század mélypontja... Még Kun Béla rendkívül népszerűtlen kommunista rezsimjét is a román hadseregnek kellett elűznie Budapestről.”⁸ E felfogás igen konkrét kérdésben konfrontálódott az előző liberális-köztársasággal 1990-ben: az új magyar parlamentnek döntenie kellett a nemzeti ünnepek és szimbólumok új rendjéről. A koronás címer és augusztus 20-a prioritása a Kossuth címerrel és március 15-ével szemben, a millenáris ünnepségekkel, a Szent Koronának a Parlamentbe szállításával kapcsolatos, a 2002. évi választási kampányban fontos szerepet kapó viták illusztrálják e felfogás politikai lecsapódását.⁹

⁵ Idézi Bugyinszky György: *Népszabadság*, 2008. március 14. Hétvége, 3.

⁶ Litván György nagyhatású, tudományos szakszerűsége, hitelessége mellett személyiségének morális integritásával is ható nézeteihez lásd írásainak halála után megjelent gyűjteményes kötetét: *Maradjunk a tényeknél* (válogatta és szerkesztette Gál Éva és Kende Péter). 1956-os Intézet. Budapest, 2008. *Magyar gondolat–szabad gondolat*. (Válogatta és szerkesztette Gyurgyák János). Osiris, Budapest, 2008.

⁷ A szemléletre lásd Antall József 1993. augusztus 21-i interjúját. *HÍR-LAP* melléklete 1993. szeptember 1. 1–8. Idézi: Romsics Ignác: Horthy képeink. In: Romsics Ignác: *Történelem, történetírás, hagyomány*. Osiris, Budapest, 2008, 246.

⁸ John Lukacs: Magyarország a huszadik században. *Magyar Nemzet*, 2000. július 10.

⁹ A korabeli kormányzati oldal szempontjai: Rockenbauer Zoltán: Magyar millenium. In: *Magyarország politikai évkönyve*. 2002, 106–113. Az ellenzéki kritika: Gerő András: Két millenium Magyarországon. *Mozgó Világ* 2002/8, 13–24.

A közgondolkodásban, közbeszédben kevésbé, a szakmában markánsabban jelentkezik az *ötödik*, a posztmodern *szemlélet*, amely sem társadalomtudományos, sem mikrotörténeti és történeti antropológiai formájában nem feltételez fő vonalat, hiszen illúziónak minősíti a szakszerű tudományos objektivitást, megkérdőjelezi a nemzeti történeti narratíva szükségét és lehetőségét. Ebből a perspektívából nézve a Tanácsköztársaság nem referenciapont, az e szemlélet jegyében fogant társadalomtörténeti szintézis nem is említi ezt az időszakot s ezért most itt elhagyható az elemzésből.¹⁰

Ezek a felfogások több modern magyar történeti alapkérdest vetnek fel, amelyek koncentráltan jelentkeztek 1919-ben. Melyek ezek és milyen választ adhatunk rájuk? Paradox módon az első, *Forradalmi Ifjúsági Napos* és a negyedik, jobboldali felfogás is osztja azt a nézetet, hogy (Litván György 1988-as megfogalmazásában) az őszirózsás forradalom „a Tanácsköztársaság előszobája, a magyar kommünhöz vezető út egyik szakasza... Jobboldalról ez volt ellene a legsúlyosabb vád, kommunista oldalról pedig ez a funkciója jelentette számra az egyetlen mentséget. A hetven éven át domináló horthysta-ellenforradalmi és kommunista megítélés tehát, ha ellenkező előjellel is, teljesen egybecsengett.”¹¹ A történeti-politikai vitákban a jobboldal ma szívesen állítja be a Tanácsköztársaságot egy, a KMP megalapításától a mai MSZP-ig húzódó konstruált vonulatba,¹² a mai baloldal gyökereit a két forradalom közül inkább 1918-hoz kapcsolja. Alapkérdés tehát a két forradalom viszonyának kérdése (1918–19 egy forradalom két fázisa vagy két egymással ellentétes forradalom), hiszen a mai republikánus felfogásban a magyar demokratikus hagyományok egyik legértékesebb eleme a Tanácsköztársaságtól élesen elhatárolt „októbrizmus”. A Tanácsköztársaság vörös terror és csak színében tér el a fehér terrortól.

Valamennyi nézetrendszerben felmerülő kérdés, hogy kiemelkedő értelmiségiek Babitstól Bartókig miért üdvözölték, vagy legalábbis fogadták el a Tanácsköztársaságot s általában a radikális baloldali politikát.

¹⁰ Gyáni Gábor–Kövér György: *Magyarország társadalomtörténete*. Osiris, Budapest, 1998.

¹¹ Litván György: Az 1918–19-es demokrácia két tűz között. In: Litván György: *Magyar gondolat – szabad gondolat*. Osiris, 2008, 214.

¹² Lásd például a HÍR TV. 2009. február 21-i emlékező műsorát Tamáska Péterrel és Stark Tamással. HÍR TV Archívum.

Az első baloldali népfrontos (1956 után gyakran manifesztálódó) felfogás számára ez általában a történelmi szükségszerűség felismerését jelentette részben szinte lelkesedésből (Krúdy Gyula szavaival: „nem félni az új történelemtől, az új Magyarországtól, a forradalmi szilajságú emberi akarások és ideálok robbanásától. Csak pusztuljon, vesszen el a régi világ...”¹³), részben józanságból („Lenin úgyszólván minden dolgozó embert és a nép minden vezetőjét előbb megkínált az új rendszerbe való békés beilleszkedéssel, mielőtt rászánta volna magát az összezúzásukra”¹⁴) vagy óvatos számításból¹⁵. Az egyik legegyszerűsítőbb jobboldali megfogalmazás nem is keres magyarázatot: „Ez csupán az ő tévedésük, illetve az ő szegényük. A történelem ugyanis már bebizonyította, hogy a kommunista rendszer zsákutca volt, eleve nem lehetett jól csinálni”¹⁶.

A Tanácsköztársaságban koncentráltan jelentkező, ma is aktuális történeti-politikai kérdés a parlamentarizmus szerepének, illetve a parlamenten kívüli politizálás lehetőségeinek megítélése. Tágabb eszme- és ideológiatörténeti perspektívában, különösen, hogyha a Tanácsköztársaság idején szerveződő szegedi ellenforradalmi csoportosulás ideológiáját is számításba vesszük, a proletárdiktatúra időszaka az 1867-es rendszer megkövesedett 1848-as és 1867-es platformjainak meghaladására tett legradikálisabb, legkövetkezetesebb próbálkozások periódusa. Előzménye ilyen értelemben nemcsak a szocialista, szociáldemokrata eszmékör valamennyi ága, beleértve az agrárszocialista mozgalmakat – nemcsak a radikális demokrata gondolatvilág, hanem a keresztényszocialista, valamint újkonzervatív, néppárti ideológiák is –, mindazok a különböző hatékonyságú szervezeteket vezető ideológiák, amelyek a hagyományos nemesi liberalizmus és a tőkés fejlődés következményeinek kritikájával léptek fel. Mindaz, ami a dualizmus utolsó két-három évtizedében szórványosan

¹³ Krúdy Gyula: Új történelmet kell írni. Magyarország, 1919. április 16. Idézi: Pándi Ilona: *A haladó magyar értelmiség útja 1848–1948*. Kossuth, Budapest, 1977, 68.

¹⁴ Magyar Lajos: Az intelligencia az orosz Tanácsköztársaságban. Világ, 1919. március 23. Idézi: Pándi Ilona: i.m. 70.

¹⁵ „A karrieristák...óvatosságból, koncot remélve mutatkoztak lojálisnak...” Pándi Ilona: i.m. 70.

¹⁶ Salamon Konrád idézi Pető Iván Salamon Konrád *Nemzeti önpusztítás 1918–1920* (Korona, Budapest, 2001) című könyvéről írott recenziójában in: *Mozgó Világ*, internetes változat 27/12.

jelenik meg, váratlan robbanást okozó eleggyé áll össze 1919 márciusára. A konzervatív és a marxista-szocialista forradalmárok között a megváltás forrásában van a fő különbség: a marxista értelmezés szerint ez az egyetemes osztályszolidaritás, a konzervatív forradalom szerint a nemzeti egység. Az eszközök hasonlóak: szűk választási pártelitek helyett hatékony tömegmozgalom szervezése, szociális demagógia, a kor technikai színvonalának megfelelő leghatékonyabb propagandatechnikák alkalmazása. A liberalizmus minden formájának teljes feladása és elutasítása ilyen értelemben természetesen 1918 októbere célkitűzéseinek is a megtagadása.

A közjogi kérdések helyett a szociális problémák beemelése a nemzeti politizálás középpontjába és az internacionalizmus doktrínájának hirdetése az adott körülmények között azonban határozott nemzeti funkciót kapott, hiszen, mint erre Ormos Mária is többször felhívta a figyelmet: a magyarországi proletárdiktatúrát a bolsevista veszély mellett legalább olyan mértékben lehetett zsarolásként, a magyar nacionalizmus új trükkjeként értelmezni.¹⁷

Társadalomtörténeti szempontból is koncentráltan jelentkezik minden, a tiszta kálmáni és tiszta istváni rendszer kritikusai által évtizedek óta hangoztatott probléma. Ilyen a földnélküli agártársadalom erjedése, a középosztály különböző csoportjainak helykeresése, az ipari munkásság és más alsó városi rétegek szociális problémái által generált feszültségek, amelyeket megsokszoroztak a háború megpróbáltatásai. Ide kívánczik az erőszak problémája: a gyilkolás és pogrom politikai alkalmazása nem 1918–20 váratlan újdonsága, hanem a háborúk, leginkább a nagy háború tapasztalatait teljesíti ki. Az állami önkénnyel, tüntetőkre lövéssel, tömegtüntetések véres feloszlásával nem 1918–19-ben találkozott először a magyar társadalom. Újdonság a nagyságrend és az események rendkívüli felgyorsulása.¹⁸

¹⁷ Így például: *Padovától Trianonig*. Kossuth, Budapest, 1983, 210.

¹⁸ Lásd legújabban: Alice Freifeld: *Nationalism and the Crowd in Liberal Hungary, 1848–1914*. The Woodrow Wilson Center Press, Washington, D.C. – The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London, 200. Bihari Péter: *Lövészárok a hátszágban*. Napvilág, Budapest, 2008.

E problémakör része a zsidóság szerepe és az antiszemitizmus szerepe a Tanácsköztársaság idején. Hajdú Tibor, Bihari Péter, Gyurgyák János, és újabban Balázs Eszter munkálkodott sokat a mai magyarországi értelmiségi szekértáborok formálódásának 1905-ig visszanyúló történetén, jól ismerjük az antiszemita előítéletek alakulását és egyre többet tudunk a zsidó vallási irányzatok egymás közötti vitáiról (Haraszi György, Frojimovics Kinga, Konrád Miklós) is. Legutóbb Kende János összegezte tények és közgondolkodásbeli sztereotípiák különbségeit¹⁹, mai témánk szempontjából azonban az a lényeg, hogy valamennyi domináns modern nemzeti történeti narratívában a Tanácsköztársaság kulcsfontosságú esemény e szempontból is. Akár a bűnbakkereső mechanizmusokat, akár a radikalizált tömegek motivációját, akár a magyarországi zsidó társadalom történetét, akár a modern magyar művelődés történetét kutatjuk, a Tanácsköztársaság nem sajnálatos epizód, hanem hosszú távú magyar eszme-, társadalom-, politika-, mentalitástörténeti folyamatok megkerülhetetlen sűrűsödési pontja. Koncentráltan jelzi azt is, hogy e feszültségek, folyamatok alakulását a Kárpát-medencében milyen drámai közvetlenséggel befolyásolják a közelebbi és távolabbi külső feltételek.

Legjobb tudomásom szerint nemzeti-állami történelmünk legutóbbi szintézisét egy angol kolléga, Bryan Cartledge írta meg angolul 2006-ban, magyarul tavaly jelent meg. Megfontolandónak tartom a Tanácsköztársasággal, a huszadik századi magyar társadalmi mentalitással kapcsolatos értékelését, amely visszavezet előadásom bevezetőjéhez. Szerinte a 133 nap meghatározóan formálta az 1919 utáni magyar nemzeti lelkületet, megalapozta a kommunizmus és a Szovjetunió gyűlöletét, azt a fel fogást, amely Sztálint Hitlernél is nagyobb veszélynek tartotta mind a világ, mind Magyarország számára, és a hatalomátadásra hivatkozva kompromittálta 1918 októberista republikánus demokrata hagyományait is.²⁰ Hasonló értékelést ad a Bécsben alkotó Lendvai Pál is: „Mindössze 133 napig tartott és valójában dupla ajándék volt mind a nagy étvágyú, új szomszéd államoknak, amelyek a gyűlölt Magyarország feldarabolását most antibolsevista retorikával követelhatték, mind pedig a tekintélyelvű

¹⁹ Kende János: „Zsidó identitásukat felszámolták”. A Tanácsköztársaság és az úgynevezett „zsidó részvétel”. Szombat 2009. (xxi) március, 14–16.

²⁰ Bryan Cartledge: *The Will to Survive. A History of Hungary*. Timewell Press, London, 2006, 330.

jobboldal ezt követő, nem kevésbé kemény rendszerének, amely negyedszázadon át a demokráciát és a liberalizmust a bolsevizmussal és terrorral, a bírálatot pedig az árulással azonosította. A tényleges tragédia abban rejlett, hogy a tiszavirág-életű kommunista rezsim a polgári forradalom romjain jött létre, mintha annak természetes folyománya lett volna”.²¹

Ma, amikor váratlan, félelmetes, nehezen megismerhető új kísértetek járnak be nemcsak Európát, hanem az egész világot, újra nyomatékosan napirendre kerül az útkeresés, a hatalmas társadalmi, gazdasági problémák kezelésére alkalmazható modellek kutatása. A Tanácsköztársaság a huszadik század első kataklizmája utáni magyar útkeresés egyik, súlyosan kudarcos modellje. A sok ígéretes és kevésbé ígéretes modell összeomlása utáni helyzetben a történetét értékelő harag és részrehajlás nélkül kutató, saját korok ellentmondásaiban is eligazodni próbáló történészeket, magunkat csak szerénységre és visszafogottságra inthetjük.

²¹ Lendvai Pál: *Magyarok. Kudarcok győztesei*. Helikon, Budapest, 2001, 365.

Krausz Tamás

LENIN ÉS A MAGYARORSZÁGI TANÁCSKÖZTÁRSASÁG

Magyarország és Kelet-Európa

Lassan feledésbe merül, hogy Lenin már 1917 előtt rendelkezett egy elméletileg és módszertanilag, szaktudományosan és politikailag végig-gondolt és strukturált *Kelet-Európa-fogalommal*, ami feltételezte, hogy ő maga tisztázta a modern tőkés *világrendszer* hierarchikus, régiókból és alrégiókból felépülő természetét. Főképpen Marx és Engels ihlette elemzését e téren is, de a fogalmi elemzés szaktudományos alapjait vagy két évtizeddel korábban, a *Kapitalizmus fejlődése Oroszországban* című híres munkájában maga „izzadta ki”.¹ Kelet-Európa fogalmát több szempontból közelítette meg, viszonylag önálló régióként fogta föl. Számos tényezőt vett figyelembe e térség jellegzetességeinek feltárása során: a gazdasági-kulturális, technikai-technológiai fejlődés színvonalát, a tőkefelhalmozás, a tulajdon- és birtokviszonyok jellegzetességeit, a föld megművelésének különböző módjait, a szociális és életszínvonalbeli specifikumokat, a nemzetiségi összetételt és általában a nemzetté fejlődés sajátosságait, a polgári demokratikus forradalmak fejlődési szintjeit stb.

Ezen elemzés keretében különös hangsúly esett arra, hogy a tőkés és a földbirtokos osztályok világméretekben tekintve oly sokféle és egyenlőtlenül fejlődő régiókat „kénytelenek” uralmuk alatt tartani, hogy a válások nemcsak hogy kiküszöbölhetetlenek, hanem a gazdasági okokon túl a tőkerendszer helyi és globális működésében feloldhatatlan, megszüntethetetlen ellentmondások keletkeznek, amelyek akkumulálódnak és időnként kirobbannak. Lenin az I. világháborút, illetve nyomában a forradalmakat ilyen „kirobbanásnak” tekintette, figyelmeztetve azonban –

¹ Az egész problémakör elmélettörténeti háttéréhez lásd Krausz Tamás: *Lenin. Társadalomelméleti rekonstrukció*. Budapest, Napvilág, 2008.

és egyúttal vitázva Rosa Luxemburggal –, hogy maga a rendszer sohasem kerül *kiúttalan* válságba, hiszen amennyiben nincsen forradalmi alternatíva a „tőkerrendszerrel” (Mészáros István fogalma, lásd *A tőkén túl*) szemben, az megújítja magát – így vagy úgy... A magyar tanácsköztársaság első érdekessége Lenin szemében éppen az volt, hogy a kapitalista alapon való kiút a válságból, legalább is akkor úgy tűnt neki, Magyarországon sem lehetséges. A forradalmak „nehéz szüléséről” Lenin igazán sok mindent leírt, ám Magyarország 1919-e hallatlan optimizmussal töltötte el, ma azt mondanánk erre félig tréfásan, a régi nyelvezetből kölcsönzött kifejezéssel, hogy „történelmi optimizmussal” tekintett a Tanácsköztársaságra.

E *történelmi* optimizmus oka egyértelmű: egy fejlettebb alrégióban is megvalósult a proletárforradalom, mely kapocs lehet Nyugat-Európához. Lenin a kelet-európai régióban Magyarország pozícióját egyfelől Németország és Ausztria, másfelől Oroszország, illetve a Balkán között jelölte ki, az eltérő történelmi idők és terek megkülönböztetésével.² A magyar fejlődés oroszokénál magasabb kulturális színvonala különösen megragadta fantáziáját. Ez a momentum egészen felvillanyozta elképzeléseit a szocializmus fejlődéséről Európában.

Tulajdonképpen a mai Kelet-Európa – fogalmunk egyik történelmi előképével van dolgunk. E fogalom ugyanis Leninnél illeszkedett a mai fel fogásban centrum-félperiféria-perifériának nevezett koordinátarendszerbe, amelyben a világrendszer regionalizálódását már évekkel korábban ábrázolta. Noha Lenin további „finomításokat”, megkülönböztetéseket is tett, amennyiben a periférián és a félperiférián megkülönböztette a „gyarmati, félgymati és függő országokat” (India, Kína, Törökország), amelyeket gyakran a „keleti”, „ázsiai” fogalmakkal ír le, de használta a cári birodalom „belső gyarmatai” fogalmát is, amely tükrében a kelet-európai soknemzetiségű birodalom belül elhelyezkedő Magyarországot tulajdonképpen a viszonylag „civilizáltabb”, de „függő országok” kategóriájába sorolta, és amelyet, noha az orosz birodalomnál civilizáltabb birodalom alkotóeleme volt, mégis a Habsburgok és/majd 1919-ben az Antant függvényének tekintett. Ám, feltételezése szerint Magyarországon a szocializmus mint gondolat és gyakorlati elképzelés így termékenyebb talajra

² Vö.: A vas a parasztgazdaságban. 1913. szept. 4. In: *Lenin Magyarországról*. Kosuth, 1965 18-19.o. és 21-25.o.

talál, mint Oroszországban. Ez is mutatja, hogy mennyire képtelen az a sztálinista és a vele szemben ellenkező előjelű ultrakonzervatív történeti hamisítás, amely statikusan úgy szemléli Lenin forradalomkoncepcióját, mintha az az elmaradottság kényszeréből erényt próbált volna kovácsolni. Éppen e „civilizáltabb fejlődés” jellegzetességének tartotta Lenin, amit gyakorta ismételgetett, hogy Magyarországon kevesebb erőszakra lesz szükség, „Más országok más, emberibb úton jutnak el ugyanahhoz a szovjethatalomhoz. Épp ezért lesz Magyarország példájának döntő jelentősége.”³ Magyarország azt is bizonyította Lenin számára, hogy a proletárforradalom nem orosz specifikum. Ez a tény újból és újból arra készítette, hogy a magyar helyzet oroszétól eltérő történelmi jellegét domborítsa ki.⁴ Mindezzel összefüggésben merült fel ugyancsak az *Üdvözet a magyar munkásoknak* c. dokumentumban az a nagyon pozitív fejlemény, hogy Magyarország esetében a különböző szocialista irányzatok összefogása „egycsapásra” végbement, mert az antikapitalista nemzeti egység az antant ellen viselendő háborúban szélesebb alapra helyezhető. Később, 1920 júliusában, a Komintern II. kongresszusán – a tanácsköztársaság és a bukás tapasztalatainak megvonásakor – a magyarországi gazdasági és politikai intézkedések összefüggését vizsgálta az ún. „szövetségi politika” szempontjából. Varga Jenőre, a népgazdasági tanács népbiztosa könyvére hivatkozva hangsúlyozta a nagy latifundiumok felosztásának jelentőségét, mert a földosztás nélkül szinte semmi sem változott meg a magyar falun, „a napszámosok semmit sem vettek észre, a kisparasztság pedig semmit sem kapott”.⁵ A parasztsággal való szélesebb összefogás kényszere az orosz forradalom történetében egyszerűbb módon bontakozott ki, ott a paraszt elvette a földet 1917-ben, a magyar parasztság kevésbé vonzódott az Ady által megfogalmazott „vesz, ragad” hagyományhoz. Ám a nemzeti kérdés és a szociális kérdés összefüggése mindenütt a régióban, Moszkvától Budapes-

³ *Előadói beszéd a Moszkvai Szovjet ülésén.* 1919. április 3. 87-88.o.

⁴ Egy 1919. április 17-i újságtudósítás szerint beszédében így fogalmazott: „...a magyar forradalom talán nagyobb szerepet játszik a történelemben, mint az orosz. Ebben a kulturált országban figyelembe veszik az orosz forradalom minden tapasztalatát...” Uo. 97. o. „szervezettség tekintetében a magyar proletariátus úgy látszik már túltett rajtunk...” 102. o. Itt is újra felbukkant a „békésebb”, a kevesebb erőszak lehetősége a magyar fejlődésben... 102-103.o. Lásd még *Üdvözet a magyar munkásoknak*, 1919. május 27.

⁵ Uo. 133-134.o.

tig meghatározó jelentőségű össznemzeti, összregionális, sőt összeurópai problémaként jelentkezett.

A nemzeti és a szociális 'mozzanatok' összefonódásáról és ellentétéről

Lenin feltételezése az volt, hogy ha a felbomló birodalmak méhében kibontakozó és alapjában progresszív (antiimperialista) nemzeti háborúk során a nacionalizmus és a szocializmus (itt értsd: a szociális kérdések megoldására vonatkozó törekvések) egybefonódik, akkor a forradalmak győzelmének esélye megsokszorozódik. Ám annak politikai feltételeiről 1917 után kevesebbet szólt, hogy a kapitalizmus általa felfedett „kettős törvényéből”, a nemzeti fejlődésre alapjában ható dezintegráló és integráló, ellentmondásos-ellentétes tendenciákból az európai munkásmozgalomra nézve is ellentmondásos következmények adódtak. Az elméletből ugyanis az következett, hogy a vörös zászló és a nemzeti zászló egyidejű felemelése lenne ildomos a „nemzeti-kispolgári rétegek” megnyerése érdekében, ám az ellenforradalom minden színben és árnyalatban a nemzeti zászló alatt menetelt a forradalommal és a munkásmozgalommal szemben általában és konkrétan. Azonban az ellenforradalom „nemzeti oldalról” túllícitálhatatlan volt. Így volt ez végső soron Ukrajnától a Baltikumig, Berlintől Budapestig. De törvényszerű volt-e ez a fejlemény? Vajon ezért a tényért nem Lenin „baloldali ellenzéke”, az ún. absztrakt internacionalisták a felelősek, akik Leninnel szemben még a nemzeti önrendelkezés jogát sem ismerték el Rosa Luxemburggal az élen?

Lenin abban a tekintetben Rosa Luxemburggal („Junius”) teljesen azonos következtetésre jutott a világháború idején, hogy a kelet-európai birodalmak nem érik meg a világháború végét, mert a fennálló nemzetközi rendszerhez nem képesek alkalmazkodni avítt berendezkedésük következtében, belsőleg is életképtelenné váltak az „imperializmus korszakában”: „Ausztriát például Junius igen józanul ítéli meg, minthogy nemcsak azt veszi számításba, ami „gazdasági” jellegű, hanem azt is, ami sajátosan politikai jellegű, megállapítja, hogy 'Ausztria belsőleg életképtelen', leszögezi, hogy a 'Habsburg-monarchia nem egy burzsoá állam politikai szervezete, hanem csak a társadalmon élősködők néhány klikkjének laza szindikátusa' és hogy 'Ausztria-Magyarország felszámolása történelmileg

csak Törökország széthullásának a folytatása s egyben a történelmi fejlődés következménye'. Egyik másik balkáni állammal és Oroszországgal sem kedvezőbb a helyzet. És ha a 'nagy'-hatalmak erősen kimerülnének ebben a háborúban, vagy ha Oroszországban győzne a forradalom, teljes mértékben lehetségesek a nemzeti, sőt győzelmes nemzeti háborúk."⁶ Tehát a gyarmatok, félgyarmatok, függő országok nemzeti háborúi összekapcsolódhatnak a forradalmi szociáldemokrata munkásmozgalommal, a *centrum* forradalmaival. Lenin ezen alapvető feltevése abba a keretbe illeszkedett, hogy a polgári demokrácia követelését a kapitalizmus globális kifejlődése világméretekben veti fel, egyúttal demonstrálja, hogy a tőkés rendszer ezzel a kihívással nem tud megbirkózni, hiszen még jogi értelemben sem tudja a demokráciát egyetemes méretekben fenntartani, mivel a polgári demokrácia – a centrumban való minden történeti meggyökerezettsége ellenére – a *valóságban* a létező világrend uralmi viszonyai fenntartásának hatalom-technikai eszközévé válik. (vö. uo. 30.o.) Ezért önmaga felszabadulása érdekében, érvelt Lenin, a munkásosztálynak általában az „elmaradottabb” országok azon ellenállási mozgalmával kell szövetségre lépni, amelyek nem a prekapitalista viszonyok irányába tájékozódnak.

Mivel Lenin gondolkodásában a nemzeti elnyomás mindig szociális elnyomás is, miként a valódi nemzeti felszabadulás mindig egyben szociális felszabadulás is, érthető, ha a kis elnyomott, nemzetiségi értelemben nagyon vegyes kelet-európai országokban valószínűsítette a forradalmakat, amely országokban az elnyomás különféle formái rétegződtek egymásra és a regionális sajátosságoknak megfelelően brutálisabb, robbanékonnyabb formában jelentkeztek, mint a nyugati országokban. Lenin azonban sehol nem várta Kelet-Európában, hogy a burzsoázia képes lehet „forradalmi alkotásra”, természetesen Magyarországon sem. Az egykor forradalmi jellegzetességekkel is rendelkező burzsoázia történelmi szerepét illetően e térségben már az 1905-ös forradalom időszakában sem voltak kétségei, mert e társadalmi csoportok éppen politikai gyengeségük folytán is nemcsak a nagyhatalmak polgári osztályaitól, üzleti köreitől függtek, hanem egyidejűleg, sőt még erősebben a tróntól is. A ma-

⁶ *Junius brosúrájáról*. 1916. július Uo. 28.o. Lásd még *Statisztika és szociológia*. I. fejezet: Egy kis statisztika. II. pont. 1917. január Uo. 33-34.o.

gyar fejlődésre vonatkozóan írta Lenin 1905 júniusában: „A liberális burzsoák végleg kibékültek a 'trónnal' és a rendőrséggel, maguk kerültek hatalomra és állati kegyetlenséggel nyomták és nyomják el állandóan a munkások minden szabadság- és szociális reformtörekvését”. Andrássy gróf történelmi pályáját hozza itt fel, hogy ezt az evolúciót ábrázolja.⁷

Ha a forradalomnak az orosz és kelet-európai félperiférián 'kellett' elkezdődnie, akkor Lenin – éppen az orosz forradalom tükrében – a magyarországi őszirózsás forradalmat és nyomában a tanácsköztársaságot a legtermészetesebb történelmi jelenségnek foghatta fel. Két szempontból is úgy tekintett a forrongó és forradalmasodó Osztrák-Magyar Monarchiára már 1918. november 3-án, mint a „világforradalom” valódi kezdetére. Az egyik: Ausztria–Magyarország megmutathatja, hogy a proletárforradalom kibontakozása nem „orosz ügy”, de egyúttal az orosz forradalom győzelméhez is hozzájárulhat, amennyiben antikapitalista szövetségre léphetnek. Másfelől: „civilizáltabb” országokban bontakozik ki a forradalom, és szintén eltérően az orosz fejleményektől azt várta, hogy a Habsburg Birodalom összeomlása nyomán a forradalom az egyes népek nemzeti szabadságáért folytatott harcát a legszerveesebben kapcsolja össze a tőke elleni társadalmi méretű küzdelemmel, ily módon a nemzeti függetlenség, a háború idején is megmutatkozó nacionalista szembenállást a népek közötti szolidaritás válthatja fel. Ha ez a perspektíva csak elvontan létezett, a politikai gyakorlat síkján mindez megfogalmazódott a Népbiztosok Tanácsa, az Összoroszági Központi Végrehajtó Bizottság és a Moszkvai Szovjet nevében Lenin, Szverdlov és Kamenyev által aláírt 1918. november 3-i felhívásban, melyet Ausztria-Magyarország népeihez intéztek. E felhívás a forradalom szociális küldetésének a nacionalizmus fölötti győzelmét üdvözlöi: „Szilárd meggyőződésünk, hogy a bátor és becsületes cseh munkások nem azért rázták le a bécsi császár igáját, hogy a Kramar vezette cseh burzsoáziától hagyják magukat becsapni, s hogy politikájukat továbbra is a bankárok irányítsák... Biztosan hisszük, hogy Ausztria német munkásai és katonái nem azért döntenek meg Ausztria–Magyarország császárának, a Habsburgoknak a trónját..., hogy az osztrák burzsoázia más képviselői üljenek a nyakukra. Mélységes meggyőződésünk, hogy a román parasztok, akik lerázták a magyar mágánások igáját,

⁷ *A felférkesztűs „forradalmárok”*. 1905. június 23. Uo. 37-38.o.

nem lesznek a román bojárok, ügyvédek és pópák szolgái....A cseh munkások csakhamar meg fogják látni..., fel fogják ismerni, hogy nem a saját nemzeti burzsoáziával való szövetségben, hanem az Ausztriában élő összes nemzetek proletariátusának szövetségében van a győzelem záloga.”⁸ Ám a bolsevikok ennek a szolidaritásnak egy egyetemesebb alapot is feltételeznek, mégpedig „a világtőke elleni közös harcra” való egyesülést, mert Ausztria–Magyarország „munkásai, parasztjai és katonái nem fogják eltűrni, hogy burzsoáziájuk az angol–amerikai tőke szekerébe fogja őket.”⁹ Itt úgy tűnik, hogy Lenin és hívei alapján a munkásság tudati és erkölcsi felismeréshez kötötték a szocialista forradalom perspektíváit, nem pedig szilárd politikai fogódzókhoz. De hát még az erkölcsi-ideológiai fogódzók erőssége, meggyökeresedettsége is erősen vitatható volt, hiszen szerte Kelet-Európában a szocialista- és munkásmozgalom-ellenes törekvések a nemzeti zászló alatt egyesültek.

Persze egy ilyen típusú forradalmi messianizmus megléte nélkül semiféle forradalmi cselekvés nem képzelhető el, aminek tagadása különös méltatlan lenne történészek részéről. Lenin ugyanebben a dokumentumban az „anyag” alapú szolidaritási kényszert egy jóval könnyebben megragadható tényben is igyekezett kimutatni, nevezetesen a nemzetközi adósság megfizetésének következményeiben, amelyek feltételezése szerint a Monarchia utódállamainak munkásságát szembeállítják az antant burzsoáziával, és a helyi burzsoáziák viszont az angol–francia és az amerikai uralkodó köröknél keresnek majd támogatást : „A cseh, a magyar, a német burzsoák, akik tegnap még a Habsburgok előtt hajbókoltak, a német és magyar burzsoák, akik tegnap még a Hohenzollernek előtt csúsztak-másztak, most ezt kiáltják: 'Éljen Wilson!' Az amerikai tőke, hogy segítse ezt a csalást, kenyeret ígér önöknek, mi azonban azt mondjuk a német, cseh, magyar, horvát, szlovén munkásoknak, parasztoknak és katonáknak: Az amerikai, a francia, az angol tőke éppen olyan ellensége a munkásosztálynak, mint a német tőke. Ha az amerikai, angol, francia tőke győztesen kerül ki a háborúból, nemcsak a burzsoázia felhalmozódott háborús adósságainak megfizetésére kényszeríti majd önöket, hanem óriási hadisarcot is kivet önökre. Az amerikai, angol, francia tőke

⁸ Uo. 46.o.

⁹ Uo. 47.o.

jelenleg bűnös háborút visel Oroszország munkásai és parasztjai ellen, hogy az orosz burzsoázia és a cárizmus adósságainak megfizetésére kényszerítse őket.”¹⁰

Ám ezzel visszatértünk a tulajdonképpeni kiindulóponthoz. Bárhogyan legyen is, egy önmagában vett kis országban – egy ellenséges nemzetközi háttér esetén – nincsen komoly esély arra, bármennyire megszegtak is legyenek ellenfelei, hogy sikerrel fejeződhessen be a forradalmi folyamat. Hogy azután az előrehaladott országok forradalmárai főképpen csak bíralták a bolsevikokat az „elvetélt” forradalom miatt, kevésbé volt meggyőző a bolsevikok közegében, hiszen a „nyugati marxisták” maguk sem tudták a „megmentő” európai forradalmat kibontakoztatni, Lenin szemében sokszor csak szájhősöknek tűntek az olyan példaképek mellett, mint Rosa Luxemburg vagy Karl Liebknecht. Persze a *nemzeti* és a *szociális* Nyugaton is szemben állt egymással, de másképpen. Keleten a *kommunizmust* úgyszólván kívül rekesztették a nemzeten, míg Nyugat-Európában a Szovjetunió létrejötte ellenére vagy éppen azért legálisan meggyökeresedett. A kommunizmus törvényen kívül helyezése csak a konzervatív autoriter nacionalista rendszerekben, mint például Magyarországon, ment végbe vagy természetesen majd a náci Németországban.

A patriotizmus forradalmi és ellenforradalmi természetéről, avagy az internacionalista munkásszolidaritás határai

A vizsgált kérdésben a bolsevikokkal az alapprobléma az volt, hogy nem tették fel a kérdést, *miért* történik és mi történik akkor, ha a munkások és a parasztok mégis csak „beállnak” a nemzeti burzsoázia, a rendszert fenntartó hatalmi elitek mögé, amelyek bizony sorsukat a nemzetközi tőkéhez kötik. Lenin és a bolsevikok nemigen tették fel ezt a kérdést, hiszen arra nem lehetett egy szikrányi optimista választ sem adni. Rosa Luxemburgot idézték: szocializmus vagy barbárság, miközben maguk is barbár eszközökkel igyekeztek a barbárságot kisöpörni. A nyilvános propagandában a forradalmi optimizmust erősítendő, minden érvelésük arra a feltételezésre futott ki, hogy a forradalom és ellenforradalom válaszátként az elnyomott osztályoknak nem áll érdekében, hogy saját

¹⁰ Uo. 47.o.

érdekeikkel szemben meneteljenek. De hát 1918–1919 fordulóján már az orosz tapasztalatok is arra utaltak, hogy nincs az a „bolsevik meggyőzés”, amely az éhínség „fojtogató csontkezét”, mint azt egy orosz nagytólkés, P. P. Rjabusinszkij megjövendölte, le tudná fogni, márpedig az éhínség a véres és pusztító háború után bármely tömeget „megvásárolhatóvá” teszi, mindenfajta ideológia ellenére.

Az oroszországi ellenforradalom, a katonatiszti diktatúrák ideológiája már 1918-ban „az egy és oszthatatlan szent Oroszország” ideológiája és az ismert pogromok gyakorlata volt, aminek kiszorításához egy egész polgárháborús időszakra volt szükség. Oroszországban a forradalmi pszichológia fenntartását, az internacionalista osztályharc propagandáját a diktatúra eszközei egy jó ideig erősíthették a tömegtudat szintjén is, mert a fehérgárdisták szervezett katonai ellenállása és a külföldi katonai intervenció a végsőig polarizálta az érdekellentéteket, ám egy kis ország, a Magyar Tanácsköztársaság számára külső ellenségei legyőzhetetlenek voltak az adott történelmi-politikai konstellációban. Az internacionalizmus bármely válfaja bűnbakká vált a trianoni megoldásért, a patriotizmus történelmi funkciója a visszajára fordult: az uralkodó osztályok és a hatalmi éliteket a patriotizmust a nacionalista kirekesztés és a szociális elnyomás közönséges eszközévé torzították. A „békerendszer” egy új világháború kiindulópontjává vált.

Oroszországban és Magyarországon tehát ellentétes pályát járt be a „népi patriotizmus” a forradalmi folyamatban és azt követően, noha egy fontos „hagyomány” bizonyosan közös volt: Magyarországon a XX. század elejétől a dzsentri, illetve polgári indíttatású nemzetállami integráció az uralkodó éliteket vezetésével a nemzeti trikolór alatt masírozott. A szociáldemokrata munkásmozgalom, noha vörös zászlajára Petőfi és 1848 világszabadásának eszméjét még Szabó Ervin sarkos értelmezésében is fel tudta írni, a szociáldemokrácia ellenfeleitől mindig a nemzettől „idegen” definíciót kapta meg. Az I. világháború azonban megváltoztatta ezt a helyzetet. A nacionalizmus és a szocialitás a tömegtudat szintjén kezelni kezdett egymáshoz, „föld, kenyér és szabadság – ez a jelszó”.¹¹

¹¹ Érdekesen elemzi ezt Eric Hobsbawm Hanák Péter „katonalevelei” alapján. Vö.: Eric Hobsbawm: A történelemről, a történetírásról. (Szerk.: Gellériné Lázár Márta), Bp., Napvilág Kiadó, 233–234.

Oroszországban a cáré volt a trikolór a sasokkal együtt. A munkásmozgalom vörös zászlaja az orosz szociáldemokráciában – szimbolikusan szólva – magasabban állt, mint Magyarországon, de ez jelentős mértékben összefüggött azzal, hogy ott törvényen kívül volt a szociáldemokrácia egészen 1905-ig, s utána is felemás helyzetben létezett egészen 1917-ig. Ráadásul 1917 után kezdetben a *patriotizmus* a szovjethatalom és a bolsevik párt ellenében hatott, főképpen a breszti béke megkötése után. Tehát a jól ismert történet szerint, melyet Lenin több összefüggésben emlegetett eltérő időkben, Oroszországgal ellentétben a Magyarországi Tanácsköztársaságban az antanttal és szövetségeseivel szemben a „nemzeti mozgósítás”, a hazafias propaganda, a patriotizmus lehetséges, sőt elkerülhetetlen politikai tényezőként jöhetett számításba. Úgy tűnt, a patriotizmus múltba tekintő dzsentroid definíciója periferizálódott. „Nálunk a helyzet nehézsége – húzta alá Lenin a Moszkvai Szovjet plenáris ülésén 1919. április 3-án – abban rejlett, hogy nekünk a patriotizmus ellenében kellett létrehoznunk a szovjethatalmat. Csapást kellett mérni a patriotizmusra, meg kellett kötni a breszti békét.” Magyarországon viszont a hazai burzsoázia nem tudott szembefordulni az antanttal már csak politikai gyengesége következtében sem. Többek között ezért volt lehetséges a Tanácsköztársaság számára, hogy mint „honvédő” a nemzeti érdekek megszemélyesítője lehessen.¹²

Lenin nem érzékelte, hogy Magyarországon a nagypolgárság jórészt „idegen”, zsidó eredete az oroszországi helyzethez hasonló módon alkalmat ad arra, hogy az ellenforradalom és a fehérterror a propagandában „zsidó-kommunista” integrációt hozzon létre, amely – pár hónappal később már látjuk – nagyszerűen megfelelt a magyar dzsentri és a nagybirtokos arisztokrácia politikai főhatalmának. Ez a körülmény szimbolikusan is mutatja, hogy a nacionalizmus – elnyelve a forradalmi patriotizmus mégoly nemes érzelemvilágát is – legyőzte a szociális eszmét, a latifundiumok felosztását, a születési előjogok pusztá megkérdőjelezését is. Az ember némi szomorúsággal jegyzi meg, hogy sok évtizeddel később valami hasonló élményben volt része azoknak a generációknak, pontosabban e generációk meghatározott tömegeinek, akik úgy szocializálódtak, hogy a nemzeti eszme és a szocialitás eszméje nem állíthatók szem-

¹² Vö.: Uo. 86-87.

be egymással. De ezen csak azok lepődhettek meg igazán, akik elhitték, hogy a *nemzeti* és a *szociális* között bármikor is tartós harmónia jött volna létre az államszocializmus időszakában. A Szovjetunió egyenesen a nemzetek inkubátorának bizonyult, Magyarország pedig, bármily jelentéktelen legyen is a világgazdasági rendszer tengerében, sohasem szabadult meg a nacionalista mitológiáktól, amelyeket már régen el kellett volna felejteni, ha igazak lettek volna a vulgár-ökonómiai történet szemlélet alapjai. Lenin mindezen bizonyára nem csodálkozott volna, hisz elmaradt a világforradalom...

André Mommen

JENŐ VARGA AND THE ECONOMIC POLICY OF THE HUNGARIAN SOVIET REPUBLIC

1. The making of a Hungarian Marxist

*Kinek mondjam el vétkeimet
És a megbocsátást kitől kérem?
Kinek mondjam el vétkeimet, istenem?*¹

Jenő Varga was born in 1879 as Jenő Weisz in Nagytétény, a village situated at the banks of the Danube some 20 km to the south of Budapest. Only scarce documents are informing us on his family. His father, Szamuel Armin Weisz, had established in 1868 a timber trade in Jenő's native village. Eight children were born to Szamuel Weisz and his wife Julia Singer. In 1884 Jenő lost his mother, a tuberculosis patient. At the age of thirteen Jenő Weisz left school for his father's timber business and other small jobs he could find. He spent some years working as an assistant bookkeeper at a large estate in the Somogy *komitat* (county). In 1899 he returned to Budapest, where he took evening classes as an "external student" preparing for his gymnasium exams. In 1903, he broke with his father's faith and had his name changed into Varga. In 1904 he entered university.²

At the University of Budapest, Jenő Varga obtained his credits for Hungarian language and literature, history, Greek philosophy, geography and astronomy, history of religion, and logic. In February 1909, he passed his exams for philosophy, pedagogy and geography. He wrote a PhD dissertation on 'Leibniz and Kant and the phenomenological critique of

¹ Words by Szilveszter Jenei, performed by Friderika Bayer on Emi Quint P 1994 QUI 906057.

² All the time, he was supported financially by his elder brother Emil Varga with whom he would be close all the time.

the transcendental method'.³ Soon he would adhere to the Marxist theory of history and economic development contained in the preface to the first volume of *Capital* in which Marx had pointed out that '... the evolution of the economic formation of society is viewed as a process of natural history...'.⁴ His knowledge of Marxist economic and social theory was, however, limited to a small number of German social-democratic publications signed by Friedrich Engels and Karl Kautsky.

As far as we know, Varga joined the *Magyarországi Szociáldemokrata Párt* (MSZDP, Hungarian Social Democratic Party) in 1906. Nothing is known about the circumstances having pushed Varga into that direction. The MSZDP was, at that moment, a typical working-class party formed by trade unions defending the interests of urban skilled workers⁵ influenced by the teachings of Ferdinand Lassalle. At its Tenth Party Congress in April 1903, the MSZDP adapted its program to the fast changing social and economic conditions. The MSZDP had become meanwhile a Marxist⁶ party organizing the urban workers on the base of Kautsky's *Erfurt Program*.⁷ In 1906, labor leader Ernő Garami who had spent some years in Germany, launched *Szocializmus*, a theoretical journal propagating Kautsky's eschatological Marxism and Darwinism. As a responsible editor of the economic pages of *Népszava*,⁸ Varga got acquainted with actual economic and social problems. As a member of the so-called "reform generation", Varga was also collaborating to several Hungarian journals and he commented on Hungarian politics in Kautsky's *Die Neue Zeit*. In the mean time, he published many articles and book reviews in *Szocial-*

³ Jenő Varga, *A transzcendentális módszer phaenomenológiai kritikája*, Budapest: Világosság, 1909, 31 pages.

⁴ Karl Marx, *Capital*, Moscow: Foreign Languages Publishing House, vol. 1, 1954, p. 10.

⁵ At the second trade-union congress in December 1901, only *craft* unions had shown up representing 8,222 members. *Protokoll des II. Kongresses der Ungarländischen Fach- und Bildungs-Vereine, angehalten am 25., 26. und 27. Dezember 1901 in Budapest im grossen Sitzungssaale des hauptstädtischen Magistrats, ausgegeben vom Executiv-Comité des ungarländischen Gewerkschaftsrathes* (1902) Budapest: Druck von Fried & Krauer.

⁶ Ernő Garami, introduction in *Szocializmus*, 1906–07, Vol. 1, p. 2.

⁷ Karl Kautsky, *Das Erfurter Programm*, Stuttgart and Berlin 1922 (10th ed.).

⁸ His first signed article was published in *Népszava* on 27 April 1907, pp. 9–10.

izmus, *Huszdik Század*, *Közgazdasági Szemle* and other less-known journals. Being an honorable family⁹ man, Varga occupied a fashionable apartment at the *Gutenberg Otthon* at walking distance of the *Polgári és Kereskedelmi Középiskola*, a girl's school where he was teaching history and German language.

Varga's public life must have started in 1905. In January 1905, the ruling "liberal" landed and financial aristocracy lost the parliamentary elections to a loosely organized "nationalist" coalition led by the oppositional Independence Party. In the midst of the ensuing constitutional crisis, when working-class rallies in Budapest increased pressure on the government, the MSZDP called twice for a general strike in the case democratic electoral reforms would be delayed. Finally, in 1908 universal suffrage was introduced, but in a travesty form with provisions for literacy in Magyar and for open voting combined with a weighted electoral system giving two or three additional votes to the educated and propertied citizens (the Belgian multiple vote system).

Timid reforms, not revolutionary changes, would typify these years of Hungarian history as the venue for political struggle shifted from the streets of Budapest to the halls of parliament and the backrooms where political deals could be made. The MSZDP evolved with the times. The party's reformist wing was pressing for social welfare legislation, price controls (food and rents) and better city services for the workers, but, in the mean time, a revolutionary *syndicalist* tendency contesting the Party's parliamentary strategy could gain a foothold in some unions. Ervin Szabó's teachings denouncing the party's statutes for their built-in safeguards designed to perpetuate the hegemony of a small trade-union oligarchy, got some appeal to radicalized young intellectuals and oppositional trade-union leaders. In these years, Varga moved closer to Gyula Alpári who led a radical Marxist tendency. Varga marked, however, his distances as Alpári wanted to split the party. In a letter written in March or April 1911 to Kautsky, Varga criticized Alpári's project for a new social-democratic party as unrealistic. In turn, Alpári did not appreciate Varga's 'cowardice' or the latter's 'rosy reports' on the Hungarian labor

⁹ In 1908 he met Sári Grün at café Meteor. They would marry in 1910 and have a son András (Bandi) in 1912.

movement published in *Die Neue Zeit*.¹⁰ Varga remained, nonetheless, very critical to the party leaders supervizing the party press and excluding any free debate.¹¹ In this period, he defined himself as 'not a militant by nature', but as a person 'more inclined to abstract studies'.¹² At the very end, Varga preferred staying in the party for 'the sake of his educational activities'.¹³

Varga's "orthodox" Marxism was tainted by eclecticism. Max and Alfred Weber and Werner Sombart were his main sources of sociological inspiration. As a member of the "reform generation",¹⁴ Varga belonged also to Oszkár Jászi's review *Huszadik Század* and the freethinkers' society *Galileo Kör* (Galilei Society) publishing the influential propagandistic journal, *Szabadgondolat* (Free Thought) and organizing lectures at the *Free School of the Social Sciences*.¹⁵ Together with his professor Bernát Alexander, Varga would, nonetheless, join the competing *Bembe Kör* (Bembe Society). There he became, together with Sándor Varjas, Andor Fenyő¹⁶ and Gyula Polgár, its 'leading spirit'.¹⁷ When in March 1906, Oszkár Jászi entered into the lodge *Demokrácia*, Zsigmond Kunfi, editor of *Szocializmus*, Jenő Varga, József Pogány, Zoltán Rónai, and Ernő Czöbel, all staff members of *Népszava*, accompanied him. In May 1908, when conservative resistance obliged Jászi to leave *Demokrácia* for a new lodge, *Martinovics*, he was accompanied by Pál Szende, Ede Harkányi, Endre Ady, Zsigmond Kunfi and Jenő Varga. In 1913, Sándor Ferenczi – also a

¹⁰ Letter from Alpári to Kautsky, 15 May 1911 in Georges Haupt, János Lemnitz, and Leo Van Rossum (eds), *Karl Kautsky und die Sozialdemokratie Südeuropas. Korrespondenz 1883–1938*, Frankfurt and New York: Campus Verlag, 1986, pp. 508–509.

¹¹ *Ibidem*, pp. 506–507.

¹² *Ibidem*, p. 506.

¹³ *Ibidem*, p. 507.

¹⁴ Zoltán Horváth, *Magyar századforduló. A második reformnemzedék története (1896–1914)*, Budapest: Gondolat, 1974, pp. 305–324.

¹⁵ 'Freie Schule der Sozialwissenschaften', in *Völkstimme*, 15 October 1909, pp. 6–7.

¹⁶ Andor or Endre Fenyő would become Varga's friend. There exists a photograph taken at Varga's dacha near Moscow at the end of the 1950s. Party Archives, Budapest, Varga files, 783.f.24.ő.e.

¹⁷ Árpád Kadarkay, *Georg Lukács. Life, Thought, and Politics*, Oxford: Basil Blackwell, 1991, p. 61.

member of *Bembe Kör* – founded the *Budapest Psychoanalytic Society*.¹⁸ Ferenczi had caught the attention of intellectuals like György Lukács, Sándor Radó, Mihály Bálint or Jenő Varga. Later on, as an irregular visitor of Georg Lukács's sophisticated *Sunday Circle*, Varga kept in touch with self-consuming intellectuals having adhered to Bergson's metaphysics as well.¹⁹

2. Debating on economic and political issues

The MSZDP leaders refused to take part in intellectual and theoretical debates they considered as being highly detrimental to party unity. Hence, Marxist theory was merely reduced to the recognition that some "useful laws" determining social and economic progress existed. When in 1907 the MSZDP founded a Party School under direction of József Diner-Dénes, Zoltán Rónai and Zsigmond Kunfi, its curriculum was a true copy of the Free School's and Galileo's teachings program.²⁰ As a consequence, intellectual life was concentrated outside party structures and largely guided by Jászi and the liberals of the "reform generation" debating on actual political, social and economic problems. Meanwhile, Varga specialized in problems such as the concentration of capital, inflation, agrarian reformism and imperialism.

2.1 The Varga-Bauer debate

Protectionism, cartels and the existing agrarian monopolies were cited as the major causes of increasing food prices and rents, while growing migratory movements from poor agrarian regions to the cities and the New World were considered as its consequence.²¹ When discussing these problems,²² Otto Bauer linked the inflation phenomenon to the international capitalist business cycle with its increased demand of raw mate-

¹⁸ According to historian Pál Harmat, Varga was a member of this society. Pál Harmat, *Freud, Ferenczi és a magyarországi pszichoanalízis – A budapesti mélylélektani iskola története, 1908–1893*, Bern: Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 1988, p. 47.

¹⁹ Éva Karádi and Erzsébet Vezér (eds), *Georg Lukács, Karl Mannheim und der Sonntagsgesellschaft*, Frankfurt am Main: Sandler Verlag, 1985.

²⁰ *A magyarországi szociálistikus munkásmozgalom az 1907. évben*, Budapest: Radó Izor Nyomdai Művintézete, 1908, pp. 479-485.

²¹ 'Die Theuerung', in *Völkstimme*, 15.9.1904, p. 1; 'Kartell-Gesetz', in *ibidem*, p. 1.

²² Otto Bauer, 'Krise und Teuerung', in *Der Kampf*, 1908, pp. 116-123.

rials and foodstuffs.²³ In several articles published in the party press²⁴ and in academic journals,²⁵ Varga opposed Bauer's analysis by linking rising domestic prices to recently established monopolies, cartels and import duties. In his widely acclaimed essays *A drágaság* (inflation)²⁶ and *A magyar kartellek*,²⁷ Varga argued that monopolies and cartels were causing continuous price rises. Finally, he offered a critique of Bauer's inflation theory in Kautsky's journal *Die Neue Zeit*²⁸.

Varga's analysis departed from a lengthy footnote remark by Friedrich Engels in Marx's *Capital* volume III in which changes in the method of the production of gold were affecting prices changes. The ensuing debate now centered around Varga's claim that, in contradiction to Otto Bauer's theory,²⁹ technological progress in the process of gold production could have no effect on the level of prices since it only could generate differential rents within the gold-mining branch of production. This

²³ Later, Otto Bauer developed this thesis more thoroughly a book in which he argued that increased gold production and labor productivity in the mining sector could have contributed to additional price rises. Otto Bauer, *Die Teuerung. Eine Einführung in die Wirtschaftspolitik der Sozialdemokratie*, Vienna: Verlag der Wiener Volksbuchhandlung Ignaz Brand, 1910, pp. 37-4; Otto Bauer, 'Goldproduktion und Teuerung', in *Die Neue Zeit*, 1911-1912, Vol. 30, II, pp. 4-14; pp. 49-53; pp. 246-247.

²⁴ Varga, 'A drágaság', in *Népszava*, 25.12.1910, pp. 33-34; 'A kartellár alakulása', in *Szocializmus*, 1912-1913, Vol. 7, pp. 12-19; 'A kartellek és a munkásság gazdasági harcai', in *Szocializmus*, 1911-1912, Vol. 6, pp. 412-421.

²⁵ Varga, 'A világpiaci drágulás nagysága és oka', in *Közgazdasági Szemle*, 1911, pp. 487-504; idem, 'Az aranytermelés és a drágaság', in *ibidem*, 1911, pp. 588-601. Both articles were republished as a chapter of a book volume containing all articles on inflation previously issued in *Közgazdasági Szemle*. Other contributors to this volume were István Bernát, János Bud, Henrik Gärtner, Farkas Heller, Frigyes Herzfeld, Béla Jankovich, Sándor Katona, Sándor Tonelli, József Vágó, István Varró, and Vilmos Wolff. See Varga 'A drágaság', in Sándor Tonelli (ed.), *A drágaság*, Budapest: Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1912, pp. 216-262.

²⁶ Jenő Varga, *A drágaság*, Budapest: Népszava, 1912.

²⁷ Jenő Varga, *A magyar kartellek, Honnan származnak a milliók?* Budapest: Népszava, 1912.

²⁸ Eugen Varga, 'Goldproduktion und Teuerung', in *Die Neue Zeit*, 1912-1913, Vol. 31, I, pp. 212-220.

²⁹ Already in 1910, Varga had rejected Bauer's argument in a review of the latter's book *Die Teuerung* published in *Huszadik Század*, 1910, Vol. 21, pp. 580-582.

debate, in which J. Karski [Julian Marchlewski], Varga,³⁰ Jacob van Gelderen,³¹ Miron I. Nakhimson,³² Bauer and Kautsky³³ participated, was the first one in which the inflation phenomenon was discussed at length.

In opposition to Otto Bauer, Varga declared the system of banking, and not the production costs in gold-mining, to be the reason why changes in the production of gold and silver would not automatically operate to produce changes in the value of gold. Because the central banks cornered all the gold coming to the world market, he argued, no lowering of the value of gold could take place. It would appear from this as if the problem were a different one under the modern capitalistic system than under a system in which goods are simply produced. In reality the banks played no part in the economic role of gold in connection with this question, and the capitalistic method of employing money took no change in the immeasurability of the tendency to accumulate. In addition, there was no limit to the hoarding of gold and silver respectively, because gold is a commodity, and the only commodity of which one can never have

³⁰ Varga responded to Bauer with his article 'Goldproduktion und Teuerung', in *Die Neue Zeit*, 1912–1913, Vol. 31, I, pp. 557–563.

³¹ Jacob van Gelderen (1891–1940) (ps. J. Fedder), a Dutch economist, was a pioneer of the long waves theory. Van Gelderen referred to 'logical mistakes' Varga had made when arguing that the gold price was mainly depending on the 'richness' of the mines' gold layers and, subsequently, not on their production costs. However, it was obvious that actual inflation was influenced by fluctuations in gold production. In Van Gelderen's view gold production played only a secondary role in enhancing the investment cycle once it had got under way due to other factors. Under a gold standard regime, a low price level during the depression gives extra incentives to produce gold. On the other hand, an increase in gold production favors credit expansion and rising prices, thereby giving disincentives for further gold exploration. Van Gelderen emphasizes the importance of the gold booms in attracting people to the new countries. J.v.G. [Jacob van Gelderen], 'Goldproduktion und Preisbewegung', in *Die Neue Zeit*, 1911–1912, Vol. 30, I, pp. 660–664.

³² Spectator admitted that Varga was right, but it would be completely false pretending that gold demand was always exceeding gold production and that the emission banks were unable to meet gold hunger. Spectator [Miron I. Nakhimson], 'Zur Frage der Goldproduktion und Teuerung', in *Die Neue Zeit*, 1911–1912, Vol. 30, II, pp. 550–553.

³³ Karl Kautsky, 'Gold, Papier und Ware', in *Die Neue Zeit*, 1911–1912, Vol. 30, I, pp. 837–847 and pp. 886–893.

enough.³⁴ In its very notion, money seems to be a commodity different from all other commodities, in that it can be used in every case and under all circumstances. 'Thus the money-commodity becomes money', Varga concluded.³⁵

Kautsky paid much attention to the Bauer-Varga debate in the columns of *Die Neue Zeit*. He contested Varga's theory of inflation by setting forth the theory that changes in the production of gold were not accountable for the present price increases, and, furthermore, that such changes would never cause a fall in the value of gold, but only a rise of ground rents in mining.³⁶ On January 24, 1914, Kautsky published a special issue³⁷ on the relation between gold production and inflation. Kautsky: 'If Varga concludes [...] that changes in the method of producing gold cannot make changes in the prices of commodities, he proves too much, since such changes have been of frequent occurrence in history, and conspicuously so in the sixteenth century, after the discovery of America.'³⁸

In the wake of this debate, the Second International had to pay some attention to the inflation problem. Its Bureau programmed a debate session on this issue at the 1914 Vienna Congress that never would meet because of the outbreak of the war. Kautsky and Bauer were invited to give a report on the question.³⁹ In his report, Bauer defended the thesis that the value of gold had decreased since society needed less labor for its extraction and that the subsequent decrease of the value of gold reflected itself into the increase of the goods prices. He admitted that the cost of gold extraction was not the only – not even the main – reason for the high cost of living. But, side by side with the other reasons, 'it must be admitted that the decrease of the value of gold is also a cause of the high

³⁴ 'With the possibility of holding and storing up exchange-value in the shape of a particular commodity, arises also the greed for gold', Marx wrote in *Capital I*. Marx, *Capital I*, o.c., 1954, p. 131.

³⁵ Varga, *Goldproduktion*, o.c., pp. 212-220.

³⁶ Kautsky, *The High Cost of Living*. [<http://www.marxists.org>]

³⁷ Karl Kautsky, 'Die Wandlungen der Goldproduktion und der wechselnde Charakter der Teuerung', in *Die Neue Zeit*, 1912-1913, Vol. 31, I, pp. 1-47.

³⁸ Karl Kautsky, *High Cost of Living*, o.c.

³⁹ Though Varga's reputation was growing, he was *not* selected as a director for the workshop on inflation.

cost of living. The possibility to extract gold at a low production price, has had for effect a considerable increase in the gold production.⁴⁰

According to Ernest Mandel's study on *Late Capitalism*, the arguments advanced on both sides of this discussion were *false* from the point of view of rigorous application of the labor theory of value. Mandel argued that 'Varga's thesis that, by fixing the gold price, the central banks could prevent gold production from increasing prices is indefensible and was convincingly refuted by Kautsky and Bauer. Kautsky insisted on the peculiarity of gold for the purposes of demonstrating that an increase in the production of gold represents an additional overall demand – in other words, an extension of the market for capitalist commodity production. The production of gold is the production of the 'universal equivalent' which, as an individual commodity, not only possesses a particular use-value (for jewelers and others), but in addition has the very special use value of being exchangeable for all commodities. As such, gold can never become unsalable in capitalism.'⁴¹

2.2 The agrarian question

In this pre-war period, Hungary's export opportunities for agricultural products could expand because of growing demands coming from the industrializing Austrian and Czech provinces within a unitary Empire-wide market. However, the combination of late and weak industrialization financed by foreign capital and liberal agrarian reforms brought enormous social costs for the Hungarian agrarian laborer. It left him in a situation without any historical exit.⁴² As the agrarian crisis worsened, widespread unrest among the landless masses increased. When dissatisfaction of the small and medium-sized farmers took concrete form, the desire for breaking up large estates into small parcels was carried by agrarian populism. In some cases this also generated a theoretically and

⁴⁰ Otto Bauer, *The High Cost of Living. Report. International Socialist Bureau 1914. International Socialist Congress of Vienna (August 23-29, 1914). Documents*, 2nd Commission, Brussels, s.d.

⁴¹ Ernest Mandel, *Late Capitalism*, London: NLB, 1975, pp. 425-426; also in Ernest Mandel, *Der Spätkapitalismus. Versuch einer marxistischen Erklärung*, Frankfurt: Suhrkamp, 1973, pp. 389-390.

⁴² The landless poor, including dependents, were estimated to number 6 million persons, that is, about one third of the total population of the country.

socially distinct ideology when agrarian “populist” parties saw the daylight as *defensive* social movements.⁴³ Later on, the peasantry turned to the reform wing of the Independence Party led by Gyula Justh.

Although not really interested in these rural problems, the MSZDP⁴⁴ discussed these issues at its 1896 party congress⁴⁵ when advocating the joint socialization and large-scale operation of all industrial and agricultural resources. The MSZDP congress could, however, not agree on an appropriate agrarian reform program taking protection of the small farmers into account.⁴⁶ The agrarian question would engender from now on a profound malaise within the party and some adjacent intellectual circles. People debating on land reform – whether in the direction of socialization or of parceling large estates –, were the sociologists of the *Galilei Kör* or the *Sociological Society*.⁴⁷ Sociologist Róbert Braun⁴⁸, a *Geor-*

⁴³ Luis Enrique Alonso, ‘Agrarianism, populism and the international division of labor’, in Aad Blok, Keith Hitchins, Raymond Makrey and Birger Simonson (eds), *Urban Radicals, Rural Allies. Social Democracy and the Agrarian Issue 1870–1914*, Bern, etc.: Peter Lang, 2002, p. 82.

⁴⁴ They missed an elaborated plan for a land reform; but, in firm adherence to Marx’s teachings and, unlike the 1875 Gotha program of German Social-Democracy, the party program included the thesis that landed property and all means of production should be placed under public ownership.

⁴⁵ Sándor Csizmadia held a referee on the agrarian question. The main topic was the living and working conditions of the agrarian proletariat. Hans Georg Lehmann, *Die Agrarfrage in der Theorie und Praxis der deutschen und internationalen Sozialdemokratie. Vom Marxismus zum Revisionismus und Bolschewismus*, Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1970, p. 232.

⁴⁶ Sándor Farkas, ‘Marx Károly tanításainak elterjedése magyarországon 1867–1919’, in *A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Évkönyve 1958*, Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1959, p. 19.

⁴⁷ *Georgist* Dr. Franz Oppenheimer (1864–1943) from Berlin lectured in October 1909 at the *Sociological Society* (they met at the Karoly Körut 14 in the buildings of the University between 6 and 8 p.m.) on latifunda and the social question. See report in *Volksstimme*, 15.10.1909, pp. 6–7. Varga knew Oppenheimer’s writings on Ricardo. See his review in *Huszadik Század*, 1910, Vol. 21, pp. 478–481.

⁴⁸ Braun had brought out Magyar versions of Henry George’s books *Protection or Free Trade and Progress and Poverty*, which was criticized by Varga in *Huszadik Század*, 1909, Vol. 20, pp. 98–100. Braun also established contacts with the *Bodenreform* movement in Germany. Success of *Georgism* in Hungary was almost wholly due to the drive of the statistician, Dr. Gyula (Julius) J. Pikler, who had learned about the doctrine

gist propagandist of *gradual* land nationalization with the help of a land value tax, dominated the debates in which some socialists adhering to *Georgism* and others championing the cause of private property based on small farm holdings, participated.

Meanwhile, the MSZDP had become deeply divided between “reformist” and “proletarian” currents. The “reformist” current represented by Kálmán Jóscák⁴⁹ stressed the importance of the agrarian cooperative movement, and the “proletarian” current represented by Sándor Csizmadia⁵⁰ paid much more attention to social legislation for the agricultural workers and their heir. Meanwhile, Péter Ágoston tried to reconcile both tendencies.⁵¹ At its 1908 party congress,⁵² the MSZDP could not agree on a draft text submitted by Sándor Csizmadia demanding a radical expropriation of all big estates.⁵³ A study commission of three men was appointed to rewrite Csizmadia’s draft text. In 1912, no agreement on an agrarian program was reached at the 19th MSZDP Party Congress that appointed a new study commission!⁵⁴

through Braun shortly before World War I. As a deputy director of the Budapest Public Statistics Office, he conducted a virtual one-man campaign for the idea of the land-value tax. He made no effort to found a movement or organization. The Freemason Pikler held his first speech about a land value tax in his lodge *Demokrácia*. He wrote for the great liberal daily founded by the Masons, *Világ*, and for the official periodical of the capital, *Városi Szemle*. Michael Silagi, ‘Henry George and Europe: Hungary began a promising venture in Georgist tax reform but revolutionary turmoil and inflation ended it’, in *American Journal of Economics & Sociology*, 1994, Vol. 53, No. 1, pp. 111-128.

⁴⁹ In the Party Executive he represented the district of Zombor.

⁵⁰ In that period, Sándor Csizmadia kept in touch with Ervin Szabó and Count Batthyány in order to create a revolutionary anarcho-syndicalist movement. András Bozóki and Miklós Sükösd, *Anarchism in Hungary: Theory, History, Legacies*, New Jersey: Center for Hungarian Studies and Publications, Inc., 2006, p. 123.

⁵¹ Eugen Varga, ‘Das Agrarprogramm’, in *Volksstimme*, 7. 4. 1911, pp. 1-2, and 14. 4. 1911, p. 4.

⁵² Farkas, *o.c.*, p. 19.

⁵³ Though pleading for expropriation of all *latifundistas*, the draft resolution was rather reformist demanding expropriation only after a long transition period and taking into account local conditions. *Volksstimme*, 10.4.1908, pp. 5-6.

⁵⁴ *A magyarországi szociáldemokrata párt 1912. évi április 7., 8. és napjain Budapesten megtartott XIX. pártgyűlésének jegyzőkönyve* [1912], Budapest: Világosság könyvnyomda. Probably, Varga had been co-opted into this commission.

Varga defended “orthodox Marxist”⁵⁵ views on the agrarian question. Theoretically, he was siding with the “orthodox Marxists” against the “David reformists” defending the interests of the smallholders. In a commentary to the 1912 draft versions of the agrarian program, Varga indicated that the “natural situation” in agriculture differed from that in industry. Referring to Karl Marx⁵⁶ and Karl Kautsky,⁵⁷ he simply stated that the

⁵⁵ See for instance his article against Róbert Braun, ‘Az ortodox szocializmus vádja’ (‘the accusation of orthodox Marxism’), in *Huszadik Század*, 1917, Vol. 36, pp. 274-275.

⁵⁶ ‘The peasant, expropriated and cast adrift, must buy their value [of their former means of nourishment] in the form of wages, from his new master, the industrial capitalist. That which holds good of the means of subsistence holds with the raw materials of industry dependent upon home agriculture. They were transformed into an element of constant capital. [...] In fact, the events that transformed the small peasants into wage-laborers, and their means of subsistence and of labor into material elements of capital, created, at the same time, a home-market for the latter. Formerly, the peasant family produced the means of subsistence and the raw materials, which they themselves, for the most part, consumed. These raw materials and means of subsistence have now become commodities; the large farmer sells them, he finds his market in manufactures. [...] Modern industry alone, and finally, supplies, in machinery, the lasting basis of capitalistic agriculture, expropriates radically the enormous majority of the agricultural population, and completes the separation between agriculture and rural domestic industry, whose roots – spinning and weaving – it tears up. It therefore also, for the first time, conquers for industrial capital the entire home market. Marx, *Capital I*, o.c., 1954, pp. 745-747.

⁵⁷ Kautsky, *La question agraire. Étude sur les tendances de l’agriculture moderne*, Paris: V. Giard & E. Brière, 1900, pp. 138-196. *Die Agrarfrage* (1899), Kautsky’s major work on capitalist development in agriculture was not translated into Hungarian. Kautsky had been one of the men behind the rejection of the agricultural program proposals at the SPD Congress of 1895 in Breslau. In his study, Kautsky explained why social democracy had to manage without the support of the farmers, because farmers and workers had different interests. The farmers wanted high prices on the same agricultural products that wage-workers wanted to buy as cheaply as possible. His agricultural program was simply to leave the farmers in peace. Large-scale production was needed in agriculture, as in industry. Social democracy should not interfere with the capitalist or cooperative development of concentration. Eduard David’s *Socialismus und Landwirtschaft*, Berlin: Socialistische Monatshefte, 1903, circulated since 1909 in Hungary in translation by Dr. Sándor Szabados as *Szocializmus és mezőgazdaság*. This Hungarian translation was not published by the Party’s *Népszava*, but by publishing house Károly Grill in Budapest. This book re-

big landowners were producing more efficiently than the smallholders, but as long as the *latifundistas* were not interested in competing with the peasants on price, many of the latter could earn a marginal income by working day and night for a low return on investment. He argued that the peasantry was not forming a homogeneous class. It would thus not be easy to draft an agrarian program having an appeal to *all* categories of peasants.⁵⁸ In the mean time, Varga commented in the party press on some aspects of the agrarian question. The phenomenon of the parceling-out process was – at least from a Marxist point of view – difficult to explain in the light of the law of the concentration of capital. He knew that this point had played an important role in the German reformism debate between Eduard Bernstein and Karl Kautsky.⁵⁹ Siding with Kautsky, Varga argued that high grain prices incited many peasants to acquire additional small plots from the big landowners. Thus the latter contributed much to farmer's survival and the fragmentation process in agriculture. In addition, Hungarians abroad and agrarian banks financed the multiplying number of free-holdings in several parts of the country.⁶⁰ These simple *facts* indicated that the big agrarian enterprise was not superior to the traditional family farm and that the latter could easily survive under the *latifundista* regime.

Though Varga did not embrace Eduard David's reformist thesis that small farms were superior to the big estates,⁶¹ he had, nonetheless, discovered the virtues of agrarian cooperation, which could reconcile the opposing party tendencies around a reform program being not fundamen-

jected the effectiveness of large-scale farming. David argued that it was empirically proven that Marx's theory of concentration was not applicable to agriculture.

⁵⁸ 'Das Agrarprogramm', in *Volksstimme*, 7.4.1911, p. 2; 14.4.1911, p. 4.

⁵⁹ Bo Gustafsson, *Marxismus und Revisionismus. Eduard Bernsteins Kritik des Marxismus und ihre ideengeschichtlichen Voraussetzungen*, Frankfurt am Main: Europäische Verlagsanstalt, 1972.

⁶⁰ Varga, 'Bodenfragen', in *Volksstimme-Kalender*, 1912, pp. 73-77.

⁶¹ According to David social democracy ought to transform big farms into small ones. By removing tariffs on corn and by demanding better living conditions for the agricultural workers, the big farms would not survive. Such a program should also be the cornerstone in an alliance between social democracy and the farmers, since without the latter, David argued, German social democracy would not gain power under the present conditions.

tally in contradiction with Marxist principles. Varga advised the creation of different types of credit and purchase cooperatives in order to eliminate intermediaries and vendors. Fearing the rise of agrarian monopolies setting high food prices for the urban consumers, he hailed the start up in Italy of associations of agricultural workers. There, 'in a spirit of solidarity'⁶², the workers were making a united front against the *latifundistas*. Varga remained optimistic about the evolution in agriculture and the rise of agrarian cooperatives uniting the peasants. Agrarian cooperatives were self-consuming producers *par excellence*, he argued, which were certainly not at all completely subjected to market fluctuations or particularly sensitive to economic crises as long as they did not accumulate food stocks.⁶³

With regard to the agrarian question, Varga's position had remained rather ambiguous and disappointingly reformist to his leftist comrades. In his memoirs József Lengyel would bitterly recall that Varga defended, at the occasion of a debate on the agrarian question at the *Galileo Kör*, the break-up of the big estates, while Károly Vantus of the Korvin Group had defended the opposite view.⁶⁴ In an article reporting on the 19th Party Congress⁶⁵, Varga stressed the importance of social reforms for the agrarian proletariat in combination with a more dynamic industrial policy as well. Emigration had to be halted by implementing faster industrial development, which, in return, would create more jobs for the unskilled agrarian workers. In another polemic with Otto Bauer, Varga⁶⁶ referred to the necessity of increasing the rate of capital accumulation in order to absorb agricultural labor surplus.⁶⁷ According to Varga, the case

⁶² Varga, 'Landwirtschaftliche Produktionsgenossenschaften', in *Volksstimme-Kalender*, Budapest, 1913, p. 88.

⁶³ *Ibidem*, p. 89.

⁶⁴ József Lengyel, *Visegráder Strasse. Mit einem Vorwort von Béla Kun*, Berlin: Dietz Verlag, 1959, pp. 142-143.

⁶⁵ MSZDP, *A magyarországi szociáldemokrata párt 1912. évi április 7., 8. és 9. napjain Budapestben megtartott XIX. pártgyűlésének jegyzőkönyve*, Budapest: Világosság Könyve, 1912.

⁶⁶ Varga, 'Wanderungen der Arbeiter und des Kapitals', in *Der Kampf*, 1914, Vol. 7, pp. 408-411.

⁶⁷ He used Alfred Weber's geographical allocation theory when explaining differences in accumulation rate between countries and regions. Alfred Weber's work would have a longlasting influence on Varga's perception of economic development.

of the United States clearly demonstrated that a country combining immigration with capital import could obtain higher economic growth rates.⁶⁸

The MSZDP could only play an important role in Hungarian political life if the Party would be able to establish an alliance with the *agrarian masses* against the landowners. Hence, Varga warned his comrades for revolutionary passivity: 'We are not – and in the near future we will not be – in the lucky situation of our comrades of Western Europe. Therefore we cannot wait for the moment the agrarian workers be transformed into industrial workers and then be organized and integrated into the Party! We have to find our way to the fields! How? That will be a serious question for the Hungarian Party. It is a matter of to be or not to be!'⁶⁹

Summing up, Varga had lost himself in ambiguities and hesitations when suggesting a solution to the agrarian problem from a socialist point of view.⁷⁰ In December 1918, when the MSZDP had to arrest an agrarian reform program, Varga signed together with Zsigmond Kunfi for its content.⁷¹

⁶⁸ Otto Bauer reacted slightly irritated to Varga's attacks. Otto Bauer, 'Kapitalvermehrung und Bevölkerungswachstum', in *Der Kampf*, 1914, Vol. 7, p. 411.

⁶⁹ Varga, 'Die kapitalistische Entwicklung Ungarns und ihre Hemmungen', in *Die Neue Zeit*, 1914–1915, Vol. 33, II, p. 177.

⁷⁰ When commenting in *Die Neue Zeit* on strategic issues debated at the 18th MSZDP Congress in 1911, he could agree on the issue of an alliance with the Justh Party for universal suffrage, but, at the same time, he pleaded for 'a mass movement in order to strengthen the fighting minority in Parliament and to help them gaining a new victory.' Varga's gradualism inspired him to express an optimistic conclusion on the MSZDP strategy: '...though slowly, the cause of the proletariat is progressing; that was the impression every attentive observer got from this year's congress.' Varga, 'Kongreß der Ungarländischen Sozialdemokratischen Partei', in *Die Neue Zeit*, 1910–1911, Vol. 29, II, pp. 170. Though there existed a leftist opposition in the Hungarian Party, Varga remained optimistic all the time about the strategy followed by the MSZDP. When commenting on the 20th Party Congress of October 1913, he defended the alliance with the Justh Party for universal suffrage with the argument that only mass mobilization, i.e. 'pressure coming from the revolting masses', could lead to results. But his *Luxemburgism* was rather mitigated by his Kautskyist appeal to the 'organizational power of the masses.' Varga, 'Kongreß der ungarländischen sozialdemokratischen Partei', in *Die Neue Zeit*, 1913–1914, Vol. 32, I, p. 194.

⁷¹ Tibor Hajdú, 'A KMP taktikájának néhány vonása a proletár forradalom előkészítésének hónapjaiban', in *Párttörténeti Közlemények*, 1968, Vol. 13, No. 3, p. 386.

Again, Varga elucidated the problem of agrarian reform in a booklet published in January 1919 in which he argued for agrarian reforms in combination with a revision of the anti-labor laws of 1898 and 1907 repressing agrarian syndicalism.⁷²

2.3 On imperialism

Two broad Marxist schools of imperialism were formed in the beginning of the 20th century. The first one was based on Rudolf Hilferding's *Finance Capital*;⁷³ the second one on Rosa Luxemburg's *Accumulation of Capital*.⁷⁴ Despite their divergent methods and different conclusions, both shared a common central problem⁷⁵: the relationship between the continuing accumulation, concentration and centralization of capital in the capitalist center on the one hand,⁷⁶ and the imperialist expansion of capital on the other hand.⁷⁷

⁷² Jenő Varga, *Földosztás és földreform Magyarországon*, Budapest: Népszava-Könyvkereskedés Kiadása, 1919. His views were criticized by *Georgists* like Gyula J. Pikler and Arnold Dániel. See review of Varga's book by Géza Farkas in *Huszadik Század*, 1919, Vol. 40, pp. 294-296.

⁷³ Rudolf Hilferding, *Das Finanzkapital. Eine Studie über die jüngste Entwicklung des Kapitalismus*, Vienna, Wiener Volksbuchhandlung, 1910 (*Marx-Studien*, vol. III).

⁷⁴ In opposition to Hilferding's thesis, Luxemburg argued that inadequate markets created a chronic realization problem and incited many capitalists to export their surplus commodities to the colonies.

⁷⁵ Marx's *Capital* had inspired both theories of imperialism. Capitalism had two ways of surmounting the problem: on the one hand by enforced destruction of productive forces and on the other hand by the conquest of new markets and by the more thorough exploitation of the old ones. In *Capital III* Marx suggested that the industrial cycle, thus the cycle of boom and bust, periodically reproduced itself, once the first impulse had been given. According to Marx no escape was possible so long as capitalism prevailed. The real barrier of capitalist production, was capital itself, because of restricted consumption of the masses as compared to the tendency of capitalist production to develop the productive forces in such a way that only the absolute power of consumption of the entire society would be their limit. Karl Marx, *Capital III*, Moscow: Foreign Languages Publisher, 1959, pp. 183-4, 239-40, 251-252.

⁷⁶ James E. Becker, *Marxian Political Economy. An Outline*, Cambridge: Cambridge University Press, 1977, pp. 213-219.

⁷⁷ In this period Varga was won over for Hilferding's accumulation theory. Varga preferred focusing on the role of newly founded cartels and monopolies and their

Rudolf Hilferding's *Finance Capital* attempted to grasp scientifically the economic phenomena of recent capitalist development. These new phenomena were the abolition of free competition through the formation of cartels and trusts together with the ever-closer relationship between bank and industrial capital. He argued that the new institutions of capitalism were rooted in the business cycle and that cyclical variations in the rate of profit enhanced the trend towards *trustification* and *cartelization*. Organized capital attempted artificially to raise the profits of cartel members by siphoning off a share of the surplus value created in enterprises that normally bought their products. The only defensive action open to unorganized businesses was to form cartels of their own. Hilferding argued that accumulation had become more and more dependent on the banks. Because of the rising organic composition of capital and, hence, the lengthening of the turnover period of capital, banks were playing an ever increasing role in financing industry. As a result an ever-larger part of capital in industry did not belong to the industrialists actually using it. Hence, capital had become 'finance capital'. From the very beginning on, Varga would adhere to Hilferding's analysis he had acclaimed as a major work explaining the rise of the big corporation.⁷⁸ In his review article he had remarked that the concentration of capital into the hands of a small capitalist oligarchy would lead 'to the bankruptcy of big capital'⁷⁹ and, finally, to a proletarian uprising.

Luxemburg associated imperialism with all the features of developed capitalism: capital export in the form of international loans, protective tariffs, increasing armaments expenditures, militarism and annexations of colonies by the major imperialist states. 'Though imperialism is the historical method for prolonging the career of capitalism, it is also a sure means of bringing it to a swift conclusion. It is not so that capitalist development must be actually driven to this extreme: the mere tendency

impact on price increases instead of on capital export to the colonies. Price increases were not caused by increased gold production, but by tariff walls and high prices fixed by cartels and trusts.

⁷⁸ Varga reviewed Hilferding's *Finance Capital* and Rosa Luxemburg's *Accumulation* in Oszkár Jászi's journal *Huszadik Század*, not in *Szocializmus*.

⁷⁹ '...a harc csak a nagytőkések bukásával végződhetik'. Varga's review of Hilferding's *Das Finanzkapital*, Vienna 1910, in *Huszadik Század*, 1911, Vol. 24, p. 222.

towards imperialism of itself takes forms making the final phase of capitalism a period of catastrophe'.⁸⁰ Luxemburg violently rejected any illusion about the future of free trade in Europe. European free trade had been superseded by protective tariffs as the foundation and supplement of an imperialist system with a strong bias toward naval power. According to Luxemburg 'bourgeois liberal theory takes into account only [...] the realm of 'peaceful competition', the marvels of technology and pure commodity exchange; it separates it strictly from the other aspect: the realm of capital's blustering violence which is regarded as more or less incidental to foreign policy and quite independent of the economic sphere of capital'.⁸¹

Luxemburg's work received many and unusually harsh critics from party members and others. Anton Pannekoek and Gustav Eckstein wrote that the realization problem could easily be solved: in principle, all goods could be sold to the workers and the capitalists.⁸² Otto Bauer criticized in *Die Neue Zeit* Rosa Luxemburg's *Accumulation of Capital* showing that production and sales do correspond. But he also linked accumulation to population growth and technical progress.⁸³ When reviewing Luxemburg's major work in *Huszadik Század*,⁸⁴ Varga rejected her imperialism theory as 'absolutely false and untenable'.⁸⁵ In line with Bauer and Eckstein, he argued that Luxemburg's realization problems did not push expansion to the non-capitalist periphery. Hence, this book should only be advised to readers 'introduced into the immanent Marxist problems or the economic dogmas'.⁸⁶ Varga's criticism was also in line with his previously published favorable review of Hilferding's *Finance Capital*.⁸⁷

⁸⁰ Rosa Luxemburg, *The Accumulation of Capital*, London and New York: Routledge, 2003, pp. 426-427.

⁸¹ *Ibidem*, pp. 432-433.

⁸² Anton Pannekoek, in *Bremer Bürgerzeitung*, 29.1.1913 and 30.1.1913; Gustav Eckstein, in *Vorwärts*, 16.2.1913.

⁸³ Otto Bauer, 'Die Akkumulation des Kapitals', in *Die Neue Zeit*, 1912-1913, Vol. 31, I, pp. 831-838 and pp. 862-874.

⁸⁴ Jenő Varga's review in *Huszadik Század*, 1913, Vol. 27, pp. 521-524.

⁸⁵ '... abszolút helytelen és tarthatatlan!'. *Ibidem*, p. 524.

⁸⁶ *Ibidem*.

⁸⁷ J. Varga, review in *Huszadik Század*, 1911, Vol. 24, pp. 211-222.

3. Preparing for a coming revolution?

3.1 Varga's war years

During the first war years Varga participated in an academic debate on the origins of the Great War and its economic and political consequences.⁸⁸ According to Varga mighty lobbies and warmongers had organized this armed conflict.⁸⁹ He rejected Luxemburg's thesis that capital export had caused this war.⁹⁰ In February 1916, he repeated this assertion in a lecture given at the *Sociological Society* in Budapest.⁹¹ With Szabó⁹², he blamed private interest groups, arms producers, the financial oligarchy, the landed aristocracy, and the bureaucracy for having deliberately provoked the outbreak of the Great War.

During the war years⁹³ Varga started studying the influence of foreign capital on Hungary and the country's increasing dependency on German finance capital and investment.⁹⁴ His preferred research topics remained

⁸⁸ Articles of Szabó, Géza Farkas, Varga, Béla (Adalbert) Halasi, Artur Székely, Zoltán Mandel, Gyula J. Pikler, Mihály Vajda, Geiza Farkas, Oszkár Jázy, Jenő Nyári, József Vágó, Mihály Somogyi, Zoltán Rónai, Jakab Weltner were published in *Huszdik Század*, 1914, Vol. 30, No. 7-9.

⁸⁹ Jenő Varga, *Népszava*, 1.5.1915. László Tikos, *E. Vargás Ténylegesség als Wirtschaftsanalytiker und Publizist in der ungarischen Sozialdemokratie, in der Komintern, in der Akademie der Wissenschaften der UdSSR*, Tübingen and Cologne: Böhlau-Verlag, 1965, p. 17.

⁹⁰ Eugen Varga, 'Die Überschätzung der wirtschaftlichen Bedeutung des Kapitalexports und des Imperialismus', in *Die Neue Zeit*, 1915-1916, Vol. 34, I, p. 517. In a footnote was announced that this article was a part of a larger manuscript Varga had sent to *Die Neue Zeit*.

⁹¹ 'Az imperializmus gazdasági bírálata', in *Huszdik Század*, 1916, Vol. 33, pp. 81-104.

⁹² Ervin Szabó, 'Krieg und Wirtschaftsverfassung', in *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, 1915, Vol. 40, pp. 643-688. Original Szabó, 'Gazdasági szervezet és háború', in *Huszdik Század*, 1915, Vol. 31, pp. 1-37.

⁹³ Varga fell ill (tuberculosis) obliging him to suspend his teachings from 18 February 1916 on until the summer of 1917, when he voluntarily joined the Budapest food-supply administration.

⁹⁴ Varga criticized German expansion by using the works of Sartorius von Waltershausen, *Das Auslandskapital während des Weltkriegs*, Stuttgart: F. Enke, 1915; Alfred Weber, *Gedanken zur deutschen Sendung*, Berlin: S. Fischer, 1915; Friedrich Naumann, *Mitteleuropa*, and Franz Köhler, *Der neue Dreibund. Ein politisches Arbeitsprogramm für das gesamte deutsche Volk und seine Freund*, Munich: Lehmann, 1915. Jenő

nonetheless inflation and currency problems caused by war policies.⁹⁵ The problem of how to combat the consequences of the money overhang after the war⁹⁶ inspired him to start the writing of 'an important work' of some 500 pages on the history of capitalism, including a section on the war economy.⁹⁷ Publication of the complete manuscript was, however, delayed and, finally, cancelled.⁹⁸ Then he published a booklet written in a popularizing style on money (*A pénz*).⁹⁹ In its preface, Varga explained that the first part of this book contained a manuscript he had submitted to the publisher just before the outbreak of the war, but, at that moment, its publication had been postponed. Later on, he had corrected some mistakes¹⁰⁰ and chapters added on recent monetary prob-

Varga, 'Német tőke Magyarországon', in *Munkásügyi Szemle*, 1915, Vol. 6, No. 9-10, 25.12.1915, pp. 529-533.

⁹⁵ Jenő Varga, 'A Magyar állam pénzügyi politikája a háború után (Készültség nagyobb tanulmány vázlat), in *Szocializmus*, Vol. 8, pp. 465-472; idem, 'Az ipari termelés a háború alatt', in *Huszadik Század*, 1913-1914, Vol. 30, pp. 185-189; idem, 'Pénz és hitel a háborúban', in *Huszadik Század*, 1914, Vol. 30, pp. 196-200.

⁹⁶ Jenő Varga, 'A magyar állam pénzügyi politikája a háború után', in *Szocializmus*, 1913-1914, No. 8, pp. 465-472; idem, 'Geld und Kapital in der Kriegswirtschaft', in *Die Neue Zeit*, 1915-1916, Vol. 34, I, pp. 814-824.

⁹⁷ Varga gives an outline of his book project in a letter to Kautsky of 20 October 1916. He asked his mentor in Berlin about the chances of a German translation. Haupt, Jemnitz and Van Rossum, *o.c.*, pp. 528-529. The Varga files at the Party Archives in Budapest contain a manuscript of 237 pages based on Marx's *Capital*. Party Archives Budapest, 783. f. 7. ő c.

⁹⁸ Eugen Varga, 'Die Überschätzung der wirtschaftlichen Bedeutung des Kapitaleports und des Imperialismus', in *Die Neue Zeit*, 1915-1916, Vol. 34, I, pp. 512-517.

⁹⁹ *A pénz uralma a békében, bukása a háborúban* (Budapest: Népszava, 1918) deals with the problem of inflation in wartime without providing any policy advice. Varga gives a full bibliography of all the works and journals consulted on the money question. Kautsky, Marx and Hilferding are listed together with Adam Smith, Irving Fisher, David Ricardo, Robert Liefmann, Eugen von Böhm-Bawerk, Werner Sombart, and a host of today almost forgotten German and Hungarian authors. Apart from an issue of *The Economist*, 8 September 1917, no English language publication is listed. A synthesis of *A pénz* was published in *Huszadik Század*, 1916, Vol. 34, pp. 431-438.

¹⁰⁰ Varga used a recently published book of Bálint Hóman in order to improve his text. Bálint Hóman, *Magyar pénztörténet*, Budapest: Akadémiai, 1916.

lems.¹⁰¹ In Varga's revolution theory revolutions never occurred at the peak of prosperity, but in periods of economic crisis and financial chaos, however, the situation could fundamentally change. As the people had no other choice than to undergo the hardships of inflation, they could also go through the birth pangs of socialism.¹⁰²

Varga's treatise on money was largely based on Hilferding's *Finance Capital*¹⁰³ and on his own previous writings and readings on inflation, gold and wages in *Szocializmus, Huszadik Század* and the party press.¹⁰⁴ Varga argued in his treatise that during the war production costs were playing a minor role and that output was falling because of shortages. Subsequently, prices were rising. In the mean time, shops were emptied as everybody wanted to exchange paper money for goods, real estate or gold. All central banks interrupted their gold transactions. From now on, governments were financing war expenditures by selling state bonds to the central bank and by printing large amounts of banknotes. This mass of additional paper money in circulation had meanwhile lost its real purchasing power as *fictive* money not looking for investment in real economic operations. Though Varga paid much attention to the monetary overhang, he did not analyze structural changes caused by the particularities of a war economy. Varga refrained from attacking Hilferding's rejection¹⁰⁵ of the "pure paper circulation" theory and the latter's insist-

¹⁰¹ Varga, *A pénz*, pp. 3-4.

¹⁰² Tibor Hajdú, *The Hungarian Soviet Republic*, Budapest: Akadémiai Kiadó (Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae, No. 131), 1979, pp. 47-48.

¹⁰³ *Huszadik Század*, 1911, Vol. 24, pp. 626-629.

¹⁰⁴ In the last year of the war, Varga analyzed in an article written for the very official *Munkásügyi Szemle* (edited by Adolf Kis, Dr. Fülöp Stein and Dr. Dezső Hahn) the effects of price increases on wages. See Varga, 'Árszínvonal és munkabér', in *Munkásügyi Szemle*, 1918, pp. 345-352. The editors had, apparently, no problem with Varga's Marxist affiliation. Previously, they had published Varga's article portraying Marx as a social politician. Varga, 'Marx mint szociálpolitikus', in *ibidem*, 1918, pp. 209-211.

¹⁰⁵ Hilferding writes in *Finance Capital*: "This type of currency can never succeed in practice for the simple reason that there is no possible guarantee that the state will not increase the issue of paper money. Finally, money with an intrinsic value – such as gold – is always needed as a means of storing wealth in a form in which it is always available for use." Quoted from Tom Bottomore (ed.), *Rudolf Hilferding*

ence upon the need for gold in international transaction or the underestimation of the role of consumer credit.¹⁰⁶

An important feature in Varga's book on money is its digression on the 'end of money hegemony'. During the war the Hungarian population had lost confidence in the magic value of money. Goods were not exchanged for money, but for other goods, reducing money to the role of a mere money of account. Varga thought that money should be banned out of the coming socialist society and replaced by a simple accounting system for all transactions. He referred to Marx who had insisted on the role the law of value would play in a socialist economy and that '...after the abolition of the capitalist mode of production, but still retaining social production, the determination of value continues to prevail in the sense that the regulation of labor-time and the distribution of social labor among the various production groups, ultimately the book-keeping encompassing all this, become more essential than ever.'¹⁰⁷ Varga's *uto-*

ing: Finance Capital. A Study of the Latest Phase of Capitalist Development, London, Boston and Henley: Routledge & Kegan Paul, 1981, p. 58. Hilferding: 'Thus our hypothesis of a pure paper currency which exists without a gold complement has merely demonstrated once again that it is impossible for commodities to act as direct expressions of each other's value.' Bottomore [Hilferding] 1981, p. 59. Varga's thesis that gold was not causing price increases now that most of all international transactions were carried out by using banknotes or credit bills, not gold payments, can be found in Hilferding's *Finance Capital*. Hilferding: '[...] these bank notes, thanks to legal regulation, enjoy an intermediate position between state paper money and credit money. In the event that such a policy is not followed, money (bullion paper and credit money) acquires a premium, as gold and greenbacks did in the recent American crisis. In order to perform its task properly credit money requires special institutions where obligations can be cancelled out and the residual balances settled; and as such institutions develop so is a greater economy achieved in the use of cash. [...] In the course of capitalist development there has been a rapid increase in the total volume of commodities in circulation. Along with this, the importance of the place occupied by legal tender state paper money has increased. [...] State paper money and credit money together bring about a great reduction in the use of metallic money in relation to the volume of circulation and payments.' Bottomore [Hilferding] 1981, p. 66.

¹⁰⁶ Joseph A. Schumpeter, *History of Economic Analysis*, London and New York: Routledge, 1997, p. 881.

¹⁰⁷ In Marx's *Capital III*, Moscow: Foreign Language Publishers, 1959, p. 830.

pia – or his so-called dream of a better world¹⁰⁸ – was also based on Engels' *Anti-Dühring* and, of course, on Karl Kautsky's *Erfurt Program* (1891), both qualifying the liquidation of commodity production as a task of equal rank with the changing of ownership relations.

Kautsky, still influencing Varga's analysis of the lasting monetary crisis, had, however, warned for utopian ideas about the role of money in the future. Already in 1902, Kautsky wrote in his *Social Revolution* that 'it is impossible that social revolution should immediately discard money', and that money had been 'hitherto best-known simplest means of permitting the turnover of products and their allocation to the individual members of society to take place in as complicated machinery as is – with its infinitely developed division of labor – the modern mode of production.' Money is the means of enabling everybody to satisfy his needs 'according to his individual inclination'. Money as a means of turnover 'will be indispensable as long as no better one is found'. Metallic coins can be replaced by 'any kind of money token'.¹⁰⁹

Varga's utopia of a society "without money" was, however, inspired by Marx's theory of money as the source of all evils (the *Mammon*¹¹⁰) and

¹⁰⁸ 'Die Einzelheiten der Errichtung der kommunistische Gesellschaft sind ein Geheimnis der Zukunft. Wir können jedoch mit Bestimmtheit sagen, daß mit der Beseitigung der warenproduzierenden kapitalistischen Gesellschaftsordnung, die auf Ausbeutung beruht, auch deren Produkt, nämlich das allmächtige Geld verschwindet. In einer glücklichen kommunistischen Zukunft werden die Menschen kaum verstehen, wie es möglich war, dass so eine 'verrückte' Gesellschaft bestand, in der der Wohlstand und die Autorität, die Gesundheit und das Glück der Menschen davon abhingen, wieviel Gold- oder Silbermünzen sie besaßen.' Quoted from Eugen Varga, 'Das Geld: Seine Herrschaft in Friedenszeiten und sein Zusammenbruch während des Krieges', in *Ausgewählte Schriften 1918–1964*, Berlin: Akademie-Verlag, Vol. 1, 1979, p. 69.

¹⁰⁹ www.marxists.org/archive/kautsky/1902/socrev/index.htm – 4k -

¹¹⁰ From Late Latin *mammon*, from Greek μαμωνας, from Aramaic *mmon*, riches, probably from Mishnaic Hebrew מָמון (*mamon*). John Wycliff used the word for 'richness'. For Thomas Carlyle, the 'Gospel of Mammonism' became simply a metaphoric personification for the materialist spirit of the nineteenth century. In Varga's words it does not sound that different: 'Geld! Gibt es irgend etwas anderes in der Welt von heute, von dem die Menschen mehr träumen, das sie mehr verfluchen Würden! [...] Geld zu besitzen bedeutet, sich vom Proletariat absuhen, auf die Sonnenseite zu gelangen. Geld bedeutet, gesund zu sein und der Kultur teil-

influenced by popular wisdom concerning alleged Jewish war profiteering. During the war years, people were increasingly suffering from shortages and inflation. War profiteering was widely perceived as a "typical" Jewish activity.¹¹¹ This problem bothered the progressive Jewish intelligentsia in Budapest as well. A debate on the "Jewish question" could not be avoided when in 1916 Péter Ágoston¹¹² argued in a book publication that there existed a "Jewish question"! In this essay *A zsidók útja*,¹¹³ Ágoston indicated that the Jews had remained emphatically "different" and that an investigation on the role Jews were playing in economy and society should be carried out. He advised the Jews that opting for total assimilation could offer a solution to their "problem". Obviously, Ágoston's views were strongly influenced by Werner Sombart's controversial book *The Jews and Modern Capitalism*¹¹⁴ in which the author accepted that a group's religious beliefs could have far-reaching influences on a nation's economic life.¹¹⁵

Oszkár Jászi intervened on behalf of *Huszadik Század*. A set of questions was sent out to some 150 politicians, scholars, publicists and other figures in public life, asking them about the existence of a so-called "Jewish question" in Hungary. The affirmative results were published with editorial comments in *Huszadik Század*. Later on, they were separately printed in a book publication. According to Jászi, the essence of the "Je-

haftig zu werden. [...] Wegen des Geldes werden menschen heute zu Raubmördern, Falschspielern, Betrügern und Streichbrecher!' Varga, *o.c.*, 1979, Vol. 1, p. 7.

¹¹¹ For instance, János Teleszky, the architect of Hungary's war economy and Minister of Finance between 1911 and 1917, was the son of a poor Jewish lawyer from Nagyvárad, and Samuel Kohn, now Baron Hazai, who was Minister of War from 1910 until 1917, was the son of a poor Jewish teacher. William O. McCagg, Jr., 'Jews in revolutions. The Hungarian experience', in *Journal of Social History*, 1972–73, Vol. 6, pp. 78–105.

¹¹² Péter Ágoston, minister and commissar in the successive revolutionary governments, was not Jewish, but a Magyarized Swabian.

¹¹³ Péter Ágoston, *A zsidók útja*, Budapest – Nagyvárad, 1916–17.

¹¹⁴ Werner Sombart, *Die Juden und das Wirtschaftsleben*, Leipzig: Duncker & Humblot, 1911.

¹¹⁵ Weber's treatment of Protestantism had inspired Sombart to reflect further on the question of the role of the Jews in the history of western economic development. Jack Barbalet, *Weber, Passion and Profits. 'The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism' in Context*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, pp. 183–213.

wish question" was a set of group antagonisms, complicated by religious, ideological and racial frictions and by the fact that certain occupations and interests were conspicuously associated with one particular "race". He rejected the idea that the "Jewish question" in Hungary might ever take on the tension of being a question of "Jewish nationality".¹¹⁶ Varga, who had studied the history of Hungarian capitalism and the position of Jews in society, reacted in *Népszava*,¹¹⁷ but he wisely refrained from intervening in this debate.¹¹⁸

Prolonged war deprivations inflicted on the population obliged the MSZDP leadership to adjust its tactics. Kunfi criticized chauvinism in the party press. *Népszava* published a pacifist article of Angelica Balabanova after war declaration of Italy.¹¹⁹ *Szocializmus* edited in May 1915, side by side, two lengthy articles stating the party leadership's opinion (by Ernő Garami) against the pacifist views (by Zoltán Rónai). Meanwhile, Germany's increased economic influence on the Austrian-Hungarian Em-

¹¹⁶ On the position of Jászi, see György Litván, *A Twentieth-Century Prophet: Oscar Jászi 1875–1957*, Budapest: Central European University Press, 2006, pp. 115–118.

¹¹⁷ Varga, 'A zsidóság szerepe Magyarország közgazdaságában', *Népszava*, 12. 8. 1917.

¹¹⁸ Most of the people reacting were liberals. This list includes the names of Dr. Bernát Alexander, Dr. Ede Alföldy, Dr. Marcell Benedek, Ármin Beregi, Dr. István Bernát, Lajos Biró, Samu Bettelheim, Dr. Lajos Balu, Dr. László Boross, Dr. Zoltán Bosnyák, György Bölöni, Dr. Róbert Braun, Barna Buday, Dr. Dezső Buday, Dr. Jenő Cholnoky, Dr. Győző Concha, Dr. Géza Czirbusz, Dr. Geyza Farkas, Sándor Fleiszig, Dr. Sándor Giesswein, Henrik Guttmann, Endre György, Dr. Miklós Hajdu, Imre Halász, Lajos Hatvany, Benő Haypál, Ignótus, Dr. Oszkár Jászi, Aladár Körösfői-Kriesch, László Lakatos, Dr. Géza Lenez, Anna Lesznai, Dr. Pál Liebermann, Dr. Léo Lukács, Károly Máray-Horváth, Dr. Ferenc Mezey, Dr. Mór Mezei, Andor Miklós, Dr. Ernő Molnár, Dr. Ernő Emil Moravcsik, Gábor Oláh, Dr. József Patai, Dr. Illés Pollák, Dr. Elemér Radisics, Sándor Raffay, Dr. László Ravasz, Dr. Mihály Réz, Dr. Frigyes Riedl, Dr. Mózes Richtmann, Dr. Emma Ritoók, Antal Stefanek, Lajos Szabolcsi, Dr. Ervin Szabó, Dr. Ferenc Székely, Dr. Ferenc Tangl, Miklós Torma, Béla Túri, János Vanczák, Lajos Venetianer, Dr. Jenő Zoványi. *Huszadik Század*, 1917, Vol. 36, No. 1–2, pp. 1–34. In the wake of this debate, Hendrik Guttmann published a booklet on the "Jewish question". Hendrik Guttmann, *A haladókó falu (Zsidó problémák, I.)*, Budapest: Popitzer, 55 pages.

¹¹⁹ Tibor Hajdu, 'Revolution and counter-revolution in Hungary and the schism in Hungarian Socialist Movement (1918–1921)', in *Annali Feltrinelli*, 1983–1984, Vol. 23, p. 374.

pire engendered heated discussions on the necessity of establishing a common market in Central Europe. Already by 1912 it had become clear to wide sections of the German industrial bourgeoisie that the government's naval policy, forcing the other imperialist powers to make concessions, had failed. This was the background to a proposal Walther Rathenau, the leading figure in the Berlin AEG electrical and engineering combine, had made in December 1913 in favor of the formation of a Central European economic bloc dominated by German capital. In 1915, Friedrich Naumann's¹²⁰ book on the constitution of a *Mittleuropa* (*Central Europe*)¹²¹ under German leadership captured the attention of Karl Kautsky,¹²² Rudolf Hilferding¹²³ and Karl Renner¹²⁴. Hilferding saw in this project a major danger for the entire 'European humanity', while Renner thought that Socialists should opt for an empire serving the interests of the proletariat.

¹²⁰ Friedrich Naumann (1860–1919) was a Lutheran theologian, a liberal publicist and a politician. His project for a *Mittleuropa*, including Austria–Hungary and countries like Belgium, had been worked out by several other authors. See Hermann Losch, *Der mitteleuropäische Wirtschaftsblock und das Schicksal Belgiens*, Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1914; Eugen von Philippovich, *Ein Wirtschafts- und Zollverband zwischen Deutschland und Österreich–Ungarn*, Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1915. The Naumann circle shared the Pan-German view that Germany was encircled by the Entente powers. During the Morocco crisis in 1911, Naumann took an extreme, chauvinistic position. His social liberalism desired above all to moderate the class struggle. In July 1919, he became president of the German Democratic Party (*Deutsche Demokratische Partei* – DDP). Bruce B. Frey, *Liberal Democrats in the Weimar Republic. The History of the German Democratic Party and the German State Party*, Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois University Press; Bruce B. Frey, *Liberal Democrats in the Weimar Republic. The History of the German Democratic Party and the German State Party*, Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois University Press, pp. 13–14.

¹²¹ Friedrich Naumann, *Mittleuropa*, Berlin: Reimer, 1915. An English translation by Christabel M. Meredith and introduced by W. J. Ashley of the University of Birmingham was published in 1916 by P. King & Son in London.

¹²² Karl Kautsky, *Die Vereinigten Staaten Mitteleuropas*, Stuttgart: J. H. W. Dietz, 1916.

¹²³ Rudolf Hilferding, 'Europäer, nicht Mitteleuropäer', in *Der Kampf*, 1915, Vol. 8, No. 6, Nov.–Dec., pp. 358–365.

¹²⁴ Karl Renner, 'Wirklichkeit oder Wahnidee?', in *Der Kampf*, 1916, Vol. 9, No. 1, pp. 15–25; Rudolf Hilferding, 'Phantasie oder Gelehrsamkeit? (Auch eine mitteleuropäische Frage)', in *Der Kampf*, 1916, Vol. 9, No. 2, pp. 54–63.

Naumann's highly controversial proposals caused some commotion in Hungarian political and intellectual circles.¹²⁵ Between February 22nd and April 2nd, 1916, the *Sociological Society* organized nine debate sessions on this topic. All sessions were chaired by Ervin Szabó – a defender of a customs union with Germany.¹²⁶ When Naumann visited Budapest, he was invited to debate on his project at the *Sociological Society*.¹²⁷ On March 7, 1916, Zsigmond Kunfi, Sándor Giesswein, Oszkár Jászi, Pál Szende, Ignotus (Hugó Veigelsberg), Sándor Katona, Ede Pályi, József Vágó, Péter Ágoston, Jenő Vámos, Zoltán Rónai and Arnold Dániel participated in the Naumann debate.¹²⁸ Zsigmond Kunfi, Zoltán Rónai, Jakab Weltner, Manó Buchinger, Péter Ágoston, Jenő Varga, Samu Jászai, and many other socialists came out against the Naumann Plan, whereas Ervin Szabó, Sándor Garbai of the building workers union, the locksmith Ferenc Bárdos and János Vanczák of the metalworkers union, Jászi, Ignotus and most of the Radicals – except for Endre Ady, Pál Szende and Róbert Braun – were in favor of Naumann's project.¹²⁹

In this debate, Varga made his position clear. In a long article published in three parts in *Népszava* in February 1916, he criticized – without referring to Naumann's book – from a working-class point of view

¹²⁵ Frigyes Naumann, *Középeurópa*, translated by Andorné Kricz, Budapest: Politzer, 1916.

¹²⁶ Until the end of his life in 1918, Szabó would campaign for a customs union. He even lectured on that subject at the *Sociological Society* in Graz (Austria). Erwin Szabó, *Freihandel und Imperialismus. Vortrag, gehalten in der Soziologischen Gesellschaft in Graz am 13. Dezember 1917 von Dr. Erwin Szabó, Direktor der Stadtbibliothek und Vizepräsident der Soziologischen Gesellschaft in Budapest*, Graz and Leipzig: Verlag Leuschner & Lubensky, k.k. Universitäts-Buchhandlung (Zeitfragen aus dem Gebiete der Soziologie. Vorträge und Abhandlungen herausgegeben von der Soziologischen Gesellschaft in Graz) 1918.

¹²⁷ Litván, *o.c.*, 2006, pp. 103-104; Rózsa Köves and Tibor Erényi, *Kunfi Zsigmond életútja*, Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1974, pp. 77-78.

¹²⁸ *Huszadik Század*, 1916, Vol. 33, pp. 409-533.

¹²⁹ Jenő Varga, 'Közép-Európa?' in *Szocializmus*, 1916, No. 1, pp. 76-79; Eugen Varga, 'Ungarische Sozialdemokraten und Radikale über Mitteleuropa', in *Die Neue Zeit*, 1914-1915, Vol. 33, I, pp. 661-667; *idem*, 'Der Plan eines deutsch-österreichischen Zollverbandes', in *Die Neue Zeit*, 1914-1915, Vol. 33, II, pp. 241-248.

the advocated customs union.¹³⁰ Not surprisingly, Varga's 'proletarian customs policy' combined industrial protectionism with free imports of foodstuffs and raw materials. Heavy taxes on imported luxury goods¹³¹ completed his taxation scheme protecting infant industries.¹³² Obviously, his taxation model was not "revolutionary" or "socialist", but merely "mercantilist".¹³³

In a lengthy study published in the very academic *Közgazdasági Szemle*¹³⁴ – of which he also published a shortened draft in *Die Neue Zeit*¹³⁵ – Varga developed all his views on macro-economic problems having been caused by the war. First of all, he predicted a general decrease of labor productivity, the impossibility of further capital accumulation, the growth of so-called "fictive capital" and, finally, severe monetary problems due to a growing monetary overhang. He pointed to the increased role of the state in macro-economic management and to growing income inequalities. Finally, he concluded that only peace could bring a viable economic solution for the proletariat. 'The longer the war will last, the sharper the basic characteristics of the war economy will come to the fore, the sharper the negative economic consequences for all states participa-

¹³⁰ Varga, 'A munkásság vámpolitikája', in *Népszava*, 23, 24, and 25 February 1916. In a very polemical review of Eduard Pályi's book *Deutschland und Ungarn* [published in the series *Zwischen Krieg und Frieden*, Heft 19], Varga rejected the idea of a customs union between Germany and Hungary. Varga, 'Der Plan', *o.c.*, in *Die Neue Zeit*, 1914–1915, Vol. 33, II, p. 656.

¹³¹ He criticized the fact that import taxes on caviar were 3 percent, while herring was taxed at a rate of 25 percent. *Népszava*, 23 February 1918, p. 23.

¹³² *Népszava*, 25 February 1916, p. 2.

¹³³ Varga was in line with Friedrich List (1789–1848) and his successful championship of the custom union of the German States (*Zollverein*). Schumpeter, *o.c.*, 1997, pp. 504–505.

¹³⁴ Jenő Varga, 'Háború és közgazdaság', in *Közgazdasági Szemle*, 1915, pp. 152–160 and 257–271. (Gyula Mandelló's *Közgazdasági Szemle* was published by the Hungarian Scientific Academy of National Economics in Budapest.) As a sign of the changing times, this article ended with a call for putting an end to the war and for a return to a peace economy, words he also used in his draft written for Kautsky's *Die Neue Zeit*.

¹³⁵ Eugen Varga, 'Probleme der Kriegswirtschaft', in *Die Neue Zeit*, 1914–1915, Vol. 33, I, pp. 449–461.

ting in the war will be. For the proletariat the only solution will be a very soon peace agreement, a very soon departure from the war economy for a normal economic life.'¹³⁶

Limiting his commentaries to current macro-economic, financial and monetary problems,¹³⁷ Varga avoided ventilating radical political opinions. As Hungary's war costs attained almost three times the country's Gross National Product (GNP)¹³⁸ and misery invaded an exhausted country, hundreds of local strikes for better wages and better working conditions multiplied and, as a consequence, undermined the MSZDP's credibility.¹³⁹ In January 1918, the Viennese general strike for bread and peace spread to Budapest. Pacifist party leader Kunfi¹⁴⁰ gave support and money to the movement, but the worried party leaders made immediately an end to the general strike after having accepted the government's vague promises concerning the introduction of universal suffrage in the near future.¹⁴¹ Meanwhile, Varga radicalized. Defending the idea of a general strike for universal suffrage¹⁴², he started criticizing the party's timid struggle for peace and democratic reforms: 'Political democracy and national oppression are contradictory'¹⁴³, Varga argued when blaming the bureaucrats for being the real enemies of the nationalities in Hungary. In the Government's assimilation policies he saw the outcome of gentry and petty bourgeois interests holding positions within the bureaucracy.

¹³⁶ *Ibidem*, p. 461.

¹³⁷ *Népszava* commented with sympathy on the Zimmerwald Conference of the pacifist Left.

¹³⁸ István Deák, 'The decline and fall of Habsburg Hungary, 1914–1918', in Iván Völgyes, *Hungary in Revolution, 1918–19. Nine Essays*, Lincoln: University of Nebraska Press, 1971, pp. 17–20.

¹³⁹ By a motion of the metalworker Ferenc Bárdos, the extraordinary party congress meeting on February 10, 1918, forbade for members of the MSZDP to be member of any freemason's lodge. Hajdu, *o.c.*, 1983–1984, p. 375.

¹⁴⁰ Kunfi's brother-in-law Zoltán Rónai served on the illegal strike committee.

¹⁴¹ Hajdu, *o.c.*, 1983–1984, p. 375.

¹⁴² Varga, 'Der neueste Sieg der Reaktion in Ungarn', in *Der Kampf*, 1918, Vol. 11, No. 9, pp. 483.

¹⁴³ Eugen Varga, 'Die politische Lage Ungarns', in *Die Neue Zeit*, 1908–1909, Vol. 27, II, p. 881.

3.2 *The bourgeois revolution*

In October 1918 an unexpected opportunity for a national and social revolution¹⁴⁴ arose when the Habsburg Monarchy broke down. On October 13, 1918, an extra-ordinary party congress met in order to discuss the revolutionary situation. Principal speakers were party leader Zsigmond Kunfi, Jenő Landler and József Pogány¹⁴⁵. Kunfi defended the idea of a democratic republic led by a coalition government of social democrats and bourgeois democrats that would establish a federal state respecting the rights of the minorities and carrying out political and agrarian reforms. A federation with Austria should not be excluded at beforehand. Kunfi looked also to the west when determining his foreign policy strategy, which was in accordance with Mihály Károlyi's and Oszkár Jászi's views. Landler, representing the party left, was less impressed by Kunfi's *Wilsonian* grand strategy. He wanted social reforms right now. Talking about a 'revolutionary situation', Pogány pressed for a 'workers' government' and 'workers' councils'. The conference ended with the singing of the *Marseillaise*, not the *International*.¹⁴⁶

On November 16, 1918, the founding of the Republic was proclaimed. The proclamation of the Republic had been the logical outcome of a long process in which the "reform generation" had played an important role. Count Mihály Károlyi became Prime Minister of a government formed by leading members (Marton Lovászy, Tivadar Batthyány, Barna Buza, Ferenc Nagy) of his own *Függetlenségi Párt* (Independence Party), supplemented by two leading social democrats (Zsigmond Kunfi and Ernő Garami) and their close allies (Béla Linder and József Diner-Dénes) and some members of the *Polgári Radikális Párt* (Radical Citizens Party). Radical Jászi became minister for the nationalities, but without portfolio, while Pál Szende became under-secretary of state for financial affairs.

¹⁴⁴ Otto Bauer, *12. November. Die Sozialisierungsaktion im ersten Jahre der Republik*, Vienna: Verlag der Wiener Volksbuchhandlung Ignaz Brand, 1919.

¹⁴⁵ Pogány (1886–1937) was president of the Budapest soldiers council. In 1917 he had published a pamphlet against the collusion of big capital and the ruling Count Tisza's *Munkapárt*. József Pogányi, *A Munkáspárt bűnei*, Budapest: A Népszava-Könyvkereskedés Kiadása, 1917.

¹⁴⁶ Minutes of the MSZDP Congress, Party Archives, Budapest, 658.f.21, 43 pages.

For many intellectuals of the “reform generation” obtaining a chair at the University of Budapest was an important issue. The appointment of young and progressive professors at the profoundly conservative Budapest Law Faculty was discussed in November and December 1918 at the behest of Minister of Education Márton Lovász. In the mean time, the Law Faculty did not overtly oppose to new appointments as such, but took exception to the planned international reforms and the appointment of persons as Jenő Varga (economic policy) and Zoltán Rónai (political science). When in mid-January 1919, Zsigmund Kunfi took over the education portfolio, he informed the Faculty of Law that he was intending to appoint seven new professors: Dr. Péter Ágoston to the chair of civil law, Dr. Geyza Farkas to the chair of agricultural policy, Dr. Oszkár Jászi to the chair of sociology, Dr. Gábor Kovács to the chair of social economy, Dr. Zoltán Rónai to the chair of political science, Dr. Jenő Varga to the chair of economic policy, and Dr. Rusztem Vámbéry to the chair of criminology.¹⁴⁷ The faculty professors protested against this flagrant infringement of the university’s autonomy. Impressed by this revolt, the university’s governing body rejected the seven appointments, qualifying them as illegal. Kunfi acted with firmness and speed by informing the university council that its functions had been suspended and that Oszkár Jászi was appointed to the function of government commissioner bringing the University of Budapest under his ministerial control. All candidate professors were immediately appointed at the Faculty of Law.¹⁴⁸

¹⁴⁷ György Litván, ‘A forradalmi kormány és a budapesti tudományterem erőpróbája 1918–1919 fordulóján’, in *Történelmi Szemle*, 1968, Vol. 11, No. 4, pp. 401–427. Later on, many left-wing intellectuals were appointed on a university chair. Among them were Mihály Babits, Marcell Benedek, József Turóczi-Trostler, Arnold Hausser, Elemér Vadász, György Hevesy, Elek Bolgár, Jenő Pólya, and Sándor Ferenczi. See László Szögi, *A Short History of Loránd Eötvös University of Budapest*, Budapest: ELTE, 1985, p. 46.

¹⁴⁸ The historian György Litván concluded that ‘it was perfectly clear, however, that the conservative professors, in defending the status quo, had no wish under any circumstances to admit their old adversaries, the radicals and socialists grouped around *Huszadik Század* and the *Sociological Society*, Litván, *o.c.*, 2006, p. 171.

Asking Oszkár Jászi, György Lukács and Jenő Varga to contribute, editor Karl Polányi devoted the entire December 1918 issue of the *Galileo Kör's* journal *Szabadgondolat* to the Bolshevik phenomenon and the Russian Revolution.¹⁴⁹ In his contribution Jászi remained a self-declared opponent of *any kind* of dictatorship.¹⁵⁰ Lukács said no to Lenin's experiment, but when his essay appeared, he had already changed his mind. Varga, for whom the dictatorship of the proletariat had become a reality, called the Russian Revolution the realization of a "utopia", but, in addition, he pointed to the 'fundamental question of combining class discipline with production discipline and how this discipline could be created without coercion from above, and only by voluntary discipline from below.'¹⁵¹ Nonetheless, the Russian Revolution had proven that a conscious minority could take over political power. In Varga's view, the worsening economic situation in Russia had been caused by the failure of voluntary discipline based on class discipline and by a lack of understanding between the working class and the intelligentsia. Finally, Varga appealed to the 'Hungarian students, Hungarian intellectuals, and Hungarian employees'¹⁵² to support the Hungarian Revolution. Surprisingly, Varga made no link with the agrarian question in Hungary¹⁵³ at a moment the land-hungry peasantry was ready to imitate the Russian peasants by parceling out the big estates.¹⁵⁴

¹⁴⁹ Jászi, 'Proletárdiktatúra'; Varga, 'A bolsevik jövő kilátásai'; Lukács, 'A bolsevizmus mint erkölcsi probléma', in *Szabadgondolat*, 1918, Vol. 8, 10 (December). Reprints in György Litván and László Szűcs (eds), *A szociológia első magyar műhelye. A Huszadik Század köre*, Budapest: Gondolat, 2 Vols., 1973.

¹⁵⁰ Litván, *o.c.*, 2006, p. 164.

¹⁵¹ *Ibidem*, p. 227.

¹⁵² *Ibidem*, p. 228.

¹⁵³ Some 4,000 families owned one-third of all agricultural land. Approximately 1.7 million smallholders owned about one-seventh, while millions of landless peasants were working as agricultural workers. The Catholic Church was with more than 20 percent of arable land the biggest landowner.

¹⁵⁴ A veritable peasant revolt raged throughout the country during the first half of November 1918. Tibor Hajdu and Zsuzsa L. Nagy, 'Revolution, counterrevolution, consolidation', in Peter F. Sugar, Péter Hanák, and Tibor Frank (eds), *o.c.*, London and New York: I. B. Tauris, 1990, p. 302.

Varga's way of putting the question of the role of the intellectuals, resembled, however, to the arguments Kautsky¹⁵⁵ had used in his pamphlet on *The Dictatorship of the Proletariat*¹⁵⁶:

'Alongside the classes of hand workers grows a section of intellectuals, which tends to become more numerous and increasingly necessary for the productive system. Their vocation calls for the acquisition of knowledge and the exercise and development of intelligence. This section occupies a middle place between the proletariat and the capitalist class. It is not directly interested in capitalism, but is nevertheless mistrustful of the proletariat, so long as it does not consider the latter to be capable of taking its fate into its own hands. Even such members of the cultured classes as most warmly espouse the cause of the freedom of the proletariat stand aloof from the Labor movement in the early stages of the class struggle. They only change their attitude when the proletariat shows increasing capacity in its struggles.'¹⁵⁷

According to Kautsky, there was no reason why the proletariat should establish the dictatorship of the proletariat. He used significant parts of his *Road to Power* (1909), a book that had been qualified as his most revolutionary work, in order to prove that he had not lost his faith in the revolution. Kautsky's confidence was, however, bred by the conviction that

¹⁵⁵ On this problem, see György Péteri, *Effects of World War I: War Communism in Hungary*, New York: Brooklyn College Press and Columbia University Press, 1984, pp. 40-41; *idem*, *A Magyar Tanácsköztársaság iparirányítási rendszere*, Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1979, pp. 65-66; see also Péteri's PhD, 'A vállalatirányítási forma változásai az 1918-1919 évi magyarországi forradalmak időszakában; 2. rész: iparpolitika, iparirányítási rendszer és az ipari gazdálkodás rétegei a magyarországi Tanácsköztársaság időszakában'. [1975] Birálat: Berend T. Iván; Herédi István, PhD Budapest Karl Marx University, 233 + 81 pp.

¹⁵⁶ Karl Kautsky, *Die Diktatur des Proletariats*, Vienna: Ignaz Brand, 1918, 63 pp. This booklet was immediately translated by Dezső Schöner: Kautsky, *A proletárság diktatúrája*, Budapest: Népszava, 1919. Also Lenin, *Levél taktikáró*, and Bukharin, *A bolsevikiek programja* (translation by Endre Rudnyánsky), were published in translation by publishing house A Kommunisták Magyarországi Pártja. Review of these three pamphlets by Kornél Lukács in *Husadik Század*, 1919, Vol. 40, pp. 151-153 and pp. 165-169.

¹⁵⁷ <http://www.marxists.org/archive/kautsky/1918/dictprole/ch05.htm>

the proletariat had to acquire the strength and capacity to free itself.¹⁵⁸ 'Socialism without democracy is unthinkable', he exclaimed. Obviously, Kautsky took the proletariat's fight for freedom very seriously, but in the mean time he argued that, without the help of the intellectuals, socialist production would not be instituted. Winning over the intellectuals for socialism was crucial, he argued. In circumstances where the majority of the intellectuals mistrusts the proletarian party, or stands aloof from it, this attitude could be disastrous. A victorious proletarian party not showing great intellectual superiority would succumb to the attacks of the class enemy.

3.3 *The agrarian question revisited*

At that moment, none of the three coalition parties possessed a *detailed* program of land reform.¹⁵⁹ Instead of encouraging the peasant movement, the government tried to slow it down and to distribute land through bureaucratic procedures. Though its manifesto of October 8, 1919, had promised 'profound and radical agrarian reforms,' the MSZDP did not take a clear decision. In reality, the party leaders feared a considerable drop in agrarian production with an ensuing starvation of the townspeople. In the autumn of 1918, crops laid still unharvested in the fields.¹⁶⁰ The so-called *Georgists* (Gyula J. Pikler, Henrik Braun) inside the Radical Party did not oppose land distribution, though they believed that the key to the land issue was the expropriation of land rent. They proposed that a land value cadastre be compiled on the basis of which land value tax would be apportioned which in turn could serve as a basis for expropriation. Landed property, levied with land value tax or annuity property would spur the owners to cultivate their land intensively. Through the land value tax non-agrarians would also benefit from the achievements of the land reform. A staggering Varga was inclined to accept this idea. Others, like Rezső Ladányi, signed for the views of the German reformist Eduard David who defended the idea of forming a class of small agrarian property

¹⁵⁸ See John H. Kautsky on his grandfather in *Karl Kautsky. Marxism, Revolution & Democracy*, New Brunswick and London: Transaction Publishers, 1994, p. 216.

¹⁵⁹ András Siklós, *Revolution in Hungary and the Dissolution of the Multinational State 1918*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988, p. 86.

¹⁶⁰ Siklós, *o.c.*, 1988, p. 91.

owners. But leading agrarian specialist Csizmadia still defended the orthodox Marxist view that through the parceling out of the big estates into small plots, a class of reactionary peasantry would be formed.

The orthodox Marxist point of view, i.e. the rejection of the notion of private property of the small peasantry, and the approval of socialist agriculture as a matter of large enterprises, prevailed in the MSZDP. At an agrarian conference held at the Ministry of Agriculture on November 20-29, 1918, several leading Socialists – Sándor Csizmadia, Zsigmond Kunfi, and Jenő Varga – took a stand against the redistribution of land.¹⁶¹ In the mean time, the tiny Radical Party favored the extension of agricultural cooperatives and marketing associations in combination with private property. Károlyi's party was divided between "leftists" supporting the cooperative movement, and "rightists" advocating slow reforms. The representatives of the landed interests suggested the expropriation of only the estates over 1,000 cadastral yokes over a period of 20 to 80 years. Somebody proposed that distributed land should serve to supplement existing dwarf farms. Finally, no agreement on a serious agrarian reform could be reached.

On December 8, 1918, the Government discussed expropriations. Károlyi argued that parceling out efficiently operating large estates would be wrong. Hence, he suggested turning them into cooperatives with the landowners and the state as their principle shareholders, but with workers' participation. He wanted to have this model extended to industry as well. Kunfi spoke against distributing land at any price and he opposed the idea of giving a constant exchange value for large estates expropriated by the Government. Jászi, finding the 1,000 yoke limit too high, proposed a lowering to 500 yokes for lay estates and to 200 yokes for the Church estates. As no consensus could be reached, the debate was closed.

In the MSZDP, the support to land distribution remained lukewarm at best.¹⁶² At the national agrarian conference held in December 1918, Csizmadia discarded the idea of collective farming, at least for the time being. On December 20, 1918, the Workers' Council of Budapest accept-

¹⁶¹ Siklós, *o.c.*, 1988, p. 88.

¹⁶² Gábor Vermes, 'The October Revolution in Hungary: from Károlyi to Kun', in Iván Völgyes (ed.), *Hungary in Revolution, 1918-19. Nine Essays*, Lincoln: University of Nebraska Press, 1971, p. 46.

ed, however, a joined proposal worked out by the MSZDP and the National Conference of Agricultural Workers and Smallholders (*Földműv-
kások és Kisbirtokosok Országos Szövetsége*, FÉKOSZ) – Kunfi and Varga had
been its authors¹⁶³ – acknowledging private land property. Endorsed by
the FÉKOSZ on December 26, 1918, this motion demanded a single sub-
stantial wealth tax; private estates up to 500 yokes and Church estates
up to 200 yokes; land transferred to the state either through a wealth tax
or by expropriation; land was to be distributed in the form of a redeem-
able permanent tenure; applicants may be allocated land up to between half
and twelve yokes, but with priority going to the cooperatives of pick and
shovel men; a new land tax or ground value tax had to be drafted and the
state was to pay a price corresponding to the estimated value of land for
property expropriated in the form of registered unmarketable annuity
bonds. This agrarian program defended by Kunfi at the Workers' Coun-
cil and by Csizmadia at the FÉKOSZ, was a compromise reached between
the different tendencies within the MSZDP and its *Georgist* tone (wealth
tax, perpetual tenure, land value tax) had married Kautsky's large-scale
farming standpoint without dismissing David's small farms arguments.

When the extraordinary National Council's financial committee met
in Budapest on January 4, 1919, a host of appeals and temporary meas-
ures dealing with the land reform had to be dealt with. The Ministry of
Agriculture pressed the landowners to cede parts of their land voluntar-
ily and assured them that compensation would be paid not only for the
land, but also for equipment and seeds. After several months of negotia-
tions, the Land Reform Bill was passed in February 1919. The law ex-
empted from expropriation the large estates of the landed gentry up to
500 cadastral yoke (287.7 hectares) and those of the Catholic Church up
to 200 cadastral yoke (115 hectares). The law made it possible to exempt
a larger proportion or entire large estates, and ordered that the land be
given first of all to the farmhands and agricultural workers in the form
of either a long lease or as property with compensation paid to the large
landowners.¹⁶⁴ The great majority of the agricultural laborers and poor
peasants were not satisfied by the arrangements contained in this law.

¹⁶³ Hajdu, *o.c.*, 1968, p. 386.

¹⁶⁴ Ferenc Donáth, *Reform and Revolution. Transformation of Hungary's Agriculture 1945–
1970*, Budapest: Corvina Kiadó, 1980, p. 37.

3.4 *Varga and the Communist challenge*

A drastic income tax reform planned by Pál Szende¹⁶⁵ met furious resistance of the propertied classes and their apologists. Two laws repressing tax evasion were toned down or never implemented. Socialization of banks, financial groups and big industry that stood on the program of the MSDZP, received insufficient backing from the other parties in government. As the handling of the agrarian question showed, the MSZDP did not have a comprehensive plan for government. Its right wing tried to alleviate the situation by introducing improvised measures and to push social legislation instead of nationalization.

Under Socialist pressure, the Károlyi government resigned on January 8, 1919. The Executive Committee of the Workers' Council of Budapest endorsed, after a violent debate on the necessity of a purely Socialist government, further Socialist participation in a coalition government. Speaking in name of the MSZDP right-wingers, Garami argued that the Party lacked trained cadres and disciplined members to rule alone or to exercise a significant share of power. He urged that the Socialists withdraw from all levels of government. With the Communists infiltrating the Party, he saw educating the inflated but untutored rank and file as the MSZDP's primary task. According to Alexander Garbai, the Socialists would not be able to control the new military establishment; the old bureaucracy would continue in power; and the socialization of the economy would be indefinitely postponed. He was confident that a Social Democratic government could contain the Bolsheviks, should the latter decide to act. Böhm sided with Garbai. Only an all-Socialist government supported by working-class organizations as by the army could be in a position to keep in check the Communists or, at least, maintain order until the election of a National Assembly. Kunfi maintained that withdrawal from the government would benefit the counterrevolutionary forces. A proletarian dictatorship could not be viable because the provinces would cut off the food supplies to the cities. Then, the surrounding foreign intervention armies would march on Budapest. As a third alternative, Kunfi favored an increased influence of the MSZDP in the present

¹⁶⁵ In the past, the Radical Pál Szende had devoted a whole series of articles and studies to the injustices of the taxation system and the interconnections between taxation and class stratification, tax burden and class oppression. Siklós, *o.c.*, 1988, p. 82.

coalition government. Weltner, at that time the editor in chief of *Népszava*, endorsed Kunfi's proposal. By a vote of 169 to 100 the Workers' Council supported Garbai's motion for an all-Socialist government. But given that sizable minority, Garbai promptly withdrew his motion. The next vote went 147 against 83 in favor of Kunfi's proposition. In response to Böhm's intervention, 78 of the opponents, all of the metal workers, changed their vote, thereby isolating five Communists.

On January 18, 1919, Károlyi became President of the Hungarian Republic. He appointed his party member Dénes Berinkey as the new Prime Minister. In order to broaden the base of the cabinet, István Szabó Nagyatádi, the leader of the Peasants' Party, was invited to join it. In addition to Garami and Kunfi, who kept their posts, Böhm took over the Defense Ministry, and Gyula Peidl became Minister of Labour and Welfare. These appointments demonstrated that the balance in the cabinet was shifting to the left.¹⁶⁶

Differing from Garami's reformist views, Varga called for expanded state intervention conform to the resolutions voted at the MSZDP Party Congress of October 1918.¹⁶⁷ Already in December 1918 he had published a plea for a comprehensive socialization program to be completed with an appropriated taxation policy and a strong social policy. 'It would be a mistake, he argued, to imagine that for the Social Democrats that plank [socialization of production] in their program is an end in itself. Social democracy's real, ultimate aim is to eliminate unearned income and, concurrently, to raise productivity to the highest level.'¹⁶⁸ The new government remained, nonetheless, deeply divided on several important issues related to foreign trade and the dismantling of the war economy. At that time, the government stood on a platform of free trade, which was completely in line with the liberal program defended by the Radical Szende and the Socialist Garami.¹⁶⁹

At a conference held at the Ministry of Commerce on March 14, 1919, the representatives of industry and commerce lobby pleaded for the ab-

¹⁶⁶ Arno J. Mayer, *Politics and Diplomacy of Peacemaking. Containment and Counterrevolution at Versailles 1918-1919*, London: Weidenfeld and Nicolson, 1967, p. 531.

¹⁶⁷ Péteri, *o.c.*, 1984, pp. 36-37.

¹⁶⁸ *Népszava*, 1.12.1918, quoted in Péteri, *o.c.*, 1984, pp. 37-38.

¹⁶⁹ Siklós, *o.c.*, 1988, p. 81.

olition of the war-time coordination centers, whilst the Radicals and the Socialists (Szende, Erdélyi and Varga) advocated the setting up of democratized coordination centers. No compromise could be reached. At the suggestion of Garami, a commission was installed to re-examine the problem. Opposing the idea of total nationalization of production, Garami pleaded for 'symbolic actions' and socialization of all large companies where the workers were "red" (like at the Manfréd Weisz company in Csepel)¹⁷⁰. Meanwhile, radicalized industrial workers were spontaneously "socializing" their plants by removing all managers from their commanding posts. The position of the MSZDP was further weakened by the foundation of the *Kommunisták Magyarországi Pártja* (Communist Party of Hungary, MKP) on November 20, 1918, in part by returning former prisoners of war, and partly by leftist Socialists and syndicalists. MKP leader Béla Kun belonged to the former group. The party drew its rising influence from demobilized soldiers, war veterans and the unemployed. Later, Franz Borkenau remarked that at first 'the organized trade-unionists withstood the onslaught of the communist agitation; but with increasing difficulties, and with food getting short (...) the workers began to go over to the communists. The rapid growth of the new party naturally bred disagreement among the social democrats. One wing wanted to compete with the communists in popularity, another one wanted to keep the masses back sharply; some were for military action against Kun and his following, others relied on conviction.'¹⁷¹

When Communist propaganda spread with calls for the dictatorship of the proletariat and the socialization of industry, land and housing,¹⁷² the MSZDP failed in its determination to execute its reform program. Its radical wing started meanwhile attuning its point of view to that of

¹⁷⁰ Péteri, *o. c.*, 1984, p. 38.

¹⁷¹ Franz Borkenau, *The Communist International*, London: Faber and Faber Limited, 1938, p. 117.

¹⁷² Bukharin's *Programme of the Communists (Bolsheviks)* printed in May 1918, translated and published in many languages had already acquired an official status. In Moscow, Endre Rudnyánszky signed for a translation. Nyikolaj Buharin, *A kommunisták (bolsevikiek) programja*, Budapest: A Kommunisták Magyarországi Pártja, 1918. Review article signed by Kornél Lukács in *Huszadik Század*, Vol. 40, 1919, pp. 165-168.

the Communists,¹⁷³ while the right wing was clanging more than before to far-reaching social reforms.¹⁷⁴ Hardly any of these proposals were realized during the five months of the revolution's democratic phase. This incited many leading centrists to break openly with the politics of reformism. Finally, their spokesman Kunfi pleaded for a full-fledged socialist system based on a nationalized sector. In an interview, Kunfi confessed that 'as a socialist' he appreciated the aims of Bolshevism, but that he disapproved Bolshevism's 'terroristic, antidemocratic methods'.¹⁷⁵

Left-wingers like Varga began to waver in their opposition to Communism as well. However, when pleading for nationalizations and planning in order to eliminate the bourgeoisie and the leisure class, Varga was also concerned by growing working class radicalism and the workers councils' incompatibility with a centralized planned economy. He was

¹⁷³ Socialist radicalism, however, should not be measured primarily by the relationship to the Communists. Landler, Pogány, Varga, Hamburger and others differed from right-wingers not 'because they wished to collaborate with the Communists, but rather by the fact that they urged a showdown with the counter-revolutionaries, the replacement of right-wing county high-sheriffs, controls on big capital'. György Borsányi, *The Life of a Communist Revolutionary, Béla Kun*, Boulder, Colorado and High Lakes, New Jersey: Social Science Monographs and Atlantic Research and Publications, 1993, p. 126.

¹⁷⁴ Kunfi was appointed Minister of Labor and Social Welfare. He planned to establish social security in agriculture hitherto excluded from the provisions in the acts of 1898 and 1907. Other reforms were programmed: the raising of the minimum age for child work, increased protection for minors and women, a switch to the eight-hour working day, labor safety laws, a new mining law replacing the 1854 mining act, social security based on the autonomy of workers and extended to artisans, public servants, housemaids, a raising of sick pay, a legal status for civil servants, a national regulation for war disabled, widows and orphans, the nationalization of public welfare and a decentralization of the care administration. Siklós, *o.c.*, 1988, pp. 83-84. This social policy did not differ that much from reforms realized in other capitalist countries at the end of the First World War. Especially the social insurance system of the Weimar Republic could be seen as a major realization of social-democratic reforms. Werner Abelshauser (ed.), *Die Weimarer Republik als Wohlfahrtsstaat. Zum Verhältnis von Wirtschafts- und Sozialpolitik in der Industriegesellschaft*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1987; Peter Lewek, *Arbeitslosigkeit und Arbeitslosenversicherung in der Weimarer Republik 1918-1927*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1992.

¹⁷⁵ In *Pesti Hírlap*, 6 December 1918, quoted by Vermes, *o.c.*, 1971, p. 50.

afraid that these workers' bastions could be transformed into centers defending categorical working-class interests. According to Varga, there was a clash between workers' control and the systematically and centrally executed expropriation of capital. Varga concluded from the lessons of the recent conflicts having occurred at the Schlick factory at the end of January 1919, that within the capitalist social system, single companies could not be subjected to special treatments, or the socialist project would fail. Varga: 'Socialization can only be instituted systematically, by the state or the cities, and simultaneously, even the big factories representing whole sectors of industry can only be socialized once a huge state bank has been funded to provide an immediate replacement for the previous bankers to the factories being socialized and to fund the factories with the sums necessary for production continuation.'¹⁷⁶

Varga started criticizing his left-wing comrades sympathizing with Bolshevism as well. In a speech delivered at the Budapest Workers' and Soldiers' Council of 24 and 25 February 1919, Varga pleaded, again, for an immediate implementation of thoroughgoing socialist reforms. 'We must be able to show progress in a clearly socialist direction, otherwise Bolshevism would gain too much influence', he argued.¹⁷⁷ Varga's program was "*quasi identical*" to that of the Hungarian Communists. His draft resolution accepted by the Workers' Council demanded:

- That a property tax be levied;
- That a socialization committee be commissioned;
- That a start be made to evaluate and inventory property for land rents;
- That the state launch through the trade unions various kinds of public works excluding the participation of private capital;
- That a large state bank be established to collect all state income and run credit operations 'so that the banks cannot hold a pistol to the government's head';¹⁷⁸ and
- That a central office for registering and distributing materials be established to take command of the country's factories and raw materials.

¹⁷⁶ Varga, 'Tanulságok a Schlick-gyári események kapcsán', *Népszava*, 26.1.1919.

¹⁷⁷ Péteri, o.c., 1984, p. 41.

¹⁷⁸ *Ibidem*.

In an article published on March 2, 1919, in *Népszava*, Varga candidly declared that capitalism was 'dying' and that a swift progress toward collectivization was requested. Varga: 'Only by reorganizing production quite independently of the private interests of individual private capitalists, by concentrating production in a few well-equipped and well-situated plants, by so reorganizing society that people will do productive works on a greater scale than before, by centrally utilizing available means and materials for production resolutely and purposefully, and by making clear to all working people that they are working for themselves and their fellow workers and not for the greater profit of the hated capitalists, can a renewal of production be hoped for; a radical policy is required in order to move the economy speedily toward collective production and to effect a rapid transformation of capitalist production relations.'¹⁷⁹

A week later, on March 8 and 9, 1919, he opined that a centrally planned economy could generate 'an important production surplus' because of concentration and rationalization of production organized under 'scientific' management.¹⁸⁰ He pleaded for a 'planned reorganization' of production, including concentration, specialization, normalization, and type determination, and, generally speaking, 'scientific' factory organization, including administration of the labor force. In an unsigned article on 'free commerce or organized production' published in *Népszava*, March 16, 1919, which was probably written by Varga, the question was raised how to organize production with the best results attainable. 'That cannot all be left to freedom of trade, because freedom of trade will not direct things to where they should go from the point of view of economy, it will direct them to where they fetch the best price.'¹⁸¹ Because coordination was still lacking between the activities of the existing coordination bodies for coal, iron, timber, housing, and food in or-

¹⁷⁹ *Ibidem*.

¹⁸⁰ Péteri, 1984, p. 42. Varga was impressed by Frederick W. Taylor's book, *Shop Management*. New York: Harper (1903), 1911: *Die Betriebsleitung, insbesondere der Werkstätten*. Berlin: Springer, 1909. He carefully studied it after its publication in German translation. See also Varga's remarks on increased labour intensity and Taylorism. Eugen Varga, 'Wanderungen der Arbeiter und des Kapitals', in *Der Kampf*, 1914, Vol. 7, No. 10, p. 408.

¹⁸¹ Péteri, *o.c.*, 1984, pp. 42-43.

der to bring about a purposeful unity of production development, Varga pleaded for the immediate installation of a supreme production council.

Varga's proposals resembled to these ventilated by the MKP or in Bukharin's *Communist Program* (1918) in which was stressed that 'the whole production is carried out in accordance with a strictly calculated and deliberate plan that takes into account every piece of machinery, every tool, all the raw materials, and all the labor in society. Annual social consumption is calculated with equal exactitude.'¹⁸² In the light of Russia's backwardness, Bukharin urged for an immediate nationalization of large-scale conglomerates, particularly the industrial and financial syndicates. These economic fortresses would serve as the basic economic nerve of the new economic system. Only the modern and centrally organized components of the Russian economy should be transformed into a state or socialist sector. Bukharin's arguments sounded extremely radical. Using slogans such as that a revolution expropriates capital, or 'through the socialization of production toward socialism',¹⁸³ he envisaged something like state control over key sectors of the economy. Bukharin excluded, nonetheless, small enterprises and subsidiary industries from nationalization when pointing to the fact that the less important factories would dependent on the nationalized trusts.

Though Bukharin reputedly belonged to the Left Opposition, his attitudes toward workers' control, labor discipline, and managerial authorities were, however, not entirely conform to those of the Left. In addition, Bukharin and Lenin had 'different understandings of modern capitalism'.¹⁸⁴ Lenin used the term "state capitalism" as a synonym for state regulation of private capital and modern economic management. He saw no contradiction in the proposition that a proletarian state might preside over a state-capitalist economy. For Bukharin, state capitalism *was*

¹⁸² Bukharin, *o.c.*, 1918, p. 14. This section was reprinted in *The ABC of Communism*, a book Bukharin wrote together with E. Probrazhensky in 1920. See N. Bukharin and E. Probrazhensky, *The ABC of Communism*, Harmondsworth: Penguin, 1969, pp. 114-115.

¹⁸³ Stephen F. Cohen, *Bukharin and the Bolshevik Revolution. A Political Biography 1888-1938*, New York: Vintage Books, 1975, p. 74; see also Peter Knirsch, *Die ökonomischen Anschauungen Nikolai I. Bucharins*, Berlin: Duncker & Humblot, 1959, pp. 146-147.

¹⁸⁴ Cohen, *o.c.*, 1975, p. 75.

modern capitalism. In Bukharin's mind, the term was outrageous when applied to Soviet Russia. He regarded socialism as the *antithesis* of state capitalism. However, civil war and military intervention had discarded Lenin's moderate policies favoring a radically new policy choice known as "war communism".¹⁸⁵ In Russia, a vast and cumbersome bureaucracy was, however, mushrooming into being.¹⁸⁶ The Supreme Economic Council, now responsible for virtually all industrial production, created a multitude of state agencies.

As the MKP saw in the collapse of the capitalist economy a *conditio sine qua non* for a take-over, the Communists tried to place insurmountable obstacles in the path of the governmental coalition of bourgeois radicals and socialists in order to reveal its anti-proletarian course. Workers' control was one of their preferred tactical slogans. The Communists wanted, completely in line with Varga's views, full nationalization of industry and transport and economic centralization under the aegis of the government. They rejected, however, plans bearing any relation to state capitalism. At a January 20, 1919, meeting of trade union presidents and secretaries, Communist Béla Szántó criticized Varga's views of which he said that they were all based on *state capitalism*. Szántó: 'The dictatorship of the proletariat will organize production and consumption through workers' direction and not through state capitalism'.¹⁸⁷

Gyula Hevesi¹⁸⁸ produced a detailed outline of a program that in general terms contained both Varga's and Bukharin's ideas excluding the profit aspect from production as well. He pleaded for expropriation and

¹⁸⁵ Maurice Dobb, *Soviet Economic Development Since 1917*, New York: International Publishers, 1948, pp. 97-124; Lars T. Lih, *Bread and Authorities in Russia 1914-1921*, Berkeley: University of California Press, 1990.

¹⁸⁶ Gustav Gratz, *A forradalmak kora. Magyarország története 1918-1920*, Budapest: Magyar Szemle Társaság, 1935, pp. 107-108.

¹⁸⁷ Péteri, *o.c.*, 1984, p. 44.

¹⁸⁸ Gyula Hevesi (1890-1970), who later would become close to Varga, graduated at the Polytechnical University in Budapest. In 1908 he joined the *Galilei Kör*. He founded with József Kelen and Ármin Helfgott the National Association of Engineers (*Alkalmazott Mérnökök Országos Szövetsége*. - AMOSZ; the association published *Szocialista Mérnökök Lapja*, located at Andrassy út 29). See obituary articles in *Acta Oeconomica*, 1970, Vol. 5, No. 12, pp. 133-134; *Népszabadság*, 25 and 26 February 1970, and 3 March 1970.

the utilization of the production capacity in accordance with social needs. He even laid down the targets for centralized raw material management, concentration of production and specialization. From the angle of production organization, Hevesi's ideas came near to Varga's reform proposals.

The Land Reform Bill of February 16, 1919, increasing the class of smallholders was of considerable importance for the Revolution's survival. Communists and many Socialists criticized nonetheless this bill that could serve the cause of the counterrevolution by creating inefficiently producing small farms. The Socialists maintained that not all the land should be parceled out to the landless peasants. In February 1919, however, landless peasants had already expropriated large estates and formed collective farms in the *komitat* (county) of Somogy¹⁸⁹ that was known for its radical leanings.¹⁹⁰ A Socialist directorate took over the gestion of the *komitat*.¹⁹¹ Immediately, protests arose from some moderate Socialist leaders against this left-wing coup backed by party secretary and syndicalist Jenő Hamburger and the team of *Népszava*. This signified that a faction of the MSZDP acted as an internal opposition to the government at a moment an increasing number of workers clamored for radical reforms. Finally, the government still dominated by the moderate social democrats, decided to destroy the annoying MKP and to organize parliamentary elections.

On February 20, 1919, a crowd of unemployed workers proceeded to the editorial office building of *Népszava* at Conti Street. It was assumed that their aim was to destroy the MSZDP building. A similar well-planned incident on the previous day had resulted in the destruction of *Pesti Hírlap*. In front of the *Népszava* office building shooting broke out between the crowd and the police and the voluntary people's guard. Several policemen were killed. Minister Böhm demanded action against the instigators. Garami, according to Böhm's account, was rather reluctant to agree, since he believed that the MKP should not be persecuted for its poli-

¹⁸⁹ Somogy lies in southwestern Hungary.

¹⁹⁰ About 400,000 ha were transformed into cooperative associations of agricultural workers. Karl-Heinz Gräfe, 'Von der A sternrevolution zur Räterepublik. Ungarn 1918/19', in *Utopie kreativ*, 2004, No. 168, p. 892.

¹⁹¹ Károly Mészáros, *Az őszirózsás forradalom és a tanácsköztársaság parasztpolitikája 1918–1919 (Különös figyelemmel Somogyra)*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966.

tical views. Károly Dietz, the police chief of Budapest, used this opportunity to urge for energetic action. He took files on the Communists to the offices of Prime Minister Berinkey who then put the case to the cabinet. Forty-three leading Communists were arrested during the night of February 20-21, 1919 (26 on February 27, 1919 and further six by March 3, 1919). Kunfi and Böhm insisted that the MSZDP should carry out a successful anti-communist campaign only if the masses were convinced that the Party was fighting right-wing reactionaries as well as Communists. Already on February 21, 1919, the MSZDP staged a mass demonstration in front of Parliament. The turnout was so impressive that Jenő Varga remarked to Garami: 'One has to admit that the Communists have no followers in Budapest.'¹⁹²

4. The Councils Republic

At that moment, the pro-Entente stand of the bourgeois parties had not yet resulted in a favourable peace agreement. Meanwhile, the Red Army was making progress in Ukraine, which enhanced the Communists' prestige. The announced parliamentary elections created a nervous kind of rivalry in the ailing coalition government. While criticizing the 'red revolutionaries'¹⁹³, the Socialist Left pushed for faster and more reforms in order to outpace the MKP in radicalism. The Károlyi Party, weakened by a recently formed bloc of landowners and traditionalists, lost its right wing to the Conservatives. The small, but intellectually influent, Radical Party with its strong pro-Entente leanings wanted to abstain from the parliamentary elections now scheduled for April 1919. Finally, the MSZDP was the last and most important political force that was still sustaining the shaky coalition government. Meanwhile, the shaky coalition government could not meet the urgent demands of the urban masses and the many refugees having settled down in Budapest. By the middle of December 1918, some 1.2 million soldiers had been demobilized, but many

¹⁹² See Ernő Garami, *Forrongó Magyarország*, Leipzig-Vienna: Pegasus, 1922, p. 103; also quoted by Ferenc Tibor Zsuppán, 'The early activities of the Hungarian Communist Party 1918-19', in *The Slavonic and East European Review*, 1965, Vol. 43, No. 101, pp. 329-330.

¹⁹³ *Népszava*, 13 March 1919.

of them were living in Budapest waiting for a welfare benefit. The coal crisis entailed far-reaching consequences for industrial production, transportation and domestic heating. Shortages of raw materials persisted. The 1918 harvest was the poorest ever recorded, while many food stocks still remained in the seceding areas. Draconic measures were taken. In February 1919, the lard ration was reduced to 100 grams per week. Meatless days were introduced. In March 1919, the quantity of food served in restaurants was restricted. Consumption of alcohol was prohibited.¹⁹⁴

4.1 Varga People's Commissar

The leaders of the MSZDP feared that they could be rejected into opposition after the planned parliamentary elections. Their major problem was the peasantry now occupying and parceling out big estates. According to Tibor Hajdú and Zsuzsa L. Nagy, the Socialist leaders 'were also certain that land distribution would further weaken the already minimal socialist influence in the villages. Therefore, Varga and his friends began to advocate the establishment of agricultural cooperatives as an alternative to economically unsound land distribution.'¹⁹⁵ A second problem was growing Communist influence after the abortive "coup" of February 20, 1919. From now on, the MKP gained also support from the organized workers who had been hitherto immune for Bolshevik propaganda.¹⁹⁶ The Socialist leftwingers reacted by radicalizing and considering an alliance with the MKP.

The famous Vix¹⁹⁷ note, handed over to President Károlyi on March 20, 1919, demanding the retreat of all Hungarian forces between the Tisza River and the mountains on the eastern edge of the Hungarian plains, signified the end of the government. At his cabinet meeting on

¹⁹⁴ Franz Rákos, *Revolutionäre Gerichtsbarkeit*, Vienna: Verlag der Arbeiter-Buchhandlung, 1920, p. 22.

¹⁹⁵ Hajdú and Nagy, *o.c.*, 1990, p. 302.

¹⁹⁶ Ladislaus Rudas, *Abenteurer- und Liquidatorentum. Die Politik Béla Kuns und die Krise der K. P. U.*, Vienna: Verlag "Vörös Újság", 1922, p. 35.

¹⁹⁷ Lieutenant-Colonel Fernand Vix was head of a French military mission in Budapest. Ferenc Tibor Zsuppán, 'The Hungarian Soviet Republic and the British Military Representatives, April-June 1919', in *The Slavonic and East European Review*, 1969, Vol. 47, pp. 198-218.

March 20, 1919, President Károlyi, still having the support from the prominent politicians of the bourgeois parties, argued that an all-Socialist government could salvage the situation. Only the MSZDP as the strongest party could solicit the sympathy of foreign governments. According to Károlyi's judgement the entire Hungarian bourgeoisie would gladly back such an all-Socialist government wholly devoted to the defense of the nation. He proposed to stay on as President of an all-Socialist government. The Socialists accepted this proposal.¹⁹⁸ Then, the government decided to reject the Vix note and handed over all powers to the Socialists, 'leaving to them the glorious obligation of conducting a war of national defense'.¹⁹⁹

On March 21, 1919, President Károlyi appointed Zsigmond Kunfi Prime Minister. The MSZDP leadership convened that morning in presence of Landler, Pogány and Jenő Varga. Only three voices, all three from the right wing, were raised in opposition to assuming full power and the attendant search for compromise with the MKP. Manó Buchinger wanted the coalition to continue in power, but Garami and Peidl doubted that the bourgeois ministers could be enlisted for this enterprise. Finally, Landler, Weltner, Pogány, Kunfi and József Haubrich were sent to Béla Kun (who was still kept in jail) to discuss a compromise on the formation of an all-Socialist government including the Communists.²⁰⁰ Then, Socialists and Communists conferred about the composition of a new government. Garami and Weltner refused to serve. Cabinet members had to be chosen from the Socialist centrists and the radical wing. Landler was made Minister of the Interior, Kunfi Minister of Education, Varga Minister of Finance, Pogány Minister of War, and Böhm Minister for Socialization.

¹⁹⁸ Böhm endorsed Károlyi's view. Kunfi urged that the Allies be put on notice that if they persisted in their ultimatum, the coalition would resign in favour of an all-Socialist government. Garami thought that a coalition government was no longer viable and that the outcome should be the formation of an all-Socialist cabinet.

¹⁹⁹ Hajdú and Nagy, *o.c.*, 1990, p. 303.

²⁰⁰ Mayer, *o.c.*, 1967, pp. 550-551; Wilhelm Böhm, *Im Kreuzfeuer zweier Revolutionen*, Munich: Verlag für Kulturpolitik, 1924, pp. 273-277; Béla Szántó, *Klassenkämpfe und die Diktatur des Proletariats in Ungarn*, Vienna: Neue Erde, with a preface by Karl Radek, 1920, pp. 53-55; Peter Pastor, *Hungary Between Wilson and Lenin: The Hungarian Revolution of 1918-1919 and the Big Three*, New York: Columbia University Press, 1976, p. 141.

There was a general agreement that Kun would receive the Ministry of Foreign Affairs. But the Communists objected to the Károlyi-Böhm coup. They demanded that Károlyi resign, that the new government be known as a Soviet Republic, that the ministers be called People's Commissars, and that the government be called the Council of Peoples' Commissars. The principal Communist leaders joined the government as (deputy) commissars.²⁰¹ That day the Workers' and Soldiers' Council of Budapest proclaimed the dictatorship of the proletariat, with the mason Sándor Garbai as the Councils Republic's formal president, but with Kun as its strongman. The Council applauded the announced fusion of the two Marxist parties. The second phase of the revolution brought the Budapest Jewish intellectual middle class to power in alliance with the industrial workers of Csepel. Some 30 of the 48 people's commissars of the Hungarian Soviet Republic were "ethnic" Jews. Later Manó Buchinger would qualify these events as a 'foolish act'.²⁰²

Jenő Varga obtained the portfolio of Finance with the Communist Béla Székely as Secretary of State at his department.²⁰³ For only a fortnight, Varga would remain in charge of the portfolio of Finance. Though

²⁰¹ Michael Károlyi, *Memoirs of Michael Karolyi. Faith Without Illusion*, New York: E. P. Dutton & Co., 1957, pp. 154-155.

²⁰² 'Der Schritt – die Einigung mit den Kommunisten auf Grund ihres vollständigen Programms – wurde vorgenommen, ohne daß man auch nur mit halbem Herzen dabei gewesen wäre. Da die Demarche nur einige Stunden Bedenkzeit übrig ließ, wurde alles überstürzt, ohne gründliche Debatte und ohne daß man den Beschluß, bei dem es sich um so vieles handelte, den rechtmäßigen Organisationen vorgelegt hätte. So kam es zur Diktatur des Proletariats.' Emmanuel Buchinger, 'Das warnende Beispiel Ungarns', in *Der Kampf*, Vol. 12, No. 20, 16 August 1919, p. 38.

²⁰³ Ministers and secretaries of state were: Béla Kun and Dr. Péter Ágoston (Foreign Affairs), Jenő Landler and Béla Vágo (Home Affairs), Dr. József Pogány, Tibor Szamuely and Béla Vágó (War), Dr. Zoltán Ronai and Stéfan Ladai (Justice), Vilmos Böhm, Gyula Hevesi and Antal Dovcsak (Socialization), Mór Edélyi and Béla Illés (Welfare), Desző Bokány and Ernő Fiedler (Labour), Dr. Jenő Varga and Béla Székely (Finance), Dr. Zsigmond Kunfi and Dr. György Lukács (Education), Mátyás Rákosi, and József Haubrich (Commerce), Zsigmond Csizmadia, Károly Vántus, Jenő Hamburger, and György Nyistor (College for Agriculture), Desző Biró and Ernő Seidler (Police and Militia), Sándor Vincze, Mór Preusz and Desző Dienes (Budapest), Oszkár Szabó and Henryk Klamár (Ruthenian and German autonomous districts).

his book *On Money* (*A pénz*) had received a good press²⁰⁴ and his economic expertise was uncontested, his administrative experience was nonetheless limited to a year's service at the food-supply department of the Budapest municipality.²⁰⁵ In addition, a huge war debt and a growing spending deficit after years of mismanagement were strangulating governmental finances. Varga's predecessor, the Radical Pál Szende, had failed to introduce a so badly needed comprehensive tax reform. Meanwhile, expenditures topped to more than 4 billion korona, while actual tax receipts did not exceed some 1.20 billion korona. Within five months the value of the korona had dropped by half.²⁰⁶

By April 3, 1919, Varga was appointed People's Commissar for Production and President of the Presidium of the Economic Council. Why Varga was removed from the Ministry of Finance to the Economic Council is unknown. The problems Varga had to tackle were, nonetheless, immense now that commercial links with the major capitalist countries were interrupted. After four years of war economy, Hungary's economic situ-

²⁰⁴ According to National Bank inspector Max Faragó, Varga's publications were of little scientific value. He depicts Béla Székely as 'an empty-headed young person having worked at a bank office'. Bank governor Gyula Lengyel is described as a former teacher and 'a fanatic communist with cruel leanings, but a hard worker gifted with practical knowledge'. Max Farago, 'De socialisatie der banken', in Karl Huszar (ed.), *De dictatuur van het proletariaat in Hongarije. Authentieke beschrijving van het bolschewistisch schrikbewind, met medewerking van vakspecialisten samengesteld door Karl Huszar, oud-minister-president van Hongarije. Voor Nederland bewerkt en met toelichtingen voorzien door Mr. H. Schaapveld*, Roermond: J. J. Romen & Zonen [s.d.], p. 103; on the problem of printing new money, see Max Farago, *Die Notenpresse der Revolution. Erinnerungen aus den letzten Jahren der österreichischen Bank*, Vienna: Selbstverlag, 1930.

²⁰⁵ In September 1917, Varga had been appointed (together with Béla Somogyi, translator of Bebel's book on the women question's book) to the Budapest food-supply administration. András Várnai, 'Varga Jenő pályakezde', in István Hermann (ed.), *A magyar filozófiai gondolkodás a századelőn*, Budapest, Kossuth, 1977, pp. 251-252.

²⁰⁶ Inflation was not so high because the public had hoarded the old banknotes of the Monarchy. The peasants wanted to be paid in old banknotes, not in freshly printed revolutionary banknotes. Inflation obliged the Socialist-Communist government to grant another 20 percent cut in rents and a 40 percent boost in industrial wages.

ation had become as disastrous as predicted in his book *A pénz*. Profound political, social and economic reforms were undertaken when establishing the dictatorship of the proletariat. The old criminal law repressing homosexuality and adultery was reformed.²⁰⁷ Several feminist demands were met. In addition, the councils should not only be legislative, but also executive and judicial organs as well. All official functions had to become elective and their remuneration should not exceed that of a skilled worker. Higher pay could be granted only to specialists. More important was the expropriation decree of all estates and lands not cultivated by the owner and his family. Free distribution of land to the peasants was halted. Though the formation of cooperative farms was considered as a "short-term solution", its principle was not attacked.²⁰⁸ Nationalization measures of banks, bank deposits, industry and transport sector were completed by a state monopoly of foreign trade and wholesale commerce.²⁰⁹

4.2 Socialization

Varga's nationalization program departed from the guiding idea that planning and large-scale production would overcome capitalist anarchy and install a socialist economic regime. The implementation of a comprehensive system of socialization would follow. Socialization of land and industry was thought as a guarantee to ensure the continuity of production and food supply. Obviously, Varga's concept of the proletarian mission was largely determined by an optimistic believe in the possibility of overcoming any financial, industrial and humanitarian problems.²¹⁰ At the Re-

²⁰⁷ *Ibidem*, p. 21.

²⁰⁸ In a speech to the Council of Revolutionary Workers and Soldiers of Budapest on May 24, 1919, Kun pretended that 'cooperative farming was the Councils' Republic proud' and that this method of farming 'contradicted all anti-Socialist and anti-Marxist rumours' about a peasantry opposing socialization of farming. Franz Rákosi, *o. c.*, 1920, p. 65.

²⁰⁹ The united party's program had been prepared by Varga, Gyula Hevesi and József Kelen.

²¹⁰ After the fall of the Councils' Republic, Manó Buchinger reported that Varga was still believing that the proletariat was willing to suffer any kind of hardship. 'Wenn zu begin der Diktatur einer der Volkskommissäre, der Genosse Varga, in der 'Arbeiter-Zeitung' meinte, daß das Proletariat die unumgänglich notwendigen Ent-

volutionary Governing Council's meeting of March 22, 1919, Varga proposed socialization of enterprises employing more than 15 workers in order to prevent small capitalists and artisans from hiding their capital.²¹¹ His proposal was, however, postponed until March 25, 1919. Then, Vilmos Böhm put forward an amendment that would socialize works using power engines and employing 20 or more workers. The overall low limit of 20 workers for companies to be socialized was more radical than that chosen for "war communism" in Russia.²¹² This low limit of 20 workers had been set because of Hungary's higher level of capitalist development and better organizational traditions of the workers. The foundation for the socialization of large estates, industries, mines, banks, and transport companies occupying more than 20 persons, was laid down (Decree No. IX of March 26, 1919). The decision of limiting socialization at the low level of 20 employees was, however, only taken after a long debate, during which the Russian experience was cited; there socialization had been limited to large companies. The socialization process was 'more thoroughly and energetically carried out in Hungary than in Russia', Varga would later boast, but 'its organization was more centralized, bureaucratic',²¹³ and with less workers' participation.

At a meeting of the Revolutionary Governing Council on March 27, 1919, Varga estimated that about 1,600 companies could be socialized.²¹⁴ Meanwhile, Varga's position was considerably reinforced: Decree No. XII authorized the commissar for financial affairs to take under his aegis all financial institutions suitable for socialization, while Decree No. XXV of March 30, 1919, contained similar instructions with regard to foreign-

behrungen leichter dulden werde, wenn es sähe, daß auch die Bourgeoisie nicht mehr in Gaus und Braus lebt lebt...'. Buchinger, *o.c.*, 1919, p. 536.

²¹¹ Péteri, *o.c.*, 1984, p. 57.

²¹² The Russian nationalization decree of June 28, 1918, provided for varying degrees of expropriation. When delegates at the National Assembly of Councils criticized Hungary's expropriation policy, Varga referred to Russia where modern industry was more concentrated. Péteri, *o.c.*, 1984, p. 57.

²¹³ Eugen Varga, *Die wirtschaftspolitischen Probleme der proletarischen Diktatur*, 2nd edition, Hamburg: Carl Hoym Nachf. Louis Cahnbley, 1921, p. 65; Gratz, *o.c.*, 1935, pp. 107-108.

²¹⁴ Péteri, *o.c.*, 1984, p. 69.

owned insurance companies. The foreign-owned industrial companies received nominees appointed by a financial commissar at their board of directors as well; they were obliged to continue production. No legal changes in the statutes of the enterprises were, however, introduced. At that meeting, Böhm and Varga argued against the nationalization of the insurance companies and the invalidation of the loans taken up by the previous governments. Then, Kun attacked Varga personally: 'the task of the dictatorship of the proletariat cannot be the collection of data. The annulment of the war loan is equally as important as socialization and the land reform. [...] We'll make a complete break, and that will show what for foundations we have'.²¹⁵ When referring to that incident, Varga would recall that the radicalism of expropriation policy in the foreign-owned financial and insurance companies had been tamed by considerations of foreign policy. As he put it, the revolutionary government had simply 'refrained from formal nationalization'.²¹⁶

On April 2, 1919, all wholesale and retail shops were nationalized (Decree No. XXXI). Other decrees socializing all "chimney-sweeping-businesses", power stations, gasworks, tenement houses, cleaning services, consumer cooperatives, etc. would follow. On April 8, 1919, at the meeting of the Revolutionary Governing Council, Varga expressed, however, his disapproval that the concrete decisions on socialization were being postponed. These delays were caused by the absence of an efficiently working administrative body empowered to carry them out. As Mátyás Rákosi remarked, the decree on the socialization of wholesale companies of which he was in charge, had been issued without his knowledge. He considered the Commissariat for Socialization loosely constituted. 'On the question of trading companies, Varga replied, there is discord within the commissariat itself. Rákosi wants to grab everything, while Erdélyi and I do not consider that everything must be done at once. The point is that the proletariat should obtain [what they need]'.²¹⁷ Varga suggested that production councils be formed with trade-union participation. His suggestion met with approval of the other commissars, especially of

²¹⁵ Quoted in Péteri, *o.c.*, 1984, p. 60.

²¹⁶ *Ibidem*, p. 66.

²¹⁷ *Ibidem*, p. 60.

József Kelen and Gyula Hevesi.²¹⁸ According to Varga wages should be fixed centrally.²¹⁹ Finally, it was agreed that small-scale industry should not be socialized.

'Productivists' like Varga or Zoltán Rónai were aware of the concrete conditions of Hungary's industrial structure and the technical problem of running small industries through state agencies. Hence, the direction of production and the use and allocation of supplies should be organized in function of political reality.²²⁰ The aim of the dictatorship of the proletariat was to increase production. Though socialization of small-scale industries would not result in increased production, the Revolutionary Governing Council decreed nonetheless that small-scale industry engaged in several sectors like in the repair and maintenance of housing be socialized!²²¹ Soon the major part of the small-scale sector was drawn into the state sector as the artisans met increased difficulties in obtaining the materials and the finance they needed for their production. Small workshops were spontaneously concentrated into big factories making the same type of products. Varga criticized this tendency in vain.²²² Béla Székely, a Commissar dealing with the financial sector, and Varga objected together to the socialization of 'manicure shops'²²³ and the 'bar-

²¹⁸ János Kende, 'The organizing role of the trade unions in the economic and military fields during the Hungarian Republic of Councils (March 1919 – July 1919)', in E. Kabos and A. Zsilák (eds), *Studies on the History of the Trade-Union Movement*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1977, pp. 76-77.

²¹⁹ *Ibidem*, p. 78.

²²⁰ Péteri, *o.c.*, 1984, p. 61.

²²¹ The financial bodies of the Councils' Republic considered as socialized those factories where production commissars had been appointed. After an audit and financial takeover had been carried out, the Center for Financial Institutions should finance the socialized factories. By May 1919, production commissars had been delegated to 1,073 firms.

²²² Varga: 'I think the most important task is to organise the big factories well, and until that has been done I think any radical reforms in small-scale industry should be neglected.' Quoted in Péteri, *o.c.*, 1984, p. 64; *Vörös Újság*, 10 April 1919; *A magyar tanácsköztárság 1919. március 21. – 1919. augusztus 1.*, Vol. 1, Budapest, Kosuth Könyv Kiadó, 1959, pp. 180-181.

²²³ Péteri, *o.c.*, 1984, p. 73.

ber shops'²²⁴. Zoltán Rónai suggested that it should be decreed that every commissariat review its own socialized concerns 'with the view to deciding which ones to retain'.²²⁵ His colleague Samu Lengyel thought it necessary to consider, when organizing sectoral centers of industry, that certain already socialized companies should return to the private sector.²²⁶ All these troubles inspired Varga to publish on May 3, 1919, in *Szociális Termelés* (Social Production), an article in which he stressed that the 'first task of social production, once the factories have been taken over by the proletarian state, is to see what exactly has been taken over.'²²⁷

Varga's call for production rationalization became a central issue. Agriculture and industry had to cover the most basic essentials of survival. Usable stocks for production had to be utilized with the utmost circumspection and economy. The shortage of resources demanded economy and selectivity in supplying industries and factories that varied in efficiency, and in certain areas of industry that could lead to rising unemployment²²⁸ and 'the downfall of the whole thing'.²²⁹ The Revolutionary Governing Council linked the obligation to work to employing jobless workers in other sectors or factories or trades, to calling them up into the Red Army or to mobilizing them for public works. The latter plan was connected with the idea of forced central management of labor and

²²⁴ Ten years later Varga would give the following anecdote: 'During the dictatorship in Hungary a delegation of barbers came to me in the People's Commissariat and said to me: "There are big barber shops in Budapest employing 20, 30 and 50 workers. You must nationalize these immediately." I said to them, rightly, I think: "Go to the devil. Do what you like. We have other things to worry about besides nationalizing barber shops." And in the next number of the organ of the Barbers' Trade Union strongly worded articles were published containing personal attacks upon me and stating that my family were engaged in the barbers' business and that is why I refused to nationalize barber shops.' *International Press Correspondence*, 1928, Vol. 8, No. 66, p. 1188.

²²⁵ *Ibidem*.

²²⁶ Quoted in *ibidem*, p. 73.

²²⁷ Varga in *Szociális Termelés*, 3.5.1919, p. 1.

²²⁸ The opinion prevailed that in a period of transition higher unemployment would be unavoidable. Rónai admitted: 'I should prefer to see unemployment than to see materials wasted'. Quoted in Péteri, *o.c.*, 1984, p. 85.

²²⁹ This was Kelen speaking at the meeting of the Governing Council of April 8, 1919. Quoted in Péteri, *o.c.*, 1984, p. 86.

unemployment benefits.²³⁰ Because the unemployment problem could not be evaded any more,²³¹ Varga reported on the imminent launching of a housing program in Budapest and a railway construction project by the Railway Construction Office. At the April 12, 1919, meeting of the Revolutionary Governing Council, he argued that it was entirely due to 'the problem of materials that work had not started.'²³²

4.3 *Managing a centrally planned economy*

With the trade unions remaining a voluntary body the revolutionary government had to accommodate to their independent role. However, stricter coordination of economic and social policy had become an urgent matter. Therefore Varga pressed for incorporating the unions into a functional relationship with the Party and the Revolutionary Governing Council. Already at the April 2, 1919, meeting of the Revolutionary Governing Council, Varga defended the idea of having the unions participate in economic policy making. The setting up of the National Economic Council was discussed on April 8, 1919, at a meeting of the Revolutionary Governing Council. Kun and Varga wanted a Council serving as a *central economic directory*. At the May 10, 1919, meeting of the Revolutionary Governing Council, Gyula Lengyel (Commissar of Finance) proposed to include the workers' representatives into the National Economic Council. Finally, Lengyel and Varga received the task of drawing up a detailed

²³⁰ Péter Ágoston took issue with those who intended to raise unemployment benefits. Like Sándor Garbai, he saw the solution in public works (roads, housing). Péter, *o. c.*, 1984, p. 86. Other commissars opinioned that (higher) unemployment benefits could endanger recruiting for the Red Army. Varga himself asked the trade union leaders to discover 'the number of unemployed after the mobilization. Then the Governing Council should decide accordingly whether to continue or cease paying unemployment and coal benefits'. Quoted in *ibidem*, p. 87.

²³¹ On April 12, 1919, Bokányi warned the Governing Council against a demonstration by the unemployed and the disabled persons. The unemployed movement constituted a somewhat independent forum headed by the Executive Committee of the Combined Unemployed in Hungary. The movement's demands were strongly tainted by 'egalitarian' ideas. The movement claimed the right to work. People unable to find a job should be placed in the same category as the employed and be awarded 80 percent of their salaries. *Ibidem*, pp. 90-91.

²³² *Ibidem*, p. 87.

plan. In the decree on the establishment of the Economic Council published on May 20, 1919, it was decided that the National Economic Council's task was the 'direction of production and the distribution of goods, the issuing and executing of decrees concerning the economy, and the technical and financial supervision of production and of those organs in charge of distribution.'²³³ Varga was appointed its president.

On June 2, 1919, Varga outlined the structure of the National Economic Council in his opening speech. He said that the decisive role belonged to the trade unions. The first session of the steering committee discussed wages, work performance and unemployment insurance. Varga argued for a permanent body to oversee wages. Controversies arose about setting minimum work norms and establishing work discipline. Varga noted that nominal wages had increased, but that production had declined. According to Varga, during the first phase of the revolution production, decline was inevitable because of the termination of capitalist methods of work discipline in the factories and disturbances due to military activities. Varga urged for more work discipline, but János Vanczák of the influential Union of Iron and Metal Workers opposed him with the argument that the union's role was not to enforce discipline and minimum production goals. Dezső Bokányi argued that the unions had to be responsible and therefore defend the revolution.²³⁴ Finally, an agreement was reached on minimum production norms and on the principle that the unions would assist the plant workers' councils and the production supervisors in this endeavor.

The third item on the agenda was a reform of state assistance to the unemployed. Varga informed the National Economic Council's steering committee that on May 31, 1919, 46,974 persons were unemployed, and that benefits, excluding coal benefits²³⁵, were costing the budget 5 million koronas a week.²³⁶ Making the labor market working was a problem. Assistance to the unemployed between the ages of 18 and 45 was only granted if they could certify they were unfit for military service. Fi-

²³³ Quoted in Kende, *o.c.*, 1977, pp. 84-85.

²³⁴ *Ibidem*, p. 86.

²³⁵ As a form of assistance to the unemployed, many plants paid 'coal benefits'. Péteri, *o.c.*, 1984, p. 87-88 and 90-91.

²³⁶ *Ibidem*, p. 89.

nally, it was agreed that the eligible unemployed should sign up for the army and that manpower should be transferred to those sectors suffering from shortages. On advice of Varga, a governmental agency dealing with these problems would be set up. Commenting on what had going on, Varga wrote in *Népszava* of June 3, 1919, about union participation in the National Economic Council. He argued that the Revolutionary Governing Council 'had definitely erred in not establishing this organization earlier because already at the first meeting it had become obvious just how many good pointers could be gained, concerning the organization of production and in general about the conduct of the economic affairs of the nation, from the leaders of the trade unions, the experienced combatants of the Hungarian proletarian movement'.²³⁷

Notwithstanding the unions had been assigned responsibilities in directing the economy, their activities were by no means restricted or confined to limited activities. The union of the construction workers with its rich tradition of revolutionary syndicalism initiated the foundation of a Directorate for Construction.²³⁸ Gyula Hevesi wanted to have the unions on his side in order to manage factories, to control the production supervisory bodies and, especially, to carry out the delicate task of maintaining labour discipline.²³⁹ At that time, Varga optimistically wrote in a pamphlet on *Workers' Management* that 'the role of the trade unions, as a factor of directing the economy, was only in an embryonic stage'.²⁴⁰ However, the steering committee of the National Economic Council had decided that labour discipline become in principle a unions' matter. But no concrete measures were taken with regard to this important item. After consultation of the *trade unions*, the National Economic Council was, according to the June 4, 1919, Decree No. XXVII N.T., nonetheless, in a position to declare that workers throughout certain trades or at certain workplaces could not be granted unemployment benefits. This decree had to drive the jobless workers into the Red Army and into vacancies in other trades. However, it did not contain measures for a centralized al-

²³⁷ Quoted in Kende, *o.c.*, 1977, p. 87.

²³⁸ *Ibidem*, p. 88.

²³⁹ *Ibidem*, pp. 88-89.

²⁴⁰ Varga in *Munkásigazgatás. A munkástanácsok és a szakszervezetek termelési bizottságainak feladatairól*, Budapest, A Közoktatásügyi Népbiztosság Kiadása, 1919, p. 16.

location of the labor force. On July 2, 1919, a Decree issued by the National Economic Council forbade this time the payment of unemployment benefits to any male or female worker capable of work.

Hidden unemployment was another major problem. Plants were out of operation due to the lack of coal or raw materials. The number of shifts where no work was done increased considerably. Meanwhile, jobless workers remained on their companies' payrolls.²⁴¹ The workers' councils were ready to dismiss these workers for military service, but most of them could stay with a full salary doing cleaning or maintenance work. "War communism" required nonetheless a mobilization of all resources to ensure manufacturing of military equipment. In an article published in the June 3, 1919 issue of *Népszava*, Varga pleaded for a central allocation system in order to avoid growing shortages of raw materials.²⁴² On Varga's and Hevesi's proposal to the Revolutionary Governing Council of May 17, 1919, decisions were made to meet any demands of war and to limit the waste of materials. Therefore, the War Commissariat was invited to take part in the work of the Presidium of the National Economic Council, which had been set up a few weeks earlier.²⁴³ The socialization debate in the Revolutionary Governing Council had meanwhile revealed that the socialist members of government were better prepared than the communists for their governmental tasks. From the third week on it was the socialists' view that would prevail in domestic politics. Kun's ignorance of economic planning problems was only compensated by his missionary zeal.²⁴⁴ At the socialists' demands, three Revolutionary Governing Coun-

²⁴¹ 'The majority of the unemployed, both workers and clerical staff, remained on their companies' payroll, drawing full salaries. Such a situation could not avoid having extremely demoralizing effects.' Varga, *o.c.*, 1921, p. 62.

²⁴² Varga, 'Á proletárállam anyaggazdálkodása', in *Népszava*, 13 April 1919.

²⁴³ A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának Párttörténeti Intézete, *A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai. A magyar tanácsköztársaság 1919. március 21. – 1919. augusztus 1.* First Volume, 1919. március 21. – 1919. június 11., Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1959, pp. 503-505.

²⁴⁴ During his trial in 1935, Mátyás Rákosi disclaimed responsibility for having issued this sweeping nationalization decree and he named Hevesi as its author. Rudolf L. Tökés, *Béla Kun and the Hungarian Soviet Republic. The Origins and Role of the Communist Party of Hungary in the Revolutions of 1918-1919*, New York and London: Praeger, 1967, p. 157.

cil commissions²⁴⁵ were set up to rectify the initial mistakes. Meanwhile, the real wielders of power in the Revolutionary Governing Council, i.e. Kun, Landler, Böhm, Kunfi, and the heads of the economic commissariats, were too preoccupied with daily decision-making problems at the many Party and councils meetings to lead the unified party of socialists and communists.

In addition, the liquidation of both parties and the constitution of a *new party* was still an important issue. The Socialist right wing, including Garami, Sándor Propper, Manó Buchinger, and Gyula Peidl, had already broken with the MSZDP. Though the Centrists had accepted the communist platform, they refused to accept communist identity. Hence, a false sense of party unity was created by recently acquired governmental power. In addition, Kun enticed the Socialist Left by his impulsive behavior and revolutionary rhetoric. The Communists, forming by no means a solid group, were nonetheless weakened by factionalist rivalries constantly undermining Kun's authority. Finally, Kun had excluded these radical elements from sensitive positions, but, on the other hand, he tolerated the activities of a "terrorist group" (the "Lenin Boys"). Kun's drive for full control of the united party was, however, doomed to failure. The Communists represented only a vociferous, but powerless minority in the district councils, the factories and the trade unions where they melted into the established socialist structures. The central party secretariat conducted party affairs. Of the eleven secretaries in charge of the seven departments, there were only two communists. The considerable communist contingent at the summit of the party structure and the extent of communist control over propaganda and agitation was 'a most conclusive indication of their inferior position in the Hungarian Socialist Party'.²⁴⁶

After two months of struggle, Kun was forced to conclude that his party was still the old trade-union dominated MSZDP having absorbed his small MKP. The Communists constituted a tiny minority in the govern-

²⁴⁵ Political Committee: Garbai (chairman), Kun, Fiedler, Landler, Böhm; Military Committee: Böhm (chairman), Kun, Szántó, Fiedler, Haubrich; Economic Committee: Garbai (chairman), Hamburger, Lengyel, Erdélyi, Bokányi, Szántó, Varga.

²⁴⁶ Tökés, *o.c.*, 1967, p. 167.

ing bodies of the Budapest Council of Workers' and Soldiers' Deputies created after the elections for local councils on April 7, 1919. The Budapest Council wielded powers that often surpassed those of the Revolutionary Governing Council. There was never a doubt that the ultimate source of authority was not laid in the Revolutionary Government Council, but in the Budapest Council where the influence of the Budapest trade-union leaders and syndicalist shop stewards was felt. Any Communist proposal – unless consented to by Jakab Weltner, the head of the Committee of Eighty – was, however, invariably defeated by a solid socialist majority.²⁴⁷ This also demonstrated the precarious nature of Communist influence on the unionized workers having remained loyal to their union officials.

Hopes for a Russian military intervention on behalf of the Hungarian revolutionary regime and Lenin's backing constituted Kun's greatest asset.²⁴⁸ In his letter of May 27, 1919, to the Hungarian workers, Lenin argued that the 'form of transition to the dictatorship of the proletariat in Hungary is altogether different from that in Russia: the voluntary resignation of the bourgeois government, and the instantaneous restoration of the unity of the working class, the unity of Socialism on a *Communist program*'.²⁴⁹ Lenin refrained from criticizing the realization of party unity at any price. He preferred stressing the necessity of winning the following of the peasantry and of all petty-bourgeois strata in general.²⁵⁰ Though Lenin hailed the Hungarian workers setting the world 'a better example than even Soviet Russia by having been able to unite at once all Socialists on the platform of a genuine proletarian dictatorship',²⁵¹ he explicitly warned for a possible party split and its consequence for the Revolution. 'Be firm. If vacillation should manifest itself among the Socialists who yesterday gave their adherence to you, to the dictatorship of the proletariat, or among the petty bourgeoisie, suppress it ruthlessly.'²⁵²

²⁴⁷ Tökés, *o.c.*, 1967, p. 161.

²⁴⁸ Borsányi, *o.c.*, 1993, p. 139.

²⁴⁹ V. I. Lenin, *Marx, Engels, Marxism*, Moscow, Foreign Languages Publishing House, 1947, p. 402.

²⁵⁰ *Ibidem*, p. 403.

²⁵¹ *Ibidem*, p. 404.

²⁵² *Ibidem*, p. 405.

Already in June 1919 the revolutionary regime had to meet quasi-un-surmountable internal and external problems. On June 7, 1919, Kun gave a speech to the Budapest Central Workers' and Soldiers' Council at the city theatre to defend his domestic and foreign policy.²⁵³ He warned his audience for the danger of a counterrevolution and he stressed the necessity of reinforcing the army. He criticized the railroad workers for having launched a strike against the dictatorship of the proletariat. Though the population's living conditions had deteriorated and people had to eat corn bread, the food problem was on its way to be solved. Inflation was largely repressed.²⁵⁴

The most important pending question, however, was party unity.²⁵⁵ When on June 12, 1919, the first congress²⁵⁶ of the united party met in the Parliament building, the overwhelming majority of its 327 delegates represented the socialist current. Kun talked about the new party program. He expressed great satisfaction with regard to the problem of land reform. 'Social production is no longer a utopia among us', he claimed. He considered farmers collectives as a short-lived transition towards large-scale agricultural production.²⁵⁷ At the end of his presentation, he urged the delegates to adopt the name "Communist Party" in order to exploit the name's revolutionary attractiveness. However, Kunfi called for retaining the party's new name adopted on March 21, 1919 (Hungarian Socialist Party), while Weltner pressed for a compromise solution (Socialist-Communist Party of Hungary²⁵⁸). Kunfi rejected the use of terror in the revolution and coercion in the name of Lenin against the majority of the workers. He dismissed Kun's arguments on the party's name:

²⁵³ Kun, *o.c.*, 1977, pp. 68-79.

²⁵⁴ Mária H. Kohut (ed.), *Források Budapest történetéhez 1873-1919*, Budapest: Budapest Főváros Levéltára Kiadványai, 1971, pp. 463-465; also in *Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács jegyzőkönyvei*, Budapest, 1920, pp. 170-171; MMTVD, *A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai*, Vol. VI/A, Budapest, 1959, pp. 712-714.

²⁵⁵ Rudas, *o.c.*, 1922, pp. 64-81.

²⁵⁶ Report of the debates in *A magyar tanácsköztársaság 1919. március 21. - 1919. augusztus 1.*, Budapest, 1960, pp. 10-48.

²⁵⁷ Borsányi, *o.c.*, 1993, p. 178.

²⁵⁸ Szocialista-Kommunista Munkások Magyarországi Pártja.

the name "Communist" would be an imitation of the Bolshevik example.²⁵⁹ One of the ironies of the debate was that although the socialist majority rejected Kun's proposal on the name of the party, the congress adopted without debate an essentially communist program.²⁶⁰ The election of a party executive was the last item on the agenda. With the exception of Kun, the Communists failed to have their candidates directly elected. They announced that they would abandon the party unless the originally proposed slate was restored.²⁶¹ Finally, the Communist candidates were elected, but the incident proved that the party was only unified in name. Socialists and Communists still formed two distinct currents cherishing their own identity and ideology and having totally different concepts concerning the nature of the newly established regime.

Meanwhile, the agrarian question was still poisoning the country's domestic affairs. Though in December 1918, the rural proletariat (seasonal harvesters and landless peasants) had voted down at a national conference the communist draft resolution demanding the immediate land nationalization, the Communists and Socialists refused satisfying the demands of the peasants craving for land. Decree XXXVIII on the socialization of land, promulgated on April 4, 1919, called for the immediate nationalization of big estates larger than 100 cadastral yokes (57.55 hectares) and instituted their collective or co-operative cultivation by the agrarian workers.²⁶² Only those who undertook to perform at least 120 workdays a year could be members. Peasants laboring their own small

²⁵⁹ Eleven communists and seven socialists, among them Kun, László Rudas, Ferenc Rákosi, István Biermann, József Rabinovits, Gyula Alpári, Mátyás Rákosi, Desző Bokányi, György Lukács, and Tibor Szamuely, took part in the debate that followed the Kun-Kunfi duel.

²⁶⁰ A host of party militants took the floor. Among them were: Sándor Gárbai, Ernő Pór, István Farkas, Domján Strengár, Nikola Gramovszki, László Rudas, József Rabinovics, Sámuel Csapó, Zsigmond Kunfi, Zoltán Rónai, Desző Bokányi, Tibor Szamuely, Gyula Vojtczki, Kálmán Wallisch, Gyula Alpári, Gyula Batitz, István Biermann, István Farkas, Sándor Kellner.

²⁶¹ According to Borsányi, Kun said things from which one could conclude that he was prepared to arrest the Socialist leaders. Therefore, Böhm would have the right wing to submit. Borsányi, *o.c.*, 1993, p. 180.

²⁶² János Botos, *Mit kell tudni az 1918–1919-es magyarországi forradalmakról?*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1978, p. 104.

plots could remain owners of their land. To the agricultural laborer, it seemed that nothing had changed. He still had to work for the same employer, because former – and often disliked – agrarian managers and entrepreneurs were kept in function.²⁶³ Jenő Landler realized the fallacy of this agrarian policy and therefore he pressed Kun to distribute the land among Red Army veterans.²⁶⁴

During the nine-day National Congress of Councils,²⁶⁵ which opened on June 14, 1919, at the Parliament building in Budapest, the last important power struggle between the peasantry and the urban working class was fought. The Congress elected a 150 members strong Federal Central Executive Committee, discussed the new constitution and heard the reports of several commissars.²⁶⁶ The debates on the economic situation (Jenő Varga),²⁶⁷ finances (Gyula Lengyel),²⁶⁸ agriculture (Jenő Hamburger),²⁶⁹ foreign policy (Kun),²⁷⁰ military affairs (Böhm), and food supplies (Mór Erdélyi) were interrupted by exclamations and anti-Semitic

²⁶³ That sometimes the wrong men were chosen was evident. In the third week of the dictatorship, Sándor Csizmadia had been relieved of all his duties and placed under house arrest for excesses committed while being intoxicated. Frank Eckelt, 'The internal policies of the Hungarian Soviet Republic', in Iván Völgyes (ed.), *Hungary in Revolution, 1918–19. Nine Essays*, Lincoln: University of Nebraska Press, 1971, p. 85.

²⁶⁴ Tökés, *o.c.*, 1967, p. 187.

²⁶⁵ On April 7, 1919, local councils were elected throughout the country. Balloting was on a single list. These councils were to elect the National Congress of Councils, the supreme legislative organ of the Republic.

²⁶⁶ The revolutionary government was recomposed. Szántó became Commissar at Defense, Ágoston received Justice, Pogány Education, Antal Guth Welfare and Böhm became commander in chief of the Army, while Haubrich commanded the Budapest Army and Rákosi the Red Guards. Jenő Varga, Ferenc Bajáki (Economy), György Nyiesztor (Agriculture) and Gyula Lengyel (Finance and Governor of the National Bank) presided over the 80 members of the Supreme Economic Council.

²⁶⁷ *A Magyar Tanácsköztársaság 1919. március 21. – 1919. augusztus 1.*, Budapest, 1960, pp. 94–105.

²⁶⁸ *Ibidem*, pp. 105–118.

²⁶⁹ *Ibidem*, pp. 120–131.

²⁷⁰ *Ibidem*, pp. 146–156 and 173–175; also Kun, *o.c.*, 1977, pp. 101–122.

jeers.²⁷¹ About 70 delegates with an agrarian or provincial background occupying the floor obliged the presiding body of the National Congress to impose closure on the stormy economic debate and a time limit of ten minutes on every speech, except for the people's commissars. The target of these attacks coming from the agrarian delegates was the newly created bureaucracy and its system of political and production commissars. According to the peasant delegates, the latter were inexperienced urban intellectuals, wearing city clothes, collecting food for their relatives in Budapest, issuing contradictory orders, living well and doing nothing. These provincial delegates defended the idea of an autonomously producing agrarian society against the commissars' bureaucratic nepotism and attacked the Councils' Commissars with exclamations of crude anti-Semitism. That most commissars were intellectuals and (former) Jews of middle-class background corroborated the prevailing thesis of an overall anti-agrarian and anti-revolutionary complot.²⁷² Jenő Varga's speech²⁷³ was interrupted by shouts of 'get out the Jews'.²⁷⁴ Finally, Béla Kun intervened: 'A Jew as I am, I am not embarrassed to raise these issues. My father was a Jew but I am no longer one, for I became a Socialist and a Communist. But many others who were born in the Christian religion remained what they were: Christian Socialists.'²⁷⁵

²⁷¹ Andrew C. Janos, 'The agrarian opposition at the National Congress of Councils', in Andrew C. Janos and William B. Slottman (eds), *Revolution in Perspective. Essays on the Hungarian Soviet Republic of 1919*, Berkeley, Los Angeles and London: University of California Press, 1971, p. 90.

²⁷² Delegate Sándor Iványi thought that these Jews, for reasons of economic interests, were 'natural' counterrevolutionaries.

²⁷³ Also in Jenő Varga, 'Varga Jenő beszámolója a gazdasági helyzetről a Tanácsok Országos Gyűlésén 1919. június 16-án', in *Közgazdasági Szemle*, 1969, Vol. 16, No. 3, pp. 336-348.

²⁷⁴ 'Dobják ki a zsidókat', *A Magyar Tanácsköztársaság*, 1960, o.c., p. 100. M. Gábor wrote in *Kommunistische Internationale* (Nov/Dec. 1919, p. 240) that during the National Congress of Soviets the majority of the speeches 'were so counter-revolutionary and anti-Semitic, that it was impossible to publish the reports of the sessions'. Quoted in Istvan Deak, 'Budapest and the Hungarian Revolution of 1918-1919', in *The Slavonic and East European Review*, 1968, Vol. 46, No. 106, p. 140.

²⁷⁵ Janos, o.c., 1971, p. 97.

At the session of 16 June 1919, Varga's report²⁷⁶ to the Congress of Councils gave a rather true picture of a general and rapid decline in labor performance and productivity. After socialization, labor productivity had declined less in agriculture and more sharply in a great number of industries. In coal mining, total output had dropped with 10-38 percent compared with the beginning of the year. But productivity per mine-worker had declined by over 50 percent in comparison with peacetime output. The engineering industry reported a decline of 30 percent at the Láng factory, 75 percent at the Friedrich's Elevator factory in Mátyásföld, 25 percent at the Röck factory, and 50 percent at the Wörner factory.²⁷⁷ The only exceptions to this downward trend in labor productivity were the already highly automated process industries (chemical industry and flour mills).²⁷⁸

Varga reported on all growing difficulties the government had met during the previous months in the socialized big factories. According to Varga, experience had proven that a good proletarian was not always a good director and that without good management it would be impossible to direct a coalmine or to maintain labor discipline. He castigated those incompetent workers occupied with discussing and smoking at length at the management board of their factory. Hence, he criticized the workshop committees of workers' control for having broken down labor discipline. 'After having eliminated 20,000 to 30,000 capitalists, Varga said, we had to create a new bureaucracy capable of replacing them in the organization of the production process. But this new bureaucracy is not functioning satisfactorily. There are too many incompetent and too many young people working who are lacking either demanded experience or political judgment; there are also gangs of cunning adventurers who from one day to another changed their political mind, who are calling themselves Communists and who are taking advantage of the situation.'²⁷⁹

Varga's remarks at the Congress of Councils did not increase his popularity among the members of the new bureaucracy. Still calling himself

²⁷⁶ Varga, *o.c.*, 1969, pp. 336-348; *A Magyar, o.c.*, 1960, pp. 94-105.

²⁷⁷ Péteri, *o.c.*, 1984, p. 92; Varga in *A Magyar, o.c.*, 1960, pp. 101-102.

²⁷⁸ *A Magyar, o.c.*, 1960, pp. 100-101.

²⁷⁹ *A Magyar, o.c.*, 1960, pp. 100-101.

a "Socialist"²⁸⁰, Varga attacked the recently introduced system of hourly wages paid in industry. He called for an immediate return to the former system of piece-wages in order to increase labor productivity.²⁸¹ He criticized behavior and mentality of many workers in the socialized factories. 'In the factories and workshops the workers keep looking over their shoulders to see whether there is enough coal, whether there are enough raw materials, and they are preoccupied with the single thought that "if we throw ourselves into the work, within three days there won't be any coal left or there won't be any raw materials left, and then we'll be unemployed" and one is inescapably led to the conclusion – No, I won't say consciously but because they involuntarily slow down their work – that the fresh will to work is paralyzed.'²⁸²

The picture the other commissars drew was even more dramatic as Varga's analysis. An experienced labor leader like Commissar Gyula Lengyel (Finances) declared that rationalization of the production organization met resistances on behalf of the workers.²⁸³ The same workers preferred being paid for doing nothing while in other factories vacancies could not be fulfilled. Collieries were looking for mineworkers while idle quarrymen were earning a salary that was higher than that of the miners. In the offices, clerks were hiding themselves behind their desks in such a way that nobody could figure out what they were really doing. Hamburger (Agriculture) blamed it on the peasantry refusing to feed the cities. Peasants were withholding grain and selling their produce on the black market or preferred feeding their pigs with the milk destined to the children. Labor discipline of the agricultural workers was as bad as that of the factory workers.²⁸⁴

²⁸⁰ Varga: 'Az a rafinált kereskedő ott elkezd nekik beszélni, adja proletárt, a szocialistát...' Then, somebody interrupted him: 'A kommunisztát!'. *Ibidem*, p. 104.

²⁸¹ János Vanczák of the Iron and Metal Workers rejected this return to pay-by-achievement at the first meeting of the steering committee of the National Economic Council. He argued that the only method to increase productivity was through education of the workers and by providing them with a decent livelihood, not by so-called scientific methods of work (*Taylorism*). Kende, *o.c.*, 1977, p. 91.

²⁸² Péteri, *o.c.*, 1984, pp. 97-98.

²⁸³ Gyula Lengyel, 'A falu és a város gazdasági érdekközössége', in *Közgazdasági Szemle*, 16, 3, 1969, pp. 349-362; *A Magyar, o.c.*, 1960, pp. 105-118.

²⁸⁴ *A Magyar, o.c.*, 1960, pp. 105-118.

4.4 *The final breakdown*

Moral, social, economic and political problems announced the fall of the Councils' Republic. Now that the peasantry refused to feed the city of Budapest, the divide between the urban working classes and the peasantry was, after all, total and. Reactionary forces rallied by the catholic clergy and angry peasants plotted in order to annihilate the Councils' Republic. While charges of a "Jewish conspiracy" having usurped state power fell on fertile soil, the Government saw the counterrevolution marking points. A coup planned for June 24, 1919, was nonetheless easily defeated. Its psychological impact was nonetheless important. When resigning from the Revolutionary Governing Council, several socialist leaders (Kunfi, Böhm, and Erdélyi) were already convinced of the irremediable decline of the regime.

In an effort to boost the disastrously plummeting industrial production, the National Economic Council, headed by Varga, re-instituted the recently abolished piece rates and incentive wages in all enterprises.²⁸⁵ Varga also launched a campaign for socialist work competition that called for a seven-day working week without overtime pay. The restructured Revolutionary Governing Council, now exclusively including Kun's communist center and the Socialist Left, launched a barter program for wheat, which helped little to relieve the food shortages in Budapest. At this time the communist extreme left reappeared on the political scene. In an attempt to save the dictatorship of the proletariat, the extreme leftists attacked the vestiges of bourgeois reformism in the party and in the communist-controlled commissariat of public education, while others wanted an immediate purge of the party apparatus. Their man was Tibor Sza-

²⁸⁵ This was in accordance with Lenin's views. Lenin: 'We must organize in Russia the study and teaching of the Taylor system and systematically try it out and adapt it to our own ends. At the same time, in working to raise the productivity of labor, we must take into account the specific features of the transition period from capitalism to socialism (...).' Lenin, 'The Immediate Tasks of the Soviet Government', in *Pravda*, April 28, 1918, No. 83 and *Izvestia VtsIK*, No. 85, here quoted according to the text of the pamphlet: V. I. Lenin, *The Immediate Task of the Soviet Government* 2nd ed., Moscow, 1918, in Lenin's *Collected Works*, 4th English Edition, Moscow: Progress Publishers, 1972, Vol. 27, pp. 235-277.

muelly, 'a man of action, detesting compromises',²⁸⁶ who reorganized with Otto Korvin²⁸⁷ the "Lenin Boys"²⁸⁸ now terrorizing the bourgeoisie.²⁸⁹

By the middle of July 1919 it had become clear that the war against the Romanian intervention forces was definitely lost. In a speech on July 15, 1919, given at the Central Executive Committee, Kun openly admitted that the dictatorship of the proletariat was in a profound crisis.²⁹⁰ From now on, the survival of Kun's regime hinged on a hypothetical Soviet Russian intervention. Increasing desertions from the regiments were indicative of the workers' mood. At the Danubius plant only 27 workers voted in favor of the continuation of the dictatorship of the proletariat. Party leaders started referring to those workers who disagreed with them as the *lumpenproletariat* or dodgers. This was the reason why the issue of "law and order" became the focus of discussion.²⁹¹

Domestic economic decline engendered corruption.²⁹² In an often-cited article published on July 15, 1919, in *Népszava*, Varga painted a demoralizing picture of the rapidly deteriorating situation of public morality:

'Sadly one must confess that this loose moral attitude we find in every strata of society: the proletariat take as much advantage of their official power as the educated men; the former Communist as well as the former Social Democrat; the old as well as the new generation, the soldiers no

²⁸⁶ 'Er war der Mann der Tat, der die Taktik der Kompromisse verabscheute. Sein kaltes sarkastisches Wesen verhüllte ein glühendes Temperament.' ('He was a man of action detesting compromises. His cold sarcastic nature hid a burning temperament'). Rákos, *o.c.*, 1920, p. 39.

²⁸⁷ Ottó Korvin was ideologically influenced by Ervin Szabó's syndicalist ideology. He was active in the Gutenberg-Otthon club of journalists, in the *Galilei Kör* and the *Society of Social Sciences*. With Hevesi he belonged to the group that had prepared the attempt on Tisza's life. The group around Korvin gathered in Hotel London near the Western Station. Lengyel, *o.c.*, 1959.

²⁸⁸ The gang was officially disbanded in late April 1919.

²⁸⁹ Rákos, *o.c.*, 1920, p. 40.

²⁹⁰ Kun, *Népszava*, 16.7.1919; translated in Béla Kun, *La République hongroise des conseils. Discours et articles choisis*, Budapest: Éditions Corvina, 1962, pp. 218-222.

²⁹¹ Borsányi, *o.c.*, 1993, pp. 191-192.

²⁹² Anton Lehár, *Erinnerungen. Gegenrevolution und Restaurationsversuche in Ungarn 1918-1921*, Herausgegeben von Peter Broucek, Munich: R. Oldenbourg Verlag, 1973.

less than the civilians. Conditions in the countryside are worse than in the capital. Trustees sent to the rural areas occupy themselves with hoarding of foodstuffs; the village executive committees issue orders against food deliveries. Today they declare the old [blue] money non-negotiable, tomorrow, the same authority demands payment in old money. The Red Guards, instead of strictly enforcing all orders, in many places participate in transgressions, themselves. The biggest worry of the office workers is how to find a new swindle to get into a higher pay category. The majority of the physicians are contributing to the sacking of the proletarian state in a most bastardly fashion, by declaring each office worker who comes to them, ill, and sending him to a spa for an eight week cure. In the public distribution of food the abuses are daily. The food supplies are robbed on their way to the capital [...]. While the decent and capable bourgeois keep themselves apart and refuse to participate in production and organization, the scum of this class is busily active in "comrading" everyone, loudly screaming [about] their loyalty and stealing everyone blind [...]. This situation is desperate and the decent man is incapable of producing anything due to the constant fear that no matter whom he entrusts with something, the result is always bribery and corruption.'²⁹³

The not yet mentioned military crisis had become extremely acute at the end of July 1919. Now that the Russian Red Army in Ukraine could not make contact with the Hungarian forces, the Rumanian army pushed by the French was free to cross the Tisza River. After the failure of the international solidarity strike of July 21, 1919, the last hope of outside aid had disappeared. Kun, nonetheless, wrote a dramatic appeal to the world proletariat. He gave an interview to a reporter of the British *Daily News* in which he put the problem in his own way 'The problem is not whether a Communist Hungary can survive in the midst of capitalist Europe, but rather whether capitalist Europe can survive in the face of Communist Russia and Hungary.'²⁹⁴ Of course, nobody was impressed by this demagogical appeal. In Vienna, negotiations with the Entente were conducted by Böhm, but without results. Hoping that he could stay in power for some more weeks, Kun did not yet prepare for working underground

²⁹³ Varga, 'A korrupció', in *Népszava*, 15 July 1919, p. 1, translated in Eckelt, *o.c.*, 1971, p. 87.

²⁹⁴ Borsányi, *o.c.*, 1993, p. 198.

or are making a compromise with the Social Democrats inside and outside his government.

On July 29, 1919, the Rumanian army crossed the Tisza and marched on Budapest. The following day, Kun, accompanied by Korvin, met the Hungarian envoys Böhm, Weltner, and Peyer at Királhida to find out what the Entente expected of him. Kun rejected the idea that the government resign and hand over power to a reformed Social Democratic government.²⁹⁵ The following day and night he deliberated with his army and party chiefs. Socialists and Communists were divided on the proposal of ending the combat. Kun argued nonetheless for continuation of the war. Vágó, Szamuely, Hamburger, Pogány and Landler supported this proposal, but the other Commissars opposed it. By then, the position of the Council of the Unions was also known: the unions had voted 43 to 3²⁹⁶ for surrender and the abolition of the dictatorship of the proletariat.

After the organized working class had broken with the dictatorship of the proletariat, the Revolutionary Governing Council convened in the morning of August 1, 1919. The bad news arrived that the Hungarian Red Army had been defeated by the Romanian intervention forces. After a short military briefing, Kun proposed nonetheless to continue the war. Only Szamuely supported Kun's proposal. Several Commissars like László Rudas,²⁹⁷ Gyula Lengyel, and Jenő Varga were subject to discouragement.²⁹⁸ Haubrich's intervention against continuation of the war was, however, decisive. Then, the Revolutionary Council Government decided to hand over power to a so-called caretaker trade-union government. On the same day in the afternoon, this decision was submitted to the plenary session of the Budapest Council of Workers' and Soldiers' Deputies. When entering the conference hall, Kun was loudly acclaimed. Obviously, his personal reputation was still intact when he delivered his farewell speech. Kun concluded that the proletariat of Hungary had not betrayed its leaders but itself, and that the dictatorship of the proletariat

²⁹⁵ Tökés, *o.c.*, 1967, p. 195.

²⁹⁶ Landler of the Railroad Workers' Union, Ferenc Bajáki of the Metal Workers' Union, and Garbai of the Construction Workers' Union.

²⁹⁷ Rudas is hiding his discouragement in his memoirs in which he attacks Kun and Pogány after the fall of the Councils' Republic. Rudas, *o.c.*, 1922.

²⁹⁸ Borsányi, *o.c.*, 1993, p. 202.

had been defeated economically, militarily, and politically. Kun: 'If there had been a class-conscious revolutionary proletariat, then the dictatorship of the proletariat would not have fallen in this way. [...] I would have liked to see the proletariat fighting on the barricades [...] declaring that it would rather die than abandon its rule. Then I thought: are we to man the barricades ourselves without the masses? [...] This proletariat needs the most inhumane and cruel dictatorship of the bourgeoisie to become revolutionary.'²⁹⁹

After his speech, Kun left the conference hall and hurried to organize his departure to Vienna. Envoy Weltner traveled back to Vienna to bring to conclusion the negotiations of refugee rights conducted by Böhm. Why did Kun choose for exile? The audience had applauded him prolongedly. The appointed "trade-union" government was mainly formed out of the ranks of his fellow commissars. Obviously, he had taken this decision in a mood of discouragement. Landler, Pogány, and Hamburger decided to accompany him. Several leading Socialists, like Böhm, Kunfi, Varga, and Rónai left because they feared reprisals from the counter-revolutionary forces.³⁰⁰ Bokányi, Lukács, Kelen, and Korvin preferred staying in Hungary. Tibor Szamuely, was not allowed to enter Austria.³⁰¹

In the late hours of the evening of August 1, 1919, two special trains with the commissars and their families left Budapest for Vienna. On August, 2, 1919, Böhm on behalf of the Hungarian delegation and Theodor Ippen³⁰² on the Austrian side signed an agreement mentioning the following names of persons allowed to cross the border: Kun, Landler, Pór, Vágó, Pogány, Rákosi, Madarász, Hirossik, Varga, Lengyel, 'and their followers'.³⁰³

In Budapest, a Government of trade-union functionaries headed by Gyula Peidl took power. This government would rapidly shift to the right

²⁹⁹ In translation in Tökés, *o.c.*, 1967, pp. 203-204; Borsányi, *o.c.*, 1993, pp. 202-203.

³⁰⁰ According to Vilmos Böhm, these party intellectuals had been the leaders of the inner-party opposition. Böhm, *o.c.*, 1924, p. 240.

³⁰¹ He would commit suicide at the frontier. Later on, Henrik Ungar would argue in his pamphlet that Kun had given up Szamuely. Henrik Ungar, *Die magyarische Pest in Moskau*, Leipzig, Zürich and Vienna: Veritas-Verlag, 1921, p. 33.

³⁰² Theodor A. Ippen (1861-1935) was a diplomat and historian.

³⁰³ Borsányi, *o.c.*, p. 205.

by dissociating itself from the policy of the Republic of Councils and by liquidating its achievements. The former Parliament was restored and a so-called *People's Republic* installed. On August 3, 1919, the Rumanian troops marched into the capital. On August 5, 1919, the Peace Conference resolved to send an official military mission to Budapest supervising the execution of the armistice agreement. On the same day, the Rumanians issued an ultimatum, dictating new terms of armistice by the right of the victor. On August 6, 1919, a group of counterrevolutionary officers headed by István Friedrich made a pro-Habsburg coup forcing the Peidl Government to resign. Admiral Horthy having his headquarters at Siófok refused to recognize the Friedrich Government. With his army of about 25,000 soldiers, Horthy began to cut a swath of terror and murder in the occupied patches of the country.³⁰⁴ On November 14, 1919, the Rumanian troops evacuated Budapest. On November 16, 1919, Horthy marched into Budapest. On November 22, 1919, Károly Huszár formed a Cabinet of Concentration. According to the international agreements, elections were to be held, but this time in an atmosphere of terror.

5. Analyzing all past experiences

The Communist refugees were not welcome in crisis-ridden Vienna. Fearing diplomatic problems, the Austrian Government arrested the arriving *Communist* commissars. Their money was confiscated.³⁰⁵ After strongly worded protests, they were interned at the castle of Karlstein,³⁰⁶ where the Austrian government used to concentrate all refugees affiliated to Bolshevism. Later on, their wives were relegated to Drosend-

³⁰⁴ Within a few days Horthy's men killed at least 5,000 Jews and Communists. Nearly 70,000 others were thrown into concentration camps. Peter A. Toma and Ivan Völgyes, *Politics in Hungary*, San Francisco: W. H. Freeman and Company, 1977, p. 13.

³⁰⁵ Árpád Szélpál (1897–1987) writes that they arrived 'their pockets almost empty'. Árpád Szélpál, *Les 133 jours de Bela Kun*, Paris: Librairie Arthème Fayard, 1959, p. 257.

³⁰⁶ During the Great War Karlstein had served as a concentration camp for foreign citizens.

orf.³⁰⁷ At Karlstein, the inmates suffered from the cold, the poor hygienic conditions, and isolation. They concluded that they were the prisoners of an international imperialist counterrevolution. In February 1920, the prisoners were transferred to Steinhof, a psychiatric hospital in a Vienna suburb.³⁰⁸ Varga was released and reunited with his wife.³⁰⁹ Kun was interned in another psychiatric hospital, this time at Stockerau.³¹⁰ On 1 April 1920, the newly founded MKP announced that Kun, Lewien, Pór, Béla Vágó, M. Rákosi and B. Haller had ended a 103-days (sic) hunger strike after Chancellor Karl Renner had promised to release them. Kun, Lewien and Pór would, nonetheless, remain interned.³¹¹

5.1 Hungarian sectarianism in Vienna

When visiting the noisy circles of Viennese psychoanalysts and psychologists, Varga met Sigmund Freud³¹² at the Berggasse, 19³¹³. He contacted

³⁰⁷ Among them was Anna Axelrod. She was Tobias Axelrod's wife, who had been active in the Councils Republic of Munich. The following Hungarian Communists had been interned at Karlstein: Béla Kun, Jenő Landler, Jenő Hamburger, Béla Vágó, Jenő Varga, Gyula Lengyel, László Rudas, József Pogány and family, Ernő Pór, Ernő Seidler, M. Rákosi, Ferenc Rákos, Béla Rudas, Béla Szántó, Bélané Szántó, József Lengyel, Emil Madarász, Jolán Kelen, Emilné Horti, Borbála Lantos (Rippert), Varjas Sándorné, and children, Markovicsné and two children, Jolán Hevesi, Sándor Klein, Weiler, Schlézinger, Julius Brilowsky, Weiszbrod. Varga's wife is not mentioned. Ágnes Szabó and Ervin Pamlényi (ed.), *A határban a halál kaszája... Fejezetek Prónau Pál feljegyzéseiből*, Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1963, p. 141.

³⁰⁸ 'Am Steinhof', today known as the Otto Wagner Hospital, would become in 1938 an extermination center for mentally ill and 'degenerated' persons. 'Der lange Schatten der NS-Medizin. Das Steinhof-Projekt am DÖW', in *Mitteilungen. Vienna: DÖW. Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes*, 156, April 2002, pp. 1-2. http://www.doew.at/aktuell/mitt/mitt_archiv/156.pdf

³⁰⁹ They moved to the Tildgasse 13, situated in the 13th district of Vienna. Their son András (Bandi), accompanied by his grandmother, would arrive later on.

³¹⁰ Borsányi, *o.c.*, 1993, p. 212.

³¹¹ *Die Kommunistische Internationale*, 1920-1921, Vol. 2, No. 12, pp. 290-291.

³¹² On October 5, 1920, Varga wrote from Moscow to his wife in Vienna that he was still in touch with Alfred Adler. Letter in Varga's files, Party Archives, Budapest, 783 f 1.6. e., letter number 51.

³¹³ See C. Toegel, 'Jenoe Varga, Psychoanalyse, Raeterepublik und Stalinismus', Vortrag gehalten am 23.1.1999, auf dem 12. Symposium zur Geschichte der Psycho-

celebrity and social reformer Alfred Adler³¹⁴ who was lecturing on individual psychology for a working-class public. Adler, however, condemned Bolshevism as a form of dangerous “social poison”. Varga paid much more attention to foreign Communists commenting on world events. In May 1920, Alfred Rosmer³¹⁵ visited him when traveling to Moscow. Rosmer had a rather favorable impression of him: ‘Eugene Varga [...] had some knowledge of French affairs; and he questioned me, among other things, about Francis Delaisi and his book *Democracy and the Financiers*.’³¹⁶ Delaisi argued that the true masters of France were not the ‘democratic’ rulers; they were the ‘financiers’, a small number of men to be found on the boards of directors of all the big firms – an anticipation of the theme of the “200 families” which was to be taken up later at the time of the Popular Front.³¹⁷ In 1949, when already working for the American services,

analyse in Tübingen, typescript (Private Archive of Mária E. Varga, Moscow). Tögel pretends that Varga had been in 1918–1919 a member of the *Hungarian Psychoanalytical Society*; see Christfried Tögel, ‘The Hungarian Soviet Republic and the development of psychoanalysis in the Soviet Union’, in *Psychoanalysis and History*, 2001, 3, pp. 193–203. There exists a letter from Freud to Ferenczi dated February 4, 1920, that Varga would visit him next Friday, which indicates that Varga had been released earlier than February 7, 1920. It is possible that Varga had got acquainted with Freud via Sándor Ferenczi. On January 25, 1923, Freud wrote to Ferenczi that he had received a letter from Varga who at that moment was working at the Soviet embassy in Berlin. Sigmund Freud and Sándor Ferenczi *Correspondance 1920–1933. Les années douloureuses*, Paris: Calmann-Lévy, 2000, pp. 108–109. www.boehrlau.at/main/addons/samples/3-205-99.

³¹⁴ Adler met with friends at *Die Tabakshfeife*. Mirjana Stančić, *Manès Sperber. Leben und Werk*, Frankfurt and Basel: Stroemfeld/Nexus, pp. 88–91.

³¹⁵ Alfred Rosmer [André Griot] (1877–1964) was originally an anarchist and then a syndicalist. After the First World War he became a leading figure of the French Communist Party (PCF) from which he was expelled in 1924. Rosmer became Varga’s translator when staying in Moscow.

³¹⁶ Known as Francis Delaisi, François-Almire Delaisi (1873–1947) was a French journalist who started his career at Gustave Hervé’s *La Guerre sociale* and at *La Vie ouvrière* of the *Confédération Générale du Travail* (CGT). His book *La démocratie et les financiers* was published by Hervé’s publishing house *La Guerre sociale* in 1910. Varga reviewed this book for *Huszadik Század* (1912, Vol. 26, pp. 814–819).

³¹⁷ Alfred Rosmer, *Moscow under Lenin*, New York and London: Monthly Review Press, 1971, p. 25.

Ruth Fischer³¹⁸ would remember Varga very well. 'I saw him for the first time in Vienna at the Tittelgasse (sic), where he had fled after the collapse of the Hungarian Councils' Republic. With unshakable optimism and many witty details he gave me an account on the stupidities Béla Khun (sic) had committed in the field of economic policy. We, the young ones, liked him very much, but as a Communist he was in our view not militant enough.'³¹⁹

Meanwhile, the Hungarian Communists became enmeshed in factional struggles.³²⁰ Kun's "Russian faction" was at odds with the Landler and Lukács faction. The latter's stature had grown at the expense of Kun's.³²¹ In his search for the causes of the disaster, Kun focused on the weaknesses of the MKP. In his essay *From Revolution to Revolution*,³²² Kun argued that the MSZDP had invited the Communists over to share power at a moment the MKP was far from a powerful and united party.³²³ The MKP's cardinal sin had been to share power with reformists, who had diluted the Party's ideological purity, beclouded class consciousness, and ultimately had served the interests of the class enemy.³²⁴ The main reason for the fall of the dictatorship of the proletariat had been due to a reformist tendency in the Party and an anti-revolutionary current in the workers' movement. The lesson to be learnt was that in the future an unrelenting, merciless and sharp struggle against the Social Democrats and

³¹⁸ Ruth Fischer (1895–1961) [Elfriede Eisler] participated in the foundation of the Austrian Communist Party. In 1919, she went to Berlin where she joined the KPD. She is the daughter of the Austrian philosopher Rudolf Eisler and Hanns and Gerhart Eisler's sister. On August 1, 1919, Gerhart Eisler accompanied Varga with the other Hungarian commissars to Vienna.

³¹⁹ Ruth Fischer, 'Tito contra Stalin. Gegenwartsprobleme der Komintern-Strategie', in *Der Monat*, 1949, Vol. 1, No. 7, p. 46.

³²⁰ Ágnes Szabó, 'Politikai, elméleti kérdések a magyar kommunista emigrációban (1919–1920)', in *Történelmi Szemle*, 1966, Vol. 9, No. 3–4, pp. 368–396.

³²¹ Lukács had a notable contempt and scorn for Kun, 'feelings magnified by their disagreements over policies'. Kadarkay, *o.c.*, 1991, p. 255.

³²² Béla Kun, *Van revolutie tot revolutie*, Amsterdam: Broschurenhandel der Communistische Partij (translation: R. Manuel), 1921.

³²³ This was also Béla Szántó's opinion in *Die Kommunistische Internationale*, 1920, Vol. 1, pp. 3579–3582.

³²⁴ Bennett Kovrig, *Communism in Hungary. From Kun to Kádár*, Stanford: Hoover Institution Press. 1979, p. 77.

the union bureaucracy should be carried out. Kun attacked the so-called left-wingers in the MSZDP for their harmful role played during the Councils' Republic. The dictatorship of the proletariat had been the result of the cowardice of the reformists, not of the revolutionary initiatives of the Communists. Hence, Kun hoped that White Terror would heal the workers from their democratic illusions and also from social democracy.

Left-wing tendencies exercising a considerable influence on the Comintern threatened to cut off Moscow from the European working masses.³²⁵ The recently established branch offices of the Comintern in Western Europe – Berlin, Amsterdam, and Vienna – were badly coordinated.³²⁶ Vienna had enough financial resources to publish the journal *Kommunismus* that in the course of 1920 appealed to the left-wing Communists in Europe. The tiny Austrian Communist Party was represented in its pages by Gerhart Eisler (the managing editor), Karl Frank, Paul Friedländer, Franz Koritschoner³²⁷; Hungary by Béla Kun, Lukács, Varga, Béla Szántó, and J. Révai; the Communist Youth International by Willi Münzenberg and Richard Schüller; the Italian Left by Amadeo Bordiga; the Dutch by Anton Pannekoek; the German Left by Paul Frölich and Arkadi Maslow.³²⁸

By 1920 Lenin was already mounting a harsh campaign against the "leftist" current in the Communist International. After having read Kun's pamphlet *From Revolution to Revolution*, Lenin was not very pleased by

³²⁵ Fernando Claudin, *The Communist Movement. From Comintern to Cominform*, Harmondsworth: Penguin Books, 1975, pp. 56-59

³²⁶ Philippe Bourrinet, *The Dutch and German Communist Left. A Contribution to the History of the Revolutionary Movement 1990-1950*, London: International Communist Current, 2001, pp. 135-166.

³²⁷ Koritschoner was Rudolf Hilferding's nephew.

³²⁸ In this period, Vienna had become an important center of communist activities. In the autumn of 1920, Moscow established in Vienna a branch of *Rosta* (later on TASS) in order to aliment Soviet propaganda in Polish, French and German. Several Hungarian Communists were employed by this news agency. Among them was Alexander Rádo, who was at that time studying at the University of Vienna. Lucien Laurat, 'Le parti communiste autrichien', in Jacques Freymond (ed.), *Contributions à l'histoire du Comintern*, Genève: Librairie Droz, pp. 67-96, 1965, p. 84. On Rádo, see Louis Thomas, 'Alexander Rado'. https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/kent-csi/docs/v12i3a05p_0001.htm

its 'complete lack of facts' and its verbalism. Lenin thought that the journal *Kommunismus*³²⁹ of the Communist International³³⁰ contained articles affected by the indubitable symptoms of that 'infantile disorder' he disliked so much. Though Lenin could agree with Kun's critique of Social Democracy, he completely disagreed with Kun's ultra-leftism. Taking stock of the lessons of the Hungarian Republic of Councils, Lenin's pamphlet *Left-Wing Communism: An Infantile Disorder of Communism*, written in preparation for the Comintern's Second Congress, was clearly meant as an open attack on the 'doctrinaires of the revolution'³³¹, especially the Hungarian leftists. In this pamphlet he criticized Kun for having missed 'that which is the most essential in Marxism, which is Marxism's living soul – the concrete analysis of a concrete situation'. In addition, he attacked Lukács for his verbalism³³² and Kun for rejecting the parliamentary road to power³³³ or cooperation with Hungarian centrists like Kunfi and Böhm who had constituted in Vienna a new "centrist" party with close links to the Austrian Social Democratic Party.

All the time, the situation of the Hungarian political refugees would remain very precarious. When flocking in, they were concentrated at the camp of Grinzig, while others were sharing rooms in Vienna. Political refugees arriving almost daily, had to be supported and screened. Pov-

³²⁹ Journal for the countries of South-Eastern Europe (in German). See *Kommunismus*, Vol. 1, No. 1-2 (February 1, 1920) to No. 18 (May 8, 1920).

³³⁰ Written on 12 June, 1920. V. I. Lenin, *Collected Works*, Moscow: Foreign Languages Publishing House, 1965, Vol. 31, pp. 165-167.

³³¹ Marcel Liebman, *Le léninisme sous Lénine*, Vol 1. *La conquête du pouvoir*, Vol. 2. *L'épreuve du pouvoir*, Paris: Éditions du Seuil, 1973, Vol. 2, p. 85.

³³² Lenin: 'G. L.'s article is very Leftwing, and very poor. Its Marxism is purely verbal; its distinction between 'defensive' and 'offensive' tactics is artificial; it gives no concrete analysis of precise and definite historical situations; it takes no account of what is most essential (the need to take over and to learn to take over, all fields of work and all institutions in which the bourgeoisie exerts its influence over the masses, etc.).' Lenin, *o.c.*, 1965, Vol. 31, pp. 165-167.

³³³ Lenin: 'No. 6 (March 4, 1920) contains an article by Comrade G. L., entitled 'On the Question of Parliamentaryism', which the editors designate as controversial, and from which Comrade B. K., the author of an article entitled 'On the Question of the Parliamentary Boycott' (No. 18, May 8, 1920), directly dissociates himself (fortunately), i.e., declares that he is in disagreement with it.' Lenin, *o.c.*, 1965, 31, pp. 165-167.

erty was everywhere.³³⁴ Who received some assistance was primarily a matter of informal contacts. A complicating factor was the presence of whole families. Cold, hungry, impoverished, refugees had forgotten the taste of meat entirely. Heating materials were unobtainable. The government tightly rationed all necessities. Even milk was hard to come by. Sauerkraut was supposed to take the place of potatoes. Refugees met at Eugenia Schwartzwald's home in Vienna's center where soup was distributed.³³⁵ Many refugees were in a poor health condition. Their children had to go to school or to be sent on holiday to the villages or even abroad. There was no Red Cross help. Educated refugees escaped from the cold by spending many hours in the libraries or in the coffee houses. Money collected among wealthy sympathizers or transmitted through various channels from Moscow kept the MKP afloat and a limited number of its militants alive. However, the Hungarian and other refugees were still able to hold the streets of Vienna. On the First of May in 1920, the traditional demonstration was 'very impressive' with its contingents of Italians, Hungarians and Balkan peoples. 'The Hungarians were there in great number, and despite their defeat gave an impression of strength. They sang the International very rhythmically, as a marching song, quite different from the usual rather drawling chant'.³³⁶ The defeated Kapp Putsch in Germany and the counter-attacks of the Red Army driving the Polish troops far back to the west gave the Hungarians hope. Soon the Horthy regime, they believed, would crumble down under the joint efforts of the German proletariat and the Russian red cavalry. Kun expected, vainly, much from the repatriation of radicalized Hungarian war prisoners to the successor states. Meanwhile, he was able to surround himself with a faction of able 'people who had (...) lost their footing in exile'³³⁷, like Béla

³³⁴ Alfred Rosmer: 'There was deep poverty everywhere, poverty which it was painful to look at. From the moment we got to the hotel, the ragged linen, the state of physical exhaustion that the staff were in, revealed it. In the shop windows there were nothing but empty boxes lying here and there.' Rosmer, *o.c.*, 1971, p. 25.

³³⁵ György Dalós, 'The fidelity of equals: Ilona Duczynska and Karl Polanyi', in Kari Polanyi-Levitt (ed.), *The Life and Work of Karl Polanyi*, Montreal and New York: Black Rose Books, 1990, pp. 38-42.

³³⁶ Rosmer, *o.c.*, 1971, p. 26.

³³⁷ Borsányi, *o.c.*, 1993, p. 222.

Vágó, Ernő Pór, or Ferenc Rákos. Apart from this group of confidants, Mátyás Rákosi, László Rudas,³³⁸ and Varga backed Kun's policy, but they were so careful for keeping some functional and political distance to their party leader. For instance, Rákosi did not incur any obligations, while Rudas maintained his independent judgment, as did Varga who was aware of the 'dangers of life in exile'.³³⁹

Many Communists staying in Austria were not blind for the real situation in their home country, or for the fact that Kun's leadership had failed to organize resistance to the Horthy dictatorship restoring the traditional values, institutions, and authorities of the monarchical regime.³⁴⁰ Some of them warned Kun for his unlimited optimism.³⁴¹ The Vienna-based ultra-leftist faction surrounding Ernő Bettelheim³⁴² and Elek Bolgár even blamed Kun for alleged financial embezzlements.³⁴³

5.2 *Economic Problems of the Proletarian Dictatorship*

Varga joined the newly founded MKP when being interned at Karlstein. All the time, Varga kept there a low profile defending the Bolshevik Revolution without attacking his fellow ex-Commissars.³⁴⁴ There, he started writing a more or less "scientific" study on the economic policy he had worked out during the Republic of Councils. This booklet, *Economic Problems of the Proletarian Dictatorship* (*Die wirtschaftspolitischen Probleme der pro-*

³³⁸ Rudas would change his mind. Rudas, *o.c.*, 1922.

³³⁹ *Ibidem.*

³⁴⁰ The secret ballot was not reestablished until 1939. Ivan Volgyes, *Hungary. A Nation of Contradictions*, Boulder: Westview Press, 1977, p. 3.

³⁴¹ In December 1920, Landler and Hirossik, backed by Lukács, Szántó, and Rudas, would urge Kun to place under their direction the most dedicated activists. But Kun, supported by a faction of Moscow radicals (among them were Endre Rudnyánszky, József Pogány, Mátyás Rákosi, Ernő Pór, László Rudas, Béla Vágó, Ferenc Rákos, and Varga) continued to advocate for the establishment of a home-based party.

³⁴² Bettelheim wrote a pamphlet defending his views against those of Kun. Ernst Bettelheim, *Zur Krise der Kommunistischen Partei Ungarns. Internationale organisatorische Mißstände*, Vienna: Selbstverlag, 1922.

³⁴³ Kovrig, *o.c.*, 1979, p. 83.

³⁴⁴ Kun and Béla Szántó published their own view on the events. See Szántó, *Klassenkämpfe*, *o.c.*, 1920, and Kun, *o.c.*, 1921.

letarischen Diktatur), remains until today an important comprehensive analysis of the 133 days of the dictatorship of the proletariat.³⁴⁵ Though Varga is entirely in line with Kun's views on the rise and fall of the Councils' Republic, his book is more than a personal account of a leading participant.³⁴⁶ Breaking with Kautsky³⁴⁷, who trusted on the iron law of capitalist development, Varga analyzes the dictatorship of the proletariat as a dynamic outcome of the war.³⁴⁸ Notwithstanding Varga still believes in the 'progress of the world revolution'³⁴⁹, his analysis of the immediate causes of the fall of the Republic of Councils is rather pessimistic and tainted by fatalism. He ends his pamphlet with the warning that many readers will put his book disenchanted aside. But on the other hand, he also warns his readers for drawing premature conclusions because 'the proletarian revolution needs stubborn and hardy combatants who are able to foresee any difficulty'.³⁵⁰

Varga's analysis gives a sharp insight in the problems the regime was struggling with and the objective and subjective causes having led to its downfall.

First of all, there were the adverse circumstances having led to the well-known catastrophe. In Hungary, the repressive state apparatus of the ruling oligarchy had been dissolved after four years of war leaving an economically devastated country cut off of its external resources. Ac-

³⁴⁵ Eugen Varga, *Die wirtschaftspolitischen Probleme der proletarischen Diktatur*, 2nd edition, Hamburg: Carl Hoym Nachf. Louis Cahnbley, 1921. (First edition, Vienna: Neue Erde, 1920.) This book was also published in Hungarian translation in Moscow. Parts of this book were published elsewhere in the form of an article (in *Internationale*, 1920, pp. 22-31), or as a chapter on the agrarian question (*Die Agrarfrage in der ungarischen proletarischen Revolution*, Reichenberg: Volksbuchhandlung Runge & Co., 1920. (A Russian translation followed.) A chapter on labour discipline was published separately as 'Das Problem der Arbeitsdisziplin und der Arbeitsintensität', in *Almanach des Verlages der Kommunistischen Internationale*, Hamburg: Verlag der Kommunistischen Internationale, 1921, pp. 166-174.

³⁴⁶ Varga expressed his thanks to Béla Kun and Gyula Lengyel. Varga, *Wirtschaftsprobleme*, o.c., 1921, p. 9

³⁴⁷ Tikos, o.c., 1965, p. 26-27.

³⁴⁸ Varga, *Wirtschaftsprobleme*, o.c., 1921, pp. 10-11

³⁴⁹ *Ibidem*, p. 7.

³⁵⁰ *Ibidem*, p. 136.

cording to Varga, the dictatorship of the proletariat did not occur at the time and the place where the material preconditions for building a socialist society were available. Secondly, the Hungarian workers had not been sufficiently prepared for their revolutionary tasks. The 'egoistic psyche'³⁵¹, that is so typical for capitalism, was still guiding the workers' attitudes and behavior. It would have required a whole generation to make it disappear. Expropriation of capital was but one factor or stage in this process. For the time being, the proletariat was more interested in individual consumption than in developing a sound economic infrastructure that could fulfill society's needs.³⁵²

As an administrator in charge of revolutionary affairs, Varga provides his readers with an ample description of how revolutionary control had been implemented and finally had broken down. Proletarian indiscipline was, according to Varga, one of the causes of the disappearance of the Councils' Republic marking also the proletariat's ruling incapacity. He explains that the international crisis of capitalism had weakened the hegemonic capacities of the ruling classes and increased the proletariat's willingness of breaking with capitalism. Notwithstanding the ruling classes had called on the sacrifices of the masses to save the Fatherland, proletarian self-consciousness was low. Meanwhile, the working class had called for a higher material and moral standard of living the bourgeoisie was unwilling to concede. The economic breakdown at the end of the war had led to wide-scale poverty. The war had, nonetheless, demonstrated that a centrally planned economy was possible, not utopian,³⁵³ and that capitalist anarchy was not the only available economic model. Because capitalism could not meet the demands of the working classes, it had lost any support of the masses.

³⁵¹ *Ibidem*, p. 8.

³⁵² Varga was not the only one having been struck by this politically incorrect phenomenon. 'A real passion for purchasing has broken out in Budapest', Karl Polányi told his audience at the Agitators' Training School on April 28, 1919. 'The duty of the proletariat today is to refrain from making purchases. You should only buy what you absolutely need, because if you can do without the object you have bought you have certainly deprived somebody who may need it more', he added. Quoted in Péteri, *o.c.*, 1984, p. 80.

³⁵³ Varga, *o.c.*, 1921, p. 14.

Varga argues that capitalism is unable to make profits anymore and, subsequently, to expand production. This will mean the end of capital accumulation. 'Without profits, no accumulation; without accumulation, no possibility to extract surplus; without surplus, no possibility to increase the living standard of the workers'.³⁵⁴ This appreciation was determined by Varga's concept that stagnant capitalism would increase social tensions and thus provoke a revolutionary assault on the capitalist system. According to Varga, four factors determined labor's economic yield [*Ergiebigkeit*]: (1) labor rationality; (2) labor productivity; (3) labor intensity; (4) and the relationship between productive and nonproductive individuals in society.

In Varga's analysis³⁵⁵ of Communist labor relations, labor rationality stands for the general educational level of the workforce and the latter's employability with regard to new industrial standards and a more sophisticated technology.³⁵⁶ By applying an absolute prohibition of alcohol consumption, by reforming the educational system and by introducing a culture of "free speech", output can be raised. In addition, technological progress, i.e. an increase of constant capital in combination with specialization and cooperation, will raise labor productivity as well. In a capitalist system, labor productivity is however lagging behind because of the repressive environment, the unwillingness of the workers to apply innovations and cartels and trusts keeping less-productive factories in operation. Anarchy of production leads to periodical crises and depressions, while idle production capacity reduces social labor productivity furthermore. Due to the prevalent schooling system most talents of the working-class youth are wasted, which in turn causes additional productivity losses. Important gains in productivity can be reached by concentrating

³⁵⁴ *Ibidem*, pp. 17-18.

³⁵⁵ In his pamphlet Varga used some newspaper articles he wrote in Budapest when being in office. Varga extensively quotes Lenin's pamphlet on the tasks of the Soviet Government (translated into German and published in 1919 by A. Hoffmann in Berlin and by *Neue Erde* in Vienna; there exist also a Swiss edition published in 1918 by Promachos-Verlag in Bern).

³⁵⁶ *Ibidem*, pp. 20-21.

production in the best-performing production units, by applying industrial standards and norms, and by sharing patents.³⁵⁷

Also *qualitative* aspects, such as product quality, wastages, and a correct use of instruments increasing productivity, are studied. In capitalism, *Taylorism* and piece-wage workers are compelling workers to higher labor intensity, Varga recalls.³⁵⁸ According to Varga, *Taylorism* has intensified the exploitation process, but its introduction in a socialist economy can be extremely valuable. Finally, average labor productivity³⁵⁹ will increase after elimination of all non-productive laborers, rentiers, bourgeois women, and domestic servants.³⁶⁰ With Lenin³⁶¹, Varga believes that as long as workers' consciousness is insufficiently developed, piece-wage may increase labor productivity. With Lenin³⁶², he considers *Taylorist* "sci-

³⁵⁷ *Ibidem*, p. 21.

³⁵⁸ Frederick W. Taylor pointed out that production costs could decrease by applying 'scientific' time and motion studies of the work involved. In the first years of the 20th century many factories came to organize production processes along the line set out by Taylor and other reformers.

³⁵⁹ Increasing productivity was the key to economic progress as European labor leaders believed when visiting modern American factories. The progress of 'American methods of production' made that the American worker were producing 'two or three times as much as the British worker'. Henry De Man, *The Remaking of a Mind. A Soldier's Thoughts on War and Reconstruction*, New York: Charles Scribner's Sons, 1919, p. 259.

³⁶⁰ Because of a widespread reorganization of the production process in the factories during the First World War, *Taylorism* had become a central theme in many a debate among Leftist trade-union militants.

³⁶¹ Already in 1918 Lenin defended the reintroduction of piece-work. The Central Committee of the Metalworkers' Union was one of the first to carry out Lenin's instructions on raising labor productivity by introducing a system of piece-work and bonuses. See Lenin, 'The Immediate Tasks of the Soviet Government', in *Pravda*, April 28, 1918, No. 83 and *Izvestia VTSIK* No.85; Published according to the text of the pamphlet: N. Lenin, *The Immediate Task of the Soviet Government* 2nd ed., Moscow, 1918 in Lenin's *Collected Works*, o.c., 1972, Volume 27, pp. 235-277.

³⁶² Lenin: 'We must raise the question of piece-work and apply and test it in practice; we must raise the question of applying much of what is scientific and progressive in the Taylor system; we must make wages correspond to the total amount of goods turned out, or to the amount of work done by the railways, the water transport system, etc., etc.' *Ibidem*.

entific management" as being indispensable for employing unskilled workers in new factories.³⁶³ A centrally organized management system should exercise control over day-to-day management. Varga also refers to the frivolous treatment of state property or the appropriation of bourgeois property by the workers, which reflects a capitalist egotistical attitude and represents a tendency, he thinks, that was – at least in part – due to the fact that during the war moral awareness had been undermined in combination with a widespread lack of clarity concerning socialist property relations. Proletarians administering the confiscated factories were only too prone to belief that 'these factories were their own property,' and not of the 'whole of society'.³⁶⁴ Many workers were *sub titulo* of exercising controlling tasks occupying offices and 'multiplying the number of non-productive office workers'.³⁶⁵

Although productivity is higher in the proletarian state than in capitalism, Varga argues, in the beginning of the dictatorship of the proletariat total output, and thus the standard of living of the urban workers, will decrease. Expropriation of the bourgeoisie will not provide the proletariat with much more additional consumption goods unless the whole productive infrastructure is reformed. This will take a more or less long period of time. Expropriation of the landed aristocracy will increase the living standard of the peasantry, but at the same time reduce the amount of foodstuffs the peasantry is willing to sell on the market. In his book, Varga ascertains that under the dictatorship of the proletariat a large part of the agricultural workers had supported the dictatorship of the proletariat. Because of the sequels of the world war and destructions caused by the revolution the workers had, however, to renounce at any time an amelioration of their living conditions. Varga blames the Hungarian proletariat for its refusal to accept a lower standard of living in exchange for a consolidation of proletarian hegemony. 'Building socialism means that each class-conscious worker is not only willing to struggle, but also to accept all sorts of hardships,' he proudly concludes.³⁶⁶

³⁶³ Varga, *Wirtschaftsprobleme*, o.c., 1921, p. 27.

³⁶⁴ Varga, *Wirtschaftsprobleme*, o.c., p. 43.

³⁶⁵ *Ibidem*, p. 47.

³⁶⁶ *Ibidem*, p. 33.

Varga admits that the revolutionary regime never had been in a position of taking the necessary and most radical measures against the bourgeoisie.³⁶⁷ Public debt had not been cancelled and foreign capital not expropriated. Varga rejects, however, Kautsky's assertions that one should wait before taking over all commands from the bourgeoisie. After having a lot of commercial and non-productive functions abolished, a centrally planned economy would be able to produce more efficiently for social demand at fixed prices under a new kind of a performing non-bureaucratic regime of labor discipline. In order to hold the bourgeoisie experts in check, political commissars defending the common interests of the proletariat in the factories and elected workers' councils would establish labor discipline and better working conditions. Varga concedes that the elected workers' councils had, however, increased the number of unproductive workers in the factories. They could also be blamed for their laxity in matters of working discipline and wages.³⁶⁸ According to Varga, a complete and immediate socialization of the whole economy had, nonetheless, given better results in Hungary than in Russia, where not all enterprises had been nationalized. Though bourgeois technicians were in a position to sabotage production, complete nationalization was, nonetheless, an appropriated method for excluding the bourgeoisie from the high commands of the economy. Varga's economic model of a centrally planned economy with appointed managers running big enterprises required, however, the creation of a huge new bureaucracy with many sector ministries and local branches covering the whole territory. Meanwhile, all enterprises in Hungary were already under command of the Supreme Economic Council allocating raw materials and machinery, organizing commercial transactions and distribution, and deciding on quantity and quality of all produced goods. The unresolved problem was how to decentralize the economy in order to bolster local initiatives fulfilling the needs of the population.

When running the centrally planned economy, Varga had been confronted with several cases of mismanagement. Therefore, he criticizes the

³⁶⁷ *Ibidem*, pp. 43-51.

³⁶⁸ Varga's chapter on labor discipline was published separately in *Almanach des Verlags der Kommunistische Internationale* of 1921.

fact that the recently formed local economic councils³⁶⁹ used to debate on all centrally taken decisions. These councils were hindering an adequate labor distribution system for they defended particular interests being in conflict with the general interest. Therefore, Varga pleads for concentration of production on a few industrial locations where workers could be housed. Meanwhile, the workers opposed any form of geographical concentration or restructuring. Varga blames workers' enterprise chauvinism, their laziness and their vicious behavior as well. In order to combat squandering of public goods, financial controllers were visiting the nationalized factories. Though their role was not without any importance – they organized distribution of raw materials in cooperation with the factory commissars and the commodity administrations –, Varga blames the factory directors for their bureaucratic style of management and their raw material hoarding. Meanwhile, the central commodity administrations were not receiving adequate information about the factories' real shortages and the presence of idle workers. Varga advocates therefore the introduction of a personal identification card to collect adequate information about the workers' *employability* and their general health and work conditions.

Although the working classes had temporarily failed to take over power in other European countries in a period the Red Army was defeating the intervention forces in Russia, Varga believed nonetheless in the coming proletarian world revolution.³⁷⁰ A shortage of civil servants combined with trade-union conservatism had, however, much contributed to the downfall of the Republic of Councils. In Kun's rhetoric style, Varga blames, once more, in his book the workers for their low level of class-consciousness, their cowardice and their many other vices actually rooted in capitalism. Instead of a 'good organized Communist Party in the country, which could have enlightened the working class about the sense and the tasks of the economic change',³⁷¹ a complex bureaucratic organization

³⁶⁹ The local economic councils had been established on the basis of a decree issued on June 15, 1919, but they were disbanded a month later and replaced by the respective subordinate offices of the National Economic Council.

³⁷⁰ In his foreword, he still believes 'in the forward march of the Revolution (...) because capitalism is incapable of providing the proletariat with a better standard of living'. Varga, *Wirtschaftsprobleme, o.c.*, 1921, p. 7.

³⁷¹ *Ibidem*, p. 74.

had come into being. In his book, Varga pays much attention to the role of the class nature of this expanding socialist bureaucracy.³⁷² All privileges the bureaucrats had enjoyed in capitalism were suppressed in order to enhance class solidarity between civil servants and manual workers. Many low-paid teachers, technicians, postmen, and railroad workers – who were all *natural allies* of the working class –, had remained on their post under the dictatorship of the proletariat. As the young *intelligentsia* had chosen in majority the side of the Councils' Republic, the payment of higher salaries to the hard-needed specialists had not been necessary. The alliance of workers and intellectuals had thus been a living reality!

About a quarter of Varga's book is devoted to the agrarian policy.³⁷³ Varga writes that 'the most difficult problem of the dictatorship of the proletariat is the agrarian question [...] because the urban population is depending for its food provision on the peasantry. Therefore, a policy not putting a break on production, but, instead, furthering it, should be chosen.'³⁷⁴ The problem, however, was *how* to realize this ambitious revolutionary plan. Varga pleads here for a policy that, 'at least'³⁷⁵, should win over the agrarian proletariat and the village poor (i.e. small peasants not employing wage workers) for the dictatorship of the proletariat while, at the same time, neutralizing the majority of the middle-peasants. This policy should be intended to secure the cities with a continuous flow of foodstuffs. This opportunistic statement had to convince the readers of the primacy of food production and the necessity 'of saving continuity of production'³⁷⁶ in combination with revolutionary changes in rural property relations. On the one hand, Varga could agree on the principle of a complete socialization of all landed property, but, on the other hand, he stressed the fact that the soil was also 'a natural means of existence' (*Naturalgrundlage der Existenz*).³⁷⁷ Above all things, Varga feared a situation in which land-hungry peasants would keep in check the proletariat.

³⁷² *Ibidem*, pp. 74-84.

³⁷³ *Ibidem*, pp. 84-118.

³⁷⁴ *Ibidem*, p. 84.

³⁷⁵ *Ibidem*, p. 84.

³⁷⁶ *Ibidem*, p. 84.

³⁷⁷ *Ibidem*, p. 85.

An objective criterion for expropriation was not available. In Hungary, everything depended on the distribution of landed property and the type of class composition based on it. Where big estates were dominating agriculture and the landless peasants and agricultural workers were numerous, the dictatorship of the proletariat should therefore decree a complete socialization of the soil. Where small property was evenly distributed and dominating, proletarian hegemony could meet much more difficulties when pushing for a socialized agriculture. According to Varga, expropriation of all big and middle estates (plus 100 yokes or 57 ha) and all farming implements without financial compensation had been the right decision. About 50 percent of the soil, with 35 to 40 percent of arable land, had been passed to the agrarian proletariat without having been parceled out or self-appropriated by the landless peasants.³⁷⁸ The former managers or landowners had often stayed in office. In the past, the landowners had prevented any socialist agitation in the villages, which could explain why the majority of the illiterate agricultural workers did not go over to Communism. Only a minority of them had been touched by the revolution or mobilized in the Red Army.³⁷⁹ After nationalization, all big estates had been federated into regional production cooperatives and directed by a central production cooperative depending on the farming section of the National Economic Council. This administrative structure was not only chosen 'because of the social backwardness of the agricultural workers',³⁸⁰ but also in order to defeat their high wage demands and a relaxation of labor discipline. Because of mutual distrust, the revolutionaries had failed to mobilize the agrarian masses in defense of the Councils' Republic.³⁸¹ Some improvised expedients, such as the creation of dairy farms near railway stations or gardens at the outskirts of town, were invented in order to feed Budapest. Jobless workers in the luxury industry, members of the former ruling class and redun-

³⁷⁸ Varga mentions that in Russia most of the estates had not been expropriated, but parcelled out and the rich peasants had appropriated all tools. He cites Lenin who had warned for this danger. *Ibidem*, pp. 86-87.

³⁷⁹ *Ibidem*, p. 88.

³⁸⁰ *Ibidem*, p. 88.

³⁸¹ In a footnote, Varga concedes that distributing small plots of land (up to 1 ha) to the rural poor would have appeased their land hunger and attached them to the fate of the revolution. *Ibidem*, p. 89.

dant civil servants were 'assiduously and cheerfully' (sic!) working as market-gardeners in 'a productive, healthy environment'.³⁸²

Varga's core problem can be summarized in one question: 'What has to be done with the peasants?'³⁸³ In his *Agrarian Question*, Kautsky had given a rather simplistic answer to this question by admitting that all peasants would recognize one day once and for all the advantages of the big agrarian enterprises and thus give up their small plots.³⁸⁴ In his commentary on Kautsky's prediction, Varga forgets to mention that his former teacher had rejected cooperative forms of ownership in agriculture as an astute move to defend the private interests of the landowners and the bourgeoisie. Instead, Varga prefers referring to the fact that the *mir*, as a primitive form of communism, had already prepared the Russian peasants for cooperative ownership of land and agricultural implements. According to Varga, private property of land had, meanwhile, corrupted the Hungarian peasant's mind and had made of a return to a situation of agrarian self-sufficiency a real threat. Varga's political solution was the organization of a proletarian power structure for the extortion of the agrarian surplus by means of taxation in kind and the imposition of collective farming. Keeping counter-revolutionary peasantry in check would only be possible by creating a class-conscious agrarian proletariat and by withdrawing the village poor from the ideological and economic influence of the rich peasantry.³⁸⁵

Though missing an analysis of the "revolutionary potentiality" and the concrete living and working conditions of the peasantry, Varga's book contributed nonetheless to the ensuing debate on agrarian reforms.³⁸⁶

³⁸² *Ibidem*, p. 90.

³⁸³ *Ibidem*, p. 91.

³⁸⁴ *Ibidem*, p. 91.

³⁸⁵ Varga, *Wirtschaftsprobleme*, o.c., 1921, pp. 92-93.

³⁸⁶ Three years later Varga published a more sophisticated view on the Hungarian Revolution. Then, he admits that the revolution had come too early. The struggle against the labor bureaucracy was not finished and 'the revolutionary development in the surrounding countries was insufficiently expanded' to permit a proletarian revolution. Even with the help of a good organized and disciplined Communist Party, the revolution would have failed in a small and landlocked country like Hungary. Eugen Varga, 'Die ungarische Räterepublik', in *Jahrbuch für Wirtschaft, Politik und Arbeiterbewegung*, Hamburg: C. Hoym Nachf., 1922-23, pp. 1013-1021.

A quote from Marx's *Eighteenth Brumaire* in Varga's book reveals, however, Varga's fundamental enmity to the peasantry:

'Each individual peasant family is almost self-sufficient; it directly produces the greater part of its own consumption and therefore obtains its means of life more through exchange with nature than through intercourse with society. The smallholding, another peasant, and the family next door, another smallholding, another peasant, and another family. A bunch of these makes up a village, and a bunch of villages makes up a department. Thus the great mass of the French nation is formed by the simple addition of isomorphous magnitudes, much as potatoes in a sack form a sack of potatoes.'³⁸⁷

Though Varga still believes in an alliance of the proletariat with the poor peasantry, he does not incorporate the latter as a decisive factor into the ongoing revolutionary process. Obviously, influenced by Kautsky's "fatalism"³⁸⁸, he sees the peasantry as an obstacle to the introduction of a socialist regime based on an overall nationalization of industries, trades and agriculture. Kautsky had already argued that the less the peasant produces for his own need, the more he produces for the market; the more he is obliged to rely upon his money income, the greater will become his interest in high prices for his produce. 'This becomes his dominating interest after feudalism has been abolished. [...] it brings him into opposition to the non-agricultural and town population, above all, to the workers, who must spend a larger portion of their incomes upon food than the middle-classes, and consequently have the greatest interest in lowering the prices of the necessities of life'.³⁸⁹ In these matters, Kautsky's influence on Varga was still far-reaching.

In his famous pamphlet on the *Dictatorship of the Proletariat* Kautsky's remarks that in agriculture 'to allow property in the means of production, and private production itself to continue, and then regularly to confiscate the surplus, leads to the ruin of production'.³⁹⁰ Kautsky argues fur-

³⁸⁷ Varga, *Wirtschaftsprobleme*, o.c., 1921, pp. 93-94.

³⁸⁸ Though not mentioning him, Varga blames Kautsky for the latter's Marxist 'fatalism': 'The evolutionist explanation of Marx's theory leads to a passive, fatalist ideology (...)'. Varga, *Wirtschaftsprobleme*, o.c., 1921, p. 136.

³⁸⁹ Kautsky, o.c., 1971, p. 117.

³⁹⁰ Karl Kautsky, *The Dictatorship of the Proletariat*, Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1964, p. 112.

thermore that a general rise of the social standard of the peasantry cannot be accomplished by any method of land partitioning. 'It can only be achieved when higher productive forms prevail, which require a general improvement in the education of the agricultural population, and a larger supply of cattle, implements, machinery, and artificial manure to be at their disposal, all of which conditions can only be introduced with difficulty and patience where small agriculture is the rule.'³⁹¹ Later, Kautsky would denounce the Bolshevik's illusion that the poor peasant is thinking of giving up the principle of private property or that he is seeking to improve his lot by collective production. In all countries, the peasant has become the strongest defender of private property and, therefore, he is 'fostered and pampered by the ruling classes as their most trustworthy defender', but his interest in the revolution 'dwindles so soon as his new private property is secured'.³⁹² Kautsky's answer to the problem of a possible alliance³⁹³ between urban workers and peasantry is nonetheless rather realistic.³⁹⁴ First of all, he rejects Marx arguing in his *Civil War in France*, that in the coming proletarian revolution the peasants will march with the proletariat. Second, he trusts on the ineluctable growth of the wage-earners class after full penetration of capitalism in agriculture. 'The victory of the proletariat depends upon the extension of wage labor in the country, which is a protracted process, a process which is slowly accomplished by the increase of large-scale agriculture, but more quickly promoted by the removal of industries to the country. At the same time, the proletarian victory depends upon the town and industrial population increasing more rapidly than the country and agricultural population'.³⁹⁵

In the mean time, Varga had remained Hilferding's epigon when discouraging on a national economy functioning as an integrated firm. For having been cut off from Russia all the time, only a few Bolshevik sources

³⁹¹ *Ibidem*, pp. 113-114.

³⁹² *Ibidem*, p. 117.

³⁹³ Moira Donald, *Marxism and Revolution. Karl Kautsky and the Russian Marxists 1900-1924*, New Haven and London: Yale University Press, 1993, pp. 232-246.

³⁹⁴ Also Radical Pál Szende would point to a tactical alliance with the peasantry. Pál Szende, 'Die Krise der mitteleuropäischen Revolution. Ein massenpsychologischer Versuch', in *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, 1921, Vol. 47, No. 2, pp. 337-375.

³⁹⁵ *Kautsky, o.c.*, 1971, p. 119.

are quoted in Varga's book.³⁹⁶ Utopian thoughts about the role of money in a socialist society are striking. Varga believes that in a socialized economy money would disappear as all payments among firms and consumers were based on simple accounting operations or payments in kind (housing, food, education, heating, holidays) and peasants were taxed in kind.³⁹⁷ 'After having expropriated big enterprises the proletarian state takes over the tasks of real accumulation and the development of productive forces'.³⁹⁸

Finally, Varga's rosy picture of a perfect communist society is sharply contrasting with the concrete economic and financial situation in the time of the Councils' Republic. International payments had come to a halt after the take-over. Peasants' resistance had wrecked forced circulation of new banknotes printed by the Revolutionary Councils' Government.³⁹⁹ In his book Varga argues nonetheless that international payments should be executed, at least in the first phase of a revolution, by liquidating the gold reserves and the country's foreign possessions, or by auctioning all confiscated antiques and jewelry.⁴⁰⁰

³⁹⁶ He quotes from *Russische Korrespondenz*, January 1920; *Die Rote Fahne* (Berlin); Hans Berliner, *Der bolschewistische Staat*, Berlin: Lichtstrahlen, 1919; Dr. Max Hirschberg, *Bolschewismus. Eine kritische Untersuchung*, Leipzig: Duncker und Humblot, 1919; Karl Renner, *Marxismus, Krieg und Internationale*, Stuttgart: Internationale Bibliothek; Lenin, *Die nächsten Aufgaben der Sowjet-Macht*, Berlin: A. Hoffmann, 1919; L. Trotsky, *Arbeit, Disziplin und Ordnung*, Berlin: Verlag Gesellschaft und Erziehung, 1919.

³⁹⁷ Varga, *Wirtschaftsprobleme*, o.c., 1921, pp. 113-129. These ideas are also contained in his book *A pénz*, published in 1918. In Soviet Russia, N. Bukharin and E. Preobrazhensky wrote in their *ABC of Communism* that there would be no money at all in the Soviet Republic. It would, however, only subsist in the transition period from capitalism to socialism. Bukharin and Preobrazhensky, o.c., 1969, p. 389. Bernard Chavance, *Le capital socialiste. Histoire critique de l'économie politique du socialisme (1917-1954)*, Paris: Grenoble, 1980, pp. 144-146.

³⁹⁸ Varga, *Wirtschaftsprobleme*, o.c., 1921, p. 124.

³⁹⁹ Varga, *Wirtschaftsprobleme*, o.c., 1921, pp. 96-108.

⁴⁰⁰ That Varga omits to comment on the problem of international trade and international payments is not so surprisingly. In those hectic days of the Republic of Councils, it was hardly possible to have money transferred to other countries. Payments to foreign claimants had been cancelled and foreign accounts had been frozen. The Ministry of Finance invested much energy in answering to the claims of all prejudiced bankers, traders and entrepreneurs. Anarchy prepared the ground for large-scale smuggling and fraud. Magyar Országos Levéltár (MOL), microfilms L.5, 5746-5750 and L.9, 5750-5763.

6. Conclusions

Varga was by no means a revolutionary having developed an autonomous activity in the Hungarian labor movement and during the Revolution. As a tractable and even a docile MSZDP member, he was nonetheless very critical to the party leaders compromising with the bourgeois reformers, instead of mobilizing the masses against the landlords and the bourgeoisie. All the time, Varga preferred staying within the mainstream labor movement.

Varga's radicalism developed in the aftermath of the First World War when the old regime had been swept away. Without hesitating, Varga started advocating in favor of a full nationalization of all industrial, commercial and agrarian businesses and the establishment of the dictatorship of the proletariat. As a People's Commissar, Varga moved, however, closer to the Communists in whom he saw a natural ally against the counter-revolutionary forces.

As a policy maker, Varga can be defined as a technocrat interested in implementing industrial and social reforms in close collaboration with the traditionally much better organized trade unions. Varga's model of a centrally planned economy was largely inspired by the already existing system of "war capitalism" and completed by elements borrowed from Hilferding's *Financial Capital*.

During and after de Councils' Revolution, Varga would remain very critical to Kun's revolutionary voluntarism or claims articulated by the Workers' and Soldiers' Councils. Varga's "productivism" was inspired by the acute problem of feeding the cities and reestablishing productivity in industry. In the mean time, Varga was focusing on setting higher production goals in all sectors by introducing *Taylorism*. He worked out a top-down system of central economic planning and income policy in order to boost production and productivity in all sectors of the economy. His project failed as the workers resisted his reforms and the peasants refused to sell their produce to the cities. Though the breakdown of the Hungarian economy was also due to external circumstances, domestic economic and social problems were contributing much to the Councils' Republic downfall.

Gareth Dale

1918–19 IN THE DEVELOPMENT OF POLANYI'S POLITICAL THOUGHT

Karl Polanyi is the author of a modern social science classic, *The Great Transformation*, as well as a number of well-known and widely debated essays collected in *Trade and Market in the Early Empires* and *Primitive, Archaic and Modern Economies*. These texts were researched and written either during his second exile in 1930s Britain or in post-war North America. German speakers, in addition, are able to access his journalistic articles and philosophical essays from the inter-war period, thanks to the three-volume *Chronik der großen Transformation* published by Metropolis Verlag. Not so well known, however, are his writings from the 1910s. With reference to new translations of his Hungarian writings, to interviews with his daughter, Kari Polanyi-Levitt, to unpublished correspondence and other materials in the Karl Polanyi Archive (Montréal) and the Széchenyi Library (Budapest), as well as to biographical essays by György Litván, Ferenc Múcsi, Évá Gábor, Erzsébet Vezér and others, this article explores Karl Polanyi's intellectual and political engagements in that decade, including the Galilei Circle and the Radical Bourgeois Party, before turning to contextualize and discuss his views on the Aster Revolution and the Councils' Republic.¹

¹ The Hungarian writings referred to in this essay were translated (or summarized in English) by Adam Fabry and Kinga Sata. Translations and summaries were facilitated by generous grants from the Nuffield Foundation and the Amiel-Melburn Trust. For additional funding I extend my thanks to Brunel University's School of Social Sciences.

Upwardly mobile yet at the margin: the educated Jewish bourgeoisie

In its rudiments, the story of Karl Polanyi's early years is well known. He was born in Vienna but when still an infant his father, Michael Pollacsek relocated the family to Budapest. As a child, Karl grew to know both the prosperity that *fin-de-siècle* capitalism could offer and the unsteadiness of the ground upon which it rested. Michael Pollacsek ran a railway construction company the income from which enabled him to acquire a grand flat on the *Andrassy út*. In a land of savage poverty the Polanyi children were raised in luxury; in a country with a literacy rate of under 50% they received the best education that money could buy. It is safe to suppose that Karl's life-long dedication to the socialist cause was based in part upon an early awareness of iniquitous social division. In addition he was keenly aware of the instability of the capitalist economic system, for in 1900 his father's business collapsed. For the Polanyis, straitened times followed: a descent from upper bourgeoisie down into the middle class.

Through good times and bad the Polanyi family remained a central fixture of Budapest's radical intellectual scene. Karl's mother, Cecile, established a salon to which she would invite the brightest lights of the Budapest intellectual scene, showcasing new talents and artistic movements. In the recollection of her friend Oszkár Jászi, "The mistress of the house, sparkling and witty" would perform "aerial somersaults among various ideologies" and excelled at discovering new talents and "taming them to her taste."² Cecile's letters to friends and family brim with her passion for literature, modern art and social science, with eulogies to poets such as Schiller, Burns, Heine and Petőfi, and discussion that ranges from Picasso and Simplicissimus to Friedrich Engels. ("Ich kann Nietzsche und Spencer Extasen erleben" captures something of the tone.³) In addition to her role as intellectual and artistic impresario she engaged in practical ventures of an equally pioneering kind, including the founding of a women's lyceum, 'A Magyar Nők Tudományos Továbbképző Tanfolyama.'⁴

² Quoted in Kadarkay 1991, p. 89.

³ Széchényi Library Archive box number / file number 212/14 Cecile to 'Lieber Freund' (n.d.) and 212/26 Cecile to Adolf (n.d.).

⁴ Gantner, 2006.

The Pollacsek-Polanyi family belonged to the educated Jewish bourgeoisie, a layer that was in the swing of a remarkably rapid social advancement, and this was in most cases combined with cultural assimilation. By and large, Karl's family should be categorized as assimilated – his mother converted to the Protestant faith and the children, albeit non-baptized, were brought up as Protestants – although his father did retain his formal membership of the Jewish community and refused to magyarize his name. Whether or not they converted, Jews in Hungary did not consider themselves to be a national minority and even for newcomers assuming the Hungarian national identity generally seemed a straightforward and comfortable process. In pre-war Hungary Jewish assimilation could hardly be described as forced. In the mid-1890s the Jewish faith was accorded the same privileges as the Christian denominations and Jewish representatives were accorded seats in the upper house of parliament. The Liberal party championed Jewish emancipation and was rewarded for doing so: half of Budapest's electorate was Jewish, and Liberal deputies were elected with impressive majorities.

Yet, whether assimilated or not, Jews experienced discrimination and marginalization as a result of which they were peculiarly “*déclassé*, unstable and free of any precise social attachment”⁵ – typical, indeed, of the *sozialfreischwebende Intelligenz* that one of their number, Karl Mannheim, was later to describe. As such, their condition was eminently contradictory:

deeply assimilated yet largely marginalized; linked to German culture yet cosmopolitan; uprooted and at odds with their business and bourgeois milieu of origin; rejected by the traditional rural aristocracy yet excluded in career terms within their natural sphere of acceptance (the university).⁶

They were, moreover, disproportionately likely to join radical or revolutionary political parties. As Karady and Kameny have commented,

the formation of a hard revolutionary core within the liberal intelligentsia seemed directly indebted to the rigidities within the marketplace of intellectual occupations, in which institutionalized anti-Semitism within certain professional bodies (such as higher education) was but one aspect ... that could

⁵ Löwy 1992, p. 32.

⁶ Löwy 1992, p. 32.

only reinforce the conviction held by the excluded that 'normal' integration into the intellectual marketplace required subversion of the ground-rules.⁷

As a result of their critical estrangement from society and unique insight into the experience of oppression and social exclusion the characteristic stance of Jewish radicals was that of the 'conscious pariah': they spurned the sycophancy of their conservative fellows, and rejected not only the chauvinism of aristocratic Hungary but also Zionist separatism in favour of a universal humanism. In contrast to "those who bought themselves into baronies," György Litván has explained, "leaders of the counterculture, and the Jewish intelligentsia within it, did not seek assimilation by artificial means, but rather sought to create an order in which the whole issue of assimilation was irrelevant"⁸ – a political community based on universalist criteria rather than on the tribal particularism of the nation state. With regard to the 'unique insight into the experience of oppression,' however, one blind spot existed: towards their own ethnic group, particularly its traditionalist variants. They had little but scorn for those who stuck to an ethnic Jewish identity, seeing it as antithetical to modernity, patriotism and liberalism. Even radicals such as Jászi spoke of traditionalist Jews as superstitious and "cowardly wearers of the yellow patch" and lamented "the defects of the Jewish character ingrained by centuries of ghetto life."⁹ Karl Polanyi, in his daughter's words, took a similarly "politically incorrect" view. In connection with his "desire to become Hungarian" he would lament the fact that Jews "have a divided loyalty: to their tribe and their country," and "looked down in particular on those Jews who came from the ghetto and retained their culture."¹⁰

As regards national identity citizens of Jewish extraction were known for their patriotism and Polanyi was no exception. That patriotism, however, could hardly be organic or unreserved; indeed, there is a sense in which he was an émigré in his own country. "I never quite belonged to Hungary," he wrote his brother Michael towards the end of his life;

⁷ Quoted in Löwy 1992, p. 37.

⁸ Quoted in Janos 1982 p. 181.

⁹ Janos 1982, p. 181.

¹⁰ Kari Polanyi-Levitt, interview with the author, Montréal 14.07.2006.

The first language I heard spoken was German, I suppose; the second was English; Hungarian reached me together with French. That's why my roots were not in the Hungarian soil, which I did not touch until the age of 12, in the *Gymnasium*.¹¹

Despite – or perhaps because – of this ‘deficit’ he was, at that same age, quite the Hungarian chauvinist. “Blimpian” was the term he used in retrospect, as he recalled his reaction upon discovering that many of the country’s inhabitants were national minorities: “Unable to speak Hungarian?! And yet they claim the right to live in ‘our’ country, to eat ‘our’ bread?”¹² But this was an eccentricity of childhood and yielded before long to the perspective that he retained throughout his adult life, summarized by his daughter as “opposition to the chauvinist nationalism of the ruling circles and the bourgeoisie, but wholehearted enthusiasm for the Hungarian nation.”¹³

A radical generation

Karl Polanyi belonged to the ‘Great Generation,’ a group that consisted mainly (although not exclusively) of intellectuals and artists of Jewish extraction. They faced markedly different circumstances to their parents and responded in singular and quite extraordinary ways. Their parents had come of age during an epoch in which life was becoming steadily more secure for the Jews of Budapest. In the third quarter of the nineteenth century domestic agricultural prosperity had underpinned a pronounced liberal trend in economic policy. From 1867, Hungarian liberalism experienced its golden age: freedoms of press, speech, assembly and religion were granted, and Judaism was put on an equal footing with other religions. Liberals – including Polanyi’s father – believed that Hungary was securely positioned on the highway to modernity headed in the direction of Western Europe, the signposts towards which read *laissez-faire* and free trade, gradual democratization, civil liberties and tolerance.

¹² 57-8, Correspondence: Karl Polanyi – Michael Polanyi. Karl to Michael 21.10.1959. References of the form “1-11” denote folders and files in the Karl Polanyi Archive, Concordia University.

¹³ Polanyi 1946 p. 94.

For bourgeois Jews of that generation full equality was not yet in their grasp but life was manifestly more tolerable than it had been for their parents and grandparents.

In many respects Karl adopted the attitudes of his parents and their peers. But his generation faced different circumstances, and altogether darker trends, not least in the shape of anti-semitism and chauvinism. These bore a warning: that the progressive potential of the transition to *Gesellschaft*, of Enlightenment and liberal values, could not be taken for granted. During the 'Great Depression' (1873–1896) the liberal consensus on the benefits of international trade and investment evaporated. The liberal faith that social progress would arrive courtesy of capitalist development was evaporating. Instead, commodification and marketization seemed to beget all manner of disagreeable phenomena – the destruction of rural communities, exploitation, moral regression and philistinism. In the wake of the Europe-wide agricultural crisis liberal economic policy was reversed and protectionism gained ground. As tariffs, cartels and other protectionist measures proliferated, a new form of 'organized capitalism' arose, centred upon interventionist economic policy and close cooperation between banks and states. Imperial rivalries intensified, involving an arms race and diplomatic tensions that culminated in the 'Great War' of 1914–18.

In comparison to Western Europe and even neighbouring Austria, conditions in Hungary remained backward. The parliament had a very restricted franchise: for the regions studied by Dániel Szabó the electorate in 1910 comprised seven per cent of the population.¹⁴ In effect, proletariat and peasantry were excluded from representation in Parliament, as were the minority nationalities. Given the numerical weight of non-Magyars in the Hungarian half of the Dual Monarchy, questions of nationality and democracy were intimately connected: conservative patriots could successfully silence nationalistically-minded Hungarian democrats with the admonition that universal suffrage would imperil Magyar dominance.¹⁵ The Liberal party, its backbone formed by the arch-natio-

¹⁴ Kari Polanyi-Levitt, telephone interview with the author, 08.11.2007.

¹⁵ Dániel Szabó 1989 pp. 181–204.

nalist gentry, was anti-democratic and supported fanatically repressive measures against the agricultural labour force.

Against this backdrop, classical liberalism faced a challenge not only from the trade unions and the Social Democratic Party but also from within, by radical outriders from the liberal camp. Whereas classical liberals were free-traders, Christians, believers in a strong centralized state and supporters of only a minimal franchise, there were also

middle-class liberals who took a quite different view. They were quite violently anti-aristocratic and they regarded religion as mumbo-jumbo. They advocated divorce, and wholly secular education; sometimes, they supported the emancipation of women; ... they wanted the franchise to be extended. They were, on the whole, contemptuous of the past and confident of a progressive future, for which the lumber of past centuries should unhesitatingly be swept aside.¹⁶

The members of the 'Great Generation' were the most part situated squarely within this camp. Whereas their fathers were, as likely as not, entrepreneurs or bankers, with moderate liberal politics and displaying loyal patriotism and a relaxed indifference towards religious affairs, the sons and daughters shunned commercial careers and reacted against the materialistic, utilitarian *Gesellschaft* of their day with passionate hatred, convinced that its doubtful benefits had been bought at the price of the loss of *Gemeinschaft*.¹⁷ For inspiration, they looked to philosophy, religion, art and radical politics.

Polanyi's mentor, Jászi, was very much the 'anti-aristocratic' radical in the sense described above. Radicalism's mission, he believed, was to breathe new life into a liberalism that had become discredited through its association with 'Manchesterism' (the advocacy of free trade as a means of entrenching the dominance of the strong, cynically disguised by the vocabulary of liberty). He exhorted radicals to pledge themselves to "industrial capital" in its battle against "agrarian feudalism,"¹⁸ and to rescue "the part of classical liberalism that is still viable today" – by which

¹⁶ Polanyi 1946 p. 96.

¹⁷ Stone 1983, p. 43.

¹⁸ Löwy 1992, p. 33.

he meant tolerance, civil liberties, parliamentary democracy, and free trade.¹⁹ His faith in natural science and positivist social science was avid, and it is telling that he held Herbert Spencer in the highest regard, describing him as “the great visionary.”²⁰ Spencer’s theories offered Jászi and his co-thinkers confidence that history was on their side, that the crude ‘militant’ societies of the agrarian past and present, motivated by battles and heroic achievements, would yield to a materially and culturally superior ‘industrial’ society, one that danced to the more sophisticated tunes of technology, science and commerce.²¹ For them, progress necessitated a struggle against the atavism of the Hungarian establishment, not least its old-fashioned view of social phenomena as being explicable in terms of the actions of “individual wills, or worse still, of metaphysical agents.”²² Against this, they understood social processes to be the outcome of objective laws and believed fervently that social scientists, equipped with a positivist comprehension of those laws, were in a position to apply their knowledge to the improvement of the social and political order and thus to the human soul itself. In particular, the notion that human behaviour was rationally comprehensible and predictable according to natural laws had encouraged Enlightenment reformers in their quest to re-engineer social conditions such that human beings would at last be free to act according to reason. Deterministic positivism, in short, afforded support to the cause of human progress. In *fin-de-siècle* Hungary, it served Jászi and his allies around the journal of the Sociological Society, *Huszadik Század* as a razor-sharp weapon against clericalism, absolutism and Magyar chauvinism. Where Jászi parted company with it was in his emphasis upon the role of ideas as the switching points of social change, and in his idealism. Combining sociological positivism with political engagement, Jászi and his co-thinkers strove to replace the decaying old religious and metaphysical ethics with a “new morality, founded on science and human solidarity.”²³

¹⁹ Horváth 1966, p. 293.

²⁰ Litván 2006, p. 164.

²¹ John Lukacs 1993, p. 197.

²² Janos 1982, p. 168.

²³ Gluck 1985, p. 88.

In the first decades of the twentieth century Jászi distanced himself from Spencer and became more receptive to socialist ideas. As in Germany, a swathe of the middle class in 1890s Hungary had witnessed a "socialist epidemic," as Werner Sombart put it at the time, characterized by sympathy for the working class and for interventionist economics.²⁴ In Germany it was in this atmosphere that Eduard Bernstein introduced his 'revision' of Marxist theory. He broke from the mainstream of the German SPD to become a "bourgeois radical" of a Fabian stripe, premised on the view that socialism is not opposed to but a more advanced sibling of liberalism.²⁵ For him, Marx had erred in insisting that the growing concentration and centralization of capital did not affect the underlying framework of irreducible anarchy. In Bernstein's view the trend was simultaneously towards increasing organization *and* declining anarchy. Given that conflicts of social interest were ebbing, the method by which to expand working-class influence was not class struggle and certainly not revolutionary upheaval but the broadening of the franchise. Progress, he believed, would increasingly depend upon the application of reason and an ethical sense. Idealism and a sense of justice could flourish throughout all classes as "the common interest gains in power to an increasing extent as opposed to private interest."²⁶ Together with Franz Oppenheimer, Eugen Dühring and others, Bernstein inspired the Central European current of "liberal socialism," of which Jászi became the most prominent Hungarian exponent (particularly after 1911, when he sojourned for several months in Berlin, making the acquaintance of Bernstein, Ferdinand Tönnies, and Friedrich Naumann, as well as Oppenheimer, with whom he was to maintain contact for some three decades).²⁷ Alongside democratization, liberal socialists were dedicated to ending the exploitative character of capitalism, a task they believed would be achieved with the abolition of the latifundia system and the opening to all of the opportunity to own land.

Karl Polanyi, too, belonged to the liberal socialist current and was politically and personally very close to Jászi throughout the 1900s and 1910s,

²⁴ Kettler *et al.* 1984, p. 20.

²⁵ Schorske 1983, p. 16.

²⁶ Schumpeter 1986, p. 883.

²⁷ Quoted in Schorske 1983, p. 18.

but he tended to adopt a more radical voice. It would be idle to attempt to give a detailed explanation for this difference in emphasis between the two thinkers, but two factors do stand out. The first is that although both studied at the same faculty of the same university, Polanyi, younger than his mentor by eleven years, entered during a markedly different political climate. In the 1890s, anti-Liberal sentiment amongst peasants had alloyed with anti-democratic and anti-socialist reaction amongst the nobility and petit bourgeoisie to forge a conservative anti-semitic coalition, fronted by the Catholic People's Party. Although not a successful mass organization in the style of Karl Lueger's Christian Social movement in Austria, it helped to rally chauvinist sentiment and to refashion anti-semitism from a religious movement directed explicitly at practising, non-assimilated Jews into a socio-political movement that targeted the assimilated too.

The new conservative anti-semitism was nowhere more visible than at the University of Budapest's Faculty of Law, at which Polanyi studied from 1903. In the previous years, Budapest University students had sent a telegram of approbation to Karl Lueger, and a movement of 'Christian awakening' had attracted a considerable portion of the student body. Then, during Polanyi's student days, the polarization between conservative and left-wing (predominantly Jewish) students reached fever pitch, and he himself experienced a sharp political radicalization. His combative spirit was well captured in a memoir by a fellow student, Paul Ignotus. "When in the heat of a brawl at the University he was challenged to a duel" Polanyi answered: "I'm always pleased to fight you by intellectual arms."²⁸ In fact, he was prepared to go further than that, and was expelled from university for fighting with members of a conservative student organization.

The second factor has to do with connections that Polanyi's mother maintained with Russian émigré circles, above all her close friend Samuel Klatschko. A Russian socialist and former narodnik, in his early life Klatschko had founded an utopian community in the USA and was later to provide a Viennese base for exiled Russian revolutionaries; visitors to his house included Georgi Plekhanov, Karl Radek, Pavel Axelrod and

²⁸ Litván 2006, p. 72.

Leon Trotsky. He exerted a lasting influence on both Karl Polanyi and his older cousin, Ervin Szabó, who went on to become Hungary's pre-eminent Marxist theorist. Both Polanyi and Szabó learned their Marxism in the Klatschko house. From him, Karl developed a fascination with the Russian peasant and student movements and lived with the image of the self-sacrificing movement activist in his mind. Szabó, a revolutionary syndicalist, championed the most far-reaching possible extension of direct self-government and elimination of representation.²⁹ He was sharply critical of the programme and practice of the Social Democratic Party which was controlled by union bureaucrats and stuck in "timid parliamentarism."³⁰ The theory that sanctioned such behaviour, he pointed out, was Lassalleian: a deterministic sociology.³¹ Summarizing the essence of the Marxist alternative, he liked to invoke a quote from Marx and Engels' *The Holy Family*:

History does nothing: it possesses no immense wealth, it wages no battles. It is man, real living man who does all that, who possesses and fights. History is not, as it were, a person apart, using man as a means to achieve its own aims; history is *nothing but* the activity of man pursuing his aims.³²

All historical development, Szabó would insist, "has been the result of the actions of critical individuals."³³ Economic factors alone could not explain events such as the First World War, and nor could they be relied upon to drive human society towards higher goals. Rather, the old ideals of humanity – including humanism and freedom – remained as urgent as ever. "Der Geist," he would remind his audiences, "ist wichtig!"³⁴ To what extent Polanyi learned from his cousin is moot, but his wife, Ilona Duczynska, is on record as describing Szabó as "our spiritual father."³⁵

²⁹ Szabó 1982, p. 117.

³⁰ Tökés 1967, p. 10.

³¹ Szabó 1982, p. 109.

³² Szabó 1982, p. 119.

³³ Litván and Bak 1982, p. 8.

³⁴ Horváth 1966, p. 498.

³⁵ Vezér 2000, p. 283.

Galilei Circle and Radical Bourgeois Party

Following completion of his studies, Polanyi sought ways of putting his ideals into practice. In November 1908, apparently inspired by Klatschko,³⁶ he founded the Galilei Circle, in which he remained very active for two years, thereafter maintaining close relations with it, lecturing frequently and writing for its journal *Szabadgondolat*. He joined the editorial staff of *Szabadgondolat* in 1913 and became editor-in-chief in 1918.³⁷ The Galilei Circle's mission was to overcome Hungary's backwardness and encourage national moral regeneration; if it possessed one defining task it was to introduce and disseminate cutting-edge thought to the Budapest intelligentsia. To this end it held lectures and seminars in the social and natural sciences, philosophy and ethics, literature and psychoanalysis, as well as issues of the day such as the causes of cultural backwardness, school reform, or the tax system.³⁸ It organized adult education classes and published a series of scholarly studies (by Jászi, Bernstein and Pal Szende, among others).³⁹ Although the Galilei Circle was principally a scholarly enterprise – its motto was 'To learn and to teach' – and it kept a distance from politics, narrowly defined, the aim was to kindle radical flames. (Polanyi was prone to exaggerate its powers in this regard. As he describes in an amusingly self-deprecating recollection of the Galileists' first meeting, at which he lectured on Ernő Mach's theory of knowledge, "I remember it distinctly, expecting some spectacular result, a manifestation of a change in the audience, perhaps exaltation, or [some] form of transfiguration. But nothing happened."⁴⁰)

Alongside his work for the Galilei Circle and *Szabadgondolat*, Polanyi was simultaneously engaged in overtly political activity, producing strategic discussion papers for and participating in the creation of a political party. Various translated as 'National Citizens Radical Party' and 'Radical Bourgeois Party,' for Polanyi the operative term was 'radical.' In the meaning he gives it, radicalism "views the world *from within* and rec-

³⁶ Gábor 2000, p. 298.

³⁷ Congdon 1976, p. 173.

³⁸ Gábor 2000, p. 299.

³⁹ Congdon 1974.

⁴⁰ 212/326 Letter to Misi, 4.3.1961.

ognizes in human progress its own work," in contrast to Marxism, which "views the world *from without*," and imagines social development to be "a pure automatism, propelled by the machinery of the class struggle."⁴¹ Radicalism was also to be contrasted with traditional liberalism, a current that had forsaken its rebellious past. He was dismayed that Hungarian liberals, in shameful contrast to their forebears in 1848, were pusillanimous in the face of clerical conservatism. Why had liberalism lost its vitality, he wondered; why had it foresworn all revolutionary initiative and become a reactionary movement? The answer he found lay not in material developments – such as the ascendancy of liberalism's chosen economic system, capitalism, or the threat to private property in the means of production posed by the rise of organized labour – but in a "new, mistaken and disastrous idea" that had gripped the social sciences and radical politics alike.⁴² The new idea was "political fatalism," the "blind belief in the constant development of society as the solution to all of society's problems" with its concomitant relegation of political action to a mere handservant of that development.⁴³ Infected with this spirit liberalism had abandoned any serious fight against the rule of the large landowners and the Church, and although Social Democracy had at least taken up the campaign to extend the franchise, for the most part it was in the grip of its own immobilizing fatalistic doctrines.

By what means could radical Hungary be shaken out of its torpor? What was required in order to re-ignite the spirit of 1848? On the intellectual front the task was clear: to combat fatalism. But what of the political front? Here, matters were more complex, and to grasp Polanyi's views and strategic proposals it is first necessary to comprehend his class analysis of contemporary Hungarian politics. In his judgment, the Hungarian state, even though it had presided over rapid industrialization and a burgeoning and confident bourgeoisie, remained dominated by landowning interests and the Church and was therefore fundamentally a feudal institution. The upper bourgeoisie was represented by the powerful Liberal party, and the rapidly expanding manual-industrial working class by the Social Democratic Party, but in the intervening space a

⁴¹ Quoted in Congdon 2001, p. 37.

⁴² 1-12, Karl Polanyi (1913) 'Speech on the meaning of conviction.'

⁴³ 1-13 Karl Polanyi, 'A lesson learned.'

“new middle class” had come into being, encompassing white collar workers, private and public officials, and the intelligentsia (including, for example, priests, actors and academics).⁴⁴ In this, Polanyi was latching onto a theory that had been developed in the 1890s by the German Historical Schoolmen Gerhard von Schultze-Gävernitz, Gustav Schmoller and Sombart, and popularized by Bernstein. To my mind, Polanyi's analysis, grouping as it does blue- and white-collar workers together with the upper middle-class practitioners of ‘mental labour’ as a single stratum, obfuscates matters, and no less confusing is his use of diverse, even contradictory, labels to refer to it, including ‘intelligentsia,’ ‘intellectual class,’ ‘intellectual workers’ and ‘bourgeois.’ Be that as it may, the inferences he drew were clear: that the two ‘classes,’ although inextricably united in their destiny were innately different in their nature, the manual worker being “necessarily materialist” and concerned above all with economic matters “while the intellectual worker is necessarily idealist.”⁴⁵ This difference in character and outlook necessitated their separate organization into bourgeois-radical and social-democratic parties.

In an anticipation of his later turn towards functionalist theory, Polanyi maintained that the essential cause of the crisis of progressive Hungary was that Social Democracy had trespassed on the functions proper to bourgeois radicals, and it had been able to do so in part because the latter were politically homeless, with no party to call their own. For taking up the struggle for parliamentary democracy and for “entrenching radical bourgeois ideas within progressive public opinion” Polanyi was deeply appreciative of the Social Democrat-led struggles of Hungarian labour, but in so doing it had stolen the clothes of bourgeois radicalism.⁴⁶ For their part, a good many members of the “extreme left wing of the bourgeoisie” had backed the Social-Democrats’ campaign for democracy, but such support had become “empty with the passing of time.”⁴⁷ In short, neither intelligentsia nor industrial proletariat had shown itself capable of fulfilling its proper vocation; only a coalition of manual and mental labour, organized separately but acting together on the critical ques-

⁴⁴ Polanyi 1918.

⁴⁵ 1-25, Karl Polanyi (1918) ‘A radikalizmus programja és célja.’

⁴⁶ Polanyi, 1914b.

⁴⁷ Polanyi 1913.

tion of democratization, could come to the rescue of Hungary (and indeed, Polanyi believed, of human society).

In a series of articles and speeches in the run-up to the First World War Polanyi argued for a loose association between Social Democracy and bourgeois radicalism. It would be based upon a division of labour with regard to constituency – on one hand, the working class, on the other, radical elements of the bourgeoisie and intelligentsia together with minority nationalities and the peasantry – and with regard to long-term ends: “Bourgeois politics and the struggle against feudalism will be carried out by the radicals, while the working class movement and the struggle against capitalism will be represented by the socialists.”⁴⁸ The area of common ground would consist of the immediate goals towards which the actual activities of both parties would be oriented: the overthrow of feudalism and clericalism and the expansion of the franchise. Taking a position vis-à-vis the middle-class intelligentsia analogous to that of Gramsci towards the working class, Polanyi made a case for its hegemonic role within a broad democratic bloc: “A new world-view has to be created that ensures the leadership of the intellectual forces on the basis of democracy . . . The road for the proletariat leads through the goals of bourgeois radicalism.”⁴⁹

This strategy, Polanyi believed, held out terrific promise for a progressive Hungary. The formation of an intellectual middle-class party that was prepared to “besiege the fortress of feudalism out of bourgeois interests and with bourgeois forces” would arouse the latter from their stupor and hoist the bourgeoisie back onto its emancipatory track. It would at last create a platform within Parliament that would provide serious and genuine opposition to the rule of the landowners and the Church, in the process ensuring that the axis of public life would swivel such that “the struggle between forces of progress and reaction” would thenceforth take centre stage.⁵⁰ For the labour-movement organizations, too, the creation of a Radical Party could not but be beneficial, for in place of well-meaning intellectual advisors they would gain a strong middle-class ally

⁴⁸ 1-23, *op. cit.*

⁴⁹ Polanyi 1913; 1-25, Karl Polanyi (1918) ‘A radikalizmus programja és célja.’

⁵⁰ 1-23, *op. cit.*

– to the support of which they should, Polanyi advised, pledge their unconditional commitment.⁵¹

Polanyi's strategic thinking was developed in close conference with Jászi, and when he set up the Radical Bourgeois Party in June 1914, Polanyi was installed as its General Secretary.⁵² The core points of the party's programme were the extension of the franchise, land redistribution, free trade, education reform, and federalization. The last of these points, aimed at assuaging the demands for autonomy of the minority nationalities whilst maintaining the borders of Greater Hungary, was seen by conservatives and anti-semites as a cosmopolitan plot to undermine "Magyardom," yet if the radicals' nationalities policy deserves criticism it is, on the contrary, for being insufficiently appreciative of the oppressions inflicted upon the minority nations. Of the two chief arguments that Polanyi deployed in justification of the case for federalism, one was that in its absence the nationalities would be tempted to ally themselves with absolutism against democracy in order to block the formation of a Magyar-dominated state, but the other, although avowedly democratic in inspiration, was brazenly, even arrogantly, nationalistic. "It is only the Magyars in this country," he declaimed,

who have reached the threshold of democratic statehood, and the new, modern Hungary can only be built by their forces. This process will be a veritable manifestation of the cultural hegemony that underpins Magyar political hegemony, that real "leadership" which is based not on force and fraud but on economic welfare and intellectual prowess. Hungary will accomplish this democratic solution in accordance with its essence: so that it applies to Magyars and non-Magyars alike, and, if necessary, against the desires of the nationalities.⁵³

The Radical Bourgeois Party did not live up to Polanyi's hopes. Although programmatically committed to an alliance with the peasantry and minority nationalities, in practice it failed to reach beyond its core constituency in the left-liberal intelligentsia. Quite simply, according to Jászi, it "was of too intellectual a type" to gain mass support; indeed, he contin-

⁵¹ Polanyi 1913.

⁵² 30-1, *op. cit.* See also Mucsi 1990, p. 29; Congdon 1976 p. 175.

⁵³ Polanyi 1914. For Jászi's similar view, see Horváth 1966, p. 449.

ued, founding it had been “the biggest blunder of my career,” for it had no major influence upon political events; “its only consequence was testiness and jealousy on the part of our socialist ‘step-brothers.’”⁵⁴ That said, there is no doubt that the inauspicious date of its foundation – June 1914 – did not help.

Polanyi and Jászi in the First World War

One month after Jászi’s new party was founded Austro-Hungary declared war on Serbia and a general conflagration ensued. The Socialist International splintered, with most of its member parties siding with their national rulers in opposition to their brethren elsewhere. Within the socialist movement a range of positions were taken towards the war. Consider, by way of illustration, the stance of six of Polanyi’s friends. A few internationalists, notably Georg Lukacs and Donald Grant, actively opposed it.⁵⁵ Some, such as the British Guild Socialist G. D. H. Cole, opposed it, while eschewing anti-war activity. The others swam with the nationalist tide. The SDAP leader Otto Bauer, for example, called on Austrian workers to follow him to the front, where he relished „die Romantik des Krieges,” was proud to serve as an officer and earned decorations.⁵⁶ On the other side of the barbed wire some of Polanyi’s friends from the 1930s, including R. H. Tawney and John Macmurray, also enlisted as officers.⁵⁷

Lukács apart, Polanyi did not meet these individuals until after the war’s end; at the time of its outbreak his closest political ally was Jászi. Although too old to fight, and despite his distaste for chauvinism, Jászi saw himself as a patriot, expressing his support for the Habsburg war effort and his “enthusiasm for a post-war world dominated by Germany.”⁵⁸ One reason for the strength of his support for the Central powers lay in his (rapidly disproven) belief that the war would liquidate small nations

⁵⁴ Jászi 1924, p. 75, and quoted in Litván 2006, p. 95.

⁵⁵ As a conscientious objector, Grant spent several years in Wormwood Scrubs prison. Kari Polanyi-Levitt, telephone conversation with the author, 06.10.2007.

⁵⁶ Bauer 1980, pp. 1033-7; Braunthal 1961, p. 24.

⁵⁷ Kirkpatrick 2005.

⁵⁸ Dreisziger 2003.

and create larger economic and political entities; that this would contribute to social progress; and that Germany would be its executor. As noted earlier, Jászi was on good terms with Friedrich Naumann and especially Eduard Bernstein. The latter, a liberal imperialist, was swept up in “patriotic russophobia” in 1914. Being “obsessed by the ‘Russian peril’” he maintained “that Germany should counteract it by means of an anti-Russian Near Eastern free-trade imperialism.”⁵⁹ The former, a liberal imperialist, nationalist and monarchist, gained fame for his advocacy of ‘Mitteleuropa’ – a Central European customs union – an idea that won popular support in the Austro-Hungarian empire in spite of criticisms that it concealed a German bid for hegemony. What Jászi valued in Naumann’s *Mitteleuropa* plan was that it held out the prospect of German power coming to the assistance of Hungary’s economy. While Germany would thereby gain hegemony over Central Europe, Hungary would gain hegemony over the Balkans, and the resulting confederation would simultaneously provide a buffer against Russia and point the way towards a federal Europe.⁶⁰ After war’s end, Jászi attempted to distance himself from Naumann. “My active work as a publicist in the interest of the conception of ‘Mitteleuropa’ during the first period of the war,” he commented, did not involve any genuine sympathy with the imperialistic and Pan-German dreams of which Friedrich Naumann had made himself the mouthpiece, but had looked rather to a peaceful confederation of the Danubian states, united by close economic ties to Germany in a customs union that would be a waystation

on the road to the United States of Europe. I was convinced that a democratic Central Europe must rapidly develop complete freedom of trade with Western Europe, so that there would no longer be any obstacle in the way of the economic forces making for a larger union.⁶¹

Nevertheless, despite his reservations concerning jingoism and for all his post-war protestations, there is no denying that in the first years of the war Jászi was decidedly pro-German and expected and hoped for victory for the Central Powers. “Despite ‘Prussian militarism,’” as he put it in

⁵⁹ Fletcher 1987, p. 50.

⁶⁰ Fischer 1978, pp. 51–2.

⁶¹ Jászi 1924, p. 2.

1916, Germany's side "better represents human progress than does the Entente."⁶²

With regard to Polanyi's own views on these matters there is a comparative shortage of materials. We know that he signed up as a cavalry officer in the Imperial Army and was called to the front in 1915. In Kari Polanyi-Levitt's judgement, he was "probably not enthusiastic about the cause" of the war yet he was "a Hungarian patriot who considered it his civic duty" to fight for the Habsburg Empire.⁶³ Given his closeness to Jászai, his attitude to the German-Habsburg war effort is likely to have been positive, and there is no doubt that on issues of war and internationalism in general he was not on the far left: he did not regard states as instruments of domination but as the legitimate political expressions of national communities, and throughout his life he deemed "true patriotism" to be "not only a natural emotion but also a praiseworthy one."⁶⁴ Although he considered himself an internationalist, this, he insisted, "should not be confused with disloyalty to one's country."⁶⁵ In addition, like so many who willingly went to war, he desired escape from oppressive personal circumstances:

He was intensely unhappy at the time. He was working in his uncle's chambers but didn't wish to become a lawyer. He felt obliged to be supporting his mother and younger family members, while his older brother had gone to Japan to escape the situation. He was in a state of depression and probably felt great relief to get out of Budapest and go to the front.⁶⁶

As it turned out, fighting Russians on the Galician steppes proved to be neither the best form of escape nor the best antidote to depression. *Au contraire*. His letters from the front reveal something of the misery of war. "Vollster Kriegsmüdigkeit," is the complaint in one, while another describes: "Die verfluchtete Schiesserei dauert heute schon den ganzen Tag. Dabei regnet's in Strömen. Der Sumpf kriecht näher. Dichtes Nebel fließt

⁶² Litván 2006, p. 104.

⁶³ Kari Polanyi-Levitt. Telephone conversations with the author, 06.10.2007, 13. 12. 2008.

⁶⁴ 18-35 (n.d.).

⁶⁵ 18-35 (n.d.).

⁶⁶ Kari Polanyi-Levitt. Telephone conversation with the author, 06.10.2007.

umher.”⁶⁷ Such was his despondency that when his horse stumbled and fell he was too apathetic to get out of the saddle even though, had the creature rolled over, he would have surely been crushed.⁶⁸ Injured, and sick with typhus, he was invalided out of the army in 1917 and was still confined to hospital in Budapest when the war came to its end.

Aster Revolution and *Tanácsköztársaság*

The moment for which Polanyi, Jászi and the rest of radical Hungary had been waiting arrived in autumn 1918 with the ‘White Aster Revolution.’ The genesis of that upheaval can be traced to December 1917, when workers’ councils were established in factories and a network of them swiftly spread.⁶⁹ The first half of 1918 witnessed a general strike, scores of wild-cat strikes, and revolts in the barracks.⁷⁰ Amid worsening social conditions and with defeat in war looming the political mood, as elsewhere in Central and Eastern Europe, swung sharply towards republicanism, social democracy and communism. In the early autumn, the Social Democrats joined forces with the Radical Bourgeois Party and Count Michael Károlyi to form the ‘Hungarian National Council’ (HNC). In October, Károlyi, whose aim was a peaceful and orderly transition to liberal democracy, warned the Parliament in Budapest and the Emperor in Vienna that Hungary faced the choice between an HNC-led government and Bolshevism. When neither legislators nor monarch responded to this threat, the Social Democrats – by far the strongest component of the HNC – sought to entrench their bargaining position by appealing to the workers and soldiers to act. The response exceeded their expectations. Indeed, the uprising initially dismayed Jászi and his colleagues, for they expected reactionary officers to successfully mobilize troops to quell it.⁷¹ But the officers failed to do so. Instead, the crowds remained in the streets. The soldiers, en masse, backed the uprising, and sported its symbol, the white aster, in their buttonholes. On October 30, Michael Károlyi recalls,

⁶⁷ 212/324 Letters to Mama 19.11.1915 and n.d.

⁶⁸ 36–8, 1955.

⁶⁹ Tótkés 1967, p. 39.

⁷⁰ Deák 1971, p. 28.

⁷¹ Jászi 1924, p. 32.

news reached [us] that the garrison headquarters had been seized under the command of officers of the Soldiers' Council! We were completely taken aback. We did not yet want to seize power; we wanted first to organize our forces. But by the evening the revolution was well under way. One after another the garrison posts, the barracks, the telephone exchanges, and the General Post Office were occupied, without the slightest resistance. The population itself made the revolution; the people seized the power and placed it in the hands of the National Council.⁷²

In its initial phase, the Aster Revolution was characterized by the sense of unity that typifies the first stages of revolutions in which the working and middling layers of society band together against an autocratic regime. Jászi's memoirs record his elation at the unity between classes and between nationalities that arose during those spirited days, and I have little doubt that Polanyi felt the same.⁷³ But if the HNC government experienced a honeymoon period it was not to last for more than a few weeks. The new administration's first step was to autonomously sign an armistice with the Allies, breaking from Vienna in the process but it immediately found itself in troubled waters. Although committed to gradual reforms within a liberal framework, it had been hoisted to power by mass movements, with strong bases of support within the army, that were pressing for swift and wholesale changes that went beyond the limits of parliamentary-democratic capitalism. In Budapest a potential rival power had arisen in the form of the soldiers' and workers' councils. In the countryside, peasants agitated for land redistribution. On the perimeter, national minorities were moving to secede.

The initial euphoria notwithstanding, the social and national unity for which Polanyi yearned was hardly to be realized under Károlyi's provisional government. Instead, social polarization ensued. On one side, the old ruling classes mobilized against the incoming government. Feeling threatened by the prospect of land reform and the extension of the suffrage, the ruling classes, Catherine Károlyi has described, "grew panicky [and] began to conspire with Colonel Vix, the military head of the

⁷² Michael Károlyi 1924 p. 443.

⁷³ Jászi 1924 p. 34.

French Occupation Forces.” In Paris, the Army Command was nursing plans to attack Soviet Russia, and Hungary was considered the most suitable base for operations. Its goal of overthrowing the Károlyi government coincided with the anxieties of the Hungarian landed classes.⁷⁴ On the other side, movements of workers and peasants, their political confidence raised thanks to the central part they played in the Aster Revolution, pressed for further demands: land redistribution, improvements to pay and conditions, and socialist economic policies. According to Károlyi, his government did its level best to dampen the demands of the ‘popular classes’ while displaying the utmost magnanimity to the bishops, counts, princes and bank directors. (“We were,” he reflected with the benefit of hindsight, “bitterly to regret this generous attitude.”⁷⁵)

Despite the widespread goodwill that Károlyi's government had earned by signing the armistice and extending the franchise, few constituencies felt that their demands were being met. “Vested interests, doctrinaire prejudice and urban indifference”⁷⁶ – by which Polanyi referred to the landowners, the Church and Social Democracy – ensured that the government procrastinated over its promise of land reform. It redistributed a mere handful of large estates, as compared to scores that were occupied ‘from below.’ Citing “the general lack of energy of the government and its indifference to the progress of the revolution,” Jászi resigned his cabinet position in January.⁷⁷ In February, liberal values were thrown overboard when, following an unsuccessful attempt to expel Communists from the trade unions and workers’ councils, the cabinet authorized the rounding up and imprisonment of leaders and cadre of the fledgling Communist Party and banned its newspaper. Its leader, Bela Kun, was beaten up in prison in the presence of a newspaper journalist, whose report caused “a wave of sympathy for the bolsheviks [to sweep] over the capital” – a sentiment that embraced many former Galileists, including an increasingly disenchanted Karl Polanyi.⁷⁸ The incarceration of the Communists, he observed, was causing people who were otherwise unsympathetic to

⁷⁴ Catherine Károlyi 1966 p. 196.

⁷⁵ Michael Károlyi 1956, p. 127.

⁷⁶ Polanyi 1946.

⁷⁷ Jászi 1924.

⁷⁸ 29-12, *op. cit.* See also Congdon 1991, p. 33.

communism to think that there might be a degree of truth in their views.⁷⁹ Jászi concurred. Given the unpopularity of the government, he commented, the February arrests, “only aroused resentment. The extreme brutality of the police, who beat Bela Kun until he was half dead, and Kun’s manly behaviour in the face of his persecutors, immediately attracted sympathy to the side of the Communists.”⁸⁰ Moreover, he opined, among those in the Communist camp were many “of true worth, self-sacrificing idealism and intelligence.”⁸¹

Until February 1919, Polanyi had regarded the HNC regime as his own. However, he bemoaned its lack of a “clear and feasible political programme”(a fault for which, as we noted above, he blamed himself, for neglecting to shape the Galilei Circle into a hot-house to cultivate a revolutionary intelligentsia skilled in political campaigning and administration).⁸² Of the Károlyi government he demanded “more determination ... against every breath of the counter-revolution,” the acceleration “of the economic construction of socialism,” a retreat from its protectionist economic policies, and an end to its “chauvinist attitude in the nationalities question.”⁸³ Although he backed the HNC in its rivalry with the Communists, in December he – in possibly the first such initiative in Central and Eastern Europe – initiated a debate on Bolshevism in his journal *Szabadgondolat* and, at his request, the first to air their views, alongside Jászi, were Georg Lukacs, who was at the time moving rapidly into the Communist camp, and the Communist Eugene Varga.

During January and February hardly a day passed without one or more public demonstrations on the streets of Budapest. In March, “it became increasingly evident that the ‘objective’ revolutionary conditions were working in favour of the communists.” More and more factories were occupied by workers; peasants seized estates and looted granaries; and city officials were forced to resign and hand power to the workers’ councils.⁸⁴ The hold of Bolshevism was greatly strengthened, moreover, “by the

⁷⁹ Polanyi 1919.

⁸⁰ Jászi 1924, p. 87.

⁸¹ Jászi 1924, p. 25.

⁸² Polanyi 1929.

⁸³ Litván 1990, p. 33.

⁸⁴ Tótkés 1967, p. 129.

growth throughout the country of counter-revolutionary movements," a development for which Jászi held the Károlyi government responsible, for it had permitted the chief conspirators among the Whites "to continue their work undisturbed." Also in March, the Károlyi government found itself under attack from external forces – Czech-Slovak, Serb and Romanian armies – and was ordered by the French government to withdraw its forces to the borders drawn up by the victorious powers at Versailles. The Károlyi government could not have realistically acceded to French demands without first crushing domestic opposition. As Bernstein observed, it faced the choice between instigating a bloodbath against the "toben-dem Aufruhr" of the left-turning masses or relinquishing power.⁸⁵

With his authority crumbling, Károlyi resigned and handed the reins of power to the Social Democrats. Yet they too were in disarray. Support for communism was surging. According to Bernstein, "nicht nur die Massen des Proletariats, auch erhebliche Teile des Bürgertums, darunter namentlich der bürgerlichen Intelligenz, hatten ihre Sympathien für einen Augenblick den Kommunisten zugewandt" (even though many of them were later to deny it).⁸⁶ Entire sections of the Social Democratic Party went over, and of those that remained an important part sought rapprochement with – or, more accurately, co-optation of – the CP. In this manoeuvre, international considerations played a critical role, given the belief in the SDP's leading ranks that before long the Russian Red Army would break through Romanian lines and reach Hungary's eastern borders. By agreeing to the fusion the Communists entered government. As Polanyi was later to summarize these developments, "Hungary had a Bolshevik episode literally forced upon the country when defense against French invasion left no alternative to the nation."⁸⁷

Initially at least, the Councils Republic was not lacking in popularity – and even its implacable critic, Jászi, was prepared to concede that a great many urban and rural workers as well as "the majority of Hungarian intellectuals" supported the Commune.⁸⁸ For, as historian Andrew Janos has described, it

⁸⁵ Bernstein 1923, p. x.

⁸⁶ Bernstein 1923, p. xi.

⁸⁷ Polanyi 1957 p. 187.

⁸⁸ Jászi 1924 pp. 116, 151.

succeeded in mobilizing a war-weary nation for the defense of its territory in the face of incredible adversity. Moreover, it was doing so while effectively socializing the means of production, and instituting a number of cultural and welfare measures within its limited means.⁸⁹

A portion of its popularity, in addition, related to the Entente's intention of reducing Hungary's territory, with nationalists of all political colours praying that the new regime would imbibe something of Soviet Russia's spirit in rejecting the impositions of the Great Powers.

The conditions that Kun's 'Republic of Councils' faced, including economic collapse, food shortages and ongoing military attacks, however, were as inclement as those endured by the Bolshevik-led government in Russia. The communists within it were not only far less experienced than their Russian mentors, but they had come to power not by securing a majority in the workers' and soldiers' councils but by bureaucratic sleight of hand, in the form of fusion with an established governing party. Polanyi viewed the handover, as one might expect, with ambivalence. Although far from uncritical of the new government, or indeed of the left Social Democrats for having abandoned Károlyi in favour of an alliance with Bolsheviks, he recognized that no alternative regime could have been installed, and accepted a position in the People's Commissariat of Social Production, a post that he held for three months.⁹⁰

Despite having ducked any formal appeal for popular approbation, Kun's government sought to institute more ambitious policies even than its Russian ally. Some of these were inventive and pioneering, notably in the fields of welfare, culture and education. The right to work was introduced, as was the liberalization of divorce, in the interests of women's equality.⁹¹ The public baths were opened to working class children, and seminars on the arts were held for workers. Higher education was reorganized "on the model of the American university system" while for children, as Lukács reported with pride, the school day, under the auspices of his commissariat, would begin with breakfast, not prayers.⁹² He also

⁸⁹ Janos 1982, p. 197.

⁹⁰ Congdon 1991; p. 218. See also Polanyi 1925.

⁹¹ Eckelt 1971.

⁹² Kadarkay 1991, p. 220.

supervised the socialization of artworks: many were removed from private vaults and put on display at an 'Art for the Masses' exhibition, with free admission granted to trade-union members. In justification of the confiscations, Lukács advanced the radical case that a painting "belongs not to its legal owner but to those who enjoy and appreciate it,"⁹³ but it was a venture that received support even from conservatives. The composer Antonín Dvořák, for example, applauded the exhibition; apparently he was delighted to see the pictures removed from the collectors and hung in public galleries.⁹⁴ It was in large measure with these measures in the fields of education, culture and art in mind that Jászi felt obliged to concede that there was "unquestionably a certain greatness ... in the seriousness and the enthusiasm with which the proletarian dictatorship took in hand the things of the spirit."⁹⁵

In other sectors of society, however, a series of policy decisions were taken that were either disastrously overambitious or simply disastrous. Within weeks of assuming power, and with little thought to the consequences, Kun's government nationalized over twenty thousand businesses – a move that drew a sharp rebuke from Polanyi.⁹⁶ It expropriated the estates of the Hungarian aristocracy, but implemented this by bureaucratic means and as the first stage in a programme of forced collectivization rather than land redistribution. The demands for autonomy or secession voiced by the national minorities, were not conceded.

As a result of these policy failures, opposition to the Councils' Republic grew. However, as official representatives of the ensuing counterrevolutionary regime bitterly conceded on numerous occasions, the Republic "would have persisted for a very long time" had it not been for foreign intervention.⁹⁷ This arrived, even before the Republic could celebrate its first month, in the form of a Western-backed invasion by Romanian, Slovak and Czech forces. These pushed Hungary's 'Red Army' pushed back almost to Budapest but there it was reorganized, and received an infusion of energy from the working-class neighbourhoods. The trade un-

⁹³ Kadarkay 1991, p. 221.

⁹⁴ Lukács 1983, p. 60.

⁹⁵ Jászi 1924, p. 144.

⁹⁶ 2-9, 'Politisch-historische Perspektive.'

⁹⁷ Janos 1982, p. 197.

ions and shop stewards “recruited, clothed, and equipped an army of 50,000 men,” according to one account.⁹⁸ In a remarkable turnaround this insurgent force not only stopped the Rumanian advance but reoccupied every major city on the Hungarian plains and pushed deep into Slovakia, where a ‘soviet republic’ was proclaimed in mid-June.⁹⁹ This was, however, the last hurrah of the Councils’ Republic. Under pressure from Paris to comply with the terms of Versailles, and with its support amongst the peasantry evaporating, the Red Army began its retreat and Kun’s government resigned. “The desperate but not inglorious episode of the Commune,” as Polanyi referred to it, was over.¹⁰⁰ The Romanians and their successor, the dictatorship under Miklós Horthy, instituted a reign of terror in which thousands lost their lives – above all communists, socialists and Jews. Fortunately for the Jewish socialists Karl Polanyi and Oszkár Jászi they had already reached the safe haven of Vienna.

Bibliography

- Bauer Otto, 1980. *Werkausgabe*, Band IX. (Vienna: Europa Verlag).
- Bernstein Eduard, 1923. ‘Geleitwort,’ in Oscar Jászi, *Magyariens Schuld, Ungarns Sühne: Revolution und Gegenrevolution in Ungarn*. (München: Verlag für Kulturpolitik).
- Braunthal Julius, 1961. ‘Otto Bauer, Ein Lebensbild,’ in *Otto Bauer, Eine Auswahl aus seinem Lebenswerk*. (Wien: Verlag der Wiener Volksbuchhandlung).
- Congdon Lee, 1974. “The Moralism as Social Thinker: Oszkár Jászi in Hungary, 1900–1919,” in Walter Laqueur and George Mosse, eds., *Historians in Politics*. (London, Sage).
- Congdon Lee, 1976. ‘Karl Polanyi in Hungary, 1900–19,’ *Journal of Contemporary History* 11.
- Congdon Lee, 1991. *Exile and Social Thought: Hungarian Intellectuals in Germany and Austria, 1919–1933* (Princeton, Princeton University).
- Congdon Lee, 2001. *Seeing Red: Hungarian Intellectuals in Exile and the Challenge of Communism* (DeKalb, Northern Illinois University Press).

⁹⁸ Tótkés 1967, p. 163.

⁹⁹ 29–12, *op. cit.*

¹⁰⁰ Polanyi 1946.

- Deák István, 1971. "The Decline and Fall of Habsburg Hungary, 1914–1918," in Iván Völgyes, ed., *Hungary in Revolution, 1918–19* (Lincoln, University of Nebraska Press).
- Dreiszigler Nándor, (2003) 'Oscar Jaszi and Peaceful Co-existence Among Nationalities and Nations,' Paper presented at the Ninth International Karl Polanyi Conference, Concordia University, November.
- Eckelt Frank, 1971. 'The Internal Policies of the Hungarian Soviet Republic,' in Iván Völgyes, ed., *Hungary in Revolution, 1918–19*. (Lincoln: University of Nebraska Press).
- Fischer Holger, 1978. *Oszkár Jászi und Mihály Károlyi: Ein Beitrag zur Nationalitätenpolitik der bürgerlich-demokratischen Opposition in Ungarn von 1900 bis 1918 und ihre Verwirklichung in der bürgerlich-demokratischen Regierung von 1918 bis 1919*. (München: Rudolf Trofenik).
- Fletcher Roger, 1987. 'The Life and Work of Eduard Bernstein,' in Roger Fletcher, ed., *Bernstein to Brandt: A Short History of German Social Democracy*. (London: Edward Arnold).
- Gábor Éva 2000. 'The Early Formation of Karl Polanyi's Ideas,' in *Karl Polanyi in Vienna: The Contemporary Significance of the Great Transformation* (Montréal: Black Rose).
- Gantner Eszter, 2006. '„Ich gründe ein Lyceum für Frauen und suche Helfer und neue Möglichkeiten“ – Das Leben und die Tätigkeit von Cecilia Polányi,' in Andrea Lauritsch, ed., *Zions Töchter*, (Münster: LIT).
- Gluck Mary, 1985. *Georg Lukács and his Generation, 1900–1918*. (Cambridge, Harvard University Press).
- Horváth Zoltán, 1966. *Die Jahrhundertwende in Ungarn: Geschichte der zweiten Reformgeneration, 1896–1914*. (Corvina Verlag).
- Ignotus Paul, 1961. 'The Hungary of Michael Polanyi,' in Paul Ignotus *et al*, eds., *The Logic of Personal Knowledge*. (London: Routledge).
- Janos Andrew, 1982. *The Politics of Backwardness in Hungary, 1825–1945* (Princeton, Princeton University Press).
- Jászi Oscar, 1924. *Revolution and Counter-Revolution in Hungary* (London, P. S. King & Son).
- Kadarkay Arpad, 1991. *Georg Lukács: Life, Thought and Politics* (Oxford, Blackwell).
- Károlyi Catherine, 1966. *A Life Together: The Memoirs of Catherine Károlyi* (London, George Allen & Unwin).

- Károlyi Michael, 1924. *Fighting the World: The Struggle for Peace* (London, Kegan Paul).
- Károlyi Michael, 1956. *Memoirs of Michael Károlyi: Faith Without Illusion* (London, Jonathan Cape).
- Kettler David *et al.*, 1984. *Karl Mannheim* (Chichester and London, Ellis Horwood and Tavistock Publications).
- Kirkpatrick Frank, 2005. *John Macmurray: Community Beyond Political Philosophy*, (Lanham: Rowman & Littlefield).
- Litván György, 1990. "Karl Polanyi in Hungarian Politics," in Kari Polanyi-Levitt, ed., *The Life and Work of Karl Polanyi*. (Montréal: Black Rose Books).
- Litván György, 2006. *A Twentieth-Century Prophet: Oscar Jászi, 1875–1957* (Budapest, Central European University Press).
- Litván György and Bak János, 1982. "Editors' Introduction," in György Litván and János Bak, eds., *Socialism and Social Science: Selected Writings of Ervin Szabó*. (London, Routledge).
- Löwy Michael 1992. *Redemption and Utopia: Jewish Libertarian Thought in Central Europe*. (London: The Athlone Press).
- Lukács Georg, 1983. *Record of a Life: An Autobiographical Sketch* (London, Verso).
- Lukács Georg, 1986. *Selected Correspondence* (Columbia University Press).
- Lukacs John, 1993. *Budapest 1900: A Historical Portrait of a City and its Culture* (London, Weidenfeld).
- Mucsi Ferenc, 1990. "The Start of Karl Polanyi's Career," in Kari Polanyi-Levitt, ed., *The Life and Work of Karl Polanyi* (Montréal: Black Rose Books).
- Polanyi Karl, 1913. "Radikális polgári politika [Radical bourgeois politics]," *Szabadgondolat*, Vol. 3, No. 11
- Polanyi Karl, 1914. "A magyar hegemonia és a nemzetiségek," [Hungarian hegemony and the nationalities], *Szabadgondolat*, vol. 4, no. 3.
- Polanyi Karl, 1914b. 'Polgári radikálisok, szocialisták és történelmi ellenzék,' [Radical bourgeois, socialists and historic opposition], *Szabadgondolat*, Vol. 4, No. 3.
- Polanyi Karl, 1918. "A szocializmus próbája [The test of socialism]," *Szabadgondolat*, December.
- Polanyi Karl, 1918. "Radikális párt és Polgári párt [Radical party and Bourgeois party]," *Szabadgondolat*, November.
- Polanyi Karl, 1919. "Polgárháború" [Civil war], *Szabadgondolat*, vol. 9, no. 6.
- Polanyi Karl, 1925. "Die neue Internationale," *Österreichische Volkswirt*, 12 September.

- Polanyi Karl, 1929. "An Assessment of the Galilei Circle," [A Galilei Kör mérleget], *Korunk*.
- Polanyi Karl, 1946. "Count Michael Károlyi," *The Slavonic and East European Review*, Vol. 24, No. 63.
- Polanyi Karl, 1957. *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*, (Boston: Beacon Press).
- Schorske Carl, 1983 [1955]. *German Social Democracy, 1905–1917: The Development of the Great Schism*, (Cambridge: Harvard University Press).
- Schumpeter Joseph, 1986. *History of Economic Analysis* (London, Allen & Unwin).
- Stone Norman, 1983. *Europe Transformed, 1878–1919* (Fontana Paperbacks).
- Szabó Dániel, 1989. "Wahlssystem und Gesellschaftsstruktur in den letzten beiden Jahrzehnten des Dualismus. 1896–1910," *Acta Historica* 35.
- Szabó Ervin, 1982. *Socialism and Social Science*, edited by György Litván and János Bak (London, Routledge).
- Tökés Rudolf, 1967. *Béla Kun and the Hungarian Soviet Republic: The Origins and Role of the Communist Party of Hungary in the Revolutions of 1918–1919* (New York, Praeger).
- Vezér Erzsébet, 2000. "An Anniversary Tribute," in *Karl Polanyi in Vienna: The Contemporary Significance of the Great Transformation* (Montréal, Black Rose).

Christopher Ford

THE INDEPENDENTIST UKRAINIAN MARXISTS AND SOVIET HUNGARY, ALLIES FOR UKRAINIAN SELF-GOVERNMENT IN 1919

Introduction Contours and cleavages in Ukrainian Marxism

The Nezalezhnyky or Independentists crystallised as a faction of the Ukrainian Social Democratic Workers Party (USDRP) in December 1918, re-organised as the Ukrainian Communist Party (UKP) they remained active until March 1925. The process which culminated in the formation of the Nezalezhnyky has traditionally been located in the clash of contending perspectives of the Ukrainian Revolution. However the Nezalezhnyky did not consider themselves a split as such but heirs to the Ukrainian Marxist tradition, with a history stretching "from the Revolutionary Ukrainian Party (1900–1905) through the USDRP (1905–1919) and finally UKP, which is its revolutionary successor".¹

From its beginnings Ukrainian Marxism had to come to grips with the national question. Devoid of self-government and partitioned between two rival powers, on the eve of the revolution the majority of Ukraine had been held by Russia in a colonial position for two and half centuries, the perplexities of national liberation intimately connected with the emancipation of labour from both a social structure still characterised by a feudal nature and the relations of capitalism.²

¹ Lyst TsK Vikonomy Kominternu Pro Vzeyemovidnostini Mizh UKP i KP(b)U, (27 August 1924), Dokumenti Trahichnoi Istorii Ukraini (1917–1927), Bachinskyi P. ed, Kyiv 1999, p. 523

² But contrary to the prognosis of some, such as Georgi Plekhanov, the development of capitalism did not render permanent its status as a so-called 'non-historic' nation. See: Volodymyr Levynsky, *L'internationale socialiste et les peuples opprimés*, Prague, 1920, Roman, Rosdolsky, Engels and the 'Nonhistoric' Peoples: the National Question in the Revolution of 1848, Glasgow, 1987.

The rapid development of capitalism in Ukraine was not organic but fashioned within the colonial nexus; Western capital holding co-responsibility with Russian imperialism in the exploitation of Ukraine, underpinning the antagonism of the European capitalist states to Ukrainian independence.³ This *capitalism from above* impacted on both the social class composition and the state-labour relations. The working class bore the stigmata of colonialism; manifested by stratification, with the predominance of an upper layer drawn from migrant Russian or Russified labour.⁴ This social differentiation posited the national question at the point of production through a division of labour which relegated the majority Ukrainians element to the low paid, flexible labour strata, over-represented in the service, unskilled and agricultural sectors. It was in the latter that the agrarian and national questions became enmeshed in a volatile combination.⁵ Correspondingly the ruling classes, were overwhelmingly non-Ukrainian.⁶

As opposed to transcending the fragmentation fostered by capital the Social Democratic movement ran along these fault lines, unable to agree on terms of unity. The Russian Social Democratic Workers Party (RSDRP) demanded the subordination of all Marxists to a single party – their own. As a corollary their leaders supported assimilation of workers into the Russian nation as historically progressive and refused to challenge the

³ Karl Kautsky summed up Ukraine's predicament: Capitalism develops in only one dimension for the Ukrainian people – it proletarianises them, while the other dimension – the flowering of the productive forces, the accumulation of surplus and wealth – is mainly for the benefit of other countries. Because of this, capitalism reveals to Ukrainians only its negative, revolutionizing dimension... it does not lead to an increase in their wealth. Cited in Bojcun, *The Working Class and the National Question*, p. 71

⁴ On this aspect of the division of labour see: Andrii Richtysky, 'Memorandum Ukrainskoi Kumunistichnoi Partii Kongresovi III Komunistychnoho Internationalu', *Nova Doba*, no.4, 1920. Marko Bojcun, 'Approaches to the Study of the Ukrainian revolution', *Journal of Ukrainian Studies* Vol. 24: 1 (summer 1999), Friedgut, *Iuzovka and Revolution*, Vol.I, p. 208-144.

⁵ See, H.R Weinstein, 'Land Hunger and Nationalism in the Ukraine 1905-1917', *The Journal of Economic History*, Vo.2, No.1, May 1942, p. 26-28.

⁶ See M. Volobuiev, *Do problemy ukrainskoyi ekonomiky*, in *Dokumenty ukrainskoho komunizmu*, Ivan Maistrenko Ed, (Prolog Publishers, New York, 1962), p. 154

integrity of the Russian Empire.⁷ In contrast the Ukrainian Marxists took up the national question as an immediate task of the labour movement, considering that the advent of communist society would promote spring-time of nations and national culture. Volodymyr Vynnychenko (1880–1951) coined the phrase *vsebichne vyzvolennia*, the ‘universal (social, national, political, moral, cultural, etc.) liberation’ of the worker and peasant masses; ‘such a total and radical liberation’ represented the objectives of ‘Ukrainian Revolution’.⁸ The question of the weight of emphasis on the social and national spheres proved to be repeated source of tension.⁹ Conversely, as a theory of liberation in a subjugated nation this stand strengthened the more emancipatory attributes of Ukrainian Marxism.¹⁰

⁷ There is no complete study of the Ukrainian question in these debates. Works which cover this period include: V. Levynsky, *L'internationale socialiste et les peuples opprimés*, Vienna, 1920, A. Karpenko, *Lenin's Theory of The National Question And Its Contradictions*, META, 2 No.3-4, 1979, M. Yurkevich, ‘A Fore-runner of National Communism: Lev Yurkevych (1885–1918)’, *Journal of Ukrainian Studies*, 7:1, spring 1982. *Lenin's Struggle For Revolutionary International*, Monad, 1986, Lev Rybalka (Yurkevych) ‘Rosiiski marksysty i ukrainskyi rukh’, *Dzvin* 7-8. 1913,

⁸ V. Vynnychenko, *Rozlad i pohodzhennia*, cited in Ivan L. Rudnytsky, *Essays in Modern Ukrainian History*, Edmonton, 1987, p. 419.

⁹ Symptomatic was the Revolutionary Ukrainian Party (RUP). Mykola Mikhnovsky prioritising independence, led a split in 1902 his ideas being branded “zoological nationalism”. The RUP fractured again in 1905, with Ukrainian Social Democratic Union or Spilka led by M. Melenevsky-Basok forming an autonomous section of the RSDRP (Mensheviks). The Spilka saw the national question as an auxiliary issue. Though initially successful Spilka was relegated to the role of peasant organisers and suggested it becomes an All-Russian section. See: George Y. Boshyk, *The Rise of Ukrainian Political Parties in Russia 1900–1907. With Special Reference to Social Democracy*, PhD dissertation, Oxford University, 1981.

¹⁰ Such universalist concepts permeated the perspectives of Ukrainian Social Democracy since its genesis in the First International with the “precursor of Ukrainian Marxism” Serhii Podolynsky (1850–1891) articulated a vision of a “future socialist order of an “egalitarian association of the workers” which would “transfer land to the peasant communes and of the factories to the workers artels”. Similarly Marx had emphasised that the peasant commune could be saved by serving as a ‘point of departure’ within a communist revolution in Russia, the success of which was conditional upon a corresponding “proletarian revolution in the West”. Given such a linkage Russia could avoid going through the vicissitudes of capitalism. In contrast to Plekhanov economic determinist antagonism to the peasant commune and

It was enriched by being open to other currents; which significantly deviated, at times unacknowledged, from the constraints of the established Marxism.¹¹ They criticised the Great Russian Marxists for "limiting themselves to an ideological connection exclusively with the labour movement of Germany."¹² The left-wing leader of the USDRP Lev Yurkevych (1884–1919) summarized their views in the following terms:

A second constitutional congress of the Revolutionary Ukrainian Party took place in 1905 and adopted the maximum Erfurt programme of the German Social-Democrats and the minimum programme of the Russian Social-Democracy. It demanded extreme democratic autonomy for the territory within the ethnographic boundaries of Ukraine, with legal guarantees for the free development for the national minorities living within its territory. The principle of national organization was based on the organizational model of the Austrian Social-Democracy. With regard to tactics, the Revolutionary Ukrainian Party took the same position as the left wing of the Russian Social-Democracy (Bolsheviks), and instead of calling itself the Revolutionary Ukrainian Party, adopted the name Ukrainian Social-Democratic Workers' Party, the name under which it still exists today, and to which the authors of this letter belong.¹³

The cleavages and class composition of Ukrainian society negated the feasibility of the bourgeoisie acting as the unifying ethico-political force

statist and authoritarian conception of the 'dictatorship of the proletariat'. On Podolynsky see: 'Socialism and the Unity of Physical Forces', Serhii Podolynsky Translated by Angelo Di Salvo and Mark Hudson Organization Environment, March 2004, USA, , In defense of an independent Ukrainian socialist movement: 'Three letters from Serhii Podolynsky to Valerian Smirnov', Roman Serbyn. Journal of Ukrainian Studies, 1982, Roman [Prokopovych, T] Rosdolsky, , 'Fridrykh Engels pro Ukrainu', Chervony Shlyakh, No.78, Kharkiv, (1927), p. 186. .

¹¹ Comparative studies the socialist movement in Ireland, Italy, Hungary and France. The Agrarian Program of the French Workers Party was republished as an RUP pamphlet with an introduction by D.Antonovych in 1903. Werner Sombarts Socialism and the Social Movement was republished by Moloda Ukraina in Galicia in 1899.

¹² Lev Yurkevych, Peredmov, V Levinsky, Narys Rozvytki Ukrainskoho Rukh v Halychnya, Dzvin, Kyiv (1914).

¹³ Lev Rybalka [Yurkevych] L'Ukraine Et La Guerre, Lettre Ouvre adreesee a la 2nd conference socialiste internationale tenue en Hollande en mai 1916, Edition du journal social-democrate Ukrainyen 'Borotba' Lausanne 1916, p. 21.

that could reconstitute the nation.¹⁴ It followed as a 'nation of workers and peasants' with 'no nationally conscious bourgeoisie', the hegemonic role should correspond to its character, making the emancipation of labour integral to the quest for national liberation.¹⁵ The USDRP theorists attempted to develop such a perspective, reaching beyond those orthodoxies which had predetermined a bourgeois ascendancy, concurrently the founding theorist of the USDRP, Mykola Porsh (1877–1944) concluded: "Thus only the proletariat can assume the leadership in the struggle for autonomy the Ukrainian national movement will not be a bourgeois movement of triumphant capitalism as in the case of the Czechs. It will be more like the Irish case, a proletarian and semi-proletarianised peasant movement."¹⁶ A theme echoed by Yurkevych, who wrote the "movement has connected the question of national liberation to all the problems of the emancipation of the proletariat", which he concluded "appears as the sole revolutionary and democratic power."¹⁷

Yet by the time of the revolution in 1917 these ideas which formed the mainstream of the USDRP had been dislodged; now forming one part of spectrum of opinion. This had obvious consequences, an explanation of how this came about can be found in the period of reaction when the entire Social Democratic movement went into decline. In their reports to the conferences of the Second International the USDRP Central Committee described a "retrogression of the Party and its organizations", a growing influence of "bourgeois nationalist ideas" was causing a hemorrhaging, notably of the intelligentsia to cultural institutions and depoliticised nationalism.¹⁸ The leadership challenged this trend as in 'sharp

¹⁴ For a discussion of Gramsci and the people-nation see: Luis M. Pozo, 'The Roots of Hegemony: The Mechanisms of Class Accommodation and the Emergence of the Nation-people', *Capital & Class*, 91, 2007.

¹⁵ Volodymyr Vynnychenko, *Vidrodzhennia natsii*, Vol.II, Kyiv-Vienna, 1920. p. 102.

¹⁶ Mykola Porsh, *Avtonomiyu Ukrainy*, Kyiv 1907.

¹⁷ Lev Rybalka *L'Ukraine Et L Guerre*, 22.

¹⁸ This was cited in the report to the conference of the Second International, in Copenhagen at which Yurkevych attended as the USDRP delegate, see: Bericht der Ukrainischen Sozialdemokratischen Arbeiter-Partei in Russland an den Internationalen Sozialistischen Kongress in Kopenhagen, Lemberg 1910, p. 5

contradiction to the revolutionary tradition of our party'.¹⁹ Whilst on a formal level they were successful it did not stop the corrosion, hindering efforts at regenerating the Party.²⁰ With the First World War these divergences became acute; a majority of USDRP leaders opposed the war, a minority adopted either a pro-Russian or a pro-Austrian orientation along with the Ukrainian Social Democrats in Galicia.²¹ Efforts to uphold principles that "really correspond to the USDRP traditions" were led by *Borotba* edited by Yurkevych in Geneva.²² Supporting the anti-war Zimmerwald movement, *Borotba* declared: "Above all, we should not take sides, not besmirch our revolutionary cause in showing solidarity with the war aims of any of the governments involved".²³ It called for a new International where "the liberation of Ukraine will be the watchword of the Third International, and of the proletarian socialists of Europe, in their struggle against Russian imperialism."²⁴ On the eve of the revolution there were

¹⁹ The USDRP CC reported: "A central task will be to develop our national class politics opposed to the Ukrainian bourgeois national movement and opposed to these intellectuals in the party which had sympathy for this Ukrainian bourgeois national movement." Bericht der Ukrainischen Sozialdemokratischen Arbeiter-Partei, p. 13. Dmytro Dontsov (1883–1973) himself was expelled

²⁰ Yurkevych bemoaned: "The Ukrainian Marxist intelligentsia has almost no interest in a workers' press. Our generation, carelessly and without perspectives of its own, has gotten involved in Ukrainian bourgeois affairs. Its path and that of the Ukrainian workers' movement have parted ways apparently forever." Lev Yurkevych, *Paki I paki* (V spravi Ukrainskoi robotnychoi hazety), Dzvyn 4, 1913.

²¹ The majority of USDRP leaders opposed the war, a minority adopted a pro-Russian or a pro-Austrian orientation the Union for the Liberation of Ukraine was formed by Melenevskiy and former General Secretary of the USDRP Andrii Zhuk. See: Roman Rosdolsky, 'Do istorii Soiuzu vyavolennia Ukrainy', *Ukrains'kyi samostiinyk*, May 1 (1969).

²² P. Diatliv a Central Committee of the USDRP wrote to Levynsky defending his anti-war stance being espoused by Yurkevych: Thus, your statement that the views of *Borotba* are the personal views of "Mr. Rybalka" [Yurkevych] is contrary to the fact. ... But you, comrade, as a person familiar with the programme and tactics of our party, undoubtedly know that the views of *Borotba* really correspond to the USDRP traditions." D. Doroshenko, *Z Istorii Ukrainskoi Politychnoi Dumky Za Chasiv Svitovoi Viini*, Praha, 1936, p. 62.

²³ *Borotba*, Number 4. September 1915. "War or Revolution?", pp. 3-6

²⁴ *Rybalka L'Ukraine Et L Guerre*, 54.

not only deep divergences within the Ukrainian but with the Russian Social Democracy.²⁵ The USDRP had grown closer too the Bolsheviks during 1913–1917, but on repeated occasions they could not resolve their differences on the national question.²⁶ In a comprehensive critique of the RSDRP in January 1917, Yurkevych argued that by holding to two mutually exclusive propositions, the “right of nations to self-determination” with a preference for large states and centralism, it “destroys within them the capacity to consider the national question from a genuinely internationalist point of view”.²⁷ Asserting: “In the whole course of their activity they have never come out on Ukrainian soil against national oppression”.²⁸ Yurkevych appealed that if they were sincere they should “at least refrain from hindering the Ukrainian proletariat in the struggle for its own national liberation”.²⁹

The ideas of *Borotba* did resonate in the USDRP revival, though Yurkevych was never able to participate, he was terminally ill and paralysed in Moscow until his death in 1919.³⁰ His absence certainly contributed to

²⁵ Yurkevych had secured broad support including in the RSDRP, his sympathisers included Leon Trotsky, Maniulsky, and the left group Vperyod.

²⁶ Furthermore we connect with the Bolsheviks in their decisive fight against social patriotism. The endeavors of the Mensheviks to cover up the pestilence of social patriotism, which during the war was revealed in all its shocking nakedness in the whole Socialist International, only presents an echo of world opportunism – and we have to declare war on this if we want to save socialism from a new intellectual catastrophe. Whoever claims that the Bolsheviks are the tendency of ‘splitters’ just because they stand for the curing of the International from the infection of patriotism, has either not grasped the huge significance of the current crisis of world socialism, or are themselves infected with this patriotic disease. Russian Social Democracy and us, *Borotba*, No.2, April 1915

²⁷ L. Rybalka, *Russkie Sotsialdemokrat'i i Natsional'ii Vopros*, Geneva (*Borotba*, 1917). Republished in Russian and Ukrainian, edited by Ivan Maistrenko, (Sucanist, Munich 1969). All quotations are from the English translation by Myroslav Yurkevich, L. Rybalka, *The Russian Social Democrats and the National Question*, *Journal of Ukrainian Studies*. 7:1 (spring 1982), 57–78. Rybalka, *Russian Social Democrats*, 59.

²⁸ Rybalka, *Russian Social Democrats*, 77.

²⁹ Rybalka, *Russian Social Democrats* p. 78

³⁰ In particular the Petrograd and Moscow USDRP committee, journal *Nashe zhyt-tia*, this committee

the changed complexion of the Party which rapidly revived. Dmytro Doroshenko (1882–1951) characterised the conflict which had surfaced in the Ukrainian movement as between “two principles: the state-national and the social-international”.³¹ To the revolutionary social democrats these were false-opposites, the former dismembering an integrated class based perspective. When the USDRP revived it embraced not only former members’ energised youth and workers, but crucially those who fragmented in the preceding years unchanged in their outlook.³²

Dialectics of the Ukrainian revolution

The first phase of the Ukrainian revolution spanned from the February Revolution up to the October Revolution of 1917, with the seizure of power by the Ukrainian Peoples Republic.³³ This first period was one of unprecedented self-organisation and mobilisation in the conflict with the Russian Provisional Government.³⁴ The movement was a bloc of the middle class, peasantry and the Ukrainian section of the working class, centred in the Ukrainian Central Rada. There was a rich diversity of self-organisation, illustrated in the Ukrainian Peasant Union, *Utsentroprof* the all-Ukrainian trade unions, councils of workers’ deputies, soldiers’ councils, factory committees, the Central Rada drew delegates from many of these and other bodies which appeared in the localities. Vynnychenko, first president of the General Secretariat, the autonomous government, considered that the revolution seemed to be following a course which “corresponded to the entire nation’s character”

³¹ D. Doroshenko, *Z Istorii Ukrainskoi Politychnoi Dumky Za Chasiv Svitovoi Viini*, Praha, 1936, p., 37

³² The USDRP grew significantly in 1917, in early May the USDRP claimed it was ‘transforming itself into a mass workers’ organisation’, by the end of 1917 it claimed 40,000 members. *Robitnycha Hazeta*, May 6, 1917, cited in Marko Bojczun, *The Working Class and the National Question in Ukraine, 1880–1920*, (Graduate Program in Political Science, York University, Toronto, 1985, p279.

³³ It is worth recording that the USDRP played a pivotal role in the February Revolution in Petrograd,

³⁴ Richtysky, *Memorandum Ukrainskoi Kumunistichnoi Partii*, p. 45-66,

The Central Rada really consisted of councils of peasants', soldiers' and workers' deputies, who were elected at the respective congresses and sent to the Central Rada. And the General Secretariat seemed to have been consisting only of socialists. And the leading parties, Social Democrats and Social-Revolutionists, seemed to have been standing firmly on the basis of social revolution.³⁵

According to Andriy Richytsky, future leader of the *Nezalezhnyky*, the "Ukrainian Social Democracy gained a large influence among the Ukrainian working masses and attracted into its ranks layers of workers who were tied to the spontaneous national and social movement of the popular masses."³⁶ During the "struggle with Russian imperialism, it held to a revolutionary national and class position" considered by "Ukrainian social-democrats their 'Bolshevism' period, although this 'Bolshevism' was upheld by the national struggle more than by the class struggle."³⁷

This leading role contained a duality, on the one hand the 'Bolshevism' Richytsky describes and on the other according to Vynnychenko "all subsequent errors, was imposed on the social democratic movement."³⁸ Underlying these errors were fundamental differences over conceptions of the revolution and requisite strategy. On the burning questions, the war, agrarian revolution and workers self-management the leaders of the Central Rada prevaricated and at key moments lagged behind the pace of the movement from below, even on the national question with which it was preoccupied.³⁹ Relations strained within the Central Rada,

³⁵ Vynnychenko, *Vidrodzhennia natsii*, Vol. I: p. 102.

³⁶ in some areas such as the Kryvyi Rih region, for example, it had the support of the majority of the proletariat.

³⁷ Richtytsky, *Memorandum Ukrainskoi Kumunistichnoi Partii*, p. 45-66,

³⁸ Vynnychenko, *Vidrodzhennia natsii*, Vol. I, p. 251-252.

³⁹ Porsh complained that: 'At first the Central Rada was a bloc of parties united around the slogan of autonomy and federation. When our party entered the Rada, it replaced its class orientation with a national one. Some of our comrades said quite plainly that until we achieve the goal of unity there can be no class struggle in the Central Rada....As far as I am concerned, Ukrainian social democrats had no right compromising on class interests in deference to general, national ones', *Robitnycha Hazeta* 4th October 1917. According to Vynnychenko this was not simply due to their sociology, or opportunism but that they acted as 'democrats, republicans and national revolutionists rather than socialists.' Vynnychenko, *Vidrodzhennia natsii*, Vol.2, p. 89-90.

between its leading circles drawn largely from the intelligentsia and the middle class, and the rank and file of the movement.⁴⁰

The prevailing opinion was that the recognition of Ukrainian autonomy was a precondition of progress, the April conference of the USDRP had seen it "as the very first and urgent present objective of the Ukrainian proletariat and the entire country."⁴¹ This perspective corresponded with the orthodox Marxist dualist view that whilst a social revolution could be achieved in the West, only after the Russian Empire had passed into the historical phase of advanced capitalism and parliamentary democracy would the requisite conditions become available for a social revolution. In his self critical history, *Rebirth of a Nation* Vynnychenko wrote "We, the Ukrainian Social Democrats, have emasculated the Marxism".⁴²

These opinions were strongly challenged, on the one hand by the movement from below and on the other hand from above by the antagonism of the liberal and conservative wings of Russia. Even before Lenin's *April Theses*, voices were being raised within the USDRP that the revolution needed to move beyond such fixed the parameters to a social revolution. This can be traced from March, when *Nashe Zhyttia*, reminded readers: "We are not just democrats; we are social-democrats, socialists., ...the Great Socialist Society. That is our final aim. The Constituent Assembly, the democratic republic are but means, stages to this end. We must not stand still."⁴³ Culminating in the success of the left of the

⁴⁰ Raya Dunayevskaya identified a similar problem in the anti-colonial revolutions after 1945: "The greatest obstacle to the further development of these national liberation movements comes from the intellectual bureaucracy which has emerged to 'lead' them. In the same manner the greatest obstacle in the way of the working class overcoming capitalism comes from the Labor bureaucracy that leads it." Dunayevskaya, *Nationalism, Communism, Marxist Humanism and the Afro-Asian Revolutions*, Cambridge, 1961, p. 15.

⁴¹ Robitnycha *Hazeta* 7, April 1917.

⁴² Vynnychenko, *Vidrodzhennia natsii*, Vol 2:91

⁴³ *Nashe Zhyttia* [Our Life], 24 March 1917. That Ukrainian Social-Democrats were outlining this perspective in late March is of historical importance, very few projected these ideas until the return of Lenin with his April theses. When he presented it he was virtually isolated within the RSDRP(b). Ironically amongst the first people he took his opinions to were the soldiers of the USDRP influenced Izmailovsky Regiment on 10th April.

USDRP at the Fourth Congress of the USDRP in September, whose theses, declared:

The present Russian revolution, bringing in its wake a transformation in socio-economic relations unheard of in the history of all previous revolutions, finding a broad echo in the great worker masses of Western Europe, awakening in them an impulse to abandon the path of capitalism, to make a social revolution and, at the same time, to stop the imperialist war, which may bring about an uprising of the proletariat in Western Europe – this revolution is a prologue to and beginning of the universal socialist revolution.⁴⁴

The Central Rada was criticised for “inclining at every turn toward petty bourgeois nationalism”, demanding instead it’s General Secretariat “must be grounded in the organized revolutionary democracy of Ukraine and do its will instead”.⁴⁵

The October Revolution brought these contradictions to a head, serving as a stimulus in the national sphere and sharply focusing the question of the nature of the revolution. When the Central Rada seized power in November and declared the Ukrainian People’s Republic (UNR), it offered the possibility for a new beginning. This coincided with a groundswell of support for the conception of a republic based on the organs of popular self-government.⁴⁶ The period of November and December brought to the fore what was the salient feature of the revolution in Ukraine, the division between the Ukrainian and non-Ukrainian section of

⁴⁴ saw a combination of the new activists and traditional leaders, Neronovych, Richysky, Tkachenko and Porsh, the main theses *Robitnycha Hazeta*, 1, 5 and 7 October 1917.

⁴⁵ *Robitnycha Hazeta*, 1, 5 and 7 October 1917,

⁴⁶ On August 20 1917, at a conference of Factory Committees in Kyiv the delegates voted 161 to 35 for the Bolshevik resolution. Trotsky, *History of the Russian Revolution*, p. 267. On 8 September, a Katerynoslav area conference of the USDRP agreed it was necessary to strengthen the ‘achievements of the revolution for the Ukrainian workers’ and warned the USDRP faction in the Central Rada it ‘must adhere to consistent social-democratic tactics’ Similarly a general assembly of the Kyiv USDRP called for a ‘socialist General Secretariat’ and a break with coalitions, workers control and an immediate peace. *Robitnycha Hazeta*, 21 September, 1917,

the working class, the estrangement of the peasantry from the urban workers and the separation of the social and national dimensions.⁴⁷

These cleavages on the social and national questions found their resolution encapsulated in the idea of an independent Ukraine based upon the organs of workers' and peasants' self-government. A possible rapprochement between these divergent elements arose from two trends, the first the growth in support in the USDRP and the Ukrainian Party of Socialist Revolutionaries (UPSR) for the revolutionary socialist regeneration of the Central Rada.⁴⁸ The second trend was the surge of support in the soviets recognizing the Central Rada and seeking its re-election to widen its constituency.⁴⁹ This demonstrated a radical evolution in working class opinions on the Ukrainian national question, splitting opinion in the Bolsheviks in the USDRP.⁵⁰

⁴⁷ These problems of the revolution were highlighted in the writings of the Ukrainian Bolsheviks Serhii Mazlakh and Vasyl Shakhrai in *Do khvyli*, Saratov, 1919. There is also an English translation, *The Current Situation in the Ukraine*, Michigan, 1970. This became a key text of the pro-autonomy/independence currents of Ukrainian communism during the revolutionary years.

⁴⁸ The Third Congress of the UPSR stated that: 'the national side of the revolution begins to threaten the further successful development of the socio-economic class struggle' warning the Central Rada could lose the support of the peasants and workers in Ukraine which will also threaten the national gains of the revolution, Khrystiuk, Pavlo Zamitky i materialy do istorii ukrains'koï revoliutsii 1917–1920, (Prague in 1921), New York 1969.

⁴⁹ In seven out of the ten of Ukraine's largest cities the councils of workers' and soldiers' deputies supported the Central Rada as the legitimate governing organ. Evidence suggests the majority of the approximate 320 urban councils were ready to build an independent Ukraine, evidencing a clear evolution in working class opinions on the national question. This support for re-election was particularly strong in towns in the northern gubernyas and in Kyiv, Kremenchuk, Kharkiv, Luhansk, Kherson, Katerynoslav, Odessa and Mykolaiv soviets. See: Yuri. M. Hamretsky, *Stavlennya Rad Robitnychkh I Soldatskykh Deputativ Ukrainy I Period Dvovlad-dya do Pytan Natsionalo-Vysvolenoho Rukh*, *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, Kyiv, no. 7 (1966).

⁵⁰ The Kyiv Bolshevik Yevgenia Bosh records that the Third Universal was welcomed by 'a significant number of soviets in Ukraine'. Bojcun, *Working Class and the National Question*, p. 306. Similarly Shakhrai, a Poltava Bolshevik, records the 'Proclamation of the Ukrainian Republic was met with huge demonstrations all over Ukraine. A significant part of the Soviets also welcomed it.' *Skorovstanskii, Revoliutsiia na Ukraini*, p. 74.

That such a rapprochement was a viable possibility was illustrated by the various united revolutionary committees formed to defeat the Provisional Government.⁵¹ But the forces that could bring this about did not combine and moved unevenly, the rapprochement necessary for its realization was retarded. The Bolsheviks, who had no territorial organisation in Ukraine, were not unified around such a perspective from within the UNR.⁵² The approach of their leadership in Russia was tactless, taking no account of the Ukrainian peculiarities and attempting to superimpose the Russian model.⁵³ The result compounded the divisions, hindering those wishing to give the emerging social transformation a Ukrainian character and form.

The All-Ukrainian Congress of Workers, Soldiers and Peasants Deputies on 16 December 1917 proved to be a strategic catastrophe. The urban soviets were denied a proportional representation, the decisions of the USDRP to seek an alliance with the Bolsheviks to establish a workers' and peasants' government, was overturned in a bureaucratic manoeuvre.⁵⁴ The whole event was ignited by the surprise ultimatum of the Russian Council of People's Commissars threatening war on the UNR.⁵⁵ In

⁵¹ This took organizational form in a 'National Committee for the defence of the revolution' created by the Central Rada, composed of representatives of all revolutionary organizations in Kyiv and socialist parties in Ukraine, including representatives of the Councils of Workers' and Soldiers' Deputies of Kyiv, Kharkiv, Katerynoslav and Odessa. *Robitnycha Hazeta*, 27 October 1917.

⁵² In their campaign for the re-election of the Rada through a congress of soviets, the Bolsheviks did not seek unity with like minded Ukrainian socialists, nor secure support from the soviets which had already backed such a congress. Instead it was called by the RSDRP Kyiv Committee. See, Thomas M Prymak, 'The First All-Ukrainian Congress of Soviets and its Antecedents', *Journal of Ukrainian Studies*, No.6, Spring 1979.

⁵³ An exception to this was the Poltava Committee of the RSDRP (Bolsheviks) who were engaged in negotiations with the USDRP and sought a revolutionary socialist regroupment in Ukraine.

⁵⁴ The USDRP pre-meeting before the Congress had decided in favour of seeking agreement with the Bolsheviks. Porsh, the UNR Secretary of Labour, was actively engaged in negotiations with the Bolsheviks.

⁵⁵ An appeal to the Ukrainians on 8 December 1917 by the leading organs of soviet power in Russia, including the Central Executive Committee, demanded the 'im-

an atmosphere of recriminations the Congress endorsed the Central Rada, but it was a pyrrhic victory, and an opportunity lost.⁵⁶

The internal fragmentation produced two rival bodies claiming to be the government of the Ukrainian Peoples Republic. The General Secretariat of the Central Rada in Kyiv, which the USDRP withdrew from after the Fourth Universal, headed by the right wing of the UPSR, elected by 'Ukrainian congresses of peasants, workers and soldiers'.⁵⁷ Challenged by the Kharkiv based Peoples Secretariat of the 'Central Executive Committee of the All-Ukrainian Soviet of Workers', Soldiers', and Peasants', which included a split from the USDRP, the small U.S.-D (Left). It would be an error to view it as founded solely to give the Russian war the appearance of an internal conflict. Vasyl Shakhrai a former USDRP organiser and Bolshevik Minister, was insistent on the need for Ukrainian independence pointing out they waged war in order to revolutionize the government of the UNR.⁵⁸

mediate re-election of the Rada' with the proviso: 'Let the Ukrainians predominate in these soviets'. However when the Council of Peoples Commissars declared a war on the Central Rada behind the back of the CEC it did not receive unanimous or uncritical endorsement for its action. The Debate on Soviet Power, Minutes of the All-Russian Central Executive Committee of Soviets, Ed, John Keep, Oxford, 1979, p195-223.

⁵⁶ Those delegates disaffected with the events in Kyiv walked out and made their way to the rival Congress of Soviets of the Donbas, Kryvyi Rih area being held in Kharkiv on 9 December 1917. Subsequent Soviet historiography would recognize this event as the First All-Ukraine Congress of Soviets. Though mainly consisting of RSDRP(b) and Russian Left-SRs; it also included UPSR and USDRP delegates. A split took place in the USDRP, a tendency known as the USDRP(Left), headed by Medvedev and Neronovych. See: Butsenko, Afanasiy, 'o raskole USDRP 1917-18', *Letopis Revolutsii*, no.4, Kharkiv, 1923, p. 121-122.

⁵⁷ The USDRP was indignant and predicted the worse of the right-wing UPSR, Robitnycha Hazeta wrote: And the revolutionary situation is marked now by a transition to the stage of anarchy, after which it will pass to reaction and entirely other elements that are far from the proletariat will stand at the helm of the state. At this moment our party cannot be responsible for the devious policy of the SRs. Robitnycha Hazeta, 16 January, 1918.

⁵⁸ It is worth noting Shakhrai was an extreme critic of the Bolsheviks: "When open, armed struggle with the Central Rada began, Bolsheviks from all parts of Ukraine... were of one mind in proposing that a Soviet centre should be established

The hostilities, which lasted from December 1917 to early February 1918, was marked by paradox, the war-weary and revolutionised soldiers were not prepared to fight. The Central Rada ran into trouble, its policies had sown disillusionment amongst its base it struggled to muster forces.⁵⁹ The Soviet forces were also incredibly small; Antonov often had to rely on "revolutionary detachments," who concentrated on organising local risings.⁶⁰ Nevertheless, in January 1918 Soviet troops, including detachments from the north, quickly took Kyiv on 26 January 1918. Despite their efforts to make the war one of classes, to many it appeared as a national conflict, paralysing much of the Ukrainian left. The experience of the short-lived Peoples Secretariat revealed it was not so much the puppet, as largely ignored by Soviet Russia's troops.⁶¹ The involve-

in Ukraine as a counterweight to the Central Rada, and not one responsible member of this party ventured to protest against the promulgation and creation of the Ukrainian People's Republic. On the contrary, in complete agreement with the programmatic demand of the right of every nation to self-determination, they openly or at least tacitly stood on its [the Republic's] ground. The will of the Ukrainian nation emerged, the Ukrainian people separated into a Republic in federative union with other parts of Russia. Well and good! We in this Republic will wage a war not against the Ukrainian People's Republic, not against the Ukrainian people, not in order to strangle it. No! This will be a struggle for power within the Ukrainian People's Republic – this will be a class struggle. ..." Vasyl Shakhrai [V. Skorovstansky], *Revoliutsiia na Ukraine*, 2nd ed. (Saratov 1918), 110-11.

⁵⁹ Holubnychy writes: "This reminds one of Lypynsky's comments that the Ukrainian socialist parties 'gave away' the land 'in order to be politically popular'. Unfortunately, they did not give away enough and therefore were not sufficiently popular. And this is why they failed, while Lenin succeeded". Holubnychy, *Selected Writings*, p. 46-47.

⁶⁰ Yaroslav Bilinsky, "The Communist Take-over of the Ukraine", *The Ukraine, 1917-1921: A Study in Revolution*, ed. Taras Hunczak, Cambridge, 1977, p. 110-11.

⁶¹ There was a retreat from the Kharkiv Congress of Soviets' decisions with an array of splinter Soviet republics. Real power was revealed not to be the soviet government but the military forces of Soviet Russia. Shakhrai, a minister, complained: "What kind of Ukrainian government is this when its members do not know and do not want to know the Ukrainian language? They have no influence in Ukrainian society. No-one has even heard their names before. What kind of 'Ukrainian Minister of the Army' am I when all of the Ukrainised divisions in Kharkiv will not obey me and defend Soviet power and I am compelled to disarm them? The only military support we have in our struggle against the Central Rada is the army

ment of Soviet Russia and the Central Powers deepened the malaise; through the substitution of internal elements by external forces, the revolution consumed itself. Lured by the appeal of the Germans the Central Rada entered a union with the Central Powers at Brest Litovsk on 9 February (27 January) 1918. The Germans then deposed both Ukrainian Peoples Republics; first the soviet, then like the proverbial horse of Troy, they turned on their hosts and on 29 April 1918 dispersed the Central Rada as unreliable 'left opportunists'.⁶²

The Nezalezhnyky: Revival and Retrogression in the Ukrainian Peoples Republic

The conservative coup d'état of Hetman Pavlo Skoropadskyi (1873–1945), 'only completed and crystallised in a precise form that which existed during the time of the Central Rada', on its return to Kyiv its revolutionary essence was dissipated.⁶³ The new 'Ukrainian State' proved to be a retrogressive regime of comprador capitalists and landlords 'aimed at the destruction of the revolutionary gains' in the social, then national spheres.⁶⁴ This provoked militant resistance by the labour movement, but the most intense and violent opposition was peasant resistance to food requisitioning and restoration of land to the landowners. The Hetmanate proved to be a defining moment, sharpening the process of differentiation in the Ukrainian Revolution.

The outbreak of the revolution in Germany and Austro-Hungary and its own realignment towards a unified Russian state, sealed the fate Skoropadsky. The primary organizational initiative to overthrow the Het-

Antonov brought into Ukraine from Russia, an army moreover that looks at everything Ukrainian as hostile and counterrevolutionary.' Cited in Bojczun, *Working Class and the National Question*, *ibid.*, p. 327.

⁶² On 9 March 1918 Colonel von Stolzenberg told his High Command: 'It is very doubtful whether this government, composed as it is exclusively of left opportunists, will be able to establish a firm authority', Oleh Fedyshyn, *Germany's Drive to the East and the Ukrainian Revolution, 1917–1918*, New Brunswick, 1971 p. 96.

⁶³ Yynnychenko, *Vidrodzhennnia Natsii*, Vol.III p. 24.

⁶⁴ Ivan Maistrenko, *Borotbism a Chapter in the History of Ukrainian Communism*, New York 1953, republished, by Ibidem-Verlaag, Hannover, 2007. *Borotbism*, p72.

manate and reconstitute the Ukrainian Peoples Republic came from a coalition headed by the Directory of the UNR.⁶⁵

The period Hetmanate had effectively cut Ukraine off from events occurring in the rest of the former Russian Empire. It was sheltered from the excesses of "war communism" the brutality of the occupying armies discredited both the Central Rada, and its successor Ukrainian State as representations of the national idea in the eyes of many workers and especially peasants. In contrast the idea of the direct democracy of the soviets was preserved amongst the masses. Another often overlooked change was the major shift in working class opinion on the national question. This was confirmed by the Second All-Ukrainian Workers Congress on 13 May 1918, despite a non-Ukrainian majority it agreed to a united struggle with the peasantry for an independent Ukrainian Peoples Republic, sentiments were further expressed at the All-Ukrainian Conference of Trade Unions, again largely non-Ukrainian in composition.⁶⁶ The Directory did not make an effort to involve the working class movement, nevertheless it mobilised of its own volition, with city-wide strikes in Kharkiv, Kyiv and the Donbas forcing the All-Ukrainian Central Council of Trade Unions to call a general strike on 20 November.⁶⁷

The uprising having restored the UNR and in so doing posed the question it faced in 1917, what happens after? With the hoped for socialist resurgence underway internationally the revolutionary left of the USDRP organised itself more effectively into a distinct faction, the Organising Committee of the USDRP *Nezalezhnyky*, established a in Kyiv in Early December 1918.⁶⁸

⁶⁵ The Directory members were, Vynnychenko, as Chairman, Petliura, F. Shevets of the Peasant Union, P. Andriievsky, Independent Socialists, and A. Makarenko representing the rail workers trade union.

⁶⁶ Khrystiuk, *Zamitky i materialy*, III. Bojcun, Working Class and the National Question, p. 373.

⁶⁷ Bojcun Working Class and the National Question, p. 385.

⁶⁸ The most prominent members of the *Nezalezhnyky* included Mykhaylo Tkachenko, veteran leader of the RUP and USDRP and former Minister of Internal Affairs in the UNR, Andriy Richytsky had been one of the editors of *Robitnycha Hazeta*, he took part in the Congress of Socialist International in Stockholm in the summer of 1917, Volodymyr Chekhivsky, an old member of the USDRP and the Head of Council of Ministers in the UNR, Mykhaylo Avdiyenko, began as a

The 'November Ukrainian Revolution' was conducted "exclusively by the indigenous national-revolutionary forces of the Ukrainian people" and from the start it was clear the subjective forces were radically to the left of the Directory. The 'Sovietophile' majority of the UPSR, the Borotbisty already declared their opposition to the Directory and large sections of the army, such as the Dniprovsk Division commanded by otaman Zeleny supported soviet power. At the State Conference convened by the Directory in Vynnytsia on 12–14 December, the *Nezalezhnyky* represented by Mykhaylo Avdiyenko argued it was necessary:

1: to recognize that a profoundly socio-economic, as well as political, revolution is taking place in Ukraine; 2. to recognize that its engine is the proletariat and the toiling peasantry, and 3. in accordance with this, to declare the principle of the dictatorship of the toiling masses in the form of councils of workers' and peasants' deputies.⁶⁹

This stance brought them into direct opposition with the Directory, who viewed them with suspicion.⁷⁰ The *Nezalezhnyky* also differentiated themselves from the Bolsheviks now reorganised as the Communist Party (Bolsheviks) of Ukraine (KP(b)U), had not been formed through a process of unification of the vernacular revolutionary left but was a subordinate of the Russian Communist Party, RKP(B). The disagreement of the *Nezalezhnyky* was not solely on the question of Ukrainian independence but the role of the soviets and the character of the dictatorship of the proletariat:

It is a party that aims not for the dictatorship of the proletariat and the revolutionary peasantry, but for the dictatorship of a section of the proletariat and of its own party. It is, therefore, profoundly violent and it will replace

soldier member of the strong Petrograd USDRP committee, Antin Drahomyretsky an old Kyiv USDRP activist, Yurko Mazurenko, as wartime officer, who blocked the passage to Petrograd of Kornilov

⁶⁹ Khrystiuk, *Zamitky i materiialy*, Vol.IV, Chater III p. 52

⁷⁰ When the Dniprovsk Division, entered Kyiv it on the defeat of Skoropadsky it was under red banners and slogans of 'All power to the Soviets!' and 'All land to the peasants'. Fearing they would make an attempt to take power, Petlyura transferred them from the city. K.B.Petrichenko, *Malovidomi Fakty z Zhyttya ta Diyalnosti Danylo Ilkovicha Terpylo (Otoman Zeleny)*, Institute of Ukrainian studies Kyiv, December 2006, [Unpublished].

proletarian dictatorial violence against the bourgeois order with the violence of a small group.⁷¹

It had proven itself with regard to the principle of self-determination “a hypocritical party which continually violates its own principles” and in view of this “cannot be trusted until it is transformed organisationally and merges with the interests of the Ukrainian toiling people.”

With the revival of the UNR was accompanied by an extreme retrogressionist trend, the conservative elements of the Hetmanate, in particular the military circles – the *otamanschyna*, were its inherent partner, who were engaged in pogroms and indiscriminate repression of the labour and peasant movement.⁷² The middle class and moderate elements though favouring a parliamentary democracy, found themselves political prisoners of this element on whom they were reliant.⁷³

The UN was further riven by a division on its international position; it was increasingly clear that if the UNR was to survive it required an ally. Despite the renewed hostilities Vynnychenko, and the Nezalezhnyky Volodymyr Chekhivsky, Head of Council of Ministers, saw their natural ally as Soviet Russia; the alternative pole was the Entente as advocated by Petlyura. The Entente’s main concern was the Russian Volunteer Army (VA), a force fighting to restore the Empire.⁷⁴ On 18 December 1918,

⁷¹ Ukrainian People’s Socialist Republic December 1918, Robitnycha Hazeta, no. 430, 7 January 1919.

⁷² An illustration was Colonel Bolbochan, the former Hetmanate commander of the Zaporozhian Division, who was appointed the Directory’s commander in chief in Left-Bank Ukraine. Bolbochan instituted a reign of terror against the resurgence of the agrarian revolution and the workers councils Mark Baker, *Peasants, Power and Revolution in the Village: A Social History of Kharkiv Province* p. 167-168.

⁷³ Assessing what had arisen from the Ukrainian National Union the Nezalezhnyky, ‘Andr. Mykh’ wrote: ‘Whatever was alive and popular in it has passed to the masses where it works. But remnants of the nationalist bourgeoisie and intelligentsia cling to the blue and yellow banner, arrange buffoonery, meetings to the sound of church bells, prayer services and other attributes of national sentimentalism, which only serve to discredit the popular movement and its leaders. Our task and the task of the Directory at the present moment is to break completely with remnants of the national front. Robitnycha Hazeta 25, December 1918.

⁷⁴ See: Anna Procyk, *Russian Nationalism and Ukraine The Nationality Policy of the Volunteer Army During the Civil War*, Edmonton 1995.

French and VA troops took Odessa proclaiming a 'South Russian' government. To the frustration of Ukrainian forces the Directory adopted restraint. In this situation the overall trend of the *Nezalezhnyky* was towards a breach with the Directory.

Things came to a head at the Sixth Congress of the USDRP on 10th-12 January 1919.⁷⁵ The Congress became a debate on soviet power and the dictatorship of the proletariat with Richytsky moving the *Nezalezhnyky* theses. The task of the proletariat of Ukraine was 'the transformation of the sovereign and independent Ukrainian People's Republic into the sovereign and independent Ukrainian Socialist Republic'.⁷⁶ Power would be organized on the 'principle of the dictatorship of the urban and rural proletariat and the poorer toiling peasantry, organized in worker-peasant councils'.⁷⁷ The government was to be reorganized on the basis of representation from revolutionary Ukrainian parties which stand for:

- a) the independence of the national Ukrainian Socialist Republic, and b) the power of the worker-peasant councils. This government is transitional until the organization of the government by the All-Ukrainian Congress of Worker-Peasant Councils.⁷⁸

On the question of international politics their resolution defended the 'independence of Ukraine demanding from the government:

- a) a rapprochement with the Russian Soviet Republic, on the basis of mutual recognition of the sovereignty of both socialist republics, complete and mutual non-interference in the internal affairs of the neighbouring republic, the immediate withdrawal of Russian troops from the territory of Ukraine (including the Crimea), their non-interference in the internal affairs of Ukraine and, in the case of refusal, an active defence of the Ukrainian Socialist Republic against imperialist attack.⁷⁹

A majority of the Central Committee spoke in favour, the opposition was a combination of the centrists and the right-wing 'Katerynoslav group'

⁷⁵ See: *Chervony Prapor*, 22 January 1919

⁷⁶ Khrystiuk, *Zamitky i materialy*, IV.

⁷⁷ Khrystiuk, *Zamitky i materialy*, IV.

⁷⁸ Khrystiuk, *Zamitky i materialy*, IV.

⁷⁹ Khrystiuk, *Zamitky i materialy*, IV.

of Issak Mazepa, Panas Fadenko and Ivan Romanchenko, joined surprisingly by Porsh.⁸⁰ The majority supporting a socialist revolution in the west, but considered the conditions lacking in Ukraine. It is debatable how representative the conference was in a situation where members of the Central Committee couldn't sleep in their own beds for fear of arrest.⁸¹ The divisions in the USDRP already apparent beforehand, now became an accomplished fact. After their resolution was defeated, the Nezalezhnyky walked out of the USDRP.

The Nezalezhnyky trajectory was now to split; they launched *Chervony Prapor* on the 22 January, coinciding with the unity of the UNR and the West Ukrainian Peoples Republic.⁸² It included a *Declaration* written by Tkachenko and Richytsky stating it was now time to move from a 'passive waiting state to an active and creative struggle for the reconstruction of the whole socio-political and economic order of Ukraine.' At the Sixth Congress the question was sharply posed 'either the old or the new – and the official party stood between them.'⁸³ They rejected the claim of the 'official party' to be the greater democrats asserting their democracy 'would inevitably turned into the dictatorship of the middle classes' and in 'a parliamentary order the popular masses will be excluded from creative action'. In contrast the socialist revolution would create 'a government based on the active participation of the toiling masses.'⁸⁴

Responding to the fear of the dominance of the 'non-Ukrainian urban element' they pointed out that the 'proletariat was not entirely for-

⁸⁰ The discussions that Porsh held with Mazepa on their own do not explain such a volte face by Porsh. One can only surmise that the experience of the Bolshevik rule in Ukraine had seriously disillusioned Porsh, as it had others. It was his last speech to a USDRP audience in Ukraine after which he was dispatched as UNR ambassador to Germany. In January 1921 he began to adopt a more sovietophile politics, he made a speech at a student meeting calling on the émigrés to recognise the Soviet Ukrainian government and return to the Ukraine. Porsh applied return to the Ukraine himself in 1922 and in January 1923 the Ukrainian Politburo decided to allow him to return though he never took up the offer. He started to drift away from political activity and tragic death in Germany in 1944.

⁸¹ Vynnychenko, *Vidrozhenia Natsii*, Vol.III, p. 242.

⁸² *Chervony Prapor*, 22 January 1919

⁸³ *Chervony Prapor*, 22 January 1919

⁸⁴ *Chervony Prapor*, 22 January 1919

eign' and emphasised "the proletariat in Ukraine can and must come to power together with the revolutionary peasantry."⁸⁵ In the course of the revolution the non-Ukrainian workers would be drawn more and more into all forms of internal life in Ukraine and 'rid themselves of the remnants of old Russia and will join the Ukrainian people and proletariat.'

The debate of the Sixth Congress was repeated at All-Ukrainian Labour Congress which opened on 23 January 1919. The Congress was to perform; to legitimise the UNR in a forum of the popular movement.⁸⁶ The military circles mounted a campaign of harassment of the very forces on which the republic was to be based, its elections were stifled.⁸⁷ The Directory's credibility had rapidly eroded, in the countryside peasant brigades were defecting en masse to the Borotbisty or Bolsheviks, the army of the UNR had declined from 100,000 to 21,000 by the third week of January.⁸⁸

The Nezalezhnyky participated forming a bloc with those parties supportive of soviet power, the Borotbisty, the left Bundists and those Bolsheviks who attended despite their official boycott. Zinovyev of the Nezalezhnyky outlined their opposition in a declaration which he read at the Congress on the 26 January.⁸⁹ Unsurprisingly it failed to convince

⁸⁵ Chervony Prapor, 22 January 1919

⁸⁶ According to Mazepa the decision to call the All-congress 'was an obvious concession to Bolshevik slogans. The landowners and financial and business circles, which had supported the Hetmanate were excluded.' Maistrenko, *Borotbism*, p. 100.

⁸⁷ At the time of elections to the Labour Congress, part of the Left Bank had already been taken by Soviet troops, and in part of it the peasants and workers were at war with the Directory's army. Thus elections could not be held there. On the Right bank there was a wave of pogroms. In the south the French army and the Russian Volunteer Army had captured Odessa and were advancing. Whilst the National Rada of the Western Province of the UNR were invited to participate with full voting rights, in sharp contrast at the insistence of Petlyura, Konovalets and other otamans, the soldiers of the UNR were deprived of electoral rights to participate.

⁸⁸ Bojcun, *The Working Class and the National Question*, p. 398.

⁸⁹ It stated that whilst recognising the Directory had played positive role "the absence of a clearly defined class character" resulted in 'the vacillating and indecisive character of both its internal and external policy.' The result was 'war with Socialist Russia and the possibility of an alliance with the imperialist Entente'. The Nezalezhnyky demanded A 'new coalition government is formed of pro-so-

the congress, in response the pro-Soviet bloc completely abstained from the voting, made a declaration they did not recognise the competence of the congress and then walked out. The USDRP had called the congress with the desire to strengthen the authority of the Directory instead it neither failed to arrest its downward spiral nor alter its course of action.

Pavlo Khrystiuk contends that the *Nezalezhnyky* stance bound them for a long time to the Directory in their effort to transform the UNR.⁹⁰ In practice their approach of the *Nezalezhnyky* during December 1918–January 1920 involved a combination of tactics of reform and revolution, where the popular movement possessed the strength to oust the Directory they supported such a course, whilst still seeking an overall socialist transformation from within the UNR. The *Nezalezhnyky* also attempting to utilise their posts within the UNR to broker a rapprochement with Soviet Russia, there was initially vacillation on the part of the Council of Peoples Commissars towards the Directory, it was possibly without Lenin's knowledge that the Red Army advanced into Ukraine in late December 1918.⁹¹ Under pressure from the left the Directory sent a special diplomatic mission on 15 January 1920 to Moscow.⁹² Yurko Mazurenko a leading *Nezalezhnyky* took on the mission of conducting negotiations:

I declared that I would go on the condition that decrees on the transfer of local power to the Soviets and a call for a congress of Soviets (and not a Labour Congress) to be published immediately, as well as on the condition that the communist party would be legalised. For this, of course, I was ostracised by the Directorate.⁹³

Controversy surrounds the success of this mission which the left claims was sabotaged by Petlyura, their efforts resulting in the declaration of war

viet parties" and a 'Ukrainian Socialist Republic of Councils' Chervony Prapor, 6 February 1919

⁹⁰ Khrystiuk, *Zamitky i materialy*, IV, p. 13

⁹¹ Arthur E. Adams, *The Bolsheviks In The Ukraine The Second Campaign, 1918–1919*, New Haven 1963, p. 82–85.

⁹² Chekhivsky telegraphing that: 'Our government, will transfer all power to the Labour Congress and is prepared to do anything to avoid spilling proletarian blood.' Khrystiuk, *Zamitky i materialy*, IV.

⁹³ Yu. Mazurenko, *Dokumenti Trahichnoi Istorii Ukrayini*, p. 248–253.

on Soviet Russia on 16 January 1919.⁹⁴ By this time Chekhivsky and Vynnychenko had resigned from the government over its Entente turn.⁹⁵

Despite public denial that Avdiyenko was preparing an uprising, the Nezalezhnyky turned to the establishment of soviet power by force.⁹⁶ At a congress of the in Hryhoriv the Dniprovsk Division renamed itself the First Kyiv Soviet Division and elected Danylo Zeleny as otaman along with a Revolutionary Committee joined by the Nezalezhnyky.⁹⁷ Their previous dual approach towards the Directory did place the USDRP Nezalezhnyky at a disadvantage in comparison to the Bolsheviks who were stronger in the cities and the Borotbisty in the countryside. They could act unilaterally but not decisively without allies, the Borotbisty had established a Central Revolutionary Committee, seeking to meet the Russian Bolsheviks with an existing soviet government.⁹⁸ However, political differences between the Ukrainian Marxists and the Borotbisty with their populist origins prevented a higher level of unity being achieved.

⁹⁴ An act complimented by Red Army commander Antonov also lobbying Moscow against an agreement stating there was 'nobody in Ukraine with whom we should negotiate'. Stachiw, *Ukraine and the European Turmoil* Vol 2, New York, 1973, p 258.

⁹⁵ 'After Mazurenko finally succeeded in thrusting upon the Directory his courier, its new head S. Petlyura, with curses sent him away without having accepted the report of the head of the delegation, which was authorised to act also by the signature of the 'Commander-in-Chief'. Vynnychenko *Vidrozhennia Natsii*, Vol. III p. 279-280.

⁹⁶ Most successfully in Left-Bank Ukraine in Kharkiv, Chernihiv and Katerynoslav guberniia the Directory was overthrown. On the Right Bank attempted risings occurred in Volhynia, Zhytomyr and in the Obruch district where the Otamanshchyna responded with pogroms. In Vynnychenko's estimation in the territory under their control: 'There was neither punishment, nor justice, nor trials, nor control over these criminals and enemies of the revolution and the national movement. The whole system of military authority was constructed and consciously based, by the chief otamany, on the principle that there would be no control.' Vynnychenko, *Vidrodzheniia Natsii* Vol. III p. 188.

⁹⁷ Petrichenko, *Malovidomi Fakty z Zhyttya ta Diyalnosti Danylo Ilkovicha Terpylo* (Otaman Zeleny)

⁹⁸ Maistrenko, *Borotbism* p. 118-119.

Independent Republic of Soviets or 'Commissar State'

The Ukrainian Bolshevik leader Yurii Lapchynsky emphasised that in 1919 the "communist movement and Soviet power in Ukraine were built in a political situation, which was totally different to the first period."⁹⁹ The situation could not have been more favourable for a convergence between the Ukrainian and the Russian Revolutions, and reconciliation of the internal elements. The creation of a Ukrainian republic based on councils with a plurality of pro-soviet parties appeared a viable possibility. On 4 February 1919 the Directory of the UNR withdrew from Kyiv in the face of the advancing the Soviet forces, *Chervony Prapor* concluding 'the Directory's positive role was finished'.¹⁰⁰

The Red Army entered Kyiv on 5 February unopposed, welcomed by an announcement of the Executive of the Kyiv Soviet of Workers Deputies signed by the Nezalezhnyky, Bolsheviks and Borotbist deputies stating 'the Directory has been driven from Kyiv and red Soviet battalions under the leadership of the Worker-Peasant Government of Ukraine are entering the city.'¹⁰¹ But the Nezalezhnyky had not abandoned their earlier criticism, greeting the new government in a leading article on 6 February *Chervony Prapor* wrote:

If the Directory stupidly repeated an outdated policy that has already been condemned by history, then the Russian Bolsheviks have come by the same outdated path... Under the slogan of the struggle for the power of the soviets arrives a government that calls itself Ukrainian, but which we do not and cannot describe as such.¹⁰²

The KP (b) U by its own volition had established a 'Provisional Worker-Peasant Government of Ukraine' in Moscow.¹⁰³ It was formed externally

⁹⁹ Chervonyy Prapor, Kharkiv, 11 July 1920

¹⁰⁰ Chervony Prapor, 6, February 1919.

¹⁰¹ The announcement was signed by the head of the committee Bubnov and the following members: P. Syrodenko, P. Dehtiarenko, M. Maior, V. Cherniavsky, H. Volkov, H. Myhailychenko, P. Liubchenko, I. Kachura, A. Chekhsis, I. Frenkel, and M. Avdiienko. Khrystiuk, Zamitky i materialy, IV.

¹⁰² Chervony Prapor, 6, February 1919.

¹⁰³ Arthur E. Adams, *The Bolsheviks In The Ukraine The Second Campaign, 1918–1919*, New Haven 1963, p. 25–64.

outside of the revolutionary process; initially at its head was Georgii Pyatak who provided its theoretical scaffolding. Pyatak part of the left-Communist current, flushed with revolutionary romanticism they were a strong element in the KP (b) U and opposed national self-determination as a slogan invalidated by imperialism.¹⁰⁴ By decision of Moscow, Pyatak had been replaced as unelected head of the government by Christian Rakovsky, recently arrived from the Balkans.¹⁰⁵

But, despite their opposition to the Rakovsky's government, the *Nezalezhnyky* did not reject the possibility of cooperation. The same issue of *Chervony Prapor* carried a resolution of the Organizational Committee stating they were willing:

To enter the government and to take full responsibility for it only if: 1. All official organs of the supreme government – not only Ukrainian, but also Russian – recognize the independence and autonomy of the Ukrainian Socialist republic; 2. If a firm national and social course is taken in Ukraine, and Ukrainian is the only official language.¹⁰⁶

The views of the Rakovsky were already apparent before his arrival in Kyiv; he had declared himself a specialist on the Ukrainian question, having spent a mere three months in Kyiv in 1918. In *Izvestiia*, he announced the following theses: the ethnic differences between Ukrainian and Russians are insignificant, the Ukrainian peasantry lacked national consciousness. National consciousness has been submerged in social class consciousness. The Ukrainian proletariat is purely Russian in origin.¹⁰⁷ Rakovsky concluded the Ukrainian national movement was an invention of the intelligentsia. These ideas combined with Pyatak's 'left-Communist'

¹⁰⁴ Pyatak's most well known work on the national question is *The Proletariat and the 'Right of Nations of self-determination' in the Era of Finance Capital*, written under the name of 'P. Kievsky' published in 1916 with Lenin's reply *A Caricature of Marxism and Imperialist Economism*.

¹⁰⁵ Key texts are, Christian Rakovsky, *Selected Writings on Opposition in the USSR 1923–30*, ed. Gus Fagan, London 1980, Pierre Broué: Rakovsky, *Cahiers Léon Trotsky*, no.17-18. L'Institut Léon Trotsky, 1984. Neither of them actually engage critically with the policy of Rakovsky in Ukraine in 1919.

¹⁰⁶ *Chervony Prapor*, 6, February 1919.

¹⁰⁷ Mazlakh and Shakhrai, *On The Current Situation* p. 1115-117.

nists' and the Russophile 'Katerynoslavians' in the KP(b)U laid fertile ground for conflict.

The state administration was constructed on administrators brought from Russia and largely from the local Russian petit-bourgeoisie who joined the KP(b)U to qualify for employment. Tkachenko writes that whilst the KP(b)U government was establishing itself:

All sorts of Russian nationalist elements from the Black Hundreds to the revolutionary intelligentsia in Ukraine were joining forces with the Bolsheviks to help reconstruct a 'united and indivisible Russia'. ... Unreliable elements signed up with the Bolshevik party and contributed to enhancing the nationalistic and even chauvinist coloration of the Bolshevik proletarian movement... Even the Russian communist press was writing enthusiastically about the unification of Russia and this milieu of 'specialists' as well as the nationalism of the Russian communists themselves deepened the split within the proletariat along national lines... promoting its in its midst a fierce struggle out of which the reaction raised its head.¹⁰⁸

The Nezalezhnyky viewed these developments with growing frustration, accusing the regime of failing to reverse a situation 'which came about as a result of the age-old oppression of the Ukrainian people by Muscovite imperialism'.¹⁰⁹ Instead 'the kind of insane and disgraceful Russification sweeping Ukraine right now has never been seen before even during the Hetmanate rule in its last 'federative' phase':

Not one pamphlet in Ukrainian for the Ukrainian peasant, not one brochure, not one newspaper of the soviet government in Ukrainian! The Ukrainian language has been driven out from wherever it was. A whole series of orders on using the 'generally understood language' is a sign of the times. And to the modest demands of the Ukrainian citizen that at least his national and cultural rights, like those of the 'fraternal' people here in Ukraine, be safeguarded, there is but one reply: chauvinism and the spirit of the bourgeoisie and the counter-revolution.¹¹⁰

¹⁰⁸ Tkachenko, *Borotba* Vienna, (April 1920).

¹⁰⁹ *Chervony Prapor*, 14, February 1919

¹¹⁰ *Chervony Prapor*, 9, March 1919.

When Rakovsky came to the Kyiv Soviet on 13 February he never mentioned the national question at all. This provoked a string of criticism from Ukrainian and Jewish deputies who pointed to the mistakes of the first Soviet Government and the need for the involvement of other parties. Avdiyenko attacked this failure to address 'the important national question in Ukraine and the question of the proletariat's role in resolving the national question':

In every country the struggle with the bourgeoisie is the affair of the proletariat of that country. For the success of that struggle the proletariat of every country must be organized. Moreover comrade Rakovsky said nothing about what the provisional government must do in order to organize the Ukrainian proletariat and draw it into the revolutionary struggle.¹¹¹

Rakovsky's defence poured oil on the flames; he ridiculed calls to introduce the Ukrainian language in education and government as 'linguistic music' branding it a 'reactionary and completely unnecessary measure'.¹¹² The *Chervony Prapor* wrote that that behind 'their cosmopolitanism lies nothing other than a not very hidden Russification' in continuity with Tsarist practices: "If we are not afraid to use social force over the bourgeoisie, then neither are we afraid of using the small social force over that same bourgeoisie and intelligentsia by forcing them to know the language of the people at whose expense they are living."¹¹³ The *Chervony Prapor* ran a string of articles on official instructions for the use of the Russian language in the administration of the Soviet Republic; this even involved the reversal of practices introduced in the Hetmanate.¹¹⁴

The rift that grew within Soviet Ukraine stemmed not only from dissatisfaction with policy on the national question but also despite the promise of the 'rebirth of soviet power locally', there was an overall absence of self-government. The republic was ruled through appointed revolution-

¹¹¹ Khrystiuk, *Zamitky i materialy*, IV.

¹¹² Khrystiuk, *Zamitky i materialy*, IV.

¹¹³ *Chervony Prapor*, 15, February 1919.

¹¹⁴ For example *Chervony Prapor*, 13, February 1919 reported A letter of the Commissar of the Chief Military Administration, stating 'In Soviet Russia only the Russian language is written, and it is not permitted to spend the people's money for translators. Please write in Russian.'

ary committees, *revkomy*, and in the countryside, committees of poor peasants, *kombedy*.¹¹⁵ Workers councils existed only in the large towns and then only in an advisory capacity; soviet power as such did not exist.¹¹⁶ In April the Ukrainian trade union movement was purged, subordinated to the state and absorbed into All-Russian structures.¹¹⁷ Branded by Ukrainian Marxists as the 'commissar state' this dangerous alienation was compounded by the retarding of the agrarian revolution through excesses of grain requisitioning and the transplanting from Russia of an elitist land policy of the 'commune', formed not by the self-activity of the peasants but imposed from above. Whilst Soviet planners sought to centralise the Ukrainian economy with Russia, 'in actuality the Ukraine was plundered randomly, like a vast treasure chest for food and fuel.'¹¹⁸

In late February *Chervony Prapor* pointed out that these policies were starting to produce centrifugal forces, most violently amongst the peasantry. It emphasised there is grain in Ukraine which must be given voluntarily to the 'starving Russian worker and as much as he needs', but instead the requisition squads 'come and take not just grain, but everything that they can take and carry off.' Not only were these methods provoking unrest but they questioned the sovereignty of Soviet Ukraine. It required proper transparent trade agreements, 'this is possible only if Ukraine is sovereign not in words but in reality, only if the workers themselves are masters in their own socialist republic and not foreign pretenders.'¹¹⁹

Whilst still preserving problematic connections in some regions such as in Katerynoslav, in March 1919 the *Nezalezhnyky* abandoned their position as a faction and renamed themselves the Ukrainian Social Demo-

¹¹⁵ Adams, *The Bolsheviks In The Ukraine The Second Campaign*, p. 125.

¹¹⁶ Workers councils existed only in the large towns, in Kharkiv, Kyiv, Zhytomyr, Katerynoslav, Poltava, Chernihiv, and then only in an advisory capacity.

¹¹⁷ There was major debates between *Nezalezhnyky* and supporters of 'statisation' in the congresses of the chemical workers union, trade and industrial office workers, the tobacco workers, the metal workers, printers, the miners union, sugar refinery workers and the All-Ukrainian Teachers Union. Bojcun, *Working Class and the National Question*, p. 446-449.

¹¹⁸ Thomas, *Remington, Building Socialism in Bolshevik Russia, Ideology and Industrial Organisation 1917-1921*, Pittsburgh, 1984, p. 167

¹¹⁹ *Chervony Prapor*, February 28, 1919

cratic Workers Party Independentists. This was only a transitional name until their planned congress on 30 March, they had decided it was 'necessary to quickly devise a communist programme and organise a Ukrainian Communist Party.'¹²⁰ In this endeavour the Nezalezhnyky were engaged in discussions with some Bolsheviks no doubt to the consternation of the KP(b)U leadership.

This decision also coincided with the founding of the Communist International. At the founding congress held on March 2–6, 1919 in Moscow, Mykola Skrypnyk representing the KP(b)U gave an upbeat report on Ukraine, welcoming the spit the USDRP saying that: 'Although these Independent Socialists differ from the Communists on fundamentals, they are nevertheless working harmoniously with our party today and participate in the soviets'.¹²¹ Yet this was far from the approach being taken at the Third Congress of the KP(b)U then underway in Kharkiv.

The Kyiv 'left-Communists' led by Pyatakov reasserted their influence securing the majority of votes and positions on the Central Committee. The congress endorsed the policy of War Communism and that Ukraine enters the RSFSR as an autonomous republic. More ominously by a narrow margin of 101 to 96 a resolution was carried against co-operation with other pro-soviet parties, stating 'agreements with such parties as the Right SR's, Independent Ukrainian Social Democrats and others are admissible'.¹²² These parties were to be denied '*any responsible posts in the soviets*' and excluded from the government of Ukraine, 'which should consist *solely of the representatives of the Communist Party of Ukraine*'.¹²³ Approaches for fusion with the KP(b)U by the Borotbisty-Communists and left Bund were also rejected.¹²⁴

¹²⁰ Yu. Mazurenko, *Dokymenti Trahichnoi Istorii Ukrayini*, p. 248-253.

¹²¹ John Riddell Ed. *Founding the Communist International, Proceedings and Documents of the First Congress*, New York, 1987, p. 98.

¹²² KP(b)U Third Congress was held between March 1–6, 1919, Adams, *The Bolsheviks In The Ukraine*, p. 218-219.

¹²³ Maistrenko, *Borotbism*, p. 124-125.

¹²⁴ This flew in the face of earlier instructions of Lenin to Rakovsky that the non-Bolsheviks parties be involved in the government Adams, *The Bolsheviks In The Ukraine*, p. 120.

This decision came on the eve of the Third All-Ukrainian Congress of Workers' Peasants' and Red Army Deputies' to which the government had previously assured it would 'hand over power in the country'.¹²⁵ The congress was held in Kyiv from 6-10 March, of the 1,719 delegates about 80 percent were Bolsheviks, and out of the minority the *Nezalezhnyky* mustered forty-two deputies.¹²⁶ Formal elections had been held only the parts of four provinces and the majority of delegates were from *revkomy* not soviets.¹²⁷

Far-reaching socialist policies were outlined in the resolutions of the congress, and by the new Constitution of the Ukrainian Soviet Socialist Republic.¹²⁸ The problem was that the Constitution was not implemented; furthermore Ukraine remained, and was considered by the government, a regional unit of Russia.¹²⁹ The Borotbisty were "elected" to the Central Executive Committee, which comprised 90 KP(b)U and 10 Borotbisty.¹³⁰ They were allowed into the government 'only in order to show a bit of Ukrainian colour,' declared the *Nezalezhnyky*, the 'commissar state'.¹³¹

Drahomyretsky wrote from Kyiv that 'notwithstanding the disillusionment with the present regime, the masses continue to raise soviet slogans'.¹³² Indicative of this was the subsequent Kyiv District Congress of the Councils of Workers' and Peasants' Deputies held on 24-25 March. The congress called for the inadequate representation of the peasantry in organs of power to be remedied, but went further stating that 'Soviet power must not be undermined by a bureaucratic apparatus' resolving

¹²⁵ Manifest Vremennogo Raboche Krestianskogo Pravitel'stva Ukrainy, December 1, 1918, cited in Mazlakh and Shakhrai, *On The Current Situation*, p. 27.

¹²⁶ Jujij Borys, *The Sovietization of Ukraine 1917-1923*, Edmonton 1980, p. 419.

¹²⁷ Bojcun, *The Working Class and the National Question* p. 465.

¹²⁸ Borys, *Sovietization of Ukraine*, p. 218

¹²⁹ According to Balabanoff, first Secretary of the Communist International and a friend of Rakovsky's sent to assist him in Kyiv, 'the Bolsheviks had set up an independent republic in the Ukraine. In actuality that section of it in which Soviet rule was established was completely dominated by the Moscow regime'. Angelica Balabanoff, *My Life as a Rebel*, London 1938, p. 234.

¹³⁰ Adams, *Bolsheviks in Ukraine*, p. 125.

¹³¹ Khrystiuk, *Zamitky i materialy*, IV.

¹³² cited in Bojcun, *The Working Class and the National Question*, p. 464,

to ensure that 'the election of organs of power must be convened and held with the full consent of the electors, without any pressure from the administration.' On the national question it declared the 'Ukrainian Socialist Soviet Republic must be sovereign and not dependent on anyone, but in a strong alliance with other socialist republics'.¹³³

In the spring of 1919, the government engaged in a bitter struggle against the newly created USDRP *Nezalezhnyky*. They were 'deluged on all sides with accusation of nationalist chauvinism, of being counter-revolutionary and petty-bourgeois'.¹³⁴ How the KP(b)U defined these "counter-revolutionary" politics of the *Nezalezhnyky* was outlined by Cheskis a member of the Executive Committee of the Kyiv Soviet:

The most difficult thing is this question with the independent Ukrainian social democrats, who have not yet given up their national demands and autonomist view of the political system of Ukraine. If, of course, the *Nezalezhnyky* renounce the last point of their programme and come closer to a true soviet platform, the participation in the government will certainly be possible.¹³⁵

On the night of the 25th March, after the above Congress had finished Richytsky, Mazurenko and other *Nezalezhnyky* were arrested on the orders of the Cheka and *Chervony Prapor* temporarily closed down.¹³⁶ This had disastrous results, the planned party congress did not place or the new Ukrainian Communist Party launched.¹³⁷ After several days those arrested were released and *Chervony Prapor* reappeared, with an open letter from the editors demanding an end to the repression, in an article by Kachinivsky on the way ahead he summarised: "It is now two months since the soviet authorities occupied Kyiv, but we have yet to see real so-

¹³³ Khrystiuk, *Zamitky i materialy*, IV.

¹³⁴ "The Ukrainian *Nezalezhnyky* do not recognize the government; the Ukrainian *Nezalezhnyky* incite the workers and peasants against the government; the Ukrainian *Nezalezhnyky* agitate against helping starving Soviet Russia with grain from Ukraine; the Ukrainian *Nezalezhnyky* inflame national hatred; the Ukrainian *Nezalezhnyky* insist on drawing the rural proletariat into revolutionary construction and oppose the proletariat," Khrystiuk, *Zamitky i materialy*, IV.

¹³⁵ *Chervony Prapor*, 9 February 1919.

¹³⁶ *Chervony Prapor*, 3, April 1919

¹³⁷ Yu. Mazurenko, *Dokymenti Trahichnoi Istorii Ukrayini*, p. 248-253.

viet power or the dictatorship of the proletariat. All we have is the dictatorship of the communist party.”¹³⁸

The intervention of the Hungarian Soviet Republic

The policies of the Rakovsky regime began to produce powerful centrifugal forces; engulfed by worker and peasant unrest, the Ukrainian SSR started to fragment and disintegrate into internecine conflict. This crisis saw two tendencies which have complicated historical analysis ever since: on the one hand the attempted revolutionary mobilization of society and on the other its antithesis – fragmentation and class decomposition.¹³⁹ The decomposition of industry became catastrophic with ‘shortages of electricity, food, materials, and skilled workers’.¹⁴⁰ Indicative of this decomposition were pogroms, brigandage and otaman adventurers. No sides in the conflict escaped being tainted by the effects of this vortex.

This crisis became increasingly acute just as the communist revolution in Europe unfolded, with proclamation of the Hungarian Republic of Councils on 21 March followed by the proclamation on 6 April of the Bavarian Soviet Republic. The Ukrainian question became integral to deciding their fate; for it was from here that any direct connection could be made between the soviet republics.¹⁴¹ However from the start its achievement was impeded by the events in Ukraine,

Historian Rudolf L. Tokés asserts that “Béla Kun was lacking in detailed information on the Ukrainian situation”, and as such he did not ap-

¹³⁸ Chervony Prapor, 3, April 1919

¹³⁹ The working class had reached the point of exhaustion by the third year of the revolution in Ukraine. Industrial production plummeted to between 15-20 per cent of its pre-war level by 1920. Many unemployed workers volunteered or were drafted into the armies, 50,000 Donbas workers were in the Red Army by October 1918, 40,000 were conscripted in May 1919. Many in local areas joined their local militia or irregulars. In the urban areas there was food shortages and a typhus epidemic in 1919-20. For many it was better to escape to the countryside.

¹⁴⁰ Vladimir, Brovkin, ‘Workers Unrest and Bolshevik Responses in 1919’, *Slavic Review*, Vol.49, No.3, 1990, p. 353.

¹⁴¹ This had been long recognised, Karl Radek had said in 20 October 1918 at the KP(b)U congress that the “our road to aid the workers of the Central Powers lies precisely over Ukraine, over Romania, Over Eastern Galicia and over Hungary”. *Sovietization of Ukraine*, p. 205.

preciate the selfishness of Russian Bolshevik police as regards Soviet Hungary.¹⁴² L.Tokés saw this in terms of their failure to deploy Hungarian units of the Red Army in a drive towards Hungary, and putting their own survival before world revolution. In fact the opposite is the case; the government in Budapest had a very good understanding of the Ukrainian situation and sought to assist in bringing about a change in a manner which stood in stark contrast to the practices of the Russian Communists.

A Ukrainian Diplomatic Mission had been established in Hungary since February 1919, headed by Mykola Halahan, a veteran Ukrainian Marxism. Halahan had already received a sympathetic response in the socialist daily *Nepszava* toward coverage of the Ukrainian question. The interest of the left reached a new level with formation of the Soviet government.¹⁴³ The Soviet government recognised the West Ukrainian Peoples Republic, establishing trade links and negotiations on aid in its war with Poland. The Deputy Peoples Commissar for Foreign Affairs Erno Pór promptly initiated discussions with Halahan, who advised him that the destiny of soviet power in Hungary was dependent on the plight of Ukraine, as long as the conflict with the UNR continued "assistance from Moscow will not come, because between Moscow and Budapest lies Ukraine."¹⁴⁴ The Hungarian government, proposed Halahan, should not simply consult but *demand* from Moscow an end to the war with Ukraine.

Bela Kun followed up these talks emphasising the necessity of a Soviet Ukraine and seeing no need for peace with the "bourgeois Directory". Halahan in turn sought to convince Kun it was not possible to impose the Russian model, that the Ukrainians did support a form of state which corresponding to the interests of the working masses, the "labour councils".¹⁴⁵ In this regard Kun's disdain of Rakovsky became apparent, describing him repeatedly as an "idiot". In Hungary he said communists were able to work with the social-democrats, because the national ques-

¹⁴² Rudolf Tokes, *Bela Kun and the Hungarian Soviet Republic*, Stanford 1967, *Revolution in Perspective*, Essay on the Hungarian Revolution, Ed. Andrew C. Janos, Berkley, 1971. Rudolf L. Tokés, p. 201.

¹⁴³ Mykola Halahan, *Z Moïkh spomyniv, 1880 ti 1920 r*, Tempora, Kyiv, 2005, p. 419.

¹⁴⁴ Halahan, *Z Moïkh spomyniv*, p. 442

¹⁴⁵ Halahan, *Z Moïkh spomyniv* 443

tion did not divide them into warring camps. Kun's solution was an "independent Soviet Ukraine" and proposed establishing contact with those adhering to that viewpoint – Vynnychenko the former premier of the UNR was the figure they identified to take this forward.¹⁴⁶ Confident Lenin now supported an independent Ukraine Kun agreed to take on the role as mediator in achieving this outcome in all their interests.

By the middle of March 1919, Vynnychenko was in Vienna having broken with Directory and the rightist leaders of the USDRP. Whilst he had begun to advocate the creation of a state based on workers and peasants soviets, he continued to have misgivings about the Bolsheviks. In his diary he asked whether their victory and the creation of the socialist order, 'the birth of which I welcome with ecstasy in my soul', would also mean defeat or the Ukrainians, enthused by events in Hungary he placed his hope on the success of international revolution.¹⁴⁷ On 28 March, mere week after the Soviet Republic was formed; Vynnychenko received a telegram asking him to go to the Budapest, Kun even provided the transport.

On 30 March Vynnychenko arrived in Budapest with another Social Democrat, Yury Tyshchenko, and he met Kun on the same day. The ensuing discussion between the émigrés Ukrainians and the Hungarian officials resulted in a programme drawn up by Vynnychenko and Tyshchenko which was presented by Kun to Moscow, the were:

1. Fully independent and sovereign Ukrainian Soviet Republic within the ethnographic borders including Galicia with Lviv as per the line of the Syan and the Kuban region.
2. until its establishment on a All-European scale, the establishment of a military alliance between the existing socialist republics on the grounds of equal rights of each member of the alliance.
3. The military of another member of the alliance should remain on the territory of a member of the alliance only with the consent of that Soviet republic.
4. The Government of the Ukrainian Soviet Republic to consist of the Independentist Ukrainian Social Democrats, the left Ukrainian Social-Revolu-

¹⁴⁶ Halahan, *Z Moïkh spomyniv* 444

¹⁴⁷ Shchodennyk. *Tóm 1, 1911–1920*, ed. Hryhorii Kostiuk, Edmonton and New York, 1980, *Ibid.*, pp. 323–28. The quotation is on p. 328.

tionaries, and Ukrainian communists as well as those Ukrainian socialist parties who accept the platform of soviet power.

5 All allied socialist republics are obliged to if necessary provide render all material aid to another member-republic in defence of its territory in the fight against imperialist encroachments on behalf of neighbouring bourgeois countries and in the first place against the Entente, Poland and Romania, as well as the fight against internal counter revolutionaries which endanger the existence of Soviet republics.¹⁴⁸

Kun assured Vynnychenko that he had been in contact with to Lenin by radio and he accepted the points: 'But concerning the government, then it would depend on who is chosen by the councils of workers and peasant deputies of Ukraine.'¹⁴⁹ The full text of this radio telegram was intercepted by a Paris radio station and was published in full in the French newspapers; the "Triple alliance of Russian, Ukrainian and Hungarian soviet republics" caused uproar as a new red plot. But from Moscow there was silence.

The only news was of continuing unrest, Vynnychenko felt the Rakovsky government was turning the 'Ukrainian peasantry and all national Ukrainian layers' against itself, posing a serious danger 'especially bearing in mind the necessity as soon as possible to constitute a direct connection with Hungary'.¹⁵⁰ It was a week before Budapest received a response. – It was not from Lenin but Rakovsky. Vynnychenko was not named but sarcastically described as that "poet" who was a "typical representative of petit bourgeois ideology" who belongs to the left-wing of the "Directory band".¹⁵¹ With whom there was no sense in discussing any kind of alliances. It was not what Por and Kun had expected, they were said Halahan "baffled" in light of the plight of Soviet Hungary.

Vynnychenko met again with Kun and Por, but they made no progress with Rakovsky.¹⁵² They vehemently believed that Moscow and Kyiv would

¹⁴⁸ Halahan, *Z Moïkh spomyniv*, 445- 446

¹⁴⁹ Volodymyr Vynnychenko, *Schodennyk 1911–1920*, Edmonton, 1980, p. 331-332.

¹⁵⁰ Vynnychenko, *Schodennyk*, p. 331-332.

¹⁵¹ Halahan *Z Moïkh spomyniv* p. 446.

¹⁵² Vynnychenko, *Schodennyk*, p. 331.

agree, when Vynnychenko expressed his doubts they protested: "Never in the world, Russian communists cannot be imperialists and nationalists." Vynnychenko said to them: "Mark my words: They will lose you, us and themselves on the Ukrainian question."¹⁵³ Exasperated, Vynnychenko returned to Vienna, leaving Halahan to represent him.

Vynnychenko and Kun were not the only people that April calling for reconciliation with the Ukrainian parties to overcome the Rakovsky governments 'complete isolation from the masses.'¹⁵⁴ As On 17 April Red Army commander on the Ukrainian front Antonov-Ovseenko under orders on 25 March to go on the offensive towards southeastern Galicia and establish ties with Soviet Hungary, raised his concerns with the Bolshevik leadership that he was hindered because "land and national policy in Ukraine cuts at the roots of the military leadership to overcome these disintegrating influences". His proposals including a coalition government with the "*Nezalezhnik* SD's and Ukrainian SR's", "to compel foreigners 'Great Russians' to adjust themselves with greatest tact towards the local population" and "to halt the plundering of Ukraine's bread and coal".¹⁵⁵

All these demands brought no change in the policy in Ukraine, Kun became convinced that Rakovsky was engaged in outright sabotage, despite Lenin repeated reassurances this was not the case he was not convinced otherwise. This failure did not cease the interest of the Hungarian government in the Ukrainian question, indeed whilst dissident Ukrainian Marxists were being branded "counter-revolutionary" in Kyiv, in Budapest they had freedom to organise. A Ukrainian Communist Group was organised and began publishing a weekly *Chervona Ukraina* on from 24 May.¹⁵⁶ Its critical articles on the great disagreement in the international communist family caused some consternation with the authorities; as a result one Russian and one Pole were imposed on the editorial staff.¹⁵⁷

¹⁵³ Vynnychenko, Schodennyk, 335.

¹⁵⁴ Outline History of the Communist Party of Ukraine, Selected Works of Vsevolod Holubnychy, Soviet Regional Economics, 1982, p. 75.

¹⁵⁵ Adams, Bolsheviks in Ukraine, 266.

¹⁵⁶ Halahan, *Z Moikh spomyniv*, p 454

¹⁵⁷ Halahan, *Z Moikh spomyniv*, p 455

The Ukrainian Kronstadt – The Nezalezhnyky rebellion

From the time the USDRP (Nezalezhnyky) leaders were released by the Cheka in early April their own situation and that of the country as a whole went from bad to worse. The harassment of their party continued unabated.¹⁵⁸

But this situation was changing rapidly; there had been a rash of strikes in March by impoverished workers who perceived the Bolsheviks had departed from their principles of self-management, whilst the number of peasant revolt soared to a total of 328 between 1 April – 15 June 1919.¹⁵⁹ As Kopanivsky reported in *Chervony Prapor*: ‘The food detachments have made the peasants discontented, just as those of the Hetman and the Germans did. These detachments have not only shot people and forcibly taken bread, but villages have revolted and killed detachments.’¹⁶⁰

The decision of the Nezalezhnyky to start ‘fighting between the Russian Bolsheviks and Ukrainian Bolsheviks’ appears closely related to the mutiny of the First Kyiv Soviet Division.¹⁶¹ The cause of the breach between their comrade Zeleny and the KP(b)U authorities was their decision to refuse the redistribution of the land of large sugar factories sought by the peasants. This fed into disagreements over their status as a regiment of the Red Army; *Chervony Prapor*, reporting that: ‘Zeleny stood and stands on the Soviet platform. The reason for the misunderstanding is Zeleny’s unwillingness to meld into one with the Red Army, and Antonov knows why he is unwilling.’¹⁶² It was one of numerous such ‘misunderstandings’ amongst Ukrainian units arising from Rakovsky’s renegeing on assurances they would maintain their autonomy as part of a Ukrainian Red Army within an independent Republic.¹⁶³ An official press

¹⁵⁸ Yu. Mazurneko whilst under arrest by the Cheka read he had been arrested in connection to the uprising led by Sokolovskii and others. After being released he was faced with the reality that some members of his party were participated in the uprising. *Dokumenti Trahichnoi Istorii Ukrainy*, p. 248-253.

¹⁵⁹ S. Ripetsky, *Encyclopaedia of Ukraine*, Brovkin, Workers Unrest, *Slavic Review*, p. 358.

¹⁶⁰ *Chervony Prapor*, 16, April 1919

¹⁶¹ Elias Tcherikover, *The Pogroms in the Ukraine in 1919*, New York, 1965, p. 373.

¹⁶² Khrystiuk, *Zamitky i materialy*, IV.

¹⁶³ Khrystiuk, *Zamitky i materialy*, IV.

campaign began against Zeleny, whilst on 8 March the *Kyivskyi Komunist* wrote with satisfaction that 'Otaman Zeleny and his army, deployed in the region of Obukhiv, Hermanivka and Trypillia, maintains soviet power', a week later the same paper was boasting 'Zeleny is finally being liquidated.'¹⁶⁴

On 10 April the Nezalezhnyky concluded a draft agreement in Kyiv with the Ukrainian Party of Socialist Revolutionaries and representatives of the 'official USDRP' for the 'organization of the uprising of the toiling masses of Ukraine against the occupiers'.¹⁶⁵ The aim was to establish a new Council of the Republic composed of representatives from each party, to lead a struggle to organize a people's government based on workers and peasants soviets.

The policy of the parties signing this agreement, both in the Council of the Republic and in other organs of state power, must be built on the following principles: 1. Strengthening and defence of the independence and autonomy of the national Ukrainian Republic; 2. Establishment of the government of the Toiling People (excluding elements which exploit the work of others); 3. Organization of the national economy in the interests of the toiling masses and a planned transition from the capitalist order to the socialist, with the immediate expropriation of non-working landed property.¹⁶⁶

According to this ambitious plan, the struggle was to begin simultaneously throughout Ukraine; on the territory of the Ukrainian SSR by a Central Revolutionary Committee, on the territory of the UNR by the Council of the Republic, which would replace the Directory.¹⁶⁷

The Nezalezhnyky ran into problems from the start. The Borotbistsy was not prepared to break with Rakovsky government and condemned

¹⁶⁴ It is worth noting that Antonov complained of the manner the press wrote of insurgents describing articles as works of 'fiction'. M. Malet, Makhno and his Enemies, META,

¹⁶⁵ After the UPSR Left changed its name to the 'Ukrainian Party of Socialist-Revolutionaries (Communist) Borotbist' at its Congress in March, the UPSR Central Current in April 1919 abandoned the addition 'Central Current' and called itself simply the Ukrainian Party of Socialist-Revolutionaries.

¹⁶⁶ Khrystiuk, Zamitky i materialy, IV.

¹⁶⁷ Dokymenti Trahichnoi Istorii Ukrayini, p. 248-253.

the 'reckless escapades' of the Nezalezhnyky.¹⁶⁸ The idea did not rest easy with all Nezalezhnyky either, at a party conference in Kyiv on 22 April, a small group led by Hukovych and Pankiv opposed a rebellion.¹⁶⁹ They split forming the 'USDRP(Nezalezhnyky) Left' and began publishing the legal daily *Chervonyi Styah*.¹⁷⁰ Along with the Borotbisty and the KPU(b) U they later signed a joint statement charging Otaman Hryhoriiv's rebellion in the South as 'betraying the revolution'.¹⁷¹

Having played their hand events escalated when on 30 April the Central Committee of the KP(b)U decided to 'arrest and bring to trial for counter revolutionary activities all members of the Nezalezhnyky party, regardless of their point of view'.¹⁷² Not waiting for other parties the Nezalezhnyky established an All-Ukrainian Revolutionary Committee led by Yu. Mazurenko, Richtytsky, Avdiyenko and Antin Drahomyretsky, with a Supreme Insurgent Council of Mazurenko and Richtytsky, their principle armed force was the First Kyiv Soviet Division under Otaman Zeleny.

Basing itself in the town of Skvyr the Nezalezhnyky *Revkom* began to issue a series of proclamations the most famous being 'Order no.48' calling for a 'struggle against the betrayers of the toiling masses', the 'occupation government of Rakovsky,' and for the arrest of the 'traitorous Directory, which is negotiating with the French and other imperialists'.¹⁷³ In their armed struggle the Nezalezhnyky openly stood on the ground of the Bolsheviks, it was not so much a struggle against Soviet Ukraine but a struggle for power within the Ukrainian SSR. Explaining the rising to the Comintern the Nezalezhnyky wrote:

The All-Ukrainian Revolutionary Committee's task was to seize power quickly in the main centres of Ukraine and to proclaim an independent Ukrainian Soviet Socialist Republic, expecting in this way to 'forestall the seizure of the Ukraine by Petlyura, demoralise his army, and thereby attract to their side

¹⁶⁸ Blakitny used precisely these words in telegram to Hryhoriiv, Adams, Bolsheviks in Ukraine, p. 234.

¹⁶⁹ Maistrenko, Borotbism, p. 139.

¹⁷⁰ *Chervonyi Styah* [The Red Standard], Lawryenko, An Annotated Bibliography, 133

¹⁷¹ Bilshovyk, 13, May 1919, *Dokymenti Trahichnoi Istorii Ukrayini*, p 137-139

¹⁷² *Dokymenti Trahichnoi Istorii Ukrayini*, p 130-132.

¹⁷³ Signed by Drahomyretsky, Dybichenko, Selyanskyi, Vlasivskyi, Syrotenko, Secretary: Didych. *Dokymenti Trahichnoi Istorii Ukrayini*, p 125-126.

his revolutionary but nationally oriented units. On the other hand, the All-Ukrainian Revolutionary Committee aimed at forcing the Russian communists to change their attitude on the Ukrainian question, and to come to an agreement with it by the very fact of establishing a really Ukrainian Soviet government.¹⁷⁴

The Nezalezhnyky uprising though larger than the Kronstadt insurrection of 1921 has remained undistinguished from the wider Ukrainian '*jacquerie*'.¹⁷⁵ Yet it was indeed historically unique in that the Bolsheviks were challenged not only by the demand for freely elected soviets, but by a Marxist party committed to social revolution.

The uprising spread rapidly within three or four weeks the *Revkom* ruled more or less constantly several districts of the Right Bank, whilst the insurgent otaman's Sokolovsky, Anhel and Yuri Tiutiunyk were also associated with the Nezalezhnyky. The All-Ukrainian Revolutionary Committee formed a Central Rebel Committee after the addition to it of representatives of the UPSR and the Peasant Union from the end of June. According to Bolshevik descriptions the rebel camp numbered 25,000, though others put it at between 5,000-10,000.¹⁷⁶ Buoyed by their initial success Yurko Mazurenko, commander of the insurgents sent an ultimatum to Rakovsky, which began:

In the name of the insurgent Ukrainian toiling people I announce to you that the workers and peasants of Ukraine have risen up against you, as the government of the Russian conquerors, which, having draped itself in slogans that are sacred to us: 1. a government of soviets of workers and peasants, 2. the self-determination of peoples, including secession, and 3. the struggle against imperialist conquerors and plunderers of the toiling masses, desecrates not only these sacred slogans and destroys the real government of the workers and independent peasants of a neighbouring state, but accuses them for aims that are far from any socialist system.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Richtysky, 'Memorandum Ukrainskoi Kumunistichnoi, Dokumenty Ukrainskoho Komunizmu, p. 45-66

¹⁷⁵ Indeed many of the Kronstadt rebels were Ukrainian recruits enrolled in autumn 1920 influenced by the very ideas of the insurgency of 1919.

¹⁷⁶ Elias Tcherikover, *The Pogroms in the Ukraine in 1919*, New York, 1965, p. 250,

¹⁷⁷ Khrystiuk, *Zamitky i materialy*, IV.

Rakovsky was given 24 hours to transfer power to the All-Ukrainian Revolutionary Committee and withdraw Russian troops from Ukraine. It was in Mazurenko's own words their 'swan song'. Having at first believed that they had taken the leadership of the spontaneous movement, events started to prove otherwise.

The Nezalezhnyky had been led to believe that there had been a change in the composition of the Directory of the UNR, 'that the reactionary wing had left, and that a new cabinet composed of socialists was nominated, which supports Soviet authority'. But this was not the case. A new government had been formed in Rivne on 9 April, it was dominated by the right-wing of the USDRP, headed by Borys Martos and with Petlyura still head of the Directory.¹⁷⁸ In a joint letter of the CC of the USDRP and UPSR to the rebel groups on 20 May they repeated many of their previous arguments characterising the 'intention of some parties (Left SRs and SD Nezalezhnyky) to establish some sort of Ukrainian communism is a complete fantasy.'¹⁷⁹

The official USDRP refused to accept that the CC members who remained in Kyiv could make such an agreement.¹⁸⁰ With the Army of the UNR starting to make advances, an 'additional agreement' was made in Chorny Ostriv on 9 June. The Nezalezhnyky were sidelined with an assurance of legal existence, on the condition of loyalty to a USDRP-UPSR government.¹⁸¹ The entrance of the UPSR's into the government caused significant disorientation in the insurgent movement, agitators were dispatched into rebel areas to undermine the Nezalezhnyky led *Revkom* and to subordinate rebel units to Petlyura. The lack of definite information

¹⁷⁸ There is confusion as to whether the socialists in the Directory's government even knew about the agreement made in Kyiv, Mazepa states the CC of the USDRP refused to recognise the right of those members who were in Kyiv to make such an agreement on their behalf.

¹⁷⁹ Khrystiuk, *Zamitky i materialy*, IV.

¹⁸⁰ Borys, *The Sovietization of Ukraine* p 46, p. 431.

¹⁸¹ implemented with the following additions: 1. Organs of local power must be organized on the labour principle; 2. All parties (in particular the USDRP Nezalezhnyky), which stand for the defense of Ukraine's independence, must be legalized on the condition that they do not oppose the government with armed force; 3. This additional agreement must be transmitted by the government of the Directory.'

created further illusions that the entry of the UPSR's into the government was on the basis of the original Kyiv agreement.

Meanwhile the forces commanded by Zeleny suffered serious defeat in a four day battle between Obukhov and Tripilii in early July. Zeleny retreated towards Uman, whilst the Supreme Insurgent Council of Mazurenko forced to abandon its operations towards Kyiv fought their way through to Kamyanets on 18 July.

The rebels were met in Kamyanets with a welcoming rally being organized, but behind the scenes the moderate and conservatives were uneasy with these 'Ukrainian Bolsheviks'. The USDRP(Nez) were also reviewing their position, an extended meeting was held on 18–19 July with a clear picture of the political complexion of the Directory's government they considered previous information had been 'a provocation by duplicitous groups aiming to destroy the influence of Nezalezhnyky', that 'SR-SD, and later Petlyuraite-Denikinite, agitation caused a split in the rebel movement and a counter-revolutionary spirit and tendency'. As opposed to reconstituting Soviet power the situation 'had worked to the benefit of counter-revolution'. Mazurenko concluded:

The party overrated its strength, misread objective conditions and the consequences that could result from its false step, and was forced to concede defeat and to withdraw with its remaining force.¹⁸²

Faced with the prospect of the Russian Volunteer Army replacing Rakovsky's government, they issued a proclamation explaining their withdrawal and condemned the tactics of the uprising in a subsequent article in *Chervony Prapor* they explained their participation:

Some Nezalezhnyky organizations assumed the task of giving the rebel movement the ideological content of a struggle against the occupation policy of the Soviet government in Ukraine. They wanted to force the Soviet government to change its tactics but, lacking the strength to master the movement, were themselves beaten out of it by the Petlyurite counter-revolution, which itself was beaten by Denikin's counter-revolutionary army.¹⁸³

¹⁸² Mazurenko Dokymenti Trahichnoi Istorii Ukrayini, p. 248-253.

¹⁸³ *Chervony prapor*, no. 63, 25 December 1919.

Concerned by the presence of the *Nezalezhnyky* and encouraged by attacks on the 'Ukrainian Bolsheviks' in the official USDRP press, Petlyura's counter-espionage surrounded the rebel units, disarmed them and arrested Mazurenko, Tkachenko, Richytsky and others.¹⁸⁴ A rebel commander, Diiachenko was secretly shot without trial and his body thrown in a field. Those arrested were also to be shot, but the UPSRs threatened to break with the government and demanded the immediate release of the arrested. After several days the arrested UPSRs were released, but the *Nezalezhnyky* remained captives. It was only after 38 days that Petlyura's agents agreed to release them in the hope of gaining their support in the conflict with Denikin.

The Ancien Regime and breakdown of the Ukrainian Republics

In the summer of 1919 the Ukrainian SSR went into meltdown, the refusal of the KP(b)U to cooperate with other parties, contributed to their crisis. When they engaged in unity with some of the Borotbisty in May it was too little, too late. This disintegration changed the correlation of power between the Red Army and the Russian Volunteer Army, resulting in its occupation of large areas of Ukraine.

The breakdown of the Ukrainian SSR provided for a revival of the UNR, whose army arrived at Kyiv at the same time as Denikin. The official USDRP saw it as a victory over the Russian and Ukrainian Bolsheviks "history, as we foresaw, went according to Marx and not according to Lenin"¹⁸⁵ Yet despite circumstances which appeared favourable to the parties of the UNR, they did not gain hegemony of the popular resistance to Denikin.

¹⁸⁴ The moderate USDRP declared: 'We did not believe what seemed to us absurd, that the peasants wanted to exchange strong Russian Bolsheviks for a sickly 'Ukrainian bolshevism' of those, who began ad hoc to call themselves left SRs or *Nezalezhnyky*... We declared to the Chief Staff and to the All-Ukrainian Revolutionary Committee that they had become the victims of self-deception. The peasants rose up not for any Ukrainian soviet power, but in their own interests, both social and national'. The *Nezalezhnyky* were accused of threatening to execute 'those who agitated for the people's government and Otaman Petlyura.' *Vyzvolennia*, 25, July 1919 Khrystiuk, Zamitky i materialy, IV.

¹⁸⁵ *Robitnycha Hazeta*, 25, August 1919.

It became the point of the final political degeneration of the UNR played out in their encounter with Denikin.

Conclusion

In revisiting the role of the Ukrainian Marxists in the Ukrainian revolution it is necessary to recognise that vernacular current' has fallen victim to the prevalent paradigms that have dominated historiography for seven decades.¹⁸⁶

On the one hand the official Soviet history which served as a source of legitimacy for the system. This considered that the revolution in Ukraine had no independent aspect and presented the Russian Bolsheviks in the leading role of the entire revolutionary process of 1917–1920. The *omega* can be found in the literature of the national paradigm developed mainly, though not exclusively, by Ukrainian émigrés. It gives the national dimension primary place to the detriment and subordination of social questions. What is often overlooked is the similarity of the two paradigms: traits considered negative in one are portrayed positively in the other. This is notable in the treatment of the socialist element of the Ukrainian Revolution. Both orthodoxies put emphasis on their more moderate tendency as if it were their overall character and demean the relative influence of the vernacular revolutionary left.¹⁸⁷ Both also share a conception of continuity in history running from Lenin, Stalin to the collapse of the USSR and the emergence of an independent Ukraine in 1991.

One criticism made of the radical Ukrainian parties by the national is that whilst the contest remained an internal affair they were defeated by their moderate socialist rivals; evidence of this is seen in the revival of the UNR in late 1918, not the soviet republic they envisaged. The balance

¹⁸⁶ John-Paul Himka, 'The National and the Social in the Ukrainian Revolution of 1917-20: The Historiographical Agenda,' *Archiv für Sozialgeschichte* 34, 1994: 95-110. Edward Acton, 'The Revolution and its Historians', 1-17, in Acton, E Cherniaev V, Rosenberg, W, eds, *Critical Companion to the Russian Revolution 1914-1921*, London, 1997

¹⁸⁷ An example of this is Reshetar who writes that the USDRP saw Marxism as a merely a 'means by which national independence could be achieved', *The Ukrainian Revolution 1917-1920*, p. 51

was shifted towards them by the Russian Red Army.¹⁸⁸ In fact in 1919 the Bolsheviks could not have attained power without a shift internally.

The Ukrainian peasants rapidly went into opposition to the Directory to Petlyura's evaporating forces. A string of additional partisan brigades actively supported the soviet platform of the *Borotbisty* and *Nezalezhnyky*.¹⁸⁹ The Red Army which advanced on Kyiv its ranks were swollen by Ukrainian troops who went over en masse, seeing in the revolt the means by which to realize their social aspirations so neglected by the Directory.¹⁹⁰

In spring 1919 the creation of a Ukrainian republic based workers and peasants self-government with a plurality of pro-soviet parties was a viable possibility. Why was their conception of Ukraine not realized? An explanation can be found by the unresolved contradiction between the *internal* and the *external* of elements of the revolution. The tendency of the internal forces was apparent in the struggle of the Central Rada for self-government, in the proclamation of the independent Ukrainian People's Republic; and in the striving to create an independent Soviet Republic. In contrast, the tendency of the external forces was to subordinate Ukraine to Russia and retard the internal forces.¹⁹¹ It was a striking example of a clash between what Hal Draper later described as the, the democratic conception of '*socialism from below*' versus the elitist conception of '*socialism from above*'.¹⁹² This overarching conflict was exacerbated by the existence of a dual centre inside Ukraine which fomented instability in the social revolution.

The rift that grew within the left stemmed not only from dissatisfaction with policy on the national question but an overall absence of self-government. The resulting rebellions most popular demand was that of democratically elected soviets. Ivan Maistrenko considers that the Bolshe-

¹⁸⁸ Amongst others this is the assessment of George Luckyj in his foreword to *Borotbism* in the 1954, New York edition.

¹⁸⁹ Mazepa, *Ukraina v ohni I buri revoliutsii 1917–1921*, Vol.I, p. 28, Arthur Adams, *The Bolsheviks In The Ukraine The Second Campaign, 1918–1919*, New Haven 1963, p. 120–123, Even the Sich Rifleman, considered the staunchest of the Ukrainian regiments, declared their support for the soviet platform in March.

¹⁹⁰ Adams, i *The Bolsheviks In The Ukraine* p. 93

¹⁹¹ Richtysky, *Memorandum Ukrainskoi Kumunistichnoi Partii*, p. 58–59.

¹⁹² Hal Draper, *Socialism From Below*, Centre for Socialist History, Alameda, USA, 2001, p. 1–33.

viks had 'more chances than the Jacobins to continue the national revolution, in other words to organize the creative impetus of the masses which was directed towards the construction of a new society'.¹⁹³ One such opportunity was in the calls in 1919 for the reconstitution of Soviet Ukraine as a genuinely independent and self-governing republic echoed the Hungarian Soviet Republic. Lenin wrote that the "Hungarian proletarian revolution is helping even the blind to see."¹⁹⁴ This enlightenment didn't reach Rakovsky's or Lenin.¹⁹⁵ The opportunity was lost. The Romanian and Polish Armies closed the road to Hungary. From Budapest Bela Kun wrote to Lenin telling him that: 'Forcing Rakovsky on the Ukrainians against their wishes, in my opinion, will be an irreparable mistake'.¹⁹⁶

The experience of this and preceding episodes brings into question the long accepted explanation for the fate of the Russian Revolution: the primary role of external factors in its degeneration and rise of Stalinism. Coupled with this assessment is the contention that unfavourable circumstances restricted the choices available to the Bolsheviks. Yet the idea that the one-party state in Russia arose from a lack of potential allies cannot explain events in Ukraine. Here the *Borotbisty*, unlike the Russian Left-SRs, did not go over to open revolt; indeed many of the other socialists who did were in part pushed by a situation created by the Russian Communists themselves.¹⁹⁷ They denied Ukraine the opportunity of a multi-party democracy based on the rule of the soviets.

For the Bolsheviks, socialism could not be developed in a single, isolated, backward country such as Russia without the aid of the more developed countries of Europe. Their project was predicated on extending

¹⁹³ Babenko (Maistrenko), *Bolshevist Bonapartism*, Nasha Borotba, Geneva, 1948, p. 6.

¹⁹⁴ V. I. Lenin, *Greetings to the Hungarian Workers*, Pravda, May 29, 1919 Lenin's Collected Works, (4th English Edition, Progress Publishers, Moscow, 1972 Volume 29), 387-391.

¹⁹⁵ Outline History of the Communist Party of Ukraine, Soviet Regional Economics Selected Works of Vsevolod Holubnychy, 75.

¹⁹⁶ Cable sent 8, July 1919, Tokes, Bela Kun and the Hungarian Soviet Republic, p. 202.

¹⁹⁷ V. A. Chyrko, *Krakh ideolohii ta polityky natsionalistychnoi partii ukapistiv*, *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, Kyiv, no. 12 (1968) p. 24

the revolution westward. The entire approach of *socialism-from-above* in Ukraine contributed to undermining the very perspective on which the October Revolution was based.

What is striking about this key juncture is that despite despair with the Bolsheviks there was not a collapse or decline in support for the soviet idea. Indeed the opposite occurred. In the case of the *Borotbisty*, having re-launched as the 'Ukrainian Communist Party (*Borotbisty*)' they witnessed a surge in support enabling the Red Army to repulse Denikin's offensive into central Russia.¹⁹⁸

One explanation for this mobilization is that it was based on a choice between restoration and resistance; this however does not fully explain Ukraine. This poses again the contention discussed above that whilst the contest remained an internal affair the pro-soviet groups lost to their more moderate rivals. Yet despite circumstances which would appear most favourable to the parties of the remnant UNR, they did not gain hegemony of the popular resistance in the winter of 1920. Yet such was the scale of insurgency in the winter of 1919–1920 that Denikin committed as many troops against Ukrainian partisans as against the Russian Red Army itself. This vice broke the Volunteer Army, bringing a decisive military and political turn in the revolution. But the surge of 1920 which defeated the Russian Volunteer Army could not re-create March 1919, as Vynnychenko concluded in his *Rebirth of a Nation*, if their plan had been accepted and a common soviet front established the Hungarian Republic of Councils and government in Bavaria would have been saved.¹⁹⁹

¹⁹⁸ A Volunteer army spy reported on the mood in threatened Petrograd: 'The worker elements, at least a large section of them, are still Bolshevik inclined. Like some other democratic elements, they see the regime although bad as their own... Psychologically, they identify the present with equality and Soviet power and the Whites with the old regime and its scorn of the masses.' Orlando Figes, *A People's Tragedy, The Russian Revolution 1891–1924*, Pimlico, 1996, p. 675.

¹⁹⁹ Vynnychenko, *Vidrodzhenia Natsii*, III:, p321.

Vörös Boldizsár

TÖRTÉNELMI SZEMÉLYEK – ÚJ RENDSZEREKBEN

*Emlékművek Szovjet-Oroszországban és a Magyarországi
Tanácsköztársaságban 1917–1919*

„Forradalmi időkben semmi sem olyan hatásos, mint a szimbólumok bukása” – írta a nagy francia forradalom, a Bastille bevétele kapcsán Eric Hobsbawm.¹ Így 1917 Oroszországában a cári rendszer által kiemelkedőként méltatott történelmi személyek emlékműveinek eltávolítása sem a bolsevikok hatalomra jutásával vette kezdetét: már a tavaszi forradalom időszakának sajtója arról tudósított, hogy március 18-án Kijevben eltávolították Sztolipin szobrát és ugyanebben a hónapban Kanszk-Jenyiszejszk polgárai hozzájárultak az oda száműzött forradalmárok azon javaslatához, amely szerint II. Sándor helyi emlékművét cseréljék ki egy szabadságharcos-emlékművel. Ugyanakkor az Ideiglenes Kormány, noha foglalkozott a problémával, nem foganatosított általános jellegű intézkedéseket a cárok, nagyhercegek és tábornokok emlékműveinek eltávolítására, így azok (túlnyomórészt) a helyükön maradhattak.²

Nem sokkal a bolsevikok hatalomra kerülése után, 1918. április 12-én kelt a Népbiztosok Tanácsának dekrétuma a „cárok és szolgálók tiszteletére emelt emlékművek eltávolításáról és az Oroszországi Szocialista Forradalom emlékművei tervezeteinek kidolgozásáról”. E szerint „azon nagy fordulat méltatására, amely Oroszországot átalakította”, a Népbiztosok

¹ Hobsbawm, Eric J.: *A forradalmak kora (1789–1848)*. Hely nélkül, Kossuth Könyvkiadó, 1988, 63.

² Lásd erről: Stites, Richard: *Iconoclastic Currents in the Russian Revolution: Destroying and Preserving the Past*. In *Bolshevik Culture. Experiment and Order in the Russian Revolution*. Ed.: Gleason, Abbott – Kenez, Peter – Stites, Richard. Bloomington – Indianapolis, Indiana University Press, 1985, 7., 21.; uő: *Revolutionary Dreams. Utopian Vision and Experimental Life in the Russian Revolution*. New York – Oxford, Oxford University Press, 1989, 65.

Tanácsa elrendelte, hogy a „cárok és szolgálók tiszteletére emelt”, és sem történeti, sem művészi szempontból nem számottevő emlékműveket távolítsák el a terekről és az utcákról, szállítsák raktárakba, vagy hasznosítsák (minden bizonnyal: olvassák be) azokat. A továbbiakban a dekrétum rendelkezett az emlékművek elbírálására hivatott bizottságról, amelynek azt is feladatává tette, hogy mozgósítsa a művészeket, és szervezzen pályázatot olyan emlékművek tervezeteinek kidolgozására, „amelyek az Oroszországi Szocialista Forradalom nagy napjait méltatják”. A Népbiztosok Tanácsa azt akarta, hogy május 1-jére már „a legvisszatasztóbb bálványok közül néhányat távolítsanak el és az új emlékművek első modelljeit állítsák a tömegek ítélete elé”.³ E dekrétum, Lenin értékelése szerint, „a propaganda és a munkanélküliek foglalkoztatása szempontjából egyaránt fontos” volt.⁴

³ Dekret des Rates der Volkskommissare über die Entfernung der zu Ehren der Zaren und ihrer Diener errichteten Denkmäler und die Ausarbeitung von Entwürfen zu Denkmälern der Russischen Sozialistischen Revolution. Közli: Drengenberg, Hans-Jürgen: *Die sowjetische Politik auf dem Gebiet der bildenden Kunst von 1917 bis 1934*. Berlin, Osteuropa-Institut, 1972, 351-352.

⁴ Lásd Lenin levelét a Művelődésügyi és a Köztársasági Vagyongazdálkodási Népbiztoságnak, 1918. június 15. Közli: Lenin, V. I. *összes művei*. 50. köt. *Levelek. 1917. október – 1919. június*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1977, 116-117., 477. – Lunacsarszkij egy 1933-as visszaemlékezése szerint Lenin nem sokkal a bolsevikok hatalomra kerülése után fejtette ki neki a „monumentális propaganda” koncepcióját. A szovjet állam vezetője Campanella Napvárosának leírásából indult ki: e város falain olyan freskók vannak, amelyek a fiatalok számára szemléltető leckékként szolgálnak a természettudományokban, a történelemben, továbbá felébresztik az állampolgári öntudatot: vagyis közreműködnek az új nemzedékek oktatásában, nevelésében. Lenin úgy vélte: az elképzelés – bizonyos változtatásokkal – a fiatal Szovjet-Oroszországban is megvalósítható. A részletekről szólva, többek között, megállapította: az ország éghajlata aligha tenné lehetővé a freskókat, amelyekről Campanella írt; ezek helyett propagandisztikus feliratok elhelyezését és emlékművek (mellszobrok, egész alakok, földomborművek, csoportok) felállítását javasolta. Lenin feladatként tűzte ki, hogy össze kell állítani azon személyek listáját, akik a szocializmus előfutárai, teoretikusai és harcosai voltak, valamint azokat, akik – ha nem is álltak közvetlen kapcsolatban a szocializmussal – a filozófiai gondolkodás, a tudomány és a művészet fákhavivőiként a kultúra igazi hőseinek számítanak. Elgondolása szerint e lista alapján kell műveket rendelni a szobrászoktól: ideigleneseket is, akár gipszből vagy betontól. Fontos, hogy ezek a tömegek számára

A rendelet nyomán már 1918. május 1. előtt a moszkvai Sarló és Kalapács üzem munkásai ledöntötték Szkobelev tábornok lovas szobrát (a megmaradt talapzatot a május 1-jei ünnepség alkalmából vörös szövetel díszítették és szóközi emelvénynek használták). Majd 1918 nyarán megkezdődött a nemkívánatos emlékművek immár tervszerű eltávolítása. Moszkvában eltávolították II. Sándor és III. Sándor emlékművét, lebontolták az 1905-ben meggyilkolt Szergej Alekszandrovics Romanov nagyherceg emlékművét, Nagy Katalin két szobrát közgyűjteményekben helyezték el, végül, az akciósorozat utolsó elemeként, augusztusban lebontották a Szkobelev-emlékmű talapzatát is. Péterváron csupán Nyikolaj Nyikolajevics nagyherceg emlékművét és Nagy Péter két kisebb emlékművét távolították el, ám megkímélték, többek között, Falconet Nagy Péter-szobrát, II. Katalin és I. Miklós emlékművét, III. Sándor lovas szobra pedig még 19 évig maradt az eredeti helyén; talapzatára Gyemjan Bednij költő egy gúnyos epigrammáját vészték.⁵ (Ám – az Izvesztija tudósítása szerint – az 1918. május 1-jei ünnepség alkalmából a pétervári uralkodó-szobrokat vörös szalagokkal takarták el.)⁶

Az emlékműállítási hullám során az első szobrot, egy ideiglenes Marx-emlékművet 1918. május 1-jén – a hagyományos munkásmozgalmi ünnep alkalmából és valószínűleg Marx születése centenáriumának tiszteletére is – avatták fel Penza városában. A küszöbönálló eseményről tudomást szerezve a Pravda április 28-i száma elvi állásfoglalást tartalmazó

könnyen érthetőek legyenek. A talapzatokra pedig el lehet helyezni magyarázó feliratokat az adott személyről. A Népbiztosok Tanácsának elnöke végül rámutatott: nagy figyelmet kell szentelni ezen emlékművek leleplezésének. Legyen minden ilyen szoborleleplezés a propaganda egy eseménye, egy kis ünnepség; a nagy emberről történő megemlékezést az évfordulók alkalmából meg lehet ismételni: természetesen mindig összekapcsolva az illető alakját a bolsevik forradalommal, annak feladataival. Lásd: Lunacsarszkij, A. V.: Lenin o monumentalnoj propagande. In uő: *Voszpominanija i vpečatlenija*. Szoszt., predislz., prim.: Trifonov, N. A. Moszkva, Izdatelstvo „Sovetszkaja Rosszija”, 1968, 197-200.

⁵ Drengenber, Hans-Jürgen: i. m., 226-230.

⁶ From a report on the 1918 May Day celebrations in Petrograd, in the newspaper *Izvestiya*. In *Street Art of the Revolution. Festivals and Celebrations in Russia 1918 – 33*. Ed.: Tolstoy, Vladimir – Bibikova, Irina – Cooke, Catherine. London, Thames and Hudson, 1990, 51.

cikket közölt e tárgyban.⁷ Az írás szerzője Kun Béla, az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt 1918 márciusában megalakult magyar csoportjának elnöke volt. A cikk rámutatott arra, hogy a forradalmárok emlékművei korántsem csak, sőt, elsősorban nem is az adott személy megörökítésére hivatottak: „Az uralkodó osztállyá vált proletariátus szemében Marx Károly emlékműve a saját harcának, a saját végső győzelmének szóló emlékmű.” A szöveg határozottan igyekezett elhárítani a „személyi kultusz” vádját ezzel a fajta emlékműállítással kapcsolatban: „A forradalmi osztály sohasem eshet bele a személyi kultusz bűnébe.” Ám: „Mindazonáltal az egyik legnagyobb marxista közgazdász igazat írt, amikor megállapította: »A nevek – faktorok.« Ugyanezt el lehet mondani az emlékművekről is.

Ha a győzelmes orosz proletariátus minden köztéren felállítja harcos előfutárainak szobrait, ez nem lesz személyi kultusz, csupán saját forradalmának megbecsülése.”⁸ A Pravda állásfoglalása szerint tehát ezek az emlékművek elsősorban a jelen forradalmának megörökítői, politikai jelképei. Az OK(b)P magyar csoportjának lapja, a Szociális Forradalom hasábjain pedig a Marx-centenárium alkalmából Kun Béla így méltatta a gondolkodót: a munkásosztály „legnagyobb előharcosa”, „legnagyobb forradalmárja”, „legnagyobb tudósa”.⁹ A továbbiakban az újság beszámolt a Marx-centenárium eseményeiről is.¹⁰

⁷ Sztrigaljev, Anatolij Anatoljevics: A forradalmi korszak művészete. In *Művészet és forradalom. Orosz-szovjet művészet 1910–1932. Art and Revolution. Russian-Soviet Art 1910–1932*. Szerk.: Bakos, Katalin – Havas, Valéria. Budapest, Műcsarnok, 1988, 30.

⁸ Kun Béla: A penzai emlékmű. In uő: *Válogatott írások és beszédek*. 1. köt. Sajtó alá rend.: Vass, Henrik – Friss, Istvánné – Szabó, Éva. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1966, 76. Az idézett közgazdász minden bizonnyal Rudolf Hilferding, lásd ehhez: Kun Béla előadói beszéde a pártprogramról. Közli: *A Magyar Tanácsköztársaság 1919. március 21–1919. augusztus 1*. 2. köt. 1919. június 11–1919. augusztus 1. Összeáll.: Gábor Sándorné – Hajdu Tibor – Szabó Gizella. Budapest, Kossuth Kiadó, 1960, 20.

⁹ Kun Béla: Marx Károly (1818–1883). In *Szociális Forradalom* 1. évf. (1918) 10. sz. (május 11.) 1.

¹⁰ Marx-emlékünnap. In *Szociális Forradalom* 1. évf. (1918) 10. sz. (május 11.) 4.; Marx-ünnep Tulán. In *Szociális Forradalom* 1. évf. (1918) 15. sz. (május 29.) 4.; Marx emlékére. In *Szociális Forradalom* 1. évf. (1918) 18. sz. (június 8.) 4.

Mindeközben – ha lassan is, Lenin többszöri erőteljes bírálatától kísértve¹¹ – folytak az emlékműállítási kampány eseményei. A Népbiztosok Tanácsának 1918. július 30-i rendelete arra utasított, hogy „mindenekelőtt a forradalom legkiemelkedőbb képviselőinek, Marxnak és Engelsnek kell emlékműveket állítani”.¹² Végül, 1918. augusztus 2-án, Lenin aláírásával is megjelent „azon személyek jegyzéke, akik emlékműveinek felállítását Moszkvában és az OSZSZSZK többi városában” hivatalosan javasolták. A lista 6 kategóriában összesen 66 nevet tartalmazott, a következő megoszlásban: I. Forradalmárok és a társadalom javáért tevékenykedők: 31 személy, köztük: Spartacus, Marat, Robespierre, Saint-Simon, Owen, Fourier, Herzen, Bakunyin, Marx, Engels, Lassalle, Plehanov, Jaurès. II. Írók és költők: 20 személy, köztük: Ragyiscsev, Puskin, Gogol, Sevcenko, Dosztojevszkij, Csernisevszkij, Tolsztoj. III. Filozófusok és tudósok: 3 személy: Lomonoszov, Szkovoroda, a 18. századi ukrán költő és filozófus, továbbá Mengyelejev. IV. Képzőművészek: 7 személy, köztük Rubljov; V. Zeneszerzők: 3 személy, köztük Chopin; VI. Színészek: 2 személy.¹³ A listát megvizsgálva feltűnő a „belföldiek” túlnyomó többsége a „külföldiekhez” képest: 47 személy: 45 orosz és 2 ukrán (71,2%) áll szemben összesen 19 „külföldivel” (28,8%): arányuk tehát: 2,47 : 1. Ezzel szemben az I., érthető módon a legtöbb személyt magában foglaló kategóriában egészen más a megoszlás: itt 13 „belföldi” (41,9%) szerepel 18 „külföldi” (58,1%) mellett: az arány itt a külföldiek javára 1,38 : 1. A lista további kategóriáiban, Chopin kivételével „belföldiek”, a 2 ukránt leszámítva pedig csak oroszok vannak jelen. Az írók és költők csoportjában szerepelnek az orosz irodalom legkiemelkedőbb alakjai és – szinte az I. személy-sorozat-

¹¹ Lásd Lenin levelét P. P. Malinovszkijnek, 1918. május 1–13. között; Lenin levelét a Művelődésügyi és a Köztársasági Vagyongazdálkodási Népbiztosságnak, 1918. június 15.; Lenin táviratát A. V. Lunacsarszkijnek, 1918. szeptember 18.; Lenin levelét a Munkás- és Vöröskatonáküldöttek Moszkvai Szovjetjének elnökségének, 1918. október 12. Közli: Lenin, V. I. *összes művei*. 50. köt. i. m., 80., 116–117., 206., 215–216., 469., 477., 490.

¹² [Verordnung des Rates der Volkskommissare]. Közli: Drengenberg, Hans-Jürgen: i. m., 357.

¹³ Verzeichnis der Personen, denen in Moskau und anderen Städten der Russ[ischen] Föde[erativen] Soz[ialistischen] Sow[jet-]Republik Monumente zu errichten vorgeschlagen wird. Közli: Drengenberg, Hans-Jürgen: i. m., 357–359.

tot folytatva – a cári rendszer bírálói. Azzal a gesztussal pedig, hogy a szí-
nészek külön kategóriát kaptak, a hivatalos politika egy olyan művészeti
ágnak adta meg a tiszteletet, amely Oroszországban hagyományosan
különös közkedveltségnek örvendett.¹⁴ Mindezt figyelembe véve, helyt-
állónak látszik Richard Stites e történelmi személyek kiválogatásával
kapcsolatos feltételezése, amely szerint Lenin határozottan törekedett
arra, hogy történelmileg legitimálja a forradalmat, és minél gyorsabban
kommunikálhasson a városi tömegekkel,¹⁵ megteremtve a diktatúra saját
hagyományrendszerét.¹⁶ Ekkoriban ugyanis Lenin igyekezett az új rend-
szer számára megnyerni az értelmiség, továbbá a kispolgárság legalább
egy részét és úgy vélte: „A kispolgárság pedig, gazdasági helyzeténél fog-
va, hazafiasabb akár a burzsoáziánál, akár a proletariátusnál.”¹⁷ E kap-
csolatteremtés igényét látszik tükrözni a lista „belföldi” – „külföldi” meg-
oszlása is, az a tény, hogy a „külföldiek” 1 kivétellel a 66 fős sorozat csak-
nem felét kitevő I. kategóriában találhatóak, a többiben szinte kizárólag
oroszok szerepelnek: úgy tűnik, Lenin, miközben a tömegekkel el akarta
fogadtatni a nemzetközi forradalmi hagyományokat, azok hőseinek áb-
rázolásával, ezáltal pedig a bolsevik forradalmat, nem utolsósorban *ennek*
érdekében gondosan ügyelt arra, hogy ezt az internacionalizmust ellensü-

¹⁴ Lásd ehhez: Drengenberg, Hans-Jürgen: i. m., 207-215.

¹⁵ Stites, Richard: Festival and Revolution: The Role of Public Spectacle in Russia, 1917–1918. In *Essays on Revolutionary Culture and Stalinism. Selected Papers from the Third World Congress for Soviet and East European Studies*. Ed.: Strong, John W. Columbus, Ohio, Slavica Publishers, 1990, 21. A kortárs Alfons Paquet szerint a forradalmár elődök tisztelete megmutatja, hogy a sokak által, teljesen tévesen, „szellemi múlt” nélküli embereknek tekintett kommunisták határozottan büszkéek az „ősökre”. Paquet, Alfons: Die russische Revolution als tragisches Ereignis. In uő: *Der Geist der russischen Revolution*. Leipzig, Kurt Wolff Verlag, 1919, 71. Vö. még: Trockij, Lev: *Életem. Önéletrajzi vázlat*. Előszó., jegyz.: Kun Miklós. Hely nélkül, Kossuth Könyvkiadó, 1989, 290-291.

¹⁶ Lásd ehhez e munkám 41. jegyzetét!

¹⁷ Lenin, V. I.: Pityirim Szorokin értékes beismerései. In Lenin, V. I. *összes művei*. 37. köt. 1918. július–1919. március. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1973, 180. Vö. még: uő: Napjaink legfontosabb feladata. In Lenin, V. I. *összes művei*. 36. köt. 1918. március–június. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1972, 74-78., 556. Lásd ehhez: Krausz Tamás: *Lenin. Társadalomelméleti rekonstrukció*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2008, 362-363.

lyozza (és így elfogadhatóbbá tegye) az orosz forradalmárok, valamint az orosz kultúra nagyjainak méltatásával.

Az emlékműállítások során Moszkvában 1918 októbere folyamán felállították Ragyiscsev mellszobrát, november 3-án pedig négy szobrot, köztük Robespierre-ét és Sevcsenkóét mutatták be a közönségnek. A hatalomátvétel évfordulójára állították fel, többek között, Marx és Engels kettős szobrát, amelyet november 7-én maga Lenin avatott fel (lásd az I. képet), valamint Jaurès, Dosztojevszkij, Heine és Plehanov emlékművét.¹⁸ A moszkvai évfordulós ünnepségekről már azt írhatta a Szociális Forradalom: „Képek, díszítések, szobrok, emlékművek kerültek mindenhova.”¹⁹ Péterváron 1918 szeptemberében leplezték le Ragyiscsev mellszobrát, októberben felállították Lassalle-ét (lásd a II. képet), a bolsevikok hatalomra kerülésének évfordulójára pedig elkészült Marx egész alakos szobra. A következő hónapokban további emlékművek felállítására került sor. Ugyanakkor feltűnő volt, hogy a legtöbb szobor esetében a kiválasztott személyekben kifejezésre jutó *forradalmi tartalom konvencionális formával* párosult,²⁰ amely jelenségről egy kortárs ezt írta: a legtöbb ábrázolás „a régi emlékműszobrászat kényelmes hagyományainak erőtlen megismétlése volt”.²¹ Gondot jelentett az is, hogy e művek jelentős része nem tartós anyagból készült, és így nem maradtak meg sokáig.²²

Ha nem is ilyen nagyszabásúan, de a magyar kommunista csoport is összeállította az általa legkiemelkedőbbeknek tekintett forradalmárok listáját, egy kiadandó életrajzgyűjtemény tervezeteként. A Szociális Forradalom 1918. szeptember 18-i számának tudósítása szerint mindenekelőtt „a következő nagy forradalmárok élet- és jellemrajzá”-t szándékoztak közlőzni: „Marx Károly, Lenin, Engels Frigyes, Dózsa György, Frankel

¹⁸ Az emlékműállításokról lásd: Drengenberg, Hans-Jürgen: i. m., 255–273.

¹⁹ Vörös ünnep. In *Szociális Forradalom* I. évf. (1918) 62. sz. (november 13.) 2. Vö. még: Balogh József: A propaganda. In *A bolsevizmus Magyarországon*. Szerk.: Gratz Gusztáv. Budapest, Franklin, 1921, 169.

²⁰ Lásd erről: Drengenberg, Hans-Jürgen: i. m., 294.

²¹ Umanskij, Konstantin: *Neue Kunst in Russland, 1914–1919*. Potsdam – München, Kiepenheuer – Goltz, 1920, 33–34.

²² Umanskij, Konstantin: i. m., 33–34.; Lunacsarszkij, Anatolij Vasziljevics: Lenin és a művészet. In uő: *Művészet és forradalom*. Bev., magyarázatok: Csehi Gyula. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1975, 260.

Leó, Marat”.²³ Nem meglepő, hogy a lista élén a szovjet-orosz propaganda és a magyar kommunisták által is kiemelten méltatott Marx szerepel.²⁴ A második helyre azonban, Engels is megelőzve, Lenin került: a két forradalmár alakja, törekvései közötti összefüggést Kun Béla, a Lenin munkáihoz még 1918. június végére keltezett előszavában a következőképpen igyekezett érzékeltetni: „Ha hinni lehetne a vándorló lelkekről szóló hindu hitregékben, talán azt lehetne mondani róla [tudniillik Leninről], hogy a munkások legnagyobb tanítómesterének, Marx Károlynak szelleme költözött belé, hogy új testhüvelyben folytatva életét, átvigye a valóságba azt, amit tanított, amiért küzdött.”²⁵ Az 1918 során fokozatosan erősödő szovjet-oroszországi Lenin-kultusz terjesztésében pedig a magyar kommunisták többféle eljárással is részt vettek.²⁶ – A Szociális Forradalomban közzölt történelmiszemélyiség-sorozat egészére – és ez talán még a magyarországi szociáldemokrata felfogás hatása is – a szigorú internacionalizmus a jellemző, a „külföldiek” túlsúlya (4 : 2) által²⁷ – szemben a hivatalos, Lenin-féle listával.

A szovjet-oroszországi emlékműállítási hullámhoz hasonló akciósorozatra az 1919-es Magyarországi Tanácsköztársaság idején a május 1-jei, budapesti ünnepség dekorációinak létrehozásakor került sor. A rendezvény megszervezésének ügyében már április elején intézkedett a Forradalmi Kormányzótanács. A rendezői feladatokkal az 1918 decemberéig Szovjet-Oroszországban tevékenykedő, az ottani ünnepségeket, történelmiszemélyiség-méltatásokat már minden bizonnyal ismerő Szamuely Tibort bízták meg,²⁸ a dekoráció egyes elemeinek megalkotását pedig nagy-

²³ A magyar kommunista csoport propagandamunkája. In *Szociális Forradalom* 1. évf. (1918) 47. sz. (szeptember 18.) 4.

²⁴ Vö. ehhez még: Vörös, Boldizsár: „A múltat végképp eltörölni”? Történelmi személyiségek a magyarországi szociáldemokrata és kommunista propagandában 1890–1919. Budapest, MTA Történettudományi Intézete, 2004, 11–68., IV–VII. t.

²⁵ Kun Béla: Lenin. In *Lenin: A harc útja. I. Levél a taktikáról. II. Beszéd a tanácsok harmadik kongresszusán*. Moszkva, OK(b)P Magyar Csoportja, 1918, I.

²⁶ Lásd ehhez: Vörös Boldizsár: i. m., 77–79.

²⁷ A sorozat részletesebb elemzését lásd: Vörös, Boldizsár: i. m., 76.

²⁸ Vö. ehhez: Kultúrpropaganda a Vörös Hadseregben. Budapest művészi díszje május elsején. Szamuely Tibor közoktatásügyi népbiztos nyilatkozata. In *Fáklya* 10. évf. (1919) 94. sz. (április 20.) 2–3.

számú művész végezte.²⁹ Április 30-i keltezéssel, május 1-jére megjelent a Forradalmi Kormányzótanács LXXX. rendelete, amely szerint „A Magyarországi Tanácsköztársaság május 1-jét, a világ forradalmi proletariátusa nemzetközi egységének emléknapját, a proletárállam ünnepévé avatja.”³⁰ A nagy fontosságú ünnep alkalmából a fővárosban számos történelmi alak szobrát eltakarták, ugyanakkor a diktatúra közvélemény-formálói által kiemelkedőként értékelt személyeknek emlékműveket emeltek, ezek jelentős része azonban nem tartós anyagból (például gipszből) készült.³¹

Budán, a Vérmezőn hatalmas, kétszintes vörös szarkofágot építettek, rajta „Martinovics” felirattal, négy oldalán emelvényekkel a szónokok részére (lásd a III. képet). A Vérmező Széna tér felőli végén Lenin mellszobra állt egy vörös oszlopon. A Gellért-hegyen Szent Gellért szobrát sárga és vörös színű oszlop fedte be, a mögötte álló oszlopsort is vörös drapéria díszítette (lásd a IV. képet). Alatta, a vízesésnél, annak alsó részét eltakaró, hatalmas allegorikus képet helyeztek el, „Dolgozatosok és tettek a Paradicsom” felirattal. Az ábrázoláson kalapácsos, frigiai sapkás³² munkás, egy asszony és gyerekek vonulnak egy idilli táj felé, amelyben egy nagy fa alatt szakállas, olvasó figura látható. A kép bal oldalán meztelen férfialak helyezkedik el, kezében lángpallossal. A jobb oldalon pedig egy másik, lángpallossal meztelen férfialak sújt le a pénzeszsákkal menekülő burzsoá figurájára. A letakart Szent Gellért-szoborból és a képből álló

²⁹ Lásd erről például: Makoldy József: Budapest díszítése május 1-jén. In *Építőipar – Építőművészet* 43. évf. (1919) 14. sz. (május 4.) 110–111.

³⁰ A Forradalmi Kormányzótanács LXXX. számú rendelete. In *Tanácsköztársaság* 1919. 32. sz. (május 1.) 1. Vö. még: A májusi ünnep. In *Vörös Újság* 2. évf. (1919) 60. sz. (április 18.) 4.

³¹ Az ünnepség dekorációinak vizsgálatához felhasználtam a korabeli újságok tudósításait és képanyagát, továbbá a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárának, a Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeum Fényképtárának, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteménye Fotótárának, a Hadtörténeti Múzeum Fotóarchívumának, a Magyar Távirati Iroda Fotóarchívumának anyagait, továbbá az ünnepségről készített filmhíradó képanyagát, ezt lásd: Országos Széchényi Könyvtár, Történeti Interjúk Tára 2238/1. sz. videókazettán, 5. sz. Lásd még: Vörös Boldizsár: i. m., 88–92.

³² Vö. ehhez: Aradi Nóra: jakobinus sapka. In uő: *A szocialista képzőművészet jelképei. Hely nélkül*, Kossuth Könyvkiadó – Corvina Kiadó, 1974, 113–114.

kompozíció egyértelműen azt sugallta nézőinek: ne az égietől, a szentektől várjátok a boldogságot, a Paradicsomot, hanem magatok szereztétek meg munkával, tanulással és – a Tanácsköztársaság elleni külföldi intervenció idején, a két kardos férfialaknak a kép előterében való elhelyezésével is hangsúlyozva – szükség esetén fegyveres harccal is.³³

Pesten, a Kossuth Lajos utcán és a Kígyó téren hat szobrot állítottak fel, köztük Karl Liebknecht és Lenin mellszobrát (lásd az V. képet). Ugyanakkor, szintén a Kígyó téren, vörös gömbökkel díszített hatalmas diadalkapuk fedték be Werbőczy és Pázmány szobrát.

A Petőfi téren álló, még 1882-ből származó Petőfi-szoborhoz ekkor drapériával összekapcsolt rudakból álló félkörívet helyeztek el, a rudak végén egy-egy ötágú csillaggal és feldíszítették a szobor talapzatát is (lásd a VI. képet). Az emlékműhöz kapcsolódó munkásmozgalmi hagyományokat (tudniillik a magyarországi szociáldemokraták itt rendeztek évenként gyűléseket március 15. alkalmából, amikor meg is koszorúzták a szobrot³⁴) és az ünnepség alkalmából megtörtént szoboreltakarásokat tekintetbe véve, igen figyelemreméltó az eset: a letűnt politikai-társadalmi rendszerek döntéshozói, de a diktatúra közvélemény-formálói által is kiemelkedőként értékelt történelmi személyiség még korábban állított emlékművének ilyen feldíszítésével a Tanácsköztársaság mintegy átemelte Petőfi alakját a március 21-e előtti időszakok panteonjaiból a sajátjába.

A Ferenc József téren, szemben a Lánchíd pesti hídfőjével, éppen arra a helyre, ahová 1867-ben Ferenc József magyar királlyá koronázása alkalmából a koronázási dombot építették,³⁵ és ahová a későbbiekben az uralkodó lovas szobrának kellett volna kerülnie,³⁶ vörös drapériás, „Marx”

³³ Ugyanakkor sajátos megoldás, hogy az ateista propaganda jegyében is elkészített ábrázolás felhasználta a keresztény vallásosság elemeit: már a feliratban a „Paradicsom” kifejezést, a paradicsomi tájat, benne a fával, a lángpallosos férfialakokat – azonban talán éppen ezek evilágiságát hangsúlyozva akarta még határozottabbá tenni a felhívást.

³⁴ Lásd ehhez: Vörös Boldizsár: i. m., 49-52., 63-65.

³⁵ Kaas, Albert von, Baron – Lazarovics, Fedor von: *Der Bolschewismus in Ungarn*. München, Südost-Verlag, 1930, 127.

³⁶ Lásd például erről: Budapest. In *Révai Nagy Lexikona. Az ismeretek enciklopédiája*. 4. köt. *Brutus – Csát*. Budapest, Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, 1912, 34.

feliratú emelvényre, két óegyiptomi stílusú oszlop közé állították fel a gondolkodó egész alakos szobrát, a hely kiválasztásával is hangsúlyozva jelentőségét: amint Ferenc József alakja- emléke a letűnt rendszert, úgy Marxé a Tanácsköztársaságot jelképezte.

Az Országház téren Andrássy Gyula lovas szobrát antikizáló építménnyel, az úgynevezett Munka Házával fedték be; ennek két oldalára egy-egy katonafigurát állítottak. Az Országház főkapujánál Dózsa Györgyöt és Petőfi Sándort profilból ábrázoló két domborművet helyeztek el oly módon, hogy a két személy egymás felé forduljon. Az épület előtt Lenin és Karl Liebknecht mellszobrát állították fel. A Deák téren a Nemzeti Áldozatkészség Szobrát³⁷ eltakarva, hatalmas tribünt emeltek, amelyen lángok jelképezték a forradalmat, az építmény két oldalára pedig Lenin és Szabó Ervin mellszobrát helyezték el (lásd a VII. képet). A kompozíció egésze így a „nemzeti célokért vívott háború” helyett a nemzetközi, háborúellenes (sőt, ez esetben: szinte a háborúból kifejlődő) proletárforradalom dicsőségét hirdette – Lenin és Szabó Ervin szobrának éppen itt történt elhelyezésében pedig feltehetőleg e két személy háborúellenességének motívuma is közrejátszott. Szintén a Deák téren, egy vörös drapériával bevont épület elé felállították Lenin egy másik mellszobrát.

A Fürdő utca Váci körüti torkolatánál hatalmas diadalkaput emeltek: bal oldalára Karl Liebknecht, jobb oldalára pedig Engels mellszobrát helyezték el. A Köröndön Zrínyi Miklós, Bethlen Gábor, Bocskai István és Pálffy János szobrát hatalmas vörös földgömbök fedték be. A letűnt rendszerek döntéshozói által kiemelkedőnek tekintett történelmi személyiségek: fejedelmek és hadvezérek emlékműveinek vörös földgömbökkel való eltakarása a hagyományos nemzetfelfogásokat elutasítva, a proletárforradalom internacionalizmusát volt hivatott kifejezni.

Az ünnepségre átalakították a millenniumi emlékművet³⁸ is: Árpád szobrára és az oszlopra, amelyen Gábor arkangyal szobra áll, hatalmas vörös emelvényt és egy abból kiemelkedő vörös obeliszket építettek rá,

³⁷ Lásd erről: Szabó Dániel: A nemzeti áldozatkészség szobra. (Avagy fából vaskatona). In *Budapesti Negyed* 2. évf. (1994) 1. sz. (tavasz) 59-84.

³⁸ I. Ferdinánd, III. Károly, Mária Terézia, II. Lipót és Ferenc József szobrát már 1919. április elején eltávolították a millenniumi emlékműről. Lásd ehhez: Vörös Boldizsár: i. m., 91.

továbbá vörös drapériával takarták le az emlékmű két negyedkörívét is. Az Árpád szobrát befedő emelvényre Marx hatalmas, egész alakos szobrát helyezték el, egyik oldalán egy bányamunkással, a másikon pedig egy vasmunkással. Mind a két negyedkörív drapériáján a „Világ proletárjai egyesüljete” felirat állt, a bal oldali negyedkörív végét lezáró drapéria felületén az ipari munkásságot ábrázoló képet helyeztek el „Városi proletariátus” szavakkal, míg a jobb oldali negyedkörív végére a szegény-paraszságot bemutató kép került, „Földművesszegénység” aláírással (lásd a VIII. képet). Marx kiemelt megbecsülését jelen esetben az mutatja, hogy a letűnt rendszerek legfontosabb emlékművének központi helyére és éppen Árpád szobrára az ő szobrát állították, mintegy azt kifejezendő: Árpád a letűnt rendszerek alapjait teremtette meg – Marx és a proletariátus viszont az új rendszer: egy jobb világ alapjait rakták, illetve rakják le. Marxhoz kapcsolódott a *Kommunista Kiáltvány* záró felhívása, amely mindkét negyedköríven külön-külön is olvasható volt. A kompozíció egésze így a Marx tanításai jegyében egységessé forró világproletariátust is hivatott volt megjeleníteni: Marxnak az emlékmű központi helyére felállított szobrával, a két munkásfigurával, az ipari munkásság és a földművesszegénység azonos méretű és azonos módon elhelyezett ábrázolásaival, valamint a felhívással.

A Városligetben az Iparcsarnok előtt Lenin és Engels mellszobra állt (más tudósítások szerint ezeken kívül még Karl Liebknechté és Szabó Erviné is). Lenin alakjához kapcsolódott az Iparcsarnok homlokzatán olvasható felirat: „Éljen Lenin, a világ forradalmi proletariátusának vezére”. A Keleti pályaudvar előtt álló Baross Gábor-szobrot hatalmas, vörös oszlop takarta el, egyik oldalán a „Világ proletárjai egyesüljete” felirattal, tetején a város belső területei felé forduló vörös csillaggal.

Noha feltehetőleg nem tudtam minden emlékmű-eltakarással és emlékműállítással kifejezett történelmiszemélyiség-értékelést összegyűjteni, már a fentiekben bemutatott sorozat nyomán is felismerhetők az ünnepséget létrehozók elgondolásainak fő tendenciái. Nemkívánatosaknak minősítették és eltakarták az egyházi és világi főméltóságok szobrát: Szent Gellértét, Werbőczyét, Pázmányét, Andrássyét, Zrínyiét, Bethlenét, Bocskaiét, Pálffyét, a millenniumi emlékművön megörökített személyekét, továbbá Baross Gáborét. Egy példát sikerült találnom arra az eljárásra, hogy a letűnt rendszerben emelt szobor új rendszerbeli feldíszítésével a Ta-

nácsköztársaság a sajátjának tekintette az ábrázolt személyiséget: ez történt Petőfi, illetve szobra esetében. A diktatúra közvélemény-formálói emlékműveket állítva méltatták a társadalmi igazságtalanságok ellen küzdő külföldi és magyar harcosokat: Martinovicsot, Lenint, Marxot, Engelst, Karl Liebknechtet, Szabó Ervint, Dózsát és Petőfit. Közülük is hangsúlyozottan az új világ eszmei megalapozójaként értékelt Marxot (akinek két *egész alakos* szobrát olyan *kulcsfontosságú helyekre* állították, mint a koronázási domb, illetve a Ferenc József-szobor helye és a millenniumi emlékmű központi része) és a nemzetközi forradalom vezéralakját, Lenint, akinek hat mellszobrát is felállították a főváros különböző pontjain. Szembetűnő, hogy, míg az elutasított személyek a nemzeti történelem nagyjainak számítottak, ekkor túlnyomórészt külföldiek tiszteletére állítottak emlékműveket. Ez az eljárás összhangban volt azokkal az állásfoglalásokkal, amelyek május 1-jét mint a forradalmi proletariátus nemzetközi egységének ünnepét értékelték (így a Forradalmi Kormányzótanács idézett LXXX. rendeletével is).

Áttekintve a szovjet-országi hivatalos rendeleteket, a magyar kommunisták 1918-as történelmiszemélyiség-sorozatát és az 1919-es május 1-jei budapesti ünnepség dekorációjában látható emlékmű-együttest, nyilvánvalóvá válik, hogy a magyar közvélemény-formálók sokkal kevésbé igyekeztek felhasználni propagandájukban a nemzeti hagyományokat, mint a szovjet-országi döntéshozók. Mindhárom méltatássorozatban ugyanakkor közös az, hogy megalkotóik Marxot tekintették az egyik legjelentősebb történelmi személyiségnek; mellette a szovjet-országi vezetők Engelst, a magyarok pedig Lenint. Mindezen eljárások egyben egy sajátos (bár az 1870–1914 közötti időszak Európájára jellemző) „*hagyományteremtés*”³⁹ megvalósítását is szolgálták, és érvényesek rájuk Eric Hobsbawm megállapításai a „kitalált”, „teremtett” hagyományokról: ezeknél a történelem a cselekvés legitimálójaként és a csoportkohézió cementjeként használtatik fel, gyakran pedig – a történelmi személyiségek emlékművei által – a harc valódi szimbólumává válik. Még a forradalmi

³⁹ Lásd erről: Hobsbawm, Eric: Tömeges hagyomány-termelés: Európa 1870–1914. In *Hagyomány és hagyományalkotás. Tanulmánygyűjtemény*. Szerk.: Hofer Tamás – Nierdmüller Péter. Budapest, MTA Néprajzi Kutató Csoport, 1987, 127–197.

mozgalmak is igyekeztek alátámasztani új eszméiket a forradalom hagyományaira („A német népnek is megvan a maga forradalmi hagyománya” – amint Engels állította *A német parasztháború* első szavaival⁴⁰) és a saját hőseikre, mártírjaikra való hivatkozással.⁴¹ Ugyanakkor az ismertetett eljárásoknak e politikai erők önmeghatározásában korántsem csak egy befelé irányuló, a csoporttudatot kialakítani hivatott kötőanyag-funkciójuk volt, hanem egy kifelé irányuló is: az elhatárolódás a megelőző időszakok nemzeti hős kultuszaitól és az egyházak szent kultuszaitól.⁴² A történelmi személyiségek ábrázolásai által kifejezett hagyományokkal a szovjet-oroszországi és a magyarországi közvélemény-formálók legitimálni is igyekeztek az új rendszereket a tömegek szemében, a múlt kiemelkedő forradalmi törekvéseinek megvalósítóiként állítva be a diktatúrákat.

A bukott rendszerek szellemiségével való leszámolást, az új eszmék győzelmét voltak hivatottak elősegíteni azok a *szimbolikus térfoglalási akciók* is, amelyeknél a diktatúrák jelképeinek számító történelmiszemélyiség-méltatások megszállták a korábbi hatalmak által birtokolt tereket (a legjelentősebb városok fontos pontjait, az intézményeket), kiszorítva innen az e hatalmakat jelképező ábrázolásokat.⁴³ Az ilyenfajta akciók jelentőségét felismerve javasolta Pogány József egy a budapesti május 1-jei ünnepség megrendezésével kapcsolatos feljegyzésében Szamuelynek: a művészi díszítések elsősorban a közlekedési csomópontokra (például: Oktogon, Körönd) kerüljenek.⁴⁴ A jelképes birtokbavételt még nyomatékosabbá tette az az eljárás, hogy az új rendszer által kiemelkedőként értékelt tör-

⁴⁰ Engels, Friedrich: A német parasztháború. In Marx, Karl és Engels, Friedrich *művei*. 7. köt. 1849–1851. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1962, 321.

⁴¹ Lásd ehhez: Hobsbawm, Eric: Introduction: Inventing Traditions. In *The Invention of Tradition*. Ed.: Hobsbawm, Eric – Ranger, Terence. Cambridge – London – New York – New Rochelle – Melbourne – Sydney, Cambridge University Press, 1985, 12–13., továbbá: Bonnell, Victoria E.: *Iconography of Power. Political Posters under Lenin and Stalin*. Berkeley – Los Angeles – London, University of California Press, 1997, 1–19., 281–284.

⁴² Vö. Korff, Gottfried: Politischer „Heiligenkult” im 19. und 20. Jahrhundert. In *Zeitschrift für Volkskunde* 71. évf. (1975) 2. sz. 215–216.

⁴³ Vö. ehhez még: Drengenberg, Hans-Jürgen: i. m., 284a.

⁴⁴ A tavalyi május elseje. – Pogány József májusi följegyzése – In *Új Nemzedék* 2. évf. (1920) 105. sz. (május 1.) 3.

ténelmi személyiség méltatását olyan korábbi ábrázolás helyére tették, amely homlokegyenest ellenkező eszmei tartalmat hordozott: ez történt például a budapesti millenniumi emlékmű átalakítása esetében. A két diktatúra emlékműveinek elkészítésénél pedig több közös vonás is megfigyelhető: például az ideiglenesség vagy a konvencionális ábrázolásmód – a budapesti dekorációs munkákban részt vevő szobrászok többsége ugyanis a heroikus emlékmű vagy portré hagyományait folytatta, ennek stílusát alkalmazta a forradalmárok alakjára is.⁴⁵ A fentiekkel kapcsolatban érdemes idézni André Chastelnek a nagy francia forradalomról megfogalmazott, de általánosabb összefüggések felé is mutató megállapítását: „Mindaz, ami a forradalomban látványos, teátrális, kiszámított – természetesen a tömegmegmozdulásoktól és az erőszaktól eltekintve –, az a Fény Százada kialakította öntőformákba ömlik.”⁴⁶ E szerint tehát nem csak a szovjet-országi és a magyarországi forradalmi rendszerek történelmi személyiség-méltatásai kapcsolódtak sokféleképpen a megelőző időszakok hasonló akcióihoz – így elemzéseik a konkrét eseteken túlmutatóan is adalékokat szolgáltatnak a forradalmak és a hagyományok összefüggéseinek vizsgálatához.

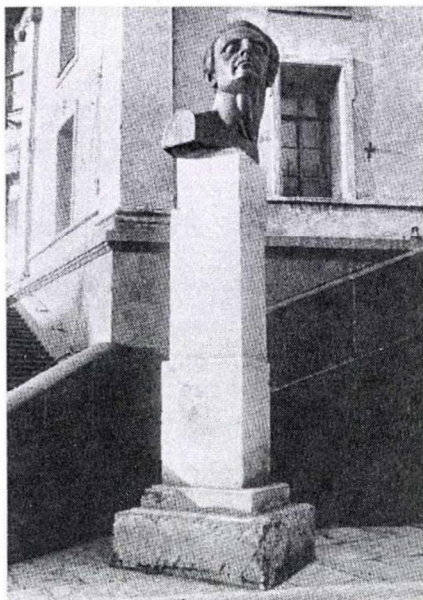
⁴⁵ Lásd erről: Aradi Nóra: A Tanácsköztársaság művészete. In *Magyar művészet 1890–1919*. 1. köt. Szerk.: Németh Lajos. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981, 623.

⁴⁶ Chastel, André: Ünnepi felvonulások, ünnepélyes terek. In uő: *Fabulák, formák, figurák. Válogatott tanulmányok*. Vál.: Németh Lajos. Budapest, Gondolat, 1984, 191.

I. Lenin beszédet mond
Sz. A. Mezencev moszkvai
Marx–Engels-emlékművének
leleplezése alkalmából,
1918. november 7-én.

Az emlékművön lévő szöveg fordítása:
„K. Marx, F. Engels.
A forradalom vihar,
amely elsöpör mindenkit,
aki ellenáll neki”.

II. V. A. Szinajszkij pétervári
Lassalle-emlékműve, 1918.

III. A vérmezői szarkofág „Martinovics” felirattal, 1919. május 1.
(Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Fényképtár)

IV. A letakart Szent Gellért-szobor és a vízesésnél elhelyezett kép,
1919. május 1. (Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Fényképtár)

V. Lenin és Karl Liebknecht mellszobra a Kígyó téren, 1919. május 1.
(Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Fényképtár)

VI. A feldíszített Petőfi-szobor, 1919. május 1.
(Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Fényképtár)

VII. A Nemzeti Áldozatkészség Szobrát eltakaró tribün Szabó Ervin mellszobrával, 1919. május 1. (Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Fényképtár)

VIII. Az átalakított millenniumi emlékmű Zala György Marx-kompozíciójával, 1919. május 1. (Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Fényképtár)

Kende János

AZ ÖNIGAZGATÁS KEZDEMÉNYEI A TANÁCSKÖZTÁRSASÁGBAN

A forradalmaknak szinte sosincs szerencsés utóéletük. Megtörténhetett, hogy olyan rendszerek vallják magukat örököseiknek, amelyek meglehetősen eltávolodtak a deklarált előd eredeti célkitűzéseitől. Nincs szomorúbb a történelmi tablókba merevített, legitimációs eszközzé silányított forradalmaknál. Bár a „létező szocializmus” rendszerének kádári változata történelmi elődjének tekintette 1919 forradalmát, s a rendszerváltás után született azon értékelések, melyek eltértek a szakmailag minősíthetetlen gyalázkodásoktól, szintén az államszocializmus előképeként tekintették ama 133 nap történetét. E felfogásokat a szakszervezetek akkori szerepvállalása, melyeket az alábbiakban kívánok érinteni, kétségsé teszi.

Közismert, hogy az I. világháború előtt a szakszervezetek legfontosabb feladata az érdekvédelem volt, ami – függetlenül egy-egy bérharc hevességétől – alapvetően defenzív jellegű. Esetleges szerepük egy remélt szocialista átalakulásban merőben elméleti kérdésnek tűnt, ami leginkább a szindikalistákat foglalkoztatta. Így írt erről Szabó Ervin: „A munkásosztály harcának végcélja nem lehet más, mint a gazdasági ellentét okainak végleges megszüntetése. Ami meglesz, ha a munkásság világszerte, mint egy osztály szervezkedik, a termelők szövetségei birtokukba veszik a földet és a többi termelőeszközt, és a bérrendszert megszüntetik. Ez a szocializmus.” A szerző a termelők szövetségeit mint „jövő szociál-forradalmi szervezet csíráját” tekintette. Ez a vélemény messze volt a kor uralgó szociáldemokrata felfogásától, ami az esetleges, bár távoli szocialista fordulat minden lényeges elemének megvalósítását a párt feladatának tekintette, s a szakszervezeteknek a tömeges szervezés, az agitáció szerepét szánták, vagyis a politikai hatalomért vívandó harcnak legfeljebb segédcsapatai lehettek.

Az I. világháború tapasztalatai módosítottak ezen a szerepmegosztáson. A mindenütt életbe léptetett kivételes törvények bénítóbban hatottak a munkásság politikai mozgalmaira, mint a gazdasági küzdelmekre. Ebben egyaránt szerepe volt a hatalom pressziója mellett a II. Internacionálé összeomlása következményeinek. Az elhúzódó háború miatt mindenütt megnőtt a munkaerő értéke. Míg a háború előtt a szervezett munkásság az állam és a munkáltatók egységes blokkjával állt szembe, a háborús viszonyok hatására az állam a hadviselés érdekében nem engedhette meg magának, hogy feltétlenül azonosuljon az egyes tőkés érdekével. A termelés zavartalansága érdekében kénytelen volt kompromisszumokat kötni a munkásság szervezeteivel. E kompromisszumok jellege a felek erőviszonyainak függvénye volt, de szinte mindenütt elismert, vagy legalább tolerált helyzetbe hozta a szakszervezeteket, amelyek folyamatosan erősítették pozícióikat.

Magyarországon – ahol egyébként a politikai munkásmozgalom jött létre előbb, s hozta létre a szakszervezeteket – az I. világháború előtt sajátos összefonódásban tevékenykedett a szociáldemokrata párt és az osztályharcos szakmozgalom, mivel, hogy egy más területről ismert minősítéssel éljünk, a párt- és a szakmozgalom normális tevékenysége a hatalom szempontjából a túrt kategóriába tartozott. A sztrájk önmagában nem volt tilos, ám elvileg tiltott volt annak szervezése, sztrájkalap gyűjtése s a politikai tevékenység. Az 1868 óta folyamatosan létező politikai munkásmozgalomnak jogilag 1917-ig nem lehettek helyi szervezetei. Mindazon tevékenységek folytatására, melyek formálisan tiltottak voltak, hozták létre a féllegálisan működő úgynevezett szabadszervezeteket, melyek egyúttal kollektív tagjai voltak a pártnak. Ebben a viszonyrendszerben 1914 előtt meghatározó szerepe volt a pártnak, s ezzel is magyarázható, hogy nálunk nem valósult meg a szakmozgalom neutralitása.

A világháború kitörése egyébként is egy mozgalmi apályban érte a magyarországi munkásmozgalmat. Ebben része volt a demokratikus választójogért folytatott harc átmeneti kudarcának és a gazdasági válság nyomán jelentkező munkanélküliségnek. A hadüzenet után életbe lépett kivételes rendelkezések és a mozgósítás elrendelése, majd a hadiérdekeket szolgáló üzemek militarizálása további vérvesztéseket okozott. A katonai igazgatásban fokozódott a dolgozók kiszolgáltatottsága. 1915 végére

a szakszervezetek taglétszáma az utolsó békeév 44%-ára esett vissza, s a helyi pártszervezetek nagy többsége megszűnt a bevonultatások következtében. Elkerülendő az itt-ott már jelentkező elégedetlenség általánossá válását 1916 elején a honvédelmi miniszter rendeletet hozott az úgy nevezett *panaszbizottságok* létrehozásáról. Az egyelőre döntési hatáskör nélküli szervezetben az állam, a munkaadói szervezet, illetve a munkásság képviselője vett részt. A rendelet szerint a bizottságban a munkásság képviselőjének a szakszervezetet kell tekinteni, amelyet ezzel a döntéssel ténylegesen legitimált. Ezt két év kemény és eredményes küzdelem követte a panaszbizottságok jog- és hatáskörének kibővítéséért. 1918 elejére elérték, hogy az említett testületek döntési jogosultságot szereztek, és hatáskörük kiterjedt a legfontosabb iparágak valamennyi munkására és alkalmazottjára. Az ezek a harcokban kikényszerített engedmények jelentősen megnövelték a szakszervezetek tekintélyét, ami kifejeződött a taglétszám növekedésében (1918 koraőszén már mintegy 300 ezer fő volt a szervezett dolgozók száma), illetve abban a tényben, hogy sikerült megszervezni számos, korábban elérhetetlen dolgozói réteget (pl. a bányászokat, a kincstári üzemekben foglalkoztatottakat és a tisztviselőket). A panaszbizottságokban való tevékenység jó iskolának bizonyult a részvevő munkásvezetők számára, hogy alaposabban megismerhessék a gazdaság szervezetét. A szakszervezetek befolyása egyre jobban érezhető volt a párton belül is, akaratukat tudták érvényesíteni az 1917/18-as pártgyűléseken. Míg az MSZDP közvetlen politikai célja változatlanul a választójog reformja volt, a szakszervezetek 1918. májusi rendkívüli kongresszusán olyan átmeneti gazdasági programot fogalmazott meg, aminek lényege a tőkés gazdaság szervezetébe történő erőteljes állami beavatkozás volt. Az előterjesztő Böhm Vilmos okkal feltételezte, hogy a jövőben a munkásság politikai eszközökkel befolyást tud gyakorolni az államhatalomra.

Kérdés, hogy miként képzelték el a változatlanul szociáldemokrata kötődésű, új funkciókat tanuló szakszervezeti mozgalom szerepét a forradalmak időszakában a kommunisták. Akik Szovjet-Oroszországban éltek át a forradalmi eseményeket, megtapasztalhatták a szakszervezetek sokoldalú gazdaságirányító tevékenységét, és valami hasonló funkcióváltást képzeltek el egy hasonló fordulat esetére Magyarországon. Mivel többségük a háború előtt részt vett a hazai szociáldemokrata mozgalomban,

ismerte és értékelte a szakszervezeti mozgalom eredményeit. Hazatérve úgy kívántak dolgozni, hogy megőrizték a szakmozgalom egységét, de egyúttal lehetőséget kapjanak akciószabadságukra. A hazai baloldali ellenzékéből kikerült néhány fiatal kommunista úgy vélte, hogy a szociáldemokráciával való szervezeti szakítást ki kellene terjeszteni a szociáldemokrata dominanciájú szakszervezeti mozgalomra is. Ez az utóbbi álláspont nem vált uralkodóvá a KMP-ben, s ennek a ténynek – a gyakori éles viták ellenére – nagy jelentősége volt az eredményes márciusi fordulatban. Hozzájárult ahhoz, hogy a magyarországi szervezett munkásság hagyományos vezetőinek többségével tudta vállalni a Tanácsköztársaságot. Ennek a folyamatnak csak katalizátora lehetett az alig néhány hónapos kommunista párt a maga néhány tízezres tagságával.

Bár a tanács hatalom 133 napja alatt is folytak viták a szakszervezetek szerepéről, de a „baloldali kommunisták” okozta konfliktusok ellenére sikerült érdemi szerepet találni az új körülmények között is e hagyományos, tekintélyes osztályszervezeteknek. Az első jelentős feladat a szocializálásról, a termelés munkásigazgatásáról szóló rendelet végrehajtása volt. A szocializálás központi és iparági szervezetei a szakszervezetek bevonásával és együttműködésével alakultak meg. A testületekbe delegáló szakszervezetek rendszeresen beszámoltatták a népbiztosságokon dolgozó tagjait az állami jellegű tevékenységükről. Ez a gyakorlat hagyománnyá vált a Tanácsköztársaságban, ezzel fejezték ki a megbízottak kettős elkötelezettségét, hogy az érintetteket nem tekintik egy elkülönült apparátus részének. A munkabérek, az anyaggazdálkodás rendezése tekintetében is meghatározó szerepe volt a szakszervezeteknek, majd az egyes iparágak termelését irányító szervezetek, a Szociális Termelés Népbiztosságának szakosztályai, az érintett szakmai szervezetek képviselőiből jöttek létre. Ezt a kialakuló gyakorlatot értelmezte Kun Béla egy 1919. április elején írt cikkében. Hangsúlyozta, hogy szerinte a proletárdiktatúra „a munkásosztály tömegeinek, az egész osztálynak az önkormányzata,” ám ez az önkormányzat „csak szervezett formában lehetséges”. Ennek megnyilvánulási formái a tanácsok, illetve a párt- és szakszervezetek. Amikor állami funkciókra bízta az utóbbiakat, nem államosításukra gondolt, hiszen autonóm testületnek tekintette azokat, amelyek képesek lehetnek megvalósítani a gazdaságban a munkásság önkormányzatát. Kun az ön-

kormányzatiságban látta biztosítékát annak, hogy a termelés ne bürokratizálódjék, hogy ne jusson domináns szerepre sem a technokrácia, sem pedig a szovjet bürokrácia. Az utóbbi kialakulását a forradalom jövője szempontjából különösen veszélyesnek tartotta. A szakszervezeti vezetőknek tartott 1919. májusi előadás sorozatában így fogalmazott: „A bürokrácia, elvtársaim, hatalmi szervezetet jelent, amelyet nekünk a szocializmus jövődjére szempontjából is mindenképpen le kell gyűrünk. Le kell gyűrünk azért, mert mi a proletárdiktatúrából a szocializmusba való átmenetet békességes formában akarjuk. Ha már felülkerekedne egy bürokrata osztály, vagy réteg, akkor megint erőszakkal kellene ezeknek a kezéből a hatalmat kivenni.”

A szakszervezetek véglegesnek szánt gazdaságirányítási szerepét a Népgazdasági Tanácsról szóló részben kodifikálta a tanácskongresszuson elfogadott alaptörvény. A testület választmánya, melyben helyet foglaltak a szakszervezetek legtekintélyesebb vezetői, azonnal megkezdte működését és határozatokat hozott a munkafegyelem megszilárdításáról, a munkaerő gazdálkodásról, a teljesítménybérézés bevezetéséről.

Sajátos szerepe volt a szakszervezeteknek a Vörös Hadsereg újjászervezésében. A román és csehszlovák intervenciók erői csapásai alatt 1919. április végén összeomlott a részben a polgári demokratikus köztársaságtól öröklött hadsereg. Május elején kellett napok alatt új, ellenállásra képes fegyveres erőt szervezni, ha el akarták kerülni az összeomlást. A gyors mozgósítást a Kormányzótanács a szakszervezetekre bízta, hisz a Monarchia hadkiegészítési rendszere már 1918 őszén széthullott, s így egyedül ezek a szervezetek rendelkeztek a tömegmozgósítás terén a megfelelő tapasztalatokkal. Néhány hét alatt több mint 40 ezer szervezett munkás, alkalmazott lépett be a Vörös Hadseregbe, s közülük 17 ezren azonnal a frontra mentek. A szakmai alapon szerveződött egységeket egy korabeli röplap méltán minősítette a szervezett munkásság szakszervezeti hadseregének. Az újjászervezett Vörös Hadsereg nemcsak megfordította a reménytelennek tűnő katonai helyzetet, hanem győztes csaták sorát vívta meg az antant teljes támogatását élvező intervenciók erőivel szemben.

Az önkormányzatiság gyakorlata olyan területeken is érvényesült a Tanácsköztársaságban, például a kulturális és tudományos életben, ahol az irányító testületeknek, direktóriumoknak alig, vagy egyáltalán nem voltak szakszervezeti előzményei. A gyakorlat az volt, hogy a különféle mű-

vészeti területeket maguk az alkotók irányították, s az állam szerepe a működés lehetséges feltételeinek biztosítása volt. Szinte a tanácsállam utolsó napjaiban alakult meg számos kiváló szakember részvételével a Műszaki Tudományos Tanács, és 1919. júliusában úgy fogott munkához, mintha döntései évtizedekre szólnának.

Az önkormányzatiság elvéhez léte utolsó pillanatig ragaszkodó tanácsköztársaság tevékenysége nem véletlenül lett a sztálinista történetírásban az elkövetett bűnök, majd – az idők enyhültével – a hibák állatorvosi lova. Az államszocializmus rendjének bármely változata számára is idegennek tűnt ez a kísérlet, és elvetésének sajátos formája volt az a tragédiasorozat, aminek áldozata lett a forradalom emigrációba vonult csaknem teljes vezérkara.

Ljudmila Bulavka

SZOVJET SZELLEM KONTRA OROSZ LÉLEK?

A szovjet művészeti kultúra, mint egységes jelenség (Majakovszkijtől Szolzsenyicinig) alapvető sajátossága abban áll, hogy kihívást intéz az elidegenedés világa ellen.

Mielőtt azonban elkezdeném a vizsgálódást, szükségesnek érzem tisztázni, mit is értek az „elidegenedés” kategóriáján. Az „elidegenedés” egy olyan társadalmi folyamat, amely során az ember tevékenysége, annak eredménye és szubjektuma, ill. az irányába megmutatkozó viszony egy külső, az emberen uralkodó, tőle független és ily módon általa nem determinált erőbe fordul át. Mint ilyen, az elidegenedés áthatja az emberi tevékenység összességének minden formáját, a kultúrát is beleértve. Ebből kifolyólag már önmagában az emberi tevékenységet is átítatja a társadalmi folyamatok és a kultúra kapcsolatának specifikus – elidegenedett – formája. A kultúrát olyan világnak tekintem, amelyben az ember realizálja áthagyományozott, elidegeníthetetlen lényegét, áttör a tőke-rendszer, a bürokrácia világán. Ez a világ – vagyis a kultúra társadalmi beágyazottsága – teremti meg a szociokulturális lét mélységes drámáját az elidegenített formák révén (lásd Marx és Lukács felfogását).

Ez az aspektus lesz a legfontosabb az elidegenedés jelenségének tanulmányozása során, hiszen ezt a szubsztanciális konfliktust igyekezett feloldani a szovjet kultúra immáron lényegi szinten.

Itt azonban teljesen jogosan felmerül a kérdés: kivétel-e az elidegenedés szempontjából a szovjet kultúra? Nem általánosan érvényes-e bármely más kultúrára az elidegenedés problémája? Természetesen igen, de a kérdés lényege nem annyira az elidegenedés problémájának felvetésében áll, hanem a problémához való viszonyban.

Bizonyos esetekben ez a viszony kimerül az elidegenedés mint jelenség meglétének pusztá konstataálásában, ami rendszerint ennek az álla-

potnak mint elkerülhetetlennek a sajátos művészi legitimálásához vezet. Ilyenkor még a szerző személyes ellenszenve az elidegenített világgal szemben sem jelentett akadályt annak tényleges törvényesítésében (lásd Kafka példáját).

Más esetben az elidegenedés problémájához való viszony kritika formájában nyilvánult meg, de nem annyira annak lényegét érintette, mint inkább az általa teremtett valóság konkrét formáit (lásd Balzac műveit és az orosz kritikai realizmust).

Míg megint más esetben ez a viszony az elidegenített világ hatalmával szembeni egyéni ellenállásban érhető tetten (lásd Hemingway munkáit) vagy mint az elidegenedés világával való harc manifesztuma artikulálódik (Jack London esete). Meg kell jegyezni, hogy itt nem az alkotó művészi és ideológiai pozíciójának egységéről beszélek. Kiváltképp hibás lenne azok kölcsönös extrapolációját feltételezni. Még Majakovszkij egységes ideológiai és művészi pozícióját sem lehet csak és kizárólag azok egyszerű azonosságával magyarázni – ez a viszony sokkal bonyolultabb és dialektikusabb volt. Így hát az elidegenedéssel szembeni alternatívák megfogalmazása korántsem csupán a szovjet kultúra kiváltsága.

A szovjet kultúra sajátossága abban nyilvánul meg, hogy minőségileg másképp viszonyult az elidegenedés problémájához. Egyfajta belső premisszát hordozott magában, az elidegenedés eltörlésére, eltörlhetőségére való beállítódást, ráadásul nem csak absztrakt-humanista, hanem konkrét kulturális és konkrét történelmi formában.

Összegezve, a szovjet kultúra három gyökeresen új momentumot rejtett magában:

- (1) az elidegenedés meghaladására való törekvést (2) annak konkrét történelmi formájában és (3) a konkrét jelen folyamatos, történeti idejében.

Ez a három hangsúlyos momentum határozta meg a szovjet kultúra fő irányának lényegét, társadalmi-humanista *mainstream* vonalát. Ez volt az a lényegi új minőség, ami megkülönböztette más típusú kultúráktól, beleértve az orosz is. A szovjet kultúra e specifikuma jól kimutatható, ha visszanyarodunk az orosz kultúra „orosz lélekként” aposztrofált jelenségének vizsgálatához.

Az alábbiakban megpróbálok az összehasonlító elemzés segítségével rámutatni a szovjet kultúra sajátságára a honi kultúra két jelenség-

gének, az „orosz léleknek” és a „szovjet szellemnek” a szembeállítására, mely szembenállás különösen akkor látható, ha az elidegenedés problémájának prizmáján át nézzük. Meg kell jegyezni, hogy az orosz és a szovjet kultúrátípus és azok bizonyos jelenségeinek nem szembeállító, hanem összehasonlító elemzése nem újkeletű vizsgálati módszer. Például B.Sz. Bratusz a szovjet, illetve az orosz kultúrában dominánsan érvényre jutó és egyfajta társadalmi etalonnak számító erkölcsi tudat alapján veti össze a két kultúrát.¹

Az összevetés segít abban is, hogy egy még összetettebb kérdéskörhöz jussunk el, nevezetesen az orosz és a szovjet embertípus közötti különbség kérdéséhez.

Előtte azonban tisztázni kell két lényegi momentumot. Először is, nem tartom feladatomnak újratárgyalni a lélek kérdésének egész filozófiai kutatástörténetét sem abban az értelemben, ahogyan a platonisták vizsgálták, sem pedig abban, ahogyan az orosz szimbolista filozófiában megjelent, vagy Vjacseszlav Ivanovnál, aki az össznemzeti művészet megszervezését tűzte ki célul, mert leginkább ez felelt volna meg az általa vizionált „világléleknek”. Mindezek a kérdések túlfeszítik az adott tanulmány kereteit. Számomra az „orosz lélek” problémaköre csak a szovjet kultúra egy bizonyos jelenségével összevetve érdekes.

Másodszor, mikor az orosz lélek fenomenójáról beszélek, úgy gondolom – elsősorban módszertani aspektusból –, hogy tévesen szűkítik le az orosz kultúra fogalmi és tartalmi gazdagságát erre az egy jelenségre.

Az összevetést a „szovjet szellem” fogalmának körbejárásával kell kezdeni, mely a „létező szocializmus” valóságának és a szovjet kultúra összekapcsolásának kifejezőjévé vált.

A „szovjet szellem” bizonyos értelemben valóban a szovjet kultúra felszabadító (forradalmi) vonalának kvintesszenciája, mely egy újfajta viszonytípust termelt ki magából. Ez a történetileg kifejlődött viszony egyfelől a Másikkal együtt az elidegenített világ ellen folytatott harc tragédiájából nő ki, másfelől abból az örömből, amit szintén e harc révén ért el, amikor kivezető utat keresett, alternatívákat mutatott fel a fennálló világgal szemben.

¹ Ld. Bratusz: *K probleme nrausztvennogo szoznanyija v kulture uhogyascsego veka. Nrausztvennoje szoznanyije licnosztij*, Moszkva, 1986.

Ezzel kapcsolatban érdekes példára bukkanhatunk az emigráns irodalom gyakorlatából, melyet I. V. Kondakov említ a könyvében. (Gazdanov az ellenállás hőseiről szóló *Francia földön* című könyvéből idéz. A szerző maga is részt vett az ellenállásban.): „A könyv, mely élesen elüt mind tartalmában, mind hangszereltségében az orosz emigráns irodalomtól, érzelemgazdagon, őszinte együttérzéssel és mély rokonszenvvel beszél a Franciaország területén a fasiszták ellen harcoló szovjet emberekről, a szovjet jellem szívósságáról, a szovjet ember hazaszeretetéről, ráadásul hangsúlyosan a szovjet kultúra, a szovjet ideológia, a szovjet politikai rendszer történelmi vívmányairól van szó. (Mindez ugyanakkor összeférhetőnek bizonyult Gazdanov zsigeri ellenszenvével mindennemű – úgy a hitleri, mint a sztálini típusú – totalitarizmus iránt.) Az író egy mélységében elképesztő következtetésig jut el, mely történelmileg igazolja a szovjet kultúrát és a történelem szovjet periódusát a világtörténelmi célszerűség szempontjából”.²

A szovjet szellem jelenségének történelembé ágyazott kialakulása és fejlődése nem teszi lehetővé, hogy a transzcendencia világába utaljuk ezt a fenomént.

Bahtyin filozófiai nyelvezetét kölcsönözve azt mondhatjuk, hogy az individuum saját egyéni tevékenysége, vagyis *cselekedete* által kerül kapcsolatba az „egésszel” mint az egyetlen léttel, amely a történelmi és kulturális realitás egységében létezik. Pontosan ez a cselekedet-tett forrasztja össze az objektív létet és a szubjektumot (az „Én”-t) abba az egészbe, amelyben a lét lét-eseménnyé válik, az individuum pedig a szubjektumává. És ennek a *cselekedetnek* a fő *űtőere* a szubjektum felelőssége, pontosabban fogalmazva a „felelősség egysége”.³

Még egyszer hangsúlyozom a számomra fontos momentumot: az a tény, hogy gyakorlati síkon próbálták felszámolni az elidegenedést mint az individuum egzisztenciális princípiumát, a cselekedet létrejöttének előfeltétele volt, ami viszont a „szovjet szellem” leglényegesebb pontja. Pontosan ezek az intenciók születték a szovjet művészeti kultúra *erkölcsi problémamentatlanságát*, ami meghatározza annak humanista irányultságát.

² I. V. Kondakov: *Kulturologia: isztorija kulturni Rosszii*, Moszkva, 2003. 411.

³ Lásd Mihail Bahtyin: *Filozofija posztupka*, Moszkva, 198.

Másképp szólva, az élet és a kultúra egésze közötti szüntelen kapcsolat létrehozásának kísérlete adta meg a „szovjet szellem” erkölcsi intencióját. Bahtyin nézete szerint e kettőt csak a tevékeny erkölcsösség aktusa, a tett kötheti össze. Erről maga Bahtyin a következőket írja: „Az életet csak a konkrét felelősségben lehet értelmezni. Az élet filozófiája csak erkölcs-filozófia lehet. Csak történésként, és nem létként, adottságként lehet az életet felfogni”.⁴

Ilyeténképpen a *tett* fogalma, vagyis amikor az individuumnak nem csak elképzelése van erről vagy arról az erkölcsi imperatívusról, de az *erkölcsi cselekvés* szubjektumává válik, mint egy olyan gyakorlati kulturális aktusénak, amely során realizálja a Másik iránti személyes felelősséget – ez lesz a „szovjet szellem” alfája és omegája. Azt lehet mondani, hogy a *tett* válik a legtökéletesebb kifejezőjévé annak a szintézisnek, amely a kegyetlen és éles ellentmondásokban oly gazdag „létező szocializmus” valósága és a szovjet kultúra között létrejött.

Szükségesnek érzem azt a kitétel, hogy a *tett* fogalma mindig az etikai esemény bizonyos befejezettségét feltételezi. De nem szabad megelégednünk arról a tett- típusról, amely befejezettségében még nem tekinthető történelmi ténynek, de már ténye a kultúra világának.

Adott esetben a tett egyéni potenciájáról beszélünk, vagyis az individuum azon erkölcsi hajlandóságáról, amely arra ösztökéli, hogy magára vállalja a felelősséget az elidegenedett világból való kitörés kísérletéért. Utóbbi felszínre hozza az emberi jellem olyan komponenseit, mint az ideál, a világnézet, a tetterekészség, az akaraterő, a realitásérzék és sok minden más. Az ideál és a gyakorlati etika cselekvő szubjektumának akarateroje biztosította, Lotman szavaival élve, „a gondolat és az élet egységét”.

Tehát a „szovjet szellem” alapját képező *tett* fogalma az individuum kulturális és történelmi létének olyan szintézisformájává válik, melyben szert tesz létének teljességére mint „Personlichkeit”.

A lét teljességének kérdése különösen fontos napjainkban, hiszen ez az individuum egzisztenciájának egyik központi kérdése. Erről ír G. Pomeranc is a könyveiben: „Csak a teljes életnek van értelme, részleteinek semmilyen készlete nem adja azt meg. A krízisbe belesüppedt humanista kultúra nem fogja kivezetni Csehov professzor hőjét az unalmas törté-

⁴ Uo.

netből, ahogy Csehov nevezte hőse életét, és az ilyen élet, azzal, hogy elveszítette a legfontosabbat, a teljesség érzetét, elkezdi saját magát elpusztítani”.

De térjünk át az „orosz lélek” fogalmára. A fogalom fontosságát az orosz kultúrában annak sokrétű értelmezése is bizonyítja: ez az orosz lelkiség specifikuma („az orosz lélek rejtélye”), az ember belső világa („beleadja egész lelkét”), maga az ember mint a legfontosabb személy („a társaság lelke”), jellemvonása („jó lélek”), vagy egyszerűen az ember szó szinonimája („a házban egy lélek sincs”), az ember halhatatlan princípiuma, az individuum nyitottságának fokmérője („egész lelkével”), az ember társadalmi és szellemi halála („holt lelkek”), stb.⁵

Ez az orosz kultúra egyik frontális jelensége, egyrésről olyan modus, amelyben az individuum tudatára ébred saját „Én”-jének (*ego animus*), sőt mi több, a „lélek” a világgal való egység szubsztanciális alapja lesz, amely tétel összecseng az arisztotelészi megfogalmazással: „A lélek bizonyos módon átöleli a létezőt”.⁶

Az ilyen megközelítés logikájából fakad a nyugati kutatók többsége által tételezett „orosz értelmiségi” fogalma. „Amikor az ember a szubsztancia emberévé válik – írja a szovjet kultúra egyik Nyugaton ismert kutatója, Clark – akkor természetesen orosz értelmiségivé válik”.⁷

Másrésről az „orosz lélek” mibenlétéről alkotott domináns elképzelések leginkább oda lyukadnak ki, hogy hogyan lehet ezt a világot a Mássikkal közösen és együttesen megélni. Ha az együttes megélésen a szubjektum viszonyainak egyik formáját értjük, akkor nem annyira a környező valóság harmonikussága ennek tárgya, hanem sokkal inkább a világ „ kozmikus otthontalansága”, amelyet a világban eluralkodó elidegenedés szült. „A XIX. századi orosz irodalom – írja B. Bratusz –, ahogy az orosz kultúra más jelenségei is, megmutatta, hogy az orosz típuson a finom lelki beállítottságot, a sebezhetőséget, a líraiságot értették, és nagy becsben tartották az olyan fogalmakat, mint a könyörület, a jóság, az együttérzés a megalázottakkal és a megszorítottakkal”.

⁵ Sz. I. Ozsegov és N. Ju. Svedova: *Orosz értelmező szótár*, Moszkva, 1997.

⁶ Arisztotelész: *O duse*, Moszkva, 1937, 37.

⁷ Katerina Clark: *Changing historical paradigms in Soviet culture// Late Soviet culture (from perestroika to novostroika)*. Duke University Press. Durham and London. 1993, 303.

Az orosz és a szovjet kultúra között tapasztalható iménti különbséget sokan észlelték, többek között Alekszej Tolsztoj is, aki a következőket írta: „A klasszikus irodalom humanizmusa alapvetően különbözik a szovjet humanizmustól. Az előbbi humanizmusa a könyörület, a másik ember féltése, az együttérzés, az utóbbié a küzdelem a boldogság feltételeinek megteremtéséért. Ott az emberiség lélektani megközelítéséről van szó, itt ez történelmi folyamat, melyet a nemzeti ideálok és törekvések határoznak meg. Ott az ember a pszichológiai élveboncolás tárgya, itt a történelem által meghatározott ember”.⁸

Érdekes, hogy sok nyugati kutató számára, akik a szovjet kultúrával foglalkoznak, és nem osztják az adott korszak kulturális pátozát, bizonyos értelemben érthető „a titokzatos orosz lélek” fogalma – vagy ha nem is érthető, mindenesetre meggyökeresedett az európai kultúrában, jöllehet „import” fogalomként.

Az orosz lélek számára sokkal nagyobb jelentőséggel bír az individuum és az elidegenedett valóság közti konfliktus (nem ellentét), mintsem az elidegenedés problémája mint olyan. Elsősorban az együttérzésre irányuló, megértő orosz lélek csak nagy nehezen kapcsolja össze az *elidegenedés* és a *cselekvés* fogalmait (nem ezért válik az orosz irodalom jelzésértékű hőisévé Oblomov?). Máskülönben ez érthető is: az orosz lélek számára az elidegenedés gyakorlati síkra áthelyezett felszámolása mint a cselekvés, tett problémája nem releváns, legalábbis ilyen élesen ez a kérdés fel sem vetődik, hiszen elsődleges feladata nem abban artikulálódik, hogy feloldja magát az elidegenedést, hanem az elidegenedett világhoz való elidegenedett (részben közömbös) viszonyt akarja megszüntetni, de nem azal a céllal, hogy megváltozassa azt.

Azt kell mondanunk, hogy az orosz lélek hazája az olyan ideák szférája, melyeket nem köt gúzsba a létért való felelősség érzete. Az individuum elidegenedett viszonya nem is annyira magához a reális valósághoz, mint inkább az abban megnyilvánuló társadalmi lét elvéhez, beleértve egyéni létét is, végső soron azt eredményezi, hogy kialakul egyfajta indifferens viszonyulás az élet anyagi vetületéhez. Ennek eredményekép-

⁸ Alekszej Tolsztoj: *Csetverty veka szovetszkaj literaturi*, Szobr. szocs. v 10 tomah, t. 10, 541.

pen az orosz lélek „lakhelyét” az élet ideális formáiban találja meg. Nem véletlen, hogy Csehov egy helyütt azt írja: „Az orosz ember szeret emlékezni, de nem szeret élni”.

Míg a Nyugaton az individuum magányosan élte át a világ elidegenítettségét – minél inkább közeledünk a XX. századhoz, annál gyakrabban –, addig Oroszországban a lelki bánat (*toszka*) kozmikus méretűvé duzzad annak köszönhetően, hogy nálunk a bánat megélése közösségi élmény, vagyis a Másikkal együtt történik.

Itt érdemes idéznünk Gorkij egyik levélrészletét, melyet egy ismert irodalmárnak, *Az orosz értelmiségi története* című könyv szerzőjének, Ovszjanjiko-Kulikovszkijnek írt (1911): „...az orosz irodalomban először adnak elképesztően pontos és mély értelmezését a bánatnak – az orosz lélek e titokzatos tulajdonságának, amellyel nálunk kacérkodni szokás, és amit jómagam is egy időben az alkotáshoz szükséges létállapotnak tekintettem...”

Az orosz lélek immanens ellentmondása abban áll, hogy mint kulturális fenomén végletesen nem elidegenített a való világtól, de mint társadalmi jelenség objektíve képtelen reális alternatívát kínálni a világ megszelídítésére. Vagyis az individuum társadalmi létének tartalmi és formai ellentmondásával állunk szemben, amely részlegesen az orosz lélek jelenségében öltött testet. Utóbbi viszont nem vitt közelebb a probléma megoldásához, hiszen a „titokzatos orosz lélek” egyfajta szakrális tabuvá vált.

Ezt nem tekinthetjük véletlennek. Az elidegenedés problémájának konstruktív megoldása elkerülhetetlenül megkérdőjelezi az orosz lélek világának filozófiai létjogosultságát: hiszen ha nincs elidegenedés, akkor nincs ok, hogy közösen éljük át e világ örökervényű káoszát.

Érdekes, hogy éppen az orosz lélek ellentéteinek feloldhatatlansága az, ami közel áll a nyugati világ emberéhez: egyrészt ez egy univerzálisabb, és éppen ezért kulturális értelemben kényelmesebb teret biztosít számára, másrészt nem bitorolja el létezésének konformista elvét.

És valóban, ha az orosz lélek „követel” is valamit az individuumtól, akkor a legjobb esetben is csak az együttérzésre való, olykor áldozathozattal járó hajlandóságot, de soha nem cselekvést és főleg nem kötelező jellegűt a világ megváltoztatása érdekében. És ez az, amire legszerencsésebben egy átlag „kultúrpolgár” képes (ha van benne hajlandóság). Hazai vagy külföldi – ez már esetünkben lényegtelen.

Lehetetlennek bizonyult az orosz lélek fogalmának keretein belül meghaladni a fentiekben jelzett ellentétet. A XIX. századi orosz irodalom azonban nemcsak felvetette az ellentétből fakadó problémákat, hanem megpróbált válaszolni is azokra. Ebben az értelemben nehéz túlbecsülni a XIX. század orosz irodalom jelentőségét, amely humanista és kritikai hagyományait továbbörökítette a szovjet kultúrára is. Nem véletlen, hogy Thomas Mann Puskintól kezdve Gorkijig az orosz irodalmat a forradalom előtti forradalomnak nevezte.

A forradalmi szovjet kultúra vagy saját magában haladta meg (természetesen eszményi formában) az elidegenedés azon formáit, melyek objektíve „túl nagy falatnak” bizonyultak a „létező szocializmus” számára, vagy magába olvasztotta a „*razotcsuzsgyenyija*”⁹ hatását, amely az elidegenedés valós megnyilvánulásai tényleges meghaladásának az eredménye volt.

Az elidegenedés problémáján keresztül láthatóvá válik az orosz lélek és a szovjet szellem közti hasonlóság és különbség. Míg Puskin orosz válaszokat keresett az összemberi kérdésekre úgy, hogy (egyiket se abszolutizálva) összeolvasztott minden létfontosságú értéket, addig a forradalmi szovjet kultúra már saját, minden esetben konkrét, de mégis általános emberi válaszokat adott arra, hogyan lehet a gyakorlatban, együtt létrehozni ezt a bizonyos összemberi világot minden egyes embernek külön-külön és együttesen. A konkrét–általános válasz etikai alapjának a keresése határozza meg a szovjet kultúrát mint a világkultúra egyik típusát.

⁹ Nem létező szó. Az *otcsuzsgyenyija* (=elidegenedés) ellentétje.

Tamás Gáspár Miklós

ÉSZREVÉTELEK A KOMMÜNRRŐL

[1956-ban] azon az utolsó [akadémiai] osztályülésen voltak együtt, Lukács is és Fülep is – [...] –, akkor Lukács azt mondta neki, amikor együtt elmentek: „Remélem, hogy megérem még, hogy nekem igazam van” – mondta Lukács, és akkor a Fülep azt mondta: „Neked akkor is igazad van, ha nem éred meg.”¹

A Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság születése és bukása óta eltelt kilencven esztendő nem volt elegendő ahhoz, hogy a történetével kapcsolatos legendák szétfoszlatása megkezdődjék. A magát öntudatosan ellenforradalminak nevező Horthy-rendszer természetesen mindent elkövetett a Tanácsköztársaság megrágalmazása érdekében. 1945 és 1948 között a Magyar Kommunista Párt igyekezett megnyugtatni a polgári közvéleményt, hogy nem akar „proletárdiktatúrát”. Az ún. „népi demokrácia” korlátozott többpártrendszert, viszonylagos sajtószabadságot, részleges államosítást, törpebirtokokat létrehozó földosztást, plebejus nacionalizmust ígért és valósított meg. Mindezt az MKP a Nemzeti Parasztpárttal szoros szövetségben vitte véghez, a régóta elmaradt parasztfordalmat, agrárreformot állította előtérbe, a népi kollégiumokkal és a MADISZ-szal is azt hangsúlyozta, hogy legfontosabb szövetségese a szegényparaszság, az agrárproletariátus és a népi értelmiség. Az akkor még életerős, középkorú tanácsköztársasági veteránokkal (és általában az 1919 megismétlésére gyürkőző „hazai kommunistákkal”) rövid úton elbánt, a

¹ „Megjelent Füst Milán, a fogsorát a kezében lobogtatva”. Timár Árpád és Hegyi Lóránd beszélgetése Zádor Annával 1983-ban. „Zádor Anna, 2”, szerk. Markója Csilla, Bardoly István, Enigma 55 (2008) 142.

helyi „hadikommunista” kísérleteket a polgári pártokkal (a kisgazdákkal és a parasztpárttal) együttműködve leverte. A Szociáldemokrata Párt – múltja, a két világháború közötti defenzív taktikája miatt kényszerűen – nem rehabilitálhatta a Tanácsköztársaságot, amelyet különben is „kommunista ügynek” tekintett, elvégre az MKP-t egy volt helyettes népbiztos (Rákosi) vezette, az MKP legtekintélyesebb ideológusa egy másik volt helyettes népbiztos (Lukács) volt. Azt meg nem merték megkérdezni, hogy hová lett a többi népbiztos. Én most már megmondhatom: kivégeztette őket Sztálin. (Kivéve azokat a keveseket, akik Nyugatra menekültek és ott is maradtak, mint Garbai vagy Böhm, vagy idejében meghaltak Nyugaton, mint Landler, Kunfi, Ágoston, Rónai.)

1945 és 1948 között a polgárság és a parasztság irányában folytatott „szövetségi politika” miatt hallgatott az MKP a Tanácsköztársaságról, „a fordulat éve” után pedig azért nem nagyon erőltette a dolgot, mert a Tanácsköztársaságnak és a Kommunisták Magyarországi Pártjának egykori vezetői mély utálatnak örvendtek a Kremlben. Számos régi kommunista emigráns, aki a nagy tisztogatások után még életben maradt, nem térhetett haza. A kommünről szóló legfontosabb irodalmi művek szerzői közül Karikás Frigyes megnevezhetetlen volt (kivégezték), Lengyel József szovjet száműzetésben maradt, Sinkó Ervin pedig a „láncos kutya”, Tito Jugoszláviájában élt, nevét – különösen amióta zseniális gúnyiratban leplezte le a Rajk-pört – meg se lehetett említeni. A kommün valahol a „baloldali elhajlások” ideológiai határvidékén terült el, bár pozitív mítosza (a legködösebb általánosságban) olykor fölmerült.

1956 után a Kádár-rendszer bizonyos értelemben „fölkarolta” a Tanácsköztársaságot, egyrészt azért, hogy megkülönböztethesse magát a Rákosi-rezsimtől – bár ellenfelei között voltak 19-esek, mint maga Nagy Imre, Lukács, Szántó, Vas Zoltán –, másrészt pedig 1919 rehabilitálásának volt némi antisztálinista íze, hiszen Sztálin semmisítette meg vagy börtönözte be vagy küldte koncentrációs táborba a magyar forradalmi emigráció elitjének nagy részét, harmadrészt azért mégiscsak valamiféle komcsi dolog volt, ez pedig ellensúlyozta a Kádár-éra penetránsan antiforradalmi politikáját és társadalmi légkörét. (1957-ben még az irodalmi szélsőjobb oldálnak a második világháború alatt súlyosan kompromittált alakjait is elkezdték kiadni, megjelentetni; sokukat 1957 és 1960 között, a legsúlyosabb represszió éveiben tüntették ki, jutalmazták fényes díjakkal. 1956

miatt az írók közül többnyire a régi, hű kommunisták ültek. A forradalom polgári részvevőivel, támogatóival sokkal enyhébben bántak.)

A Kádár-korszak antiforradalmi, konzervatív művelődési, szellemi élete nem kedvezett az ultraforradalmi gondolatok följúlásának, a forradalmi hagyományok ápolásának. A Tanácsköztársaság emléke jelen volt, de a vele foglalkozók marginális pozícióban voltak és maradtak. Ebben a szélárnyékban azonban lehetséges volt a magas színvonalú történetudományi munka, elsősorban a dokumentumkiadás. Nagy tekintélyre nem nagyon lehetett evvel szert tenni. Hajdu Tibor kiváló összefoglalását² nem tartják nyilván, pedig a korszak történetírásának kiemelkedő teljesítménye (akárcsak az őszirózsás forradalomról írott monográfiája vagy monumentális Károlyi-életraja).

Az óvatosság nem volt indokolatlan. Jancsó Miklósnak a forradalomról és az ellenforradalomról, megtorlásról (1848/1867, 1917, 1919, 1945) szóló klasszikus filmjeinek Kádár-ellenes olvasata is lehetséges volt. A Sinkó Ervin nagy 1919-es regénye, az *Optimisták* motívumaira alapozott (betiltott) újbóloldali film (Magyar Dezső: *Agitátorok*) kifejezetten a „forradalom a forradalomban” életveszélyes elemeit tette (volna) nyilvánossá. Tele volt közvetlen Lukács-idézettel a forradalmi napokból, pedig a mű elkészültekor (1969) a filozófus még élt. A szerepeket ellenzéki fiatalok alakították. Nyugaton még tartott – a szovjet tömb sajtója által (máig tartó hatással) mocskolt, pl. „diáklázadásként” lesajnált, elhazudott – forradalmi föllendülés. Ez volt mostanáig az egyetlen pillanat, amelyben a kommün eleven ihletés lehetett. De ez is nagyon korlátozott volt.

Az 1980-as években mondta nekem egyik legjelentékenyebb írónk, hogy Jancsó életműve nem fog fönmaradni a magyar művelődéstörténetben, mert nem magyar. Hogy miért nem magyar? Mert a kommün tragédiája, általában a szocialista forradalom tragédiája áll az életmű középpontjában, ez pedig nem tartozik a magyar történelemhez. Kívül áll rajta. Kár Jancsóért, mert tehetséges ember. (Szeretném hangsúlyozni, hogy ez a jelentős, talán nagy magyar író nem volt konzervatív és nem volt nacionalista; éppen ellenkezőleg.) Ez így kissé kínosan hangzik, de az értelmiségi közvélemény ma is így ítél, és 1989 előtt is pontosan ugyan-

² Hajdu Tibor: *A Magyarországi Tanácsköztársaság*. Bp.: Kossuth, 1969. Vö. Hajdu Tibor: *Közép-Európa forradalma, 1917–1921*. Bp.: Kossuth, 1989.

így ítelt. Az értelmiség többsége pedig tovább ment még egy lépéssel: megtért a Horthy-korszak ellenforradalmi közhelyeihez.³

A Tanácsköztársasággal kapcsolatos mítoszok közül csak olyanokkal foglalkozom, amelyek a baloldalon is elterjedtek.⁴

³ Sőt, van, hogy túlmegy rajtuk. Trianonért csak az őszirózsás forradalmat volt szokás hibáztatni, de a Tanácsköztársaságot nem. Ám olvassuk a legfontosabb magyarországi jobboldali napilap glosszarovátát: „Nagyszerű nap a mai, kilencven esztendővel ezelőtt ekkor, 1919. augusztus elsején takarodott ki az országból Kun Béla és csöcselék hada. Véget ért a »dicsőséges Tanácsköztársaság«. [A szerzőt nem zavarja, hogy ez a román megszállást jelentette.] Szamuely Tibor, ...a több százszoros gyilkos ott helyben agyonlőtte magát. Lehetett vagy huszonkét éves, a karján még ott volt a Lenintől kapott karóra. A Rákosi-Kádár-rezsim alatt mindkét gonosztevőről [a Rákosi-rendszerben Kun Béla nevét említeni se volt szabad] ut cákat, tereket neveztek el, az sem számított, hogy Kun Bélát időközben – valamikor a harmincas években – Sztálin felakasztatta. [A Szovjetunióban nem volt akasztás, Kun pedig valószínűleg lágerban pusztult el, nem végezték ki. Mellesleg: miért szól Kun ellen, hogy Sztálin meggyilkoltatta?] Vörös horda... Ennek a szélhámos bandának köszönheti az ország egyebek mellett Trianont, a haza megcsonkítását [a Vörös Hadsereg fegyverrel harcolt a magyar határok védelmében, a trianoni szerződést Horthyék írták alá] és azt a szellemi sivárságot [vö. a szocializált műkincsek múzeumtörténetileg azóta is példaértékű kiállításával], amit ezen a százharminchárom napon át kaptunk a szovjet intellektusból.” (*Magyar Nemzet*, 2009. augusztus 1.)

⁴ Pedig ezeknek a mítoszoknak az oszlatására már nagyon régen történtek érvényes kísérletek. Ezek a kísérletek azonban elhamvadtak, ismeretlenek maradtak. Közülük a legfontosabb talán Kunfi Zsigmondnak a *Der Kampf* (az Ausztriai Szociáldemokrata Munkáspárt magas színvonalú, Bécsben megjelent havi folyóirata) 1928. novemberi számában megjelent lenyűgöző esszéje, „A legyőzöttek”. Kunfi a forradalmak vereségéről szólva néhány olyan tényezőt említ meg, amelyről azóta is töprengenie kellene a forradalmi baloldálnak. (a) A magyarországi munkásmozgalom nem ment át sem a nyugati munkásság demokratikus tapasztalatán – „[a] demokratikus parlamentarizmus szociálpedagógiai hatékonysága abban áll, hogy a saját követeléseket és jelszavakat a szemben álló erők ellenőrzik, hogy a társadalomban ható erőknek mérkőzniük kell egymással, és ezáltal a demokratikus élet nyújtotta szemléltető oktatásban kifejlődik az érzék: mi lehetséges és mi lehetetlen” –, mint Németországban –, sem pedig a zsarnoki önkényuralom alatt a földalatti harc tapasztalatán – „[a] »megaláztatott és megszorítottak« tízezrei, az a sok ezer, akinek a hozzátartozóit felakasztották, agyonlőtték, Szibériába száműzték, akiknek az emberi méltóságát megtiporták, a hivatásos forradalmárok olyan típusát alakították ki, amely minden bizonnyal a történelem legnagyobb lelkü

Ezekben a mítoszokban az a legkülönösebb, hogy a velük élesen szembenálló történelmi tények nyilvánvalóak és köztudomásúak, ez azonban nem gyöngíti a mítoszok erejét.

Az egyik ilyen mítosz az, hogy 1919. március 21-én a kommunisták átvették a hatalmat a haladó polgári pártoktól (ezek akkor már gyakorlatilag nem léteztek, amint ezt az érintettek visszaemlékezéseikben a leghatározottabban leszögezték⁵) és a Magyarországi Szociáldemokrata Párttól. Innentől kezdve kommunista párturalom volt – állítólag. Ebből egy árva szó sem igaz. Garami Ernő kivételével – igaz, ő az MSZDP történelmi vezetője volt – a szociáldemokraták tevékeny részvevői voltak a kom-münnek, a népbiztosok többsége és a népbiztosok tanácsának (a Forra-

tömegjelenségei közé tartozik... [e]nélkül... [az] előkészítés nélkül az orosz forradalom egész története érthetetlen, és a földalatti harc, a terrorizmus, a fegyveres elkelés, a vasfegyelem és a magas fokú áldozatkészség, amelyet az egyéntől követel: ez volt a másik iskola a demokratikus iskola mellett, amelyet 1918 forradalmi tömegei és vezetői kijártak” – mint Oroszországban. (b) Kunfi bebizonyítja, hogy amennyiben a magyarországi forradalmak képesek lettek volna elfogadni a területi veszteséget, amelyet a legyőzött országok (Németország, Ausztria, Oroszország) baloldala kénytelen-kelletlen elfogadott, a vereség nem lett volna olyan iszonyatos. Ámde pl. Ausztriában a közvélemény a viszonylagos demokrácia és viszonylagos sajtószabadság körülményei között hozzászólkhatott, hogy „a történelem nélküli népek”, „a nemzetiségek” legitim függetlenségi és/vagy autonómiakövetelésekkel léphetnek föl, a sovén konszenzus alatt nyögő, elmaradott, analfabéta Magyarországon ez megdöbbsentette még a „fölvilágosult” eliteket is, amelyekben a demokrácia régi hiánya „...azt a képzetet keltette, hogy Magyarország magyar ország”... Kunfi szerint még 1918-ban is. (Emlékeztetés: a „nem, nem, soha!” jelszót a Károlyi-kormány adta ki!) A demokratikus köztársaságot és a Tanácsköztársaságot háborúban (nem polgárháborúban) győzték le, nem a magyar reakció győzött, hanem az antant, jelesen a román királyi hadsereg. A megszállók által engedélyezett reakciós bábkormány (Friedrich, Huszár, majd Horthy) arra kellett, hogy kollaboráljon, majd aláírja a trianoni békét, amire se Károlyi, se Kun Béla nem volt hajlandó, pedig – ld. följebb – ezért is őket okolják máig. A tanulmányt ld. in: Agárdi Péter, szerk., vál., s. a. r.: *Kunfi Zsigmond*, Bp.: Új Mandátum, 2001, 186-195. Előszőr magyarul: Köves Rózsa, Erényi Tibor: *Kunfi Zsigmond életútja*, Bp.: Kossuth, 1974, 350-367.

⁵ Ld. Jászi Oszkár: „Szélgjegyzetek Garami Ernő emlékirataihoz” (*Bécsi Magyar Újság*, 1922. július 22., július 23., július 27., július 29., [Garami válasza: *Jövő*, Bécs, 1922. augusztus 10., augusztus 13., augusztus 14.], Jászi viszontválasza: *Bécsi Magyar Újság*, 1922. augusztus 24.), in: *Jászi Oszkár publicisztikája*, vál., szerk. Litván György, Bp.: Magvető, é. n. [1982], 329-360.

dalmi Kormányzótanácsnak) az elnöke is szociáldemokrata volt, a két párt egyesülése volt az az aktus, amely a proletárdiktatúra, a tanácsuralom bejelentésével volt egyértelmű. A Tanácsköztársaság veresége és az MSZDP újjáalakulása után számos szociáldemokrata népbiztos és egyéb vezető is kommunista lett (Landler, Pogány, Bokányi, Varga Jenő, Hirossik és sokan mások), de a többiek se tagadták meg a kommünt. A különbségek sok tekintetben megmaradtak – a szociáldemokraták általában helytelenítették a terrort és a szólásszabadság hiányát –, de szó sincs arról, hogy a szociáldemokraták ne vettek volna lelkes részt a szocialista forradalomban, ezt minden dokumentum, jegyzőkönyv kielégítően bizonyítja. Persze ők voltak a kritikusabbak a bukás után, noha a kommunisták belső ellenzéke se maradt el tőlük sokban a bírálathoz nem az irány, hanem az élessége tekintetében. A marxista baloldal gyászát Kassák megrendítő poémája, a *Máglyák énekelnek* fejezi ki zárt klasszicitással és végérvényesen.

A kommunista párturalom legendája már csak azért is képtelenség, mert a Tanácsköztársaság ideje alatt a kommunista párt először is beolvadt a sokszorta nagyobb MSZDP-be, másrészt az egyesült párt fölolvadt a munkástanácsokban és szakszervezetekben.

Erről azonban bővebben kell szólni, mert ez a munkásmozgalom-történet alapproblémái közé tartozik.

Először is észre kell venni, hogy a „kommunista párt” mint ún. „ideáltípus”, teljes egészében orosz gondolat. A „honvédő”, azaz a proletár internacionalizmust az ismert okokból, kényszerűen és szükségképpen „eláruló” szociáldemokráciából az Októberi Forradalom (mármint az orosz forradalom, 1917) után létrejövő, kis radikális sejtekből és kétségbeesett munkástömegekből összeálló, rögtönzött kommunista pártok, mint a Spartakusbund vagy a KMP, minden üldözés ellenére az elnyomás megszűnésének, a burzsoá állam (a monarchia, a militarizmus stb.) összeomlásának percében keletkeznek, pátoszuk apokaliptikus, pacifista, anarchikus: alapjában csak a vereség után, az 1920-as években válnak igazi bolsevik párttá.

Az orosz bolsevik párt – igen nagy mértékben Vlagyimir Iljics Lenin személyes alkotása vagy „találmánya” – egészen új jelenség a politikatörténetben, szemben a népi elégedetlenséget kezdetben megtestesítő, plebejus és ennyiben *demokratikus*, európai kommunista tömegpártokkal. Azért mint mindennek, ennek is van tipológiai előzménye. Az előzmény

– bár ezt Lenin mindig tagadta, ami Marxnak és a korban domináns németországi munkásmozgalomnak az összeesküvésekkel szembeni, itt nem taglalható ellenszenvének köszönhető – az illuminátusok társasága, a *carbonarik*, majd a Babeuf-féle Egyenlők Összeesküvése utódként létrejött jakobinus-szocialista titkos társaságok és mindenekelőtt Auguste Blanqui *Société des saisons*-ja. A marxisták által sokat csepült nagy forradalmártól származik még a „központi bizottság” kifejezés is. Ezek politikai és forradalmi szervezetek voltak, az ún. egyéni terror csak véletlenszerűen jellemezte őket (bár elvileg nem ellenezték), szemben a másik mintaképpel, ami természetesen a Narodnaja Volja – e párhuzam ellen is évtizedekig tiltakozott a hivatalos szovjet történettudomány, ami abszurdum. A Narodnaja Volja terrorszervezet volt ugyan, de szemben a mai – vele csak nevükben azonos – terrorcsoportoktól eltérően civileket nem ölt, csak az önkényuralom vezetőit, akikért igazán nehéz könnyeket ontani. (A Tre-pov tábornok ellen sikeres merényletet elkövető Vera Zaszulicsot fölmentette az esküdtszék, és a tárgyalótermet megtöltő idealista diákok hurrázva, a vállukon vitték ki az utcára a szabadlábra helyezett foglyot...) Ezeknek a szervezeteknek a közös vonása volt – ami megegyezett a földalatti bolsevik párt jellegzetességeivel – az önkéntes vasfegyelem és titoktartás, a teljes elkötelezettség és áldozatkészség, a végsőig centralizált, majdnem katonai hierarchia és a rugalmas sejtszervezet kombinációja.

Ugyanakkor az eltérések is jelentősek. Buonarroti, a *carbonarik*, a blanquisták, a narodovolecek hihetetlenül önföláldozó és hősiecses romboló, fölforgató munkája⁶ a maga egészében a cselekvésre irányult, világnézete a forradalmi *underground* általános, egalitárius „nyers kommunizmusa” volt, célja negatív: a polgári osztályállam megdöntése és a hatalom átnyújtása (kiszolgáltatása) a népnek.

⁶ Mint láttuk, az orosz forradalmárok hősiességét alapvető tényezőnek tekintette Kunfi Zsigmond 1928-ban, de ez igaz a magyarországi szocializmus legnagyobb alakjára, Szabó Ervinre is (sokkal korábban, már a századfordulótól), aki az orosz szocialforradalmárok titkos közép-európai összekötője volt, amint erről részletesen ír Litván György is nagy Szabó Ervin-életrajzában (*Szabó Ervin, a szocializmus moralistája*, Bp.: Századvég, 1993; Szabó helytelenítette volna a könyv címét). Lukács Györgynek az orosz felesége, a radikális Lena Grabenko iránti vonzalmába is belejátszott az orosz terroristákkal, így a híres Borisz Szavinkovval szemben érzett csodálata. (Szavinkov később a bolsevikok ellen harcolt, akik elfogták és kivégeztették.)

A „kommunista párt mint olyan” természetesen más. A kommunista (vagy bolsevik) illegális káderpárt (helyesebben: militánsok pártja) a maga tevékenységének a középpontjába filozófiai/tudományos elméletet állított, és ennek az elméletnek a magas elvontsági szintű művelése vagy „gyakorlása”, „begyakorlása” jelentette a forradalmi tevékenység egyik oldalát. A közösség nemcsak a közös akcióra szerveződött, ami mindig a személyes dinamikának rendeli alá a militánsok életét, hanem személytelenebbül: a teljes életüket a forradalomnak áldozó militánsok, „hivatásos forradalmárok” közötti kapocs nem a hierarchia, hanem a közös meggyőződés, amely – elvben – tárgya lehetett az elméleti vitáknak, amelyek ezért mindig döntő *politikai* szerepet játszottak a kommunista pártok történetében, egészen a végső bukásig az 1970-es években (ami aztán persze szokás szerint még mintegy másfél évtizedig elhúzódott mint csúf agónia). Az összekötő kapocs intellektuális: nem a hierarchia, hanem a közös igazság – és az igazság kiderítésének közös módszertana.

Emiatt a másik kínálkozó analógia a keresztyén egyház. Igen ám, de a hanyatló tucatliberalizmus papramorgó kiskátéjában ez „vakhitet”, „fanatizmust”, „babonát” jelent. Ha ez helyes beállítás lenne, nem tudnók megmagyarázni az egyház történetében a skizmákat, eretnkségeket, hitvitákat és magát a teológiát. A teológia módszertana különbözik némely ponton a világi tudományokétól (*nem* abban, hogy vannak bizonyítatlan előföltevései, ebben ugyanis megegyezik a világi tudományokkal, hanem a történelem/történetiség kezelésében), de tagadhatatlan, hogy racionális és tudományos. A középponti doktrína háttéréül szolgáló tételek és „narratívák”, azaz világosabban: a relevancia függvényében kiválogatott történelmi elbeszélések igazságának megállapítása, vitatása mint „a jó keresztyén” alapvető kötelessége triviális mindenki számára, aki valaha is eltűnődött a Pál apostoltól Simone Weilig tartó művelődéstörténeti sor értelmén. A bolsevik párt szerkezetileg abban különbözött a keresztyén egyházaktól, hogy a forradalmi pártban nem voltak laikusok (világiak, profánok). Kommunistának lenni: ez egyetemes papság volt, mint a korai reformáció idején, de igen szűkkörű és titkos.

A „vallást” (ez már maga merőben helytelen kifejezés) a mosdatlan, vakbuzgó, tudatlan *mob* előítéletének tekintő régimódi pozitivizmus ebben az értelemben nevezi „vallásosnak” a bolsevizmust, ami mind a keresztyénségnek, mind a leninizmusnak a mélységes félreértése. De azért természetesen hatalmas tudásszociológiai különbségek vannak az egyhá-

zias keresztyénség és a leninista bolsevizmus ún. „dogmái” között, és ezek nem kizárólag – vagy akár elsődlegesen – tematikus eltérések.

A lenini párt (és én itt mindig a föld alatti, betiltott, illegális pártra gondolok: *ecclesia pressa*; nem pedig a hatalomra jutott szervezetre) *elvileg* némely kétségbe vonható, sőt: lényegük szerint kritikai célzatú tanokra támaszkodik, amelyek nem pusztán racionálisak (ez a teológiáról is javarészt elmondható), hanem kitüntetett viszonyban vannak a kortárs empiriával; *elvileg* még az elkötelezettség is innen származik. Nem pedig onnan, hogy a proletariátus „kiválasztott nép” lenne vagy bármiféle primordiális kiválósággal (*aretē*) rendelkeznék.

Elvileg lehetséges, hogy a proletariátus „ügye” hamis. Társaslélektani nézőpontból persze kétséges, hogy amikor a hivatásos forradalmár az egész életét „befektette” a mozgalomba, kockáztatta a kínzást és a halált, akkor hajlamos-e kételkedni.

A forradalmi szocializmus története egyébként azt bizonyítja, hogy valószínűtlenül sokan voltak rá képesek az elvárhatóhoz viszonyítva, de ez mégse bizonyult döntőnek soha. Mindenesetre az bizonyos, hogy a frakciók sikere, a vezetők kiválasztása (illetve a rengeteg pártszakadás) soha nem volt független attól, hogy a szervezet belső közvéleménye miként ítélte meg – látszatra vagy valóban – tisztára tudományos kérdéseket, vö. a az imperializmus, monopolkapitalizmus problematikájával a bolsevik párt (és a szintén föld alá szoruló, de bolsevik szervezetet megalkotni nem tudó, nem is akaró nyugati szociáldemokrata baloldal és ultrabaloldal) 1905 és 1923 közötti történetében. Ez a szokványos polgári pártok nézőpontjából képtelenségnek tetszik, de a kommunista párt (itt mindig a föld alatt, illegalitásban működő, ill. szigorú rendszerellenzékben lévő kommunista pártról van szó) nem hasonlít a polgári pártokra. A kommunista párt –Alain Badiou híres kifejezésével élve – „az igazság politikáját” műveli és képviseli. (A konzervatív Leo Strauss ezt „filozófiai politikának” nevezi.) Nem képvisel „érdekeket” és nem „akaratot”, mint a parlamenti pluralizmus világában minden versengő, szervezett erő.

Ezt a legélesebben Lenin és Lukács fejezte ki (ne feledjük, hogy a kommun idején Lukács még nem ismerhette Lenin írásait, kettejük fölismerései párhuzamosak és egyidejűek, nincs szó „hatásról”, „befolyásról” vagy filiációról). A Kommunisták Magyarországi Pártja és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt egyesülésekor fejtette ki Lukács György – a forradalmi napokhoz illő, lapidáris tömörséggel – a pártkérdés lényegét: „A pro-

letáriátus egész mozgalmát szemmel láthatólag az választotta el a többi osztály mozgalmától, hogy gyökere, kiindulási pontja mindig kizárólag elméleti volt. [!] Míg a többi osztályok cselekvéseit pillanatnyi érdekcsoportosulások irányították, míg tehát ezek minden átfogó egység nélkül (melyet *egyedül* az elmélet képes megadni) ingadoztak a külső események tömkelegében, addig a proletariátus cselekvése mindenkor egyenes és egyenesen a cél felé vezető volt. Amikor tisztázott elméleti alapokból indult ki, és a külső eseményektől legfeljebb pillanatnyi taktikáját engedte befolyásolni, de sohasem a maga egészében irányítani.”⁷

Lukács röviden érinti az 1914 előtti nyugati (ebbe beleértendő a magyarországi és ausztriai) szociáldemokrácia problematikáját. A proletariátus kénytelen volt a burzsoá állam keretei között politizálni. A tiszta proletárpolitika „...taktiká[já]t éppen a proletariátus osztálymozgalmának erősödése zavarta meg. A proletariátus túlságosan erős lett ahhoz, hogy visszavonuljon a politikai tevékenységtől, melynek pillanatnyi eseményei sok-sok érdekével a legszorosabb összefüggésben állottak. Másfelől azonban nem volt még elég erős ahhoz, hogy a maga érdekeit, a maga akaratát rádiktálhassa a társadalomra. Ennek a *belső ellentmondásnak, ennek a viszálys helyzetnek külső szervezeti kifejezése: a párt.*”⁸ (Értsd: a szociáldemokrata – legális vagy féllegális – tömegpárt.)

„A pártban való szervezkedés lényege ennél fogva az *osztályöntudat homályosságán alapszik*. Ez ideologikusan úgy fejeződik ki, hogy a párt állítólag az »összesség«, és nem az egyes osztályok érdekeit védi. [...] Lássuk most már, mit jelentett a cselekvés pártkeretekbe való illeszkedése a proletárosztály számára? Jelentette először is, hogy a cselekvés színhelye, módja és keretei a pártküzdelem színvonalára süllyedtek. Egy olyan színvonalra, melynek lényege a megalkuvást, a bizonytalanságot, az opportunizmust hozta magával. Jelentette továbbá azt, hogy – a párt keretein belül való cselekvés szükségszerű következményeként – a proletárpárt kénytelen volt a kapitalista társadalom formáit elismerni. [...] Így jött létre az a mélyreható visszásság szavak és tettek között, amely az utolsó évek [nyugati szociáldemokrata] mozgalmait jellemzi.”⁹

⁷ Lukács György: „Párt és osztály” [1919], in: Lukács György: *Történelem és osztálytudat*, szerk. Vajda Mihály, Bp.: Magvető, é. n. [1971], 49.

⁸ I. m., 51.

⁹ I. m., 52.

„A pártforma... ugyanis a proletármozgalom első cselekvő kilépése a pusztá ellenzékiiségből, a merő tagadásból, amelyben a proletármozgalom legelső fázisai [mint pl. az Igazak Szövetsége stb.] szükségképpen szenvedtek. [...] Mindaddig, míg a proletariátusnak nem állott módjában a hatalom magához ragadása által egyszerre szétörni a burzsoá társadalom épületét, és ugyanakkor felépíteni a magáét, addig építő és romboló energiái nem egyesülhettek egy közös cselekvésben. [...] Mihelyt [»a burzsoá állam létfenntartási ereje«] megingott, illetve mihelyt a proletariátus ráeszmélt arra, hogy akarnia kell, komolyan, tettekkel kell akarnia a burzsoá állam szétrombolását – az már romokban is hever. *Az orosz bolsevizmus nagy tette az volt, hogy benne öltött először – a párizsi kommun óta – testet a proletariátusnak ez az öntudata és világtörténelmi önbizalma.* A kommunista párt ennél fogva nem volt többé párt [!] abban az értelemben, ahogyan a vele szemben álló szocialista pártok pártoknak voltak tekinthetők: ellenkezőleg, *a kommunista párt lényege a cselekvés pártformáival való gyökeres szakítás.* [...] Mind az első, mind a befejező fázis [a munkásmozgalom történetében]: *tiszta proletárcselekvés, szakítás a pártformába szorított cselekvés minden nemével.* [...] Ez a befejező fázisban [1917/1919] annyit jelent, hogy *a proletármozgalom túlnőtt már a párthereteken.* Hogy a termelési viszonyok úgy alakultak már, hogy a proletariátusnak módjában áll minden hatalmat magához ragadni.”¹⁰

Marx már „avant la lettre” pontosan írta le a szociáldemokrácia dilemmáját:

„A burzsoázia helyesen látta meg, hogy az összes fegyverek, amelyeket a feudalizmus ellen ő kovácsolt, őellene fordították élüket, hogy az összes művelődési eszközök, amelyeket létrehozott, fellázadtak az ő saját civilizációja ellen, hogy az összes istenek, amelyeket teremtett, elpártoltak tőle. Megértette, hogy az összes úgynevezett polgári szabadságok és haladásszervek az ő *osztályuralmát* támadják és fenyegetik, társadalmi alapjában és politikai csúcán egyidejűleg, tehát „*szocialistákká*” lettek. Ebben a fenyegetésben és ebben a támadásban joggal látta a szocializmus titkát, amelynek értelmét és irányzatát helyesebben ítéli meg, mint ahogy az úgynevezett szocializmus önmagát megítélni képes [!], amely ezért nem tudja megérteni, hogy miért zárkózik el előle konokul a burzsoázia..., [ha]

¹⁰ I. m., 53-54.

valamennyi osztály kibékítésére és jólétére irányuló rendszert eszel ki. Amit azonban a burzsoázia nem értett meg, az az a következmény volt, hogy most már a *saját parlamenti rezsimjének*, egyáltalában a *politikai uralmának, szocialistaként* szintén az általános elmarasztaló ítélet alá kellett esnie. Amíg a burzsoá osztály uralma nem szerveződött meg teljesen, amíg nem nyerte el tiszta politikai kifejezését, addig a többi osztály ellentéte sem léphetett tisztán előtérbe, s ahol előtérbe lépett, nem vehette azt a veszélyes fordulatot, amely az államhatalom elleni minden harcot a tőke elleni harccá változtat.”¹¹

De mikor érti meg önmagát a szocializmus (azaz az empirikus munkásmozgalommal egyesült elmélet)? Lukács (és Lenin) ezt a *döntés* megjósolhatatlan, levezethetetlen, redukálhatatlan mozzanatára időzíti.

„Meggyőzés itt eleve lehetetlen volt, mert a meggyőzés végső forrása érvekkel nem volt megragadható [!]: a proletariátus egységes és elszánt akarata arra, hogy magához ragadja a hatalmat. Mert minden más jel, mely a viszonyok érettsége vagy éretlensége mellett felhozható, ehhez képest a felületen mozog. Egyedül a proletariátus egységes akarata képes csak szétrombolni a régi társadalmat, és felépíteni az újat. *A viszonyok tehát akkor váltak érettekké a kapitalizmus megsemmisítésére, amikor a proletariátusban öntudatra ébredt ez az elszánt akarata. A proletariátus egységét és vele a proletárdiktatúra lehetőségét maga a proletariátus, kizárólag a proletariátus teremelte meg.*”¹²

¹¹ Karl Marx: *Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája*, IV. MEM 8, Bp. 1962, 143. Innen vezeti le Marx – egy lappal lejjebb – az ellenforradalom elkerülhetetlenségét és jellemzőit: „Azzal tehát, hogy azt, amit azelőtt mint mint »liberálist« ünnepelet, most mint »szocialistát« kárhoztat, a burzsoázia bevallja, hogy saját érdeke követeli, hogy felmentsék őt az önkormányzás veszélye alól, hogy az ország nyugalmanak helyreállításához mindenekelőtt az ő burzsoá parlamentjét kell nyugalomba helyezni; hogy a magánburzsoák csak azzal a feltétellel tudják továbbra is kizsákmányolni a többi osztályt, és zavartalanul élvezni a tulajdont, a családot, a vallást és a rendet, ha osztályuk a többi osztály mellett egyenlő politikai jelentéktenségre van kárhoztatva; hogy pénzeszacskóját csak úgy mentheti meg, ha a koronát leütik fejéről, s a kardot, melynek őt védelmeznie kell, egyúttal mint Damoklész-kardot saját feje fölé függesztik.” I. m., 144. Pontosan ez történt a közép-európai forradalmak – így a Magyarországi Tanácsköztársaság – veresége után.

¹² Lukács György: „Párt és osztály”, i. m., 55-56.

Evvel a szuverén, minden kontextust, viszonyítást, stratégiai „szituálást” elvető döntéssel a proletariátus – amely végre ön maga – elveti a maga addigi politikai szervezetét is.

„Minden proletár osztályhelyzeténél fogva ortodox marxista” – írja le Lukács a sültbolondnak tetsző forradalmi mondatot.¹³ Ezen azt érti, hogy a proletár, ha meghozta az „egzisztenciális döntést”, akkor eltűnik a polgári társadalom lényegéből fakadó „hamis tudat”: a döntés következménye az igazság (ezt nevezi Lukács „marxizmusnak”). A polgári társadalommal szemben ellenzékben lévő szocialista párt a polgári társadalomra való intencionális vonatkozásában elkerülhetetlenül a „hamis tudat” foglya maga is, ezért az igazság pillanatában el kell tűnnie.

Íme itt van az egész lukácsi passzus, magyarázattal:

„Minden proletár osztályhelyzeténél fogva ortodox marxista. Amire az elmélet embereit nehéz gondolati munka vezet rá, az a proletárnak osztályhelyzeténél fogva adva van – feltéve, hogy ráeszmél a maga igazi osztályhelyzetére és ennek minden következményére. Amit a kommunizmus elmélete hirdetett, hogy itt van már ideje annak, hogy a proletariátus magához ragadja a hatalmat, az elmélet maradt mindaddig, amíg öntudatra nem jutott magában a proletariátusban. Ez történt meg [1919.] március 21-én [a proletárdiktatúra kikiáltásakor]. *Ezzel pedig megszűnt mind a szociáldemokrácia, mind a kommunista párt létjogosultsága.* [...] A kommunisták számára] nem volt áldozat párt mivoltukról lemondani, mert egész létezésük a régi pártformák tagadásán épült fel. Azáltal, hogy megtagadták a maguk pártformáját, létrehozták azt az új egységet, amelynek kedvéért pártba tömörültek [volt]: *az egységes proletariátus szervezett diktatúráját.* [...] *A pártok megszűntek – csak egységes proletariátus van: ez ennek az egyesülésnek a döntő elméleti jelentősége.*”¹⁴

Az ilyesmit szokás örült utópiának, messianizmusnak stb. nevezni (maga Lukács később, számtalan önbírálatának némelyikében „messianisztikus szektásságnak”), de tény, hogy a pártok megszűntek, a pártforma megszűnt a Tanácsköztársaságban (néha tétova kísérletek történtek a fölélesztésére a hadisíkek előtt: a győzelmekkel ezek mindig elenyésztek – ez a Tanácsköztársaság standard historiográfiájából egyértelműen kiderül).

¹³ I. m., 56.

¹⁴ I. m., 54-57.

A párt eszköz: létra, amelyet a várókra fölhangott, hátra nem tekintő harcos eldob. A proletárdiktatúra formája a munkástanács. A „Minden hatalmat a szovjeteknek!” jelszó a spontánul létrejött formákat rögtönözve megragadó stratégiai jelszóból realitás (és alapelv) lett: ez a forma eddig minden proletárforradalomban kialakult, beleértve az 1956-i magyarországi forradalmat és a lengyelországi Szolidaritást (a Solidarność nem szakszervezet volt, hanem öngazgató munkástanácsok hálózata), amelyek a névleges „proletárdiktatúra” ellen jöttek létre.

Ha jobban meggondoljuk, ezek a következtetések csakugyan szükség-szerűek. Önként adódnak „az igazság politikájából”.

Lars T. Lih, Lenin munkásságának mai legalaposabb és legihletettebb historiográfusa két ízben is foglalkozott a *Mi a teendő?*-vel, a lenini pártfölfogás alapvető dokumentumával.¹⁵ Lih meggyőzően bizonyítja, hogy Lenin a szocializmus szemszögéből a legfontosabbnak – és ez indokolja az „ösztönösség”, ökonomizmus (szindikalizmus) stb. elleni évtizedes harcat – azt tartotta, hogy az elmélet igazságáról meg kell győzni a munkásokat. Akár Szabó Ervin, ő is tiltakozott az ellen, hogy a szocializmus „gyomorkérdés”. Mint a reformáció nagy prédikátorai és hitvitázói, Lenin az eszme – az igazság – transzformáló, átalakító erejében bízott. Ezt tekintette a kommunista párt hivatásának, és a helyes elmélet elterjedését annak a jelnek, amely a proletariátus forradalom melletti „egzisztenciális döntésének” időszerűségét, a cselekvés pillanatát rögzíti.

A kommunista párt nem „az igazság letéteményese” a szó banális értelmében, hanem akkor (és attól) kommunista párt, hogy vitákon stb. keresztül eljut a helyes elmülethez, amelynek kontrollja „a harc”. Az elmélet ugyan materialista, de „behatolása a tömegekbe”, az, ahogyan „megragadja a tömegeket”, szintisztán intellektuális. Amikor a proletariátus elsajátítja „az igazságot”, ami nem más és nem több, mint hogy „ráébred” saját osztályhelyzetére (ezt az „ébredést” emeli ki Lih tanulmánya címében, amely a protestáns megújulási mozgalmakra utal), akkor érke-

¹⁵ Lars T. Lih: *Lenin Rediscovered: “What Is To Be Done?” in Context*, Leiden: Brill, 2006, ill. „Lenin and the Great Awakening”, in: Sebastian Budgen, Stathis Kouvelakis, Slavoj Žižek szerk.: *Lenin Reloaded: Toward a Politics of Truth*, Durham NC/London: Duke University Press, 2007, 238-296. (A kötet a mai marxizmus legnagyobb neveit – Badiou, Callinicos, Eagleton, Jameson, Žižek, Bensaïd, Balibar, La-bica, Losurdo, Negri stb. – vonultatja föl.)

zett el a forradalom ideje. Persze van „praestabilita harmonia”, Lukács szavaival: „Minden proletár osztályhelyzeténél fogva ortodox marxista.” A párt „igehirdetése” ugyanakkor nem az „empirikus” munkásosztálynak szól – Badiou kiemeli, hogy a proletariátus meghatározása Marxnál és követőinél negatív és univerzális¹⁶ –, hanem annak az osztálynak, amely nem pusztán megismeri és elfogadja, hanem „megtestesíti” az igazságot.

Bármilyen meglepő, a kommunista forradalom teoretikusainak nemzedéke úgy látta, ahogy Lukács: a munkásmozgalom „gyökere, kiindulási pontja mindig kizárólag elméleti volt”. Ez persze 2009-ben képtelenségnek hangzik. Ámde a gondolat kevésbé abszurd, mint amilyennek első pillantásra látszik. A kelet-európai marxista kultúra eltűnésének körülményei között feledésbe látszik merülni, hogy a szocializmus komolyabb variánsa eltér a jövedelmi-fogyasztói egyenlőség, az osztó igazságosság koncepciójától, amelyet a régi szocializmus a polgárságtól vett át, s hogy ennek az örökségnek a leküzdése volt a középpontjában a munkásmozgalomban érvényesített marxi befolyás körüli küzdelemnek. A reformizmus a mai napig a fogyasztás és az elosztás tekintetében próbálja – egykor a nagyipari munkásság, ma az alsó középosztály javára – módosítani az erőviszonyokat. A közkeletű publicisztika a szocialista vagy kommunista törekvéseket az újraelosztó egalitarizmus és az ezt szolgáló etatizmus/centralizáció/bürokrácia fogalmaival szokta leírni. Ezek a jelenségek léteznek, „szocialistának” és „kommunistának” is szokták volt őket nevezni, ámde tagadhatatlan, hogy a nemzetközi munkásmozgalom marxi komponense éppen ez ellen lépett föl.

Hogy közismert, brutálisan egyszerű szöveget idézzek: „...[H]iba volt az úgynevezett *elosztás* jelentőségét felnagyítani, s erre helyezni a fő hangsúlyt. A fogyasztási eszközök mindenkori elosztása csak következménye a termelési feltételek megoszlásának. A tőkés termelési mód például azon nyugszik, hogy a dologi termelési feltételek tőketulajdon formájában nem dolgozóknak jutnak, míg a tömeg csak a személyi termelési feltételnek, a munkaerőnek a tulajdonosa. Amikor a termelés elemei ily módon oszlanak meg, ebből magától adódik a fogyasztási eszközök mai elosztása. Amikor a dologi termelési feltételek maguknak a munkásoknak a kollek-

¹⁶ Alain Badiou: „One Divides Itself Into Two” (célzás Mao Ce-tung ismert kifejezésére), *Lenin Reloaded*, id. kiad., 16.

tív tulajdonában vannak, ebből épp úgy adódik a fogyasztási eszközöknek a maitól különböző elosztása. A vulgáris szocializmus (s tőle aztán a demokrácia egy része) átvette a polgári közgazdászoktól, hogy az elosztást úgy tekintse és kezelje, mintha az a termelési módtól független volna, tehát a szocializmust úgy ábrázolja, mintha az főleg az elosztás körül forogna.”¹⁷

Az elosztás izolálása – amint ezt pl. a baloldali liberális, kései kantianus politikai filozófiában láthatjuk – *moralizálja* azokat a kérdéseket, amelyeket a „hamis tudatnak” a Marx szándéka szerinti lebontása után a proletár osztálytudat középpontjában kellene állniuk, eközben pedig a közgazdaságtan *naturalizálja* (azaz történelem fölöttivé teszi) ugyanezeket a kérdéseket.¹⁸

¹⁷ [Karl] Marx: *A gothai program kritikája*, szerk. Kálmán Endre (gazdag szöveggyűjtemény!), h. n. [Bp.]: Kossuth, 1975, 26. Marx ugyanebben a munkájában másutt is fölhívja a figyelmet rá, hogy nem minden szocialisztikus és polgárellenes nézet „igaz”, és számos szocialista programelem a merő látszatra épül. Pl.: „Lassalle halála óta a mi pártunkban az a tudományos meggyőződés tört utat, hogy a munkabér nem az, aminek látszik, tudniillik a munka értéke, illetve ára, hanem csak leplezett formája a munkaerő értékének, illetve árának. Ezzel a munkabér egész eddigi polgári felfogása, valamint az e felfogás ellen irányuló egész eddigi kritika [...] egyszer s mindenkorra összeomlott, és világos lett, hogy a bér munkásnak csak úgy szabad a saját életéért dolgoznia, azaz élnie, ha egy bizonyos ideig ingyen dolgozik a tőkésnek...; hogy az egész tőkés termelési rendszer akörül forog, hogy ezt az ingyen munkát megnövelje a munkaidő meghosszabbításával vagy a munka termelékenységének fokozásával, a munkaerő nagyobb megfeszítésével stb., hogy tehát a bér munka rendszere a rabszolgaság egyik rendszere, mégpedig olyan rabszolgaságé, amely abban a mértékben, ahogyan a munka társadalmi termelőerői fejlődnek, egyre súlyosabbá válik, függetlenül attól, hogy jobb vagy rosszabb fizetést kap-e a munkás.” I. m., 30-31. Vö. Karl Korsch: „Einleitung zu Karl Marx »Randglossen zum Programm der Deutschen Arbeiterpartei« 1875” [1922], in: Karl Korsch: *Marxismus und Philosophie: Schriften zur Theorie der Arbeiterbewegung 1920–1923*, Karl Korsch Gesamtausgabe, Bd. 3, s. a. r., bev. Michael Buckmiller, Amsterdam: Stichting beheer IISG, 1993, 131-157.

¹⁸ „[...]A] közgazdászoknak ez az illúziója, amely a munkafolyamatnak a tőke által való elsajátítását összetéveszti magával a munkafolyamattal, és ezért a munkafolyamat tárgyi elemeit egyszerűen tőkévé változtatja, mivel a tőke többek között a munkafolyamat tárgyi elemeivé is változik – ez az illúzió, amely a klasszikus közgazdászoknál csak addig tart, amíg a tőkés termelési folyamatot kizárólag a munkafolyamat szempontjából vizsgálják [...], magának a tőkés termelésnek a természetéből fa-

A marxizmus célja nem „a szociális kérdés megoldása” vagy „a szegénység leküzdése”: ezek a szocializmus elkeseredett ellenségeinek, Marx bête noire-jainak, III. Napóleonnak és Bismarcknak a frázisai. „A szociális kérdés megoldása” – azaz igazságosabb elosztás a tőkés rendszer érintetlenül hagyása mellett – csak a legdurvább állami, bürokratikus despotizmussal érhető el ideig-óráig.

Az, amit Lenin (igen pontatlanul) „trade-unionizmusnak” nevezett, azaz a munkásság anyagi és testi érdekeinek a kielégítéséért folytatott „apolitikus” mozgalom (beleértve a munkaidő lerövidítését, a társadalombiztosítás bevezetését vagy kiterjesztését stb.) nem azért ellenfele a kommunista pártnak, mert ez utóbbi nem akar „javítani” a munkásság anyagi helyzetét (dehogynem). Ez – Lenin szerint és a bolsevik forradalom filozófusa, Lukács szerint – azért helytelen, mert téves elméletre támaszkodván, eltéríti a munkásosztályt az igazságtól, ezzel megghiúsítja adekvát

kad. De nyomban kitűnik, hogy ez nagyon klényelmes módszer annak bizonyítására, hogy a tőkés termelési mód örökkévaló, vagy hogy *a tőke* egyáltalában az emberi termelés *múlthatatlan természeti eleme*. A munka az emberi létezés örökös természeti feltétele. A munkafolyamat nem más, mint maga a munka, alkotó tevékenységének pillanatában szemlélve. A munkafolyamat általános mozzanatai ezért függetlenek minden meghatározott társadalmi fejlődéstől. Munkaeszköz és munkaanyag, melyek egy része már korábbi munka terméke, minden munkafolyamatban, minden időben és minden körülmények között szerepet játszanak. Ezért ha a *tőke* nevet ragasztom rájuk abban bízva, hogy »semper aliquid haeret«, akkor *bebizonyítottam*, hogy hogy a tőke létezése az emberi termelés örök természeti törvénye, és hogy az a kirgiz, aki az oroszoktól lopott késsel kákát vág, és ebből fonja csónakját, épp annyira tőkés, mint Rothschild úr. [...] Ezen a módon ahelyett, hogy bebizonyítanak a tőke örök természeti szükségszerűségét, ami a céljuk, éppen ellenkezőleg, *tagadják* a szükségszerűségét..., hiszen az az állítás, hogy a tőke nem egyéb, mint munkaanyag és munkaeszköz, vagy hogy a munkafolyamat tárgyi elemei természetüknél fogva tőkék, joggal találja szembe magát azzal a válasszal, hogy ezek szerint tőkére szükség van, de tőkésekre nincs, vagy hogy a tőke nem más, mint a tömegek becsapására kitalált *név*.” Karl Marx: *A közvetlen termelési folyamat eredményei („A tőke” [I.] kiadatlan hatodik fejezete)*, ford. Glavina Zsuzsa, Lissauer Zoltán, utószó: Török Hilda, h. n. [Bp.]: Kossuth, 1988, 69-70. Marx általában törekszik a naturalizálás (fetiszizálás) ideológiai hatásait kiküszöbölni, és mindent újra historizálni. Ennek rendkívül látványos, technikailag virtuóz példája az általános profitráta kiegyenlítéséről szóló fejezet, ahol Marx megkülönbözteti az árukat *mint árukat* és az árukat *mint tőkék termékeit*. Vö. Karl Marx: *A tőke*, III. 10. fejezet. Bp., 1978, 167-191. (A MEM 25. köt. javított kiadása.)

osztálytudatra való törekvését, s így megakadályozza benne, hogy úrrá legyen életfeltételei fölött, azaz elérje a társadalmi emancipációt. A szegénység a kizsákmányolás, ez pedig a tőkeuralom következménye, a tőkétől való függés pedig még a tartós gyarapodás esélyeit is megsemmisíti, ezen fölül ez soha nem lehetséges nemzetközileg. (A munkások közötti konkurenciát a nemzeti munkásosztályok közötti konkurenciává változtatja, vö. imperializmus, szociálimperializmus, világháború). A cél evvel szemben a proletariátus politikai hatalomátvétele (forradalom), és evvel távolítól minden politika (állam) megszüntetése – amint ezt Hannah Arendt éleselméjűen (és helytelenítőleg) megfigyelte.

Ámde itt a kommün szelleme – amennyire ez Lukács György műveiből kihüvelyezhető – még magasabbra tör. Ennek megértésekor Lukácsnak egy egyszerre híres és ismeretlen művét („A történelmi materializmus funkcióváltozása”, 1919) vesszük szemügyre.¹⁹

„Mármost ha... a történelmi materializmust önmagára alkalmazzuk – írja Lukács –, milyen eredményre jutunk? Keresnünk kell mindenekelőtt, hogy mik a történelmi materializmus érvényességének társadalmi előfeltételei, éppen úgy, mint ahogy Marx is megvizsgálta a klasszikus nemzetgazdaságtan érvényességének társadalmi és gazdasági előfeltételeit. [...A]zt kell mondanunk, hogy a történelmi materializmus érvényességének társadalmi előfeltétele a gazdasági élet önállósága. [...] A történelmi materializmus érvényességének előfeltétele tehát, hogy olyan társadalomra legyen

¹⁹ A mű híres, mert megjelent a *Geschichte und Klassenbewußtsein* c. kötetben (Berlin: Malik-Verlag, 1923), amelynek világtörténelmi jelentősége közismert, ám az eredetileg magyarul írt művet Lukács a német kiadáshoz átdolgozta és kibővítette, ezáltal az esszé nagy mértékben megváltozott. A *Történelem és osztálytudat* 48 év késéssel megjelent, első és mindeddig egyetlen magyar kiadása újra- és visszafordította németből (Kis János munkája, id. kiad., 510-553). Ez a változat ismert világszerzte, ebben Lukács az erőszak kérdéseire koncentrált. Az eredeti változat a Sinkó Ervin regényéből és memoárjaiból ismert hiperkommunista folyóirat, az *Internationale* I. évf. 8-9. számában (1919. július 13-19.) jelent meg, a 13-19. lapokon. Szerencsére újraközli a Mesterházi Miklós által szerkesztett, sajtó alá rendezett kiváló gyűjtemény (az egyetlen filológiai kielégítő magyar nyelvű Lukács-kiadás): L. Gy.: *Forradalomban. Cikkek, tanulmányok, 1918-1919*, Bp.: Magvető, é. n. [1987], 167-182. Ezt külföldön nem ismerik, Magyarországon pedig a forradalmi marxizmus iránti érdeklődés zéró pontján jelent meg. A magyar változat élesebb és szélsőségesebb, alighanem fontosabb is.

alkalmazva, amelyben az ideológiai elemek egyrészt látszólag [de valójában nem!] függetlenek a gazdaságiaktól, s amelyben a gazdasági életnek ez a tényleges önállósága megvan. Ezért a történelmi materializmus alkalmazásának klasszikus talaja az árucserén alapuló kapitalista társadalom.”²⁰ Jegyezzük meg, hogy a „gazdaság” önállósága történelmi: nem örök állapot, hanem a kapitalizmus sajátossága.

„A történelmi materializmus, mint mondtuk, a kapitalista társadalom önismerete volt. Amint nem véletlen, hogy a nemzetgazdaságtan mint önálló tudomány a kapitalisztikus társadalomban jött létre [...], úgy nem véletlen, hogy a történelmi materializmus is abban az időben keletkezett és fejlődött ki, amikor az önállóvá vált gazdaságból szinte [...] második természet lett, ...az emberi erőtlől, az emberi akarattól, az emberi célkitűzésektől és gondoltaoktól épp olyan független természet, mint amilyen az első természet, a tulajdonképpeni természet.”²¹ Jegyezzük meg, hogy a kapitalizmusban a gazdaság második természeté szilárdul.

Lukács határozottan kijelenti – elsősorban Engelsszel, de azért Marx-szal szemben is –, hogy a történelmi materializmus ideológiatana (az eszmék stb. gazdasági meghatározottsága) nem érvényes a kapitalizmus előtti társadalmakra. Itt Lukács (Hegel nyomán) éles különbséget tesz az „objektív szellem” és az „abszolút szellem” között. Az „objektív szellem” alkotásai objektivációk, eldologiasodások, amelyek – bár különváltak az embertől –, „de mégis időhöz, történelmi körülményekhez maradnak kötve”²², az „abszolút szellem” (tudomány, művészet, vallás) nem determinált. Ez fogyatékosága Marx rendszerének, mondja Lukács, de ennek „nagyon fontos, nagyon mélyreható oka van: az ti., hogy a kapitalista társadalomban az abszolút szellem megszűnt reális, hatékony társadalmi tényező lenni, míg a régi korokban ez nem így volt”.²³ A vallásból (abszolút szellem) egyház lett (objektív szellem). A keresztyénség első századában a keresztyénség mint vallás hatott, és hódította meg a világot, a tizenkilencedik században már (csak) mint egyház.²⁴ A vulgáris marxizmus

²⁰ Lukács György: „A történelmi materializmus funkcióváltozása”, *Forradalomban*, id. kiad., 172.

²¹ I. m., 173.

²² I. m., 174.

²³ I. m., 175.

²⁴ Uo.

szerint „...a gazdasági alakulatok az ideologikusakkal szemben örökre [!] elsődlegesek, ...a történelem folyamán mindig a gazdasági átalakulás vezet a társadalmat...”, s ez „helytelennek bizonyult”.²⁵ „Ezzel szemben a bolsevik, az ortodox marxisztikus szemlélet felismerte, hogy a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet [...] funkcióváltozással jár. Funkcióváltozással, ami azt jelenti, hogy a nem gazdasági elemek szerepe a társadalom felépítettségében lényegileg megváltozik.”²⁶

És most érkezünk el a lényeghez és a radikális újdonsághoz: „...[M]ennyiben érvényes ma a történelmi materializmus? Erre röviden így felelek: amennyiben még benne vagyunk a régi társadalomban. [...] *A/*mi felépítmény volt a kapitalista társadalomban, az most alappá válik, ami alap volt a kapitalista társadalomban, az most felépítménnyé válik. [...] A szocializmusra való átmenetnek, a szocializmus építőmunkájának lényege éppen abban foglalható össze, hogy az ideologikus elemek, az emberi eszme, az ember felszabadításának és megváltásának eszméje lesz az építőmunka uralkodó eszméjévé, és a gazdasági élet ennek az eszmének egyszerű eszközévé, egyszerű funkciójává válik.”²⁷

Most hát tisztázható, hogyan kapcsolódik össze a párt kérdése (illetőleg a párt megszűnésének a kérdése a prolatárdiktatúrában), „az igazság politikája”, és az „igazság” (a forradalmárok szemében ez a történelmi materializmus, de ez temporális, históriailag határolt igazság), amely igazság a párthoz, az államhoz hasonlóan föloldódik a megvalósult kommunizmusban vagy szocializmusban, hiszen a döntő meghatározottsága az ellenkezőjébe fordul, a fölszabadulás (a megváltás!) gondolata determinálja a „gazdaságot”, a „gondolat” (az abszolút szellem, a filozófia) mint praxis megszűnik „igazságnak” lenni, és „élet” lesz belőle. (Lukácsnál máskor „a fetisiztikus tárgyiségformák” ugyancsak látszattá válnak, de nem a „szocializmusban”, azaz a megváltott, fölszabadított életben, hanem – a totalításban.²⁸)

²⁵ I. m., 178.

²⁶ Uo.

²⁷ I. m., 180-181.

²⁸ Lukács György: „Mi az ortodox marxizmus?” (1919/23), ford. Berényi Gábor, *Történelem és osztálytudat*, id. kiad., 229. De az írás rövidebb, korábbi, forradalmibb, magyar nyelvű változata így végződik: „Az adatok egy része mindig aggályt keltőnek fog mutatkozni, és ki tudja azt megállapítani, hogy hány százalék valószínű-

A kommun rögtönzött politikai filozófiája mindenesetre komolyan befolyásolta a kommun politikáját. (És most nem a Tanácsköztársaság politikájának triviális oldalára gondolok – erőszak, hivatal, hadviselés, „nyers” újraelosztás, hatalmaskodás, visszaélések, zsarnokság –, ezt már sokan megírták és jól, bár itt se minden triviális... A szakszervezetek által fölállított vörös dandárok és hadosztályok kezdeti akciói méltók az első, a párizsi kommun példájához.)

Nem pusztá álmódosításokról, ábrándokról szólunk itt, bár a Tanácsköztársaságot sajnos egy rossz jellemű, kis kaliberű, őszintétlen politikus vezette, Kun Béla, aki nemcsak nem tudott minderről, hanem alkatilag szembenállt minden, a régi világot radikálisan transzcendáló kísérlettel, és aki a nagyon is szokványos, polgári értelemben volt „vezér”, annak se nagy, bár volt hatalmi érzéke, energiája és az összeomlásig bátorsága. (Fölöttébb emlékeztet Kerenszkijre, még a sírógörcsei és érzelmessége is.) Félreértés ne essék: tudok a Tanácsköztársaság számtalan viszolyogtató aspektusáról, de most nem elsősorban ez a témám, bár ezekről is lesz még röviden szó.

Abban a pillanatban tehát, amikor „a forradalmi elmélet megragadja a tömegeket”, elmélet és gyakorlat egyesül, megváltozik a tőkés társadalomra jellemző determináció iránya (gazdaság → eszme), tehát érvényét veszti nemcsak a szervezeti elv, hanem maga a gondolat, a történelmi materializmus is (megváltó eszme [„abszolút szellem”] → „objektív szellem”, beleértve a gazdaságot), akkor az egész mozgalom (szervezet + filozófia) belezuhan az új, az először valóságos totalitásba (*universalia in re*), és elkezdődik az új élet: *incipit vita nova*. Hogyan lehet elejét venni az új objektivációnak?

Ez megint a forradalmi „ige” és „igehirdetés” intellektuális, fogalmi erejétől és érvényességétől (azaz érvényesíthetőségétől) függ. (Természete-

nőség mellett szabad »lelkiismeretes« embernek forradalmat csinálni? *De a valóság, a marxi valóság* [!], a történelmi folyamat egysége világosan beszél. Azt mondja, itt a forradalom. És minden ortodox marxista, aki belátta, hogy itt a pillanat a kisajátító kisajátítására, Fichtével, a klasszikus német filozófia egyik legnagyobbjával fog felelni, ha a vulgáris marxisták ennek ellentmondó »tényeket« sorolnak fel. Azt fogja felelni Fichtével: »Ha ez baj, a tények baja.« (Umso schlimmer für die Tatsachen.)” *Forradalomban*, id. kiad., 141. A *Geschichte und Klassenbewußtsein*-ből (1923) ez már kimaradt.

sen a forradalmi filozófia felől nézve.) Amennyiben a fölszabadítás *csakugyan* megtörténik – a tőkeviszony összetörése, a kizsákmányolás és az osztálytársadalom megszüntetése révén –, annyiban az eldologiasulás visszavételére kerül sor, a külsővé-idegenné vált idő (munkaidő) eltárgyasított szubsztancia visszatér az emberi személy birtokába, s ami dologi volt, személyes lesz. „Wo Es war, soll Ich werden”: valahogy így mondta Freud. Az „ego” kibontása az „id”-ből („én” ← „az”) az analitikus (pszichoanalitikus) technika morális terápiájának és a vele összekapcsolt hermeneutikai önföltárásnak a tartalma.

Igen ám, de a proletárdiktatúrában a dolog lényege szerint ez *nem* történhetik meg, mert a proletárdiktatúrában a hatalomnak a munkásosztály általi megragadása megy végbe. A munkásosztály politikai hatalma, mondani sem kell, nem azonos az osztály nélküli társadalommal és a „megváltó gondolat” apokaliptikus uralmával. Minden politikai hatalom elnyomást jelent, ennek az összes szokásos következményével, függetlenül attól az „iránytól”, „reménytől”, „üdvtervtől”, amely felé állítólag irányul, és függetlenül a „lelkülettől”, amely állítólag áthatja. Az a sokak által részletesen és kielégítően tárgyalt pascali „fogadás”, „Wurf”, amelyen Lukács Györgynek és „messianisztikus szektás” társainak a konverziója (megtérése) alapul, az a *hit*, amely szerint a munkásosztály politikai hatalma (amely elnyomó osztályhatalom még akkor is, ha eltekinünk tőle, hogy a politikai hatalmat a munkásosztály egy töredéke, ún. „élcsapata” gyakorolja a valóságban) elvezet az „idegen munka” elsajátításából következő kizsákmányolás („lényegtől megfosztás”, árufetisizmus, eldologiasulás, elidegenedés → ideológia) és osztálytársadalom fölszámoláshoz. Ez lehetséges, ez valószínű, erre fogadunk – mondja a bolsevik forradalom, így a magyarországi kommün forradalmi politikafilozófiája.

A probléma az ún. „átmeneti korszak”: azaz a hatalomátvétel zéró pillanata és a fölszabadulás jövőbe helyezett, időpontjában bizonytalan pillanata (amikor elkezdődik a „valódi történelem”) közötti kor, az „előtörténet” utolsó fejezete. Az első forradalmi generáció kommunistái számára – közelebbről – ez a forradalmi erőszak, a forradalmi hadviselés (katonai erőszak), a „belső (politikai) ellenség” (aki/amely nem teljesen azonos az „osztályellenséggel”) leverése, azaz a polgárháború, a polgárháborús erőszak (amely, mint Hobbes óta tudhatjuk – de amit Tacitus is tudott – a legrettenetesebb: ezért is van igaza a méltán kétes hírű Carl Schmittnek

és Ernst Nolténak, akik a huszadik század első kétharmadát „európai polgárháborúnak” nevezik): ez a korszak középponti problémája.

Elkerülhetetlen volt, hogy ezt a problémát moralizálják²⁹, szemben minden marxi historizmussal, amely ezt egyébként nem tenné lehetővé. En-

²⁹ Lukács – mint említettem, sokak által részletesen értelmezett – morális dilemmáit a bolsevizmus „választása” körül emlékeztetből, a leginkább korfestő módon a regényíró foglalja össze: „Mi marxisták természetesen a marxizmus módszereivel állapítjuk meg a nekünk rendelt, vagyis a történelmileg szükséges cselekvést. De hogy én, egyén, ne csak megállapítsam a történelmileg szükségeset, hanem tegyem is, az etika is kell hozzá. És ez az etika konkrét, és azt mondja az egyénnek: nemcsak azért vagy felelős, amit teszel, hanem éppoly mértékben azért is, amit tehetnél és nem teszel, mert nincs semlegesség és nincs pártatlanság, nem lehet kibújni a felelősség alól. A marxizmus módszereivel fel lehet ismerni az adott történelmi helyzetet, ez a megismerés azonban, mint minden megismerés, az etikus emberben cselekedetté kell hogy váljék. [...] Ma, ma az a kérdés, hogy vagy vállalni a bűnök végtelen sorozatát, a felelősséget minden csepp vérért, amit a forradalom érdekében ontani fognak, vagy pedig azért, mert erőszak és vérontás bűn, megtagadni a szolidaritást az eszmével, mely semmiképp másképp, hanem csakis terror és vérontás által valósítható meg, s azt mondani, ti legjobbak, akik öltök és haltok a harcban, melyet a kapitalizmus bestiája elen folytattok, ti, Liebknecht, Luxemburg, ti, orosz vöröskatonák, akiket, ha foglyul estek, élve nyúznak meg a fehér bestiák, én jobb akarok lenni, mint ti, én tiszta akarok lenni minden erőszak bűnétől. Megértettem, hogy mit jelent az evangéliumi szó: jaj a botránkoztatónak, de szükség van botránkoztatásra. Vagy egyszerűen, a spartakista felkelés idején így fogalmaztam meg magamnak a kérdést: akarsz-e vagy nem, de Scheidemannék és Noskéké, a német katonatisztek, a fehérorosz generálisok, az egész cinikus, rabló és gyilkos kapitalizmus cinkosa vagy, ha nem vagy ott azok közt, akiket kínoznak, éheztetnek, ölnek, mert egy világért küzdenek, melyben ne feszítettessék meg minden nap s minden órában embertől az ember. Azt hiszem, most már nem kell mondanom, hogy erre az életre véglegesen megoldottam ezt a kérdést a magam számára azzal, hogy tagja vagyok a Kommunisták Magyarországi Pártjának.” Sinkó Ervin: *Optimisták* (az 1920-as évek végén, az 1930-as évek elején keletkezett regény első magyar nyelvű kiadása: Újvidék: Testvériség—Egység, 1954, 1955), Bp.: Magvető, é. n. [1979], 274-275. Gondolom, fölösleges fölhívnom rá az olvasó figyelmét, hogy „Vértess” (Lukács) itt egyetlen nagy ívű gondolatmenettel eljut a legvégletesebb erkölcsi abszolutizmustól a legszélsőségesebb erkölcsi relativizmusig. Azt, hogy ez az erkölcsi relativizmus mennyire veszedelmes, kielégítően bizonyítja, hogy „Vértess” (Lukács) szerint „a bűnt” akkor szabad vállalni, akkor nem bukás elkövetni, ha a fölszabadulás megtörténik – és utután is vállalta, miután világgossá vált, hogy a kizsákmányolás, elnyomás, osztályuralom alóli fölszabadulás

nek az oka a kommunisták számára az első világháború és a szociáldemokrácia „árulása” volt. A probléma „átmoralizálása” azonban nem volt pusztán „moralizálás”. A zimmerwaldi baloldalnak, majd a bolsevikoknak/kommunistáknak meg kellett érteniük és magyarázniuk maguknak azt a lélegzetállító és bénító élményt, amely őket a hadihitelek megszavazásával érte 1914 nyarán.³⁰

enyhén szólva nem történt meg. Ennek következtében Lukács (1) a Nagy Imre-kormány minisztere lett 1956-ban, (2) szembeszállva a rendszerrel, illegálisan Nyugaton publikált egy évtizedig, (3) fönntartásokkal (reform) mindvégig védte ugyan ezt a rendszert, még a legvégén is hajtogatva, miért volt igaza Sztálinnak Trockijjal szemben... Egyébként nem kell azt képzelnünk, hogy ezek a dilemmákat minden forradalmár átélt. Sinkó Ervinnek az *Optimisták* (a könyv) történetéről szóló híres emlékirata szerint Kun Béla – miután elolvasta az *Optimisták* kéziratát – ezt mondta a szerzőnek Moszkvában, 1935-ben: „Vértes [azaz Lukács György] alakja volt számomra a legmeglepőbb felfedezés – mondta Kun. – Nem is tudtam, hogy a diktatúra kellős közepén, ott a Hungáriában, az én szobámtól két ajtóval odébb egy egész társaság a marxizmusból marxista teológiát csinál, és a teológiai problémákat marxista problémákká alakítja át.” Sinkó: *Egy regény regénye. Moszkvai naplójegyzetek, 1935-37* [1961], Újvidék: Forum Könyvkiadó, é. n. [1985], 141.

³⁰ Erre is Sinkó Ervin a legjobb tanú. Gyermekek- és kamaszkorában a németországi szociáldemokrácia volt reménye és büszkesége, mint minden akkori szocialistának. (Lars T. Lih bebizonyítja, hogy Lenin szemében az SPD volt az Írás, az Ószövettség, amelynek a beteljesedését az új bolsevik evangélium és a forradalmi igehirdetés által a kegyelmi pillanatban [kairosz] megindított forradalmi akció hozza majd el.) „Akkor pontosan meg tudtam volna mondani, hogy hány százezer tagja van a német szakszervezeteknek, s hány képviselője került be a Reichstagba a szociáldemokrata pártnak. Minden választáson újabb és újabb fényes győzelem, és mindig az emberiség, mindig a nemzetközi, világot megváltó forradalmi akarát jelszavainak jegyében. Lent Szabadkán minden szót a nagy és pontos jelentésében csálhatatlan ígéretnek értettem. [...] Percig se kételkedtem benne, hogy a hatalmas, diadalról diadalra siető német szociáldemokrata párt képviselői egy emberként fognak ellenszegülni a császári háborús akarattal. El tudtam képzelni, hogy Karl Kautskyval az élükön kivétel nélkül valamennyien mártírhálalt fognak halni, s vérükkel fogják megpecsételni a világ népeinek testvériségét. Minden inkább látszott lehetségesnek, mint az, hogy olyan rémülettel kelljen majd rájuk néznem, mint a szomszédunkban lakó asztmatikus kis szatócsra, aki azon a tikkasztó júliusi napon magából kikelve ordított az ablakunk alatt: Éljen a háború! [...] A szememmel láttam, az ujjammal tapinthatam mindanak a csódlját, amiért élni szerettem. [...] A munkásmozgalom az én számomra a háborúig az igazságra, szeretetre és szépségre hivatott emberiség tiltakozása volt az embert pusztító árúvá, né-

Ez a megrendítő – és egyben a huszadik század sorsát eldöntő – morális élmény indította meg azt a radikális gondolkodást, amely (kimondatlanul elfogadva a szociáldemokrácia által megtagadott és kiteszített forradalmi szindikalizmus jóval korábbi, prófétikusnak bizonyult konklúzióit a polgári politikai masinériába beépülő, a tőkés állam természetét félreismerő, gradualista reformizmusról) kénytelen volt örökre lemondani a proletárszocializmus „demokratikus küldetéséről”, vagyis arról a föltevésről, hogy a szervezett munkásságnak kell a fejlesztés-iparosítás-modernizálás, továbbá az egalitárius polgári demokratizmus útjára lökdösnie a burzsoáziát, amely különben kiegyeznék az akkor még virulens hűbéri erőkkal, továbbá a militarizmussal és az egyházzal. (Végső soron a bolsevik párt avval helyettesítette a szociáldemokrata stratégiát, hogy *nem a burzsoáziát serkentette a hiánytalan tőkés modernizmus megteremtésére, hanem maga vette át ezt a föladatot, és hajtotta végre példátlan brutalitással – de ne szaladjunk előre.*)

A morális megrázkódtatás komoly marxista magyarázata is megszületett. Ezen nem Rosa Luxemburg híres és ragyogó írásait értem.³¹ Ezek a

peket pusztító emberanyaggá degradáló kapitalistikus mechanizmus ellen. S most, mikor a tiltakozásnak lehangosabbnak kellett volna lenni, minden tiltakozás elnémult, és az éneklő menetszázadok, »az emberanyag« gyűlölt fogalmának az ember fölött való diadalát ordították.” Ez az írás először Párizsban jelent meg: „En face du Juge”, ford. Yvonne Pujade, *Europe* 149, 1935. május 15. Magyarul: Sinkó Ervin: „Szemben a bíróval” (először: *Valóság*, 1975/1, majd ugyanebben az évben Kolozsvárt is: Sinkó Ervin: *Don Quijote útjai*, vál., szerk. Bretter György, Kolozsvár/Bukarest: Kriterion, 1975, 144-202), in: Sinkó: *Szemben a bíróval*, szerk. Sükösd Mihály, Bp.: Gondolat, 1977, 54-56.

³¹ Így ír: „A világháború nagy történelmi órája nyilvánvalóan elszánt politikai vezetést, nagyvonalú, átfogó állásfoglalást, jobb tájékoztatást követelt; erre pedig csak a szociáldemokrácia volt hivatott. Ehelyett a munkásosztály parlamenti képviselői, amelyé akkor a szólás joga volt, szánalmasan, példátlanul csődöt mondott. A szociáldemokrácia – hála vezetőinek – nem hibás politikát, hanem egyáltalán *sem-miféle* politikát sem kezdett, teljesen kirekesztette magát a politikai életből mint saját világszemlélettel rendelkező önálló osztálypárt, az országot kritikátlanul kiszolgáltatta kifelé az imperialista háború rettenetes végzetének, befelé pedig a katonai diktatúrának, s ráadásul még a háborús felelősséget is a vállára vette.” Luxemburg: „A szociáldemokrácia válsága” (1916), in: R. Luxemburg: *Válogatott beszédek és írások*, I, ford. Rózsa István, h. n. [Bp.]: Kossuth, 1958, 183. Vagy: „Proletárok, férfiak és nők ezrei onthatnának véres könnyeket szégyenükben és haragjukban, hogy mindaz, ami nekik olyan drága és szent volt, most az egész világ csúfjává lett.

magyarázatok a marginális ultrabaloldal képviselőinél találhatók meg, akik eleve tudták, hogy a munkásosztály beleelegyedése a polgári politikába – és a tiszta osztálypolitika helyett a hegemoniaküzdelmek közép-pontba állítása (vö. később Bordiga és Gramsci nézetkülönbségével) – elkerülhetetlenné tette a régi szociáldemokrácia bukását.

A bajorországi és főleg a magyarországi tanácsköztársaság politikai formaképzése – párt helyett munkástanácsok – megmutatta, hogy mi következik a II. Internacionálé „vonalának” elvetéséből. Itt nem a „spontaneitás”, az „öszönösség” untilig vitatott álkérdéséről van szó. Ezt már megvilágította Rosa Luxemburg a politikai és gazdasági tömegsztrájk közötti mondvacsinált különbség bírálatával.³²

Ezrek és ezrek égnék a vágytól, hogy kiköszörüljék a csorbát, hogy lemossák a párttól a gyalázatot, hogy ismét emelt fővel és pirulás nélkül viselhessék a szociáldemokrata nevet.” Luxemburg: „A szociáldemokrata kisebbség politikája” (keletkezett 1916-ban, de csak posztumusz jelent meg 1925-ben), in: R. Luxemburg: *Marxizmus, szocializmus, demokrácia*, vál., bev. Vörös Gyula, Bp.: Gondolat, 1983, 445. Itt Rosa Luxemburg, a forradalmi baloldal vezére és tanítómestere semmivel se lát világosabban, mint a szabadkai kamaszfiú, Sinkó Ervin (akkor még: Spitzer Feri). Fölháborodása, csalódása egyértelmű és indokolt, de elemzése aligha kielégítő. Karl Korsch több helyütt is fölvetette, már Rosa Luxemburnak a bernsteini „revizionizmus” elleni harca kapcsán, hogy Rosa a szociáldemokrácia kijelentéseivel vitatkozik, készpénznek veszi a nyilvánosan hirdetett világnézetet, holott Eduard Bernstein csak a szociáldemokrácia valóságos gyakorlatát írta le, és ennek az adekvát elméletét fejtette ki. A szociáldemokrácia – miután a polgári állam keretében, a polgári állam logikáját kényszerűen elfogadva fejtette ki a politikai és a gazdasági egyenlőség megközelítésére irányuló politikáját, a „bázeli harangok” és a vörös retorika ellenére – el kellett hogy fogadja a polgári *nemzetállamot* is, imperializmussal és militarizmussal együtt, amely szorosan összefüggött jóléti célkitűzéseivel. Ehhez képest a vezetők állítólagos gyávasága és rövidlátása másodlagos. Várni addig, ameddig a munkásosztály számszerű többségbe jut, a kapitalizmus pedig leküzdi a hűbéri maradványokat: azt jelentette, hogy a „tiszta” kapitalizmus és „polgári demokrácia” létrejöttéig „együtt menni” a kapitalizmussal és a tőkés állammal. Ahhoz Lenin és a bolsevik párt kellett, hogy félretegye a „fejlétlenség-gel” és az „elmaradottsággal” kapcsolatos aggályokat, és a szocialista forradalommal egyszerre forduljon a hűbériség, a személyi függőség és *evvel együtt* a kapitalizmus ellen. Hogy ez aztán „magasabb fokon újratermelte” ezt az ellentmondást, és az, hogy sok helyen a bolsevizmus maga teremtetnie meg a modern nemzetállamot (amely *per definitionem* nem kommunista), más lapra tartozik.

³² „Éppen az a csodálatra méltó, éppen az a korszakalkotó ebben a kolosszális kultúrmunkában, amit a modern munkásmozgalom jelent, hogy a dolgozó nép ha-

A magyarországi kommün nem tette meg azokat az „engedményeket”, amelyek az orosz forradalom, Lenin és Trockij esetében kiváltották a nyugati marxisták bírálatát.³³ Luxemburgot követve, ez a bírálat kifogásolta a paraszti kistulajdon megteremtését (földosztással) és a nemzeti önrendelkezés megadását az orosz birodalmi provinciák népeinek, aminek révén az illető országrészek polgársága megteremthette a maga katonáiallamát. A Magyarországi Tanácsköztársaság ezt nem vitte végbe, kitartott a területi integritás, ill. a forradalom exportja mellett (megteremtette hódítással pl. az ún. „Szlovák Tanácsköztársaságot”, amelynek persze semmiféle önállósága nem volt).

Jellemző, hogy Lukács György már a kommün veresége után a lenini stratégiát tekinti iránymutatónak (kimondatlanul szembeállítva a magyarországi kommün vereséghez vezető politikájával, mintha – másképpen – az orosz bolsevik forradalom nem vallott volna szintén kudarcot). Az opportunisták „[a] proletárforradalom és a polgári forradalom elválasztásból arra következtettek, hogy *a proletariátusnak fel kell adnia a maga saját osztálycéljait*. A másik oldalon viszont az ultrabaloldaliak [...] – ugyancsak a polgári forradalom és a proletárforradalom mechanikus elválasztása alapján – arra következtettek, hogy *most már a tiszta proletárforradalmak kora jött el*. S ez a beállítottságuk azzal a veszélyes gyakorlati következménnyel járt, hogy nem vették észre, sőt: megvetették és elutasították a felbomlásnak és a felzúdulásnak azokat a mozgalmait, amelyek szükségszerűen jöttek létre az imperializmus korszakában (agrárkérdés, gyarmati kérdés, nemzeti kérdés), s amelyek *a proletárforradalommal való összefüggésükben objektív forradalmi jelentőséggel bírnak*. [...]integy légüres térben akarták előkészíteni a »tiszta proletárforradalmat« [...]. *A burzso-*

almas tömegei, a történelemben először, saját tudatukból fakadóan, saját meggyőződésükből és egyben saját belátásuk szerint kovácsolják ki önnön felszabadulásuk fegyvereit.” R. Luxemburg: „A politikai tömegsztrájk és a szakszervezetek” (1910), ford. Petri György, in: Rosa Luxemburg: *A szakszervezetek és a tömegsztrájk*, vál., szerk. Hamburger Mihály, h. n. [Bp.]: Tánácsics Könyvkiadó, 1976, 191. (A problémához vö. az egész gyűjteménnyel.)

³³ Ennek egyik legtipikusabb példája Paul Levi előszava Rosa Luxemburgnak az orosz októberi forradalmat bíráló írásához (1922), ford. Miszlivetz Ferenc, in: *Rosa Luxemburg és az Orosz Forradalom* [így], vál. Magyar György, szerk. Béládi László, Miszlivetz Ferenc, Bp.: ELTE, 1983, 41-76.

ázia lemondott forradalmi múltjának örökségéről a proletariátus javára. Immár a proletariátus az egyetlen osztály, amelyik képes következetesen végigvinni a polgári forradalmat.”³⁴

Ebben az írásban – mivel tevékenységét áthelyezte a III. Internacionálé tevékenységének más színtereire – Lukács György voltaképpen megtagadja a Magyarországi Tanácsköztársaság örökségét, amely éppen annak a tagadásában áll, hogy a proletariátusnak a polgárság elmulasztott, elpackázott forradalmát kell beteljesítenie (ebben a Tanácsköztársaság híven követte mestere, Szabó Ervin tanításának lényegét). Annyiban igaza volt Lukácsnak mint jósnak, hogy a Szovjetunió (és a sokkal későbbi „szocialista tábor”) pontosan ezt csinálta: a gyarmati és félgyarmati népek nemzeti felszabadító mozgalmaira támaszkodva – s ilyen volt 1917-ben az orosz nép is részben – végrehajtotta a tőkés modernizálást, nemzetmentést és államalkotást, amivel persze belül maradt a „polgári forradalom” (helyesen itt: a tőkés modernizáció, fölhalmozás, „fejlesztés”) horizontján. Ezúttal a „bolsevizált” Lukács messzebbre megy: „A tanácsrendszer mint államapparátus – ez az állam mint a proletariátus osztályharcának fegyvere. A proletariátus a burzsoázia osztályuralma ellen harcol, az osztály nélküli társadalmat akarja megvalósítani. Az opportunisták [...] fel fogása arra következtet ebből, hogy a burzsoázia osztályuralma ellen harcoló proletariátusnak általában mindenféle osztályuralom ellen kell harcolnia, s így módon saját hatalma sem nyilvánulhat meg osztályelnyomó szervek formájában. Az elképzelés elvontan tekintve utópia...”³⁵, stb. stb.

Ugyanakkor Lukács (akár Paul Levi két évvel korábban, i. h.) itt még fölöttébb őszinte: részletesen és kimerítően idézi Lenin nyilatkozatait arról, hogy a munkásosztály politikai hatalma révén létrehozott rendszer neve *államkapitalizmus*.³⁶

³⁴ Lukács György: *Lenin* [1924], ford. Bence György, szerk. Vajda Mihály, Bp.: Magvető, 1970, 59-60.

³⁵ I. m., 79.

³⁶ I. m., 93. skk. Vö. (itt is Lenint idézi): „Véleményem szerint... egyetlen kommunista sem vitatta, hogy a »szocialista tanácsköztársaság« elnevezés a tanács hatalom elszántságát fejezi ki, hogy megvalósítsa a szocializmushoz vezető átmenetet, és nem jelenti, hogy szocialista jellegűnek ismernénk el az adott gazdasági viszonyokat.” I. m., 87, és í. t.

De itt bennünket nem a Thermidorhoz vezető út érdekel most – s nyilván elkerülhetetlen volt, hogy az OK(b)P és követői rálépjenek erre az útra – , hanem az, hogy miként lehetett és hogyan kellett a magyar kommunistáknak a Tanácsköztársaság örökségét szükségképpen megtagadniuk, s hogyan lehet ebből visszafelé következtetni. Egyrészt természetesen a vereség után nem maradt más, mint Szovjet-Oroszország „realitása”. Másrészt azonban (s épp emiatt) a vereség elemzésekor előtérbe kerültek a („sikeres”) Szovjetunió vonásai; s az oroszországi, a magyarországi és a németországi tapasztalatoknak mint „sikereknek” és „kudarckoknak” az összehasonlításából az következett, hogy az lehetett a kudarc oka, ahol az orosz forradalom és a többi között különbségek mutatkoztak. Ez nyilván csak akkor volna igaz, ha azt lehetne állítani, hogy a Szovjetunióban – *a fogalom normatív értelmében* – létrejött a szocializmus (tehát nem pusztán a munkásosztály és a proletárpárt politikai hatalma, amely típusában végső soron osztályhatalom), amit (*ipse non dixit*) még Lenin se állított soha. (Trockij is többnyire csak ép és eltorzult „munkásállamról” beszél a Szovjetunióval kapcsolatban, nem „szocializmusról”.) Ez nyilván nem a bolsevikok „hibája” – a terv nem sikerülhetett; s aligha meglepő, hogy inkább hatalmon maradtak, mintsem hogy fölköttessék magukat a fehér-gárdistákkal – , de ez a kritérium mindenesetre alkalmatlan az Oroszországon kívüli kommunista kísérletek kommunista szempontú bírálataira.

Igy aztán Lukács a későbbiekben védekezik is amiatt – mint a Tanácsköztársaság volt funkcionáriusa – , hogy „...Magyarországon a tanácsdiktatúra idején nem volt kommunista párt...”³⁷, másrészt elméletileg diszk-

³⁷ Lukács György: „Hvosztizmus [ezt a munkásmozgalmában »uszálypolitikának« volt szokás nevezni] és dialektika” (posztumusz, a hagyatékban fennmaradt tanulmány, 1925-1926, ford. Illés László), *Magyar Filozófiai Szemle* XL, 1996/4-5-6, 465 (könyv alakban csak angolul). A *Történelem és osztálytudat*ot védelmező írás (amely Rudas László és Abram Gyeborin – és nem „Deborin”, ahogyan a magyar fordításban szerepel! – bírálataira válaszol) tkp. éppen a kommunista párt forradalmi „hiányát” próbálja burkoltan értelmezni. (Megjegyzem, a magyar nyelvű filozófiai irodalomban elterjedt „lukácsi” terminus technicus, a „hozzárendelt osztálytudat” – Illés László a terminológiai egység okából átveszi korábbi fordítóktól, nem az ő leleménye – téves. A „zurechnen” kifejezés [Lukács György is utal jogi eredetére] „beszámítást” jelent [„beszámítani” vagy „betudni”], a „beszámított osztálytudat” az a tudat, amelyet a filozófia a munkásosztálynak tulajdonít, „betud” neki, s ez megkülönböztethető az empirikus osztálytudattól, amely színültig lehet burzsoá ideológiával, „hamis tudattal”, amit Lenin „trade-unionizmusnak” nevezett.)

réten támaszkodik is rá. A magyarországi kommunisták – már akiknek voltak egyáltalán specifikus nézeteik, azaz az *Internationale* köre, vagyis Lukács csoportja, a visszaemlékező Sinkó Ervin (és kisebb részt egykorú írásaik) tanúsága szerint – már a proletárdiktatúra idején ambivalensek voltak evvel kapcsolatban. Egyrészt szerették volna a kommunista párt fölélesztését, hogy a tanács hatalomban szereplő (volt) szociáldemokraták liberális befolyását ellensúlyozzák a vörös terror hiánytalan és irgalmatlan fönn tartása érdekében, másrészt éppen ellenkezőleg, azért, hogy a proletárdiktatúra osztályhatalom-aspektusának kiiktatását siettesék, nem bánták az egységes szocialista-kommunista párt sorvadását, „elhalását”. Az ilyen és ehhez hasonló feszültségek fönn tartása nem bizonyult lehetségesnek.³⁸ Az imperialista világháborúval való szembeszegülés, az elnyomás, a kényszer, az erőszak elutasítása, majd végül a hatalom elutasítása, amelyekből egyet se lehet eltávolítani a kommunista fogalmi készletéből – amint arra a Sinkó Ervinnél keményebb gondolkodó Lukács és Trockij hamar rájött –, csak brutális konzekvencialista etikával válhatik összeegyeztethetővé a cselekvés múlthatatlan szükségletével, más szóval „a cél szentesíti az eszközt”, abban a kissé szubtilisabb formában, hogy a más-más cél érdekében elkövetett kényszerítő, szabadságellenes cselekedet minősége akkor se független a célkitűzés nemességétől vagy nemtelenségétől, ha a cél egyébként nem teljesül vagy nem teljesülhet, tehát szándéketikával enyhített következményetikáról van szó, ami súlyosan problematikus.

³⁸ Sinkó Ervin éppen ezért arra az egyszerű következtetésre jutott, hogy az osztály nélküli társadalom regulatív eszméjéből (vagy szerényebben szólva: hipotéziséből) az erőszak maradéktalan elvetése következik, ezért fölhagyott egy időre a harccal, a bécsi emigrációban kilépett a pártból, és ún. „krisztianus” korszaka műveiben a radikális keresztyénséghez közeledett. Vö. Sinkó Ervin: *Az út. Naplók 1916-1939*, szerk. József Farkas, Illés László, jegyzetek, bibliográfia: Bosnyák István, Bp.: Akadémiai Kiadó, 1990. A „Szemben a bíróval”, mint ismeretes, többek között a fasiszmus hatására, „mégis”, „csakazértis” visszatér a forradalmi erőszak igényléséhez az 1930-as évek közepén, hogy aztán a szerző szakítson a sztálinizmussal (mint az *Egy regény regénye*, id. kiad., ill. a Rajk-pör ellen írott, Magyarországon máig ismeretlen könyve tanúsítja: Sinkó: *Akik nem tudják, mi fán terem a szemérem*, Zágráb: Glas rada, 1949) – majd csatlakozzék Titóhoz. Lukácsot nem szabad Sinkó nélkül olvasni. (Az ellenforradalmi terrorról, közelebbről a Sallai-Fürst pöréről írott, igen rossz regénye: *Tizenhárom nap*, Bp.: Gondolat, 1982.) Sinkó volt az, aki a letartóztatott ellenforradalmároknak Dosztojevszkijt (a Zoszima sztárec-epizódot) és Kierkegaard-t olvasott föl, majd szélnek eresztette őket. Forradalmi emlékiratai halhatatlanok.

Ha a cél teljesül... Sinkó azonban Moszkvában tapasztalhatta, hogy erről szó sincs. Ekkor lépett be a kommunisták számára az a tényező, amelyet Sinkó *Az út*-ban még elutasít: az alternatíva, azaz a fehér ellenforradalom vagy a fasizmus, amely *még rosszabb*, s amelynek az elkerülésére a bolsevik terror igazolható vagy megbocsátható. Ám Sinkó a harmincas évek Moszkvájában persze tapasztalja, hogy a sztálini rendszer egyre jobban hasonlít az ellenfélhez. Tehát még ezek az amúgy is gyöngye évek is tovább gyöngülnek.

Hogyan lehet a kommunista „megtérés” motivációihoz, indítékaihoz hűségesnek maradni ilyen körülmények között? Nyilván csak a párton kívül, de ez ennek a nemzedéknek többnyire elképzelhetetlen volt, mert a hívók közössége lassan (és érthetően) önértékké kezdett válni a szemükben.³⁹

A Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság lehet, hogy a saját – szörnyű – hibái és bűnei miatt is megbukott volna, de ezt nem tudjuk, soha nem fogjuk megtudni, mert a katonai túlerő győzte le. A forradalmi nemzedék pártosza – amely a huszonegyedik század elején különösen csöng – az olvasó esetleges stílári idegenkedése ellenére is kifejjezi a lényegét. Csakugyan kísérletet tettek a kizsákmányoláson alapuló társadalmi rend megdöntésére, és föl kellett fedezniük, hogy semmilyen elképzelhető politikai forma se megfelelő ehhez a célhoz. Sokan világosan látták az ebből származó dilemmákat – Lukács György mindig szerette idézni Razumihint: lehet-e az igazságig keresztülhazudni magunkat? –, és többek között erre (a dilemmák elkerülésére) szolgált volna a történelmi materializmus „funkcióváltozása”, azaz megfordítása. Ez a megfordítás (akármit szolt volna hozzá Marx; én azért el tudom képzelni...)

³⁹ „Az újtestamentumban fel van jegyezve egy kérdés, különös kérdés, ha ez ember meggondolja, hogy az újtestamentum Krisztusa teszi fel. A kételkedés hangján kérdi, hogy az idő végén vajon akadni fog-e még csak egy hívő is. Ez azonban a kereszténység problémája; a marxizmusé azonban nem az, hogy lesz-e egy hívő, hanem hogy a remélt, eljövendő, osztály nélküli társadalom az ember minden szükségletét kielégítheti majd annyira, hogy ne szenvedjen azalatt, ha majd nem hisz az életnek... a társadalmi léten túlmenő értelmében? Mert ha ez a szenvedés megjelenik, a vallás a legtökéletesebb társadalomban is, ha csak fájdalom alakjában is, aktuálissá válik.” Sinkó: „Szocializmus és vallás” (*Korunk*, Kolozsvár, 1927), in: Sinkó Ervin: *Don Quijote útjai*, szerk. Bretter, id. kiad., 94-95.

ha másról nem is, de arról helyesen számol be, amit Lukács a munkásmozgalom *elméleti* eredetének nevez, ma pedig Alain Badiou és mások „az igazság politikájának”. „Az igazság politikája”, a filozófiai politika nem „a valóság figyelmen kívül hagyása”, hanem – összhangban a legmagasabb filozófiai hagyománnyal – stratagéma, hadicsel a valóság ellen.

A kapitalizmusra jellemző személytelen kényszer föloldása, a személyesség visszaállítása egészen hihetetlenül nehéz munka, még a pusztá képzetet is próbára teszi. Ahhoz, hogy mennyire abszurd elhinni, hogy valaki ilyen állapotban szabadon teremteni képes, álljon itt Ernst Bloch két szép mondata: „Mert ki vagyok én, hogy alkotni tudok? Ilyen sokat érek, vagy ennyire szeretnek?”⁴⁰

A Tanácsköztársaság történelmi perspektívában csak egy dolgot ért el: példát mutatott rá, hogy a hierarchiát föl lehet borítani, s evvel halálra ijesztette az összes uralkodó osztályokat. Emléke alig-alig pislákol, s mégis rettegnek tőle. Van precedens. Megesett, hogy eredetileg össze nem tartozó emberek elkezdtek feszegetni a hatalmat. S ha nem tudták igazán megbontani a hatalmat mint olyant, hát mindenesetre egy időre elvették a gazdagoktól és előkelőktől, és odalökték a szegényeknek. A Forradalmi Kormányzótanács – a háborús katasztrófa kellős közepén – a proligyerek nyaraltatásáról tárgyalt a legnagyobb részletességgel. Meg kellett adni a tiszteletet az iparossegédeknek, inasoknak és tanoncoknak. Ma már nehéz elképzelni, hogy ez milyen mértékben rázta meg a társadalom tartóoszlopait. De vissza lehet következtetni abból a gyűlöletből, amellyel a magyar történelemnek ezt az epizódját – hiszen nem több, 133 nap – a mindenkori hivatalosság üdvözli. Hiszen a Kádár-kor értelmisége is a legjobb esetben finoman leplezett, fősőbbiséges derűvel emlegette. Örültek, álmodozók, pancserok, pozórók, messiási hóbortoktól zavart elméjű terroristák, Lenin-fiúk.

Minden kerületi párttitkár pontosan tudta, hogy kommunistának lenni lehetetlen, kommunisták éppoly kevésbé léteznek, mint Szent Adelgunda. Ma már ezt nemcsak ők vélik tudni, hanem úgyszólván mindenki. Ezért olyan nyugtalanító a Tanácsköztársaság, hiszen olyan volt, amilyen, de tagadhatatlanul volt. És ez elviselhetetlen.

⁴⁰ Ernst Bloch: *Az utópia szelleme* [1923], ford. Mesterházi Miklós. Gutenberg Tér. Bp.: Gond, 2007, 274.

A KÖTET SZERZŐI

Bulavka, Ljudmila Dsc – Kulturológiai Intézet, Moszkva

Dale, Gareth PhD, adjunktus – Department of Politics and International Relations, Brunel University

Ford, Christopher PhD-hallgató – London Metropolitan University

Hajdú Tibor Dsc, tudományos tanácsadó – MTA Történettudományi Intézete

Kende János Csc – a Politikatörténeti Intézet nyug. főmunkatársa

Krausz Tamás Dsc, tanszékvezető egyetemi tanár – ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszék

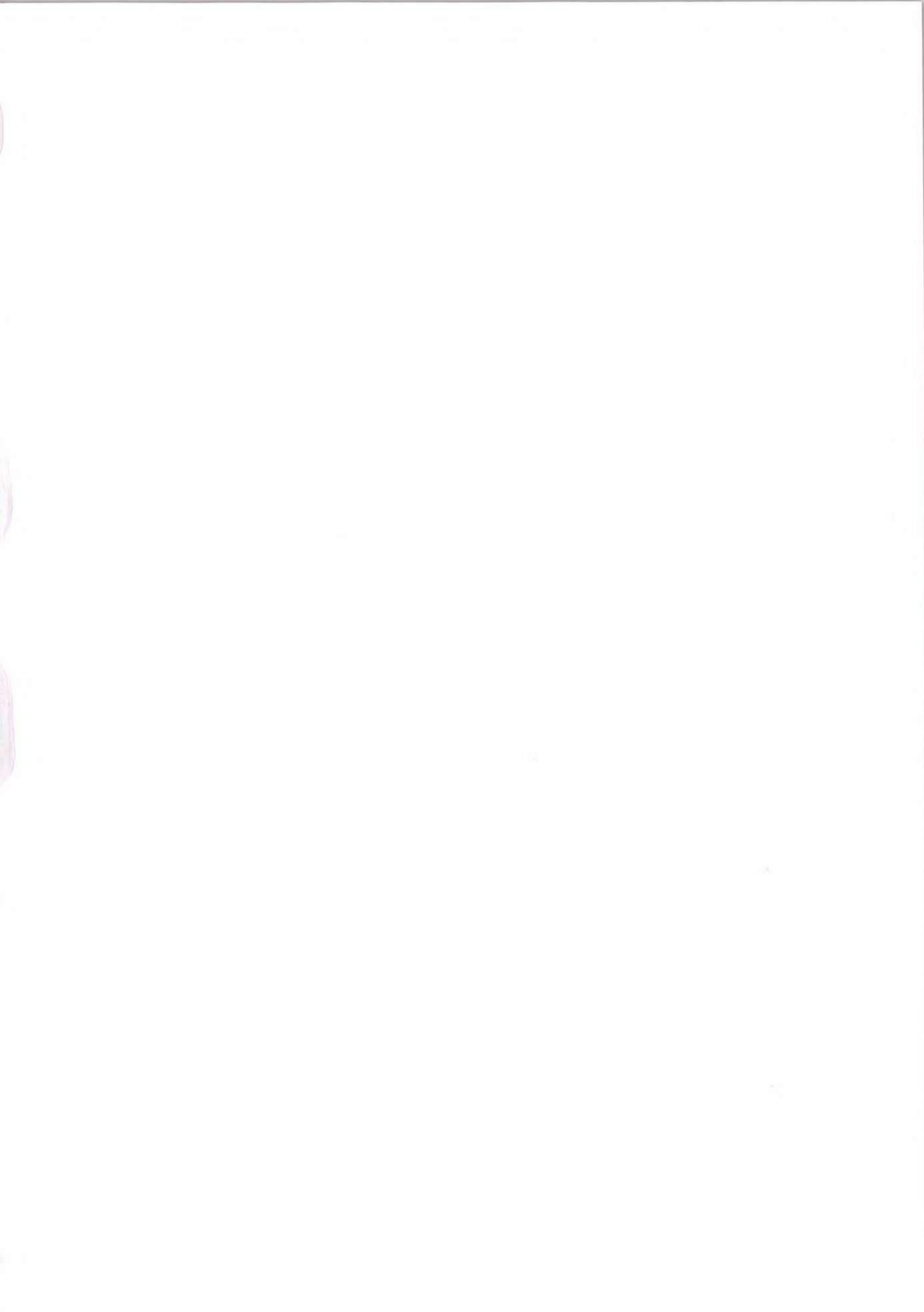
Mommen, Andre PhD – Department of Political Science, University of Amsterdam

Ormos Mária akadémikus, professor emerita – PTE BTK, Modernkori Történeti Tanszék

Pók Attila Csc, tudományos főmunkatárs, igazgatóhelyettes – MTA Történettudományi Intézete

Tamás Gáspár Miklós – MTA Filozófiai Intézete

Vörös Boldizsár Csc, tudományos főmunkatárs – MTA Történettudományi Intézete

A kötet, melyet kezében tart az olvasó, a Magyarországi Tanácsköztársaság keletkezésének és evolúciójának nemzetközi-politikai hátterét, jelentőségét, a nemzeti érdekek katonai-politikai védelmét, a munkásönigazgatás és a közösségi kísérlet politikai-gazdasági és intellektuális hagyatékát világítja meg.

A könyv a témakör legkiválóbb hazai kutatók munkái mellett angol, belga és orosz történészek kutatásait is tartalmazza, jelezve, hogy a magyar tanácsköztársaság egy nemzetközi politikai összefüggésrendszer és a helyi, nemzeti feltételek egyidejű terméke volt és tapasztalatai is csak ilyen konstellációban közelíthetők a tudományosság igényével.

2700 Ft

ISBN 978-963-236-224-3

9 789632 362243